

นัยทางการเมืองของศาลเจ้าจอมรินทร์

นายจริก เหล่าประเสริฐ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2550

Political Significance of the Chao Jom Narin Shrine

Mr. Jaruek Laoprasert

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Political Science in Politics and Government

School of Political Science

Sukhothai Thammathirat Open University

2007

กิตติกรรมประกาศ

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ความยากของงานอยู่ที่การแสวงหาแนวคิดหรือทฤษฎีเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ตีความอย่างเหมาะสม แต่ความกังวลและปัญหาข้อขัดข้องต่างๆเหล่านี้ก็สามารถคลี่คลายลงไปได้ เมื่อได้รับคำแนะนำในการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นอย่างใกล้ชิดจากท่านรองศาสตราจารย์ธ โสธร ผู้ทองคำ ในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ จึงต้องขอขอบพระคุณในความช่วยเหลือของท่านไว้ในที่นี้

ขอขอบพระคุณท่านรองศาสตราจารย์ ดร.วิทยา สุจริตชนารักษ์ ที่กรุณาได้รับเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และท่านรองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งพงษ์ ชัยนาม ที่กรุณาได้รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมและกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ ท่านทั้งสองยังให้คำแนะนำเกี่ยวกับมุมมองในการวิเคราะห์พร้อมข้อติชมที่มีส่วนสำคัญต่อความสมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์นี้

ขอกราบขอบพระคุณท่านพระครูศรีปัญญาประโชติ เจ้าคณะอำเภอภูเวียง ขอขอบพระคุณ ท่านนายอำเภอสมชาย มีสิงห์ ท่านนายอำเภอวิเชียร บุญแลบ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง เทศบาลตำบลภูเวียง ที่ทำการปกครองอำเภอเวียงเก่า และที่ทำการปกครองอำเภอภูเวียง ที่ให้ความอนุเคราะห์ด้านข้อมูลพร้อมคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

หากวิทยานิพนธ์นี้จะมีประโยชน์ต่อสังคมและแวดวงของงานวิชาการ ก็ขอยกความดีทั้งหมดทั้งปวงอุทิศแด่ดวงวิญญาณของพระยานรินทร์ และผู้ร่วมก่อสร้างศาลเจ้าจอมรินทร์ที่ล่วงลับไปแล้วทุกท่าน ขอให้ดวงวิญญาณทุกท่านจงสถิตในสุคติภพตลอดไป

จารึก เหล่าประเสริฐ

กรกฎาคม 2551

ชื่อวิทยานิพนธ์ นายทางการเมืองของศาลเจ้าจอมนรินทร์

ผู้วิจัย นายจารึก เหล่าประเสริฐ ปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง)

อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ โสธร ตู่ทองคำ (2) รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งพงษ์ ชัยนาม

ปีการศึกษา 2550

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หานายทางการเมืองจากศาลเจ้าจอมนรินทร์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นการวิเคราะห์เชิงตีความเพื่อค้นหานายทางการเมืองของศาลเจ้าจอมนรินทร์

ผลการวิจัยพบว่า ศาลเจ้าจอมนรินทร์เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงพระยานรินทร์ อดีตเจ้าเมืองหนองบัวลำภูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งในเวลานั้นเมืองหนองบัวลำภูเป็นหัวเมืองลาวที่มีฐานะเป็นประเทศราชสยาม ปรากฏการณ์หลายๆ อย่างที่เกิดขึ้น ทั้งการริเริ่มก่อสร้างรูปปั้น ชื่อเจ้าจอม สถานที่ตั้ง ค่ายก่องเชิดชู พิธีกรรมสักการะ และการบูรณะ เป็นการแสดงออกของผู้คนในพื้นที่ เพื่อยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ในฐานะผู้นำที่มีความกล้าหาญ ซื่อสัตย์ เสียสละจงรักภักดี แต่เพื่อให้การยกย่องพระยานรินทร์เป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องหรือไม่ขัดกับความเป็นเอกภาพและความเป็นรัฐไทย ทำให้ไม่มีการยกสถานะศาลเจ้าจอมนรินทร์ขึ้นเป็นอนุสาวรีย์

คำสำคัญ นายทางการเมือง ศาลเจ้าจอมนรินทร์

Thesis title: Political Significance of the Chao Jom Narin Shrine

Researcher: Mr. Jareuk Laoprasert **Degree:** Master of Political Science (Politics and Government)

Thesis advisers: (1) Thasothorn Tootongkam, Associate Professor; (2) Dr. Rungpong Jayanama, Associate Professor **Academic year:** 2007

ABSTRACT

The objective of this research was to analyze the political significance of the Chao Jom Narin Shrine.

This was a qualitative research based on interpretative analysis to understand the political significance of the Chao Jom Narin Shrine.

The results showed that the Chao Jom Narin Shrine is a sacred place that was built to commemorate Phraya Narin, the former leader of Nong Bua Lam Phu during the early Rattanakosin Era, at which time Nong Bua Lam Phu was an outpost of the Laotian Kingdom that had the status of a protectorate of the State of Siam. Many of the phenomena, such as the beginning of the construction of the statue, the name "Chao Jom," the location of the shrine, words of praise for the former leader, ceremonies for worshipping at the shrine, and restoration of the shrine all are expressions of the local people to praise and honour Phraya Narin in his capacity as a leader who was brave, honest, loyal and self-sacrificing. However, the Chao Jom Narin Shrine has not been raised to the status of a national monument so that people's admiration or worship of Phraya Narin will be compatible and not be in conflict with the unity of the Thai state.

Key words: political significance, Chao Jom Narin Shrine

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญภาพ	ณ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
นิยามศัพท์	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	12
แนวคิดการสื่อความหมายหรือการสื่อสาร	12
แนวคิดสัญวิทยา	17
แนวคิดการวิเคราะห์ตีความ	24
แนวคิดวาทกรรม	32
แนวคิดการเมืองวัฒนธรรม	37
แนวคิดอนุรักษนิยม	39
แนวคิดกษัตริย์นิยม	42
แนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม	47
แนวคิดชาตินิยม	49
แนวคิดรัฐชาติ	53
แนวคิดหลังสมัยใหม่	58
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	62
สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา	71
ข้อมูลเกี่ยวกับพระยานรินทร์	75

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	91
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	91
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	92
การเก็บรวบรวมข้อมูล	92
การวิเคราะห์ข้อมูล	92
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	94
บทวิเคราะห์นโยบายทางการเมืองศาลเจ้าจอมรินทร์	94
การตีความหรือหาหน้จากแนวคิดที่ริเริ่มก่อสร้างศาลเจ้าจอมรินทร์	97
การตีความหรือหาหน้จากบริบทและสภาพทางกายภาพของศาลเจ้าจอมรินทร์	102
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	159
สรุปการวิจัย	160
อภิปรายผล	172
ข้อเสนอแนะ	177
บรรณานุกรม	179
ภาคผนวก	185
เอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระยานรินทร์	186
ประวัติผู้วิจัย	190

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1	แผนที่จังหวัดขอนแก่นแสดงจุดที่ตั้งของอำเภอภูเวียง และศาลเจ้าจอมนรินทร์ 7
ภาพที่ 1.2	แผนที่แสดงแอ่งหุบเขาภูเวียง 8
ภาพที่ 1.3	ภาพเขียนแสดงสัดส่วนหรือภาพ perspective แสดงจุดที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์ 9
ภาพที่ 1.4	ภาพภูมิทัศน์บริเวณศาลเจ้าจอมนรินทร์ 10
ภาพที่ 1.5	ศาลาทรงไทยที่ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์ 11
ภาพที่ 1.6	รูปปั้นพระยานรินทร์ 11
ภาพที่ 4.1	สภาพภายนอกของศาลเจ้าจอมนรินทร์ ณ บริเวณปากช่องภูเวียง 100
ภาพที่ 4.2	รูปปั้นพระยานรินทร์ที่ประดิษฐานอยู่ภายในศาลเจ้าจอมนรินทร์ 103
ภาพที่ 4.3	ป้ายชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ 121
ภาพที่ 4.4	ภาพเขียนแสดงสัดส่วนหรือภาพ perspective แสดงจุดที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์ 129
ภาพที่ 4.5	ป้ายคำกล่าวสำหรับกราบสักการะศาลเจ้าจอมนรินทร์ 134
ภาพที่ 4.6	การผูกผ้าแพรและสร่งน้ำรูปปั้นพระยานรินทร์ 145
ภาพที่ 4.7	ภาพบางส่วนในพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าจอมนรินทร์ 147
ภาพที่ 4.8	คณะเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียงในพิธีย้ายรูปปั้น 153
ภาพที่ 4.9	ที่ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์หลังใหม่ 155
ภาพที่ 4.10	ศาลาพิธีกรรม และที่ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์หลังเก่า 155

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมเพื่อเรียนรู้ถึงการเมืองการปกครองของประเทศนั้น บางครั้งเราก็สามารถศึกษาได้จากส่วนเล็ก ๆ ของระบบใหญ่ ถึงแม้ว่าส่วนเล็ก ๆ นี้ อาจจะได้รู้คุณค่า ไร้ความหมาย หรือยังอยู่ห่างไกลจากเรื่องราวทางการเมืองการปกครองของประเทศ แต่หากพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว ส่วนเล็ก ๆ สามารถที่จะบอกเรื่องราวทางการเมืองการปกครองของระบบใหญ่ได้ เพราะส่วนเล็ก ๆ เหล่านี้ต่างก็มีบทบาทหน้าที่ของตนเองภายในระบบใหญ่ เพียงแต่เป็นบทบาทหน้าที่ที่ระบบใหญ่มอบหมายให้เป็นผู้แสดงในฐานะสิ่งที่ไร้คุณค่าหรือไร้ความหมาย หากไม่มีส่วนเล็ก ๆ มาทำหน้าที่ในส่วนนี้ ระบบใหญ่ก็จะขาดความสมบูรณ์ อีกทั้งยังขาดคู่เปรียบเทียบ เมื่อไม่มีคู่เปรียบเทียบเราก็ไม่สามารถประเมินได้ว่าส่วนอื่น ๆ ในระบบใหญ่จะมีคุณค่าหรือมีความหมายมากน้อยเพียงใด เพราะความหมายของสิ่งใด ๆ มิได้ดำรงอยู่ในตัวของสิ่งนั้น ๆ โดยลำพัง แต่อยู่ที่ความสัมพันธ์หรือการประเมินเทียบเคียงกับสิ่งอื่นภายใต้ระบบเดียวกัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้เลือกเอาศาลเจ้าจอมนรินทร์ ที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น มาเป็นหน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ (unit of analysis) โดยเชื่อว่าศาลเจ้าจอมนรินทร์แห่งนี้ แม้จะเป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ของระบบการเมืองการปกครองระบบใหญ่ของประเทศซึ่งอาจดูไร้คุณค่าหรือไร้ความหมาย แต่ก็สามารถที่จะเป็นกระบอกให้เราได้เรียนรู้และทำความเข้าใจกับการเมืองการปกครองระบบใหญ่ของไทยได้ โดยเฉพาะภาพด้านตรงกันข้ามกับแนวคิดหรืออุดมการณ์กระแสหลักที่มีอยู่ในสังคมการเมืองของไทย อย่างเช่น แนวคิดชาตินิยม แนวคตินิยมเจ้าหรือกษัตริย์นิยม เป็นต้น เพราะการที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ที่ไม่ค่อยจะมีใครรู้จักจนถูกมองเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่าหรือไร้ความหมายเช่นนี้ ก็เพราะศาลเจ้าจอมนรินทร์ถูกระบบการเมืองการปกครองระบบใหญ่ของประเทศมอบหมายให้ทำหน้าที่ของสิ่งที่ดูเหมือนไร้คุณค่าหรือไร้ความหมายนั่นเอง

ในส่วนของ “ศาลเจ้าจอมนรินทร์” นี้ ประชาชนในเขตพื้นที่ของอำเภอภูเวียงและอำเภอเวียงเก่า¹ จังหวัดขอนแก่น ได้ให้ความเคารพนับถือกันมาก โดยตามตำนานเชื่อกันว่าศาลเจ้าแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงความเป็นวีรบุรุษและเป็นที่ยึดถือแก้ดวงวิญญาน

---

¹ อำเภอเวียงเก่าแยกออกจากอำเภอภูเวียง ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2549 โดยในขณะที่ยังแยกออกมามีฐานะเป็นกิ่งอำเภอ ต่อมาได้รับการยกฐานะให้เป็นอำเภอเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2550

ของ “พระยานรินทร” อดีตเจ้าเมืองหนองบัวลำภู และเป็นแม่ทัพคนสำคัญของฝ่ายกองทัพลาวในคราวสงครามกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์¹ โดยเป็นศาลเจ้าที่มีมานานหลายชั่วอายุคนแล้ว และประชาชนยังนับถือศรัทธาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของอำเภอภูเวียงกับอำเภอเวียงเก่า อีกทั้งยังมีการเผยแพร่เกียรติประวัติวีรกรรมของพระยานรินทรอย่างสม่ำเสมอ และมีพิธีกรรมสักการะอย่างเป็นทางการเป็นประจำทุกปี

เนื่องจากกรณีของศาลเจ้าจอมรินทร เป็นการเชิดชูสักการะวีรกรรมของบุคคลที่ประวัติศาสตร์ของไทยถือว่าเป็นฝ่ายกบฏหรือไม่จงรักภักดีต่อราชอาณาจักร โดยพฤติกรรมที่ปรากฏออกมานั้นพวกเขาไม่ได้เป็นผู้พูดหรือแสดงความรู้สึกนึกคิดต่อบุคคลภายนอกโดยเปิดเผย แต่พวกเขาเชิดชูสักการะศาลเจ้าจอมรินทรเสมือนมีเจตนาเพื่อให้ศาลเจ้าจอมรินทรเป็นผู้พูดความรู้สึกนึกคิดนั้นแทนพวกตน อีกทั้ง ปฏิสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ที่แสดงออกมาผ่านทางศาลเจ้าจอมรินทรและบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ยังมีลักษณะของการถูกจำกัดสิทธิในการแสดงออกหรือไม่สามารถแสดงออกได้เต็มที่อย่างที่ควรจะเป็น จึงเป็นกรณีที่น่าสนใจและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่งว่า “นัย” หรือ “ความหมาย” ที่ซ่อนอยู่ภายในศาลเจ้าจอมรินทรและบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องที่ประชาชนกลุ่มนี้ต้องการสื่อความหมายออกมาให้ภายนอกได้รับรู้ นั้น มีนัยที่เกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองหรือนัยทางการเมืองในประเด็นใดบ้าง ตลอดจนมีกฎเกณฑ์หรือรหัสทางสังคมอะไรบ้างที่ไปปิดกั้นหรือจำกัดสิทธิในการแสดงออกของประชาชนกลุ่มนี้ ซึ่งความรู้ที่จะได้จากการค้นหาจากศาลเจ้าจอมรินทรและบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ น่าจะเป็นกระจุกเงาที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงภาพของการเมืองการปกครองของไทยในระยะที่ผ่านมาได้

ความสำคัญของกรณีศึกษาที่ศึกษานี้จึงเป็นเรื่องของความแตกต่างด้านความคิดของประชาชนภายในชาติ เพราะต้องยอมรับความจริงว่าประเทศไทยประกอบไปด้วยประชาชนหลายชาติพันธุ์ แต่ละชาติพันธุ์ต่างก็มีตำนานหรือประวัติความเป็นมา ตลอดจนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มตน การอยู่ร่วมกันภายในรัฐเดียวกันท่ามกลางความหลากหลายโดยให้แต่ละฝ่ายอยู่อย่างผู้มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีความภูมิใจในความเป็นมาของกลุ่มตนนั้น ถือเป็นเรื่องสำคัญที่มีความละเอียดอ่อนและไวต่อความรู้สึกของคนภายในชาติ รัฐจึงควรให้ความสนใจ

¹ ในวิทยานิพนธ์นี้จะสะกดว่า “เวียงจันทน์” ทั้งเล่ม โดยถือตาม “นิราศทัพเวียงจันทน์” สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ (2544) เพราะเอกสารโบราณเขียน “เวียงจันทน์” มาแต่คึกคักบรรพ์ ต้นฉบับนิราศเล่มนี้ก็สะกดว่า “เวียงจันทน์” ทุกแห่ง ส่วนคำเรียกชื่อเจ้าอนุเวียงจันทน์นั้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของฝ่ายไทยเรียกชื่อนี้หลายชื่อ เช่น “เจ้าอนุ” “เจ้าอนุวงศ์” “เจ้าอนุเวียงจันทน์” “เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์” “ฮ้ายเวียงจันทน์” ฯลฯ ส่วนฝ่ายลาวนิยมเรียก “เจ้าอนุ” ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะใช้ 3 ชื่อ ตามความเหมาะสม คือ “เจ้าอนุ” “เจ้าอนุวงศ์” และ “เจ้าอนุเวียงจันทน์”

หากรัฐไม่ใส่ใจหรือละเลยในความรู้สึกอันแตกต่างนี้ ปัญหาอาจจะขยายตัวใหญ่โตจนกลายเป็นความขัดแย้งทางความคิดหรือความขัดแย้งทางวัฒนธรรมของคนภายในชาติ ดังกรณีที่เกิดปัญหาความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย เป็นต้น

ประการสำคัญ ในการศึกษาการเมืองหรือการทำความเข้าใจกับการเมืองอีกแนวคิดหนึ่งของนักทฤษฎีแนววิพากษ์ยุคใหม่อย่างนักทฤษฎีแนวหลังโครงสร้างนิยม (post-structuralism) คือ การตั้งคำถามหรือการไม่เห็นด้วยกับระบบที่ดำรงอยู่ด้วยการให้ความสนใจศึกษาสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ สิ่งที่ขาดหายไป สิ่งที่ถูกสลบที่สลบทาง สิ่งที่ไม่มีความสำคัญไม่มีพื้นที่ อันเป็นการศึกษาเพื่อสร้างความสว่างให้กับสิ่งที่ไม่มีความสำคัญในระบบ ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการศึกษาทำความเข้าใจกับการเมือง ยิ่งในสังคมที่เป็นประชาธิปไตย การเปิดโอกาสหรือเปิดพื้นที่ว่างให้กับการโต้แย้งหรือการแสดงความคิดเห็นด้วย ตลอดจนการตั้งคำถามเกี่ยวกับระบบ ระเบียบจารีตปฏิบัติต่าง ๆ ที่กำหนดเราอยู่ การตั้งคำถามถึงสิ่งที่ดำรงอยู่ ในทางวิชาการเราถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นปริณิษยของ “การเมือง” (politics) ดังนั้น หน่วยในการวิเคราะห์ทางการเมืองจึงไม่จำเป็นต้องเป็นรัฐหรือกฎหมาย ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องของพรรคการเมือง นักการเมือง เสียงส่วนใหญ่ หรือความเห็นพ้องต้องกัน แต่เป็นความคิดพลาด การนับผิด การไม่นับรวมเสียงของคนบางกลุ่มในสังคม “ความเป็นการเมือง” (the political) จึงอยู่ที่การเปิดให้มีการตั้งคำถามใหม่ถึงระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่กำหนดเราอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องของการไม่เห็นด้วย เป็นเรื่องของการตั้งคำถามและแสดงความเห็นแย้งกับระเบียบระบบที่ดำรงอยู่ หากสังคมประชาธิปไตยไม่เปิดให้กระทำดังนี้ได้ ก็เท่ากับว่าความเป็นการเมืองได้ถูกทำให้สลายไป (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร 2550: 5-13)

นอกจากนั้น ในระยะที่ผ่านมาประเทศไทยของเรามักจะทำให้ประเด็นปัญหาหรือเหตุการณ์หนึ่ง ๆ ที่เกี่ยวกับการโต้แย้งถึงระบบระเบียบจารีตปฏิบัติที่กำหนดเราอยู่ หรือการตั้งคำถามถึงสิ่งที่ดำรงอยู่ ให้กลายเป็นเรื่องความมั่นคงของชาติ เพราะเมื่อเป็นเรื่องของความมั่นคงของชาติแล้วก็เท่ากับเป็นการยุติหรือปิดกั้นการโต้แย้งถกเถียงในเรื่องนั้น ๆ จนบางครั้งไม่สามารถมองหาทางเลือกแบบอื่นนอกจากมุมมองของความมั่นคงเท่านั้น ศัพท์คำว่า “ความมั่นคง” จึงมีฐานะไม่ต่างไปจากศัพท์การเมืองอื่น ๆ ที่ฝ่ายผู้มีอำนาจของรัฐมักจะยกขึ้นเป็นข้ออ้างในการกล่าวหาฝ่ายตรงกันข้าม หรือยกเป็นข้ออ้างเพื่อให้เรื่องโต้แย้งนั้น ๆ ถูกจัดเข้าไปอยู่ในกรอบของความมั่นคง อย่างเช่น “ศัตรูการเมือง” หรือ “วิกฤติการณ์” เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาวิจัยเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจการเมืองโดยศึกษาจากสิ่งที่ไม่มีความสำคัญ ไม่มีพื้นที่ หรือศึกษาจากสิ่งที่เป็นส่วนย่อยเล็ก ๆ ของระบบใหญ่ อย่างกรณีของศาลเจ้าจอมมารินทร์นี้ จึงเป็นการศึกษาส่วนย่อยเล็ก ๆ เพื่อเรียนรู้หรือทำความเข้าใจกับการเมืองการปกครองระบบใหญ่ ถึงแม้ว่าในมุมมองของระบบสังคมการเมืองระบบใหญ่อาจมองว่าศาล

เจ้าจอมนรินทร์ไม่มีความสลักสำคัญในระบบ แต่ในความเป็นจริงแล้ว ศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือส่วนย่อยที่มีความคิดที่แตกต่างนั้น ล้วนแต่เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เพราะการที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือส่วนย่อยต้องดำรงตนอยู่ในภาวะที่แตกต่างหรือในภาวะที่ไม่มีเสียงไม่มีพื้นที่ก็ล้วนแต่เป็นผลมาจากระบบใหญ่เป็นผู้กำหนดให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือส่วนย่อยเหล่านี้เป็นผู้แสดงบทบาทของภาวะที่ว่ามี ด้วยเหตุนี้ หากเราเลือกศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือส่วนย่อยเหล่านี้เพียงส่วนใดส่วนหนึ่งมาเป็นหน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ ก็จะทำให้เราสามารถค้นหาค้นหาหนทางการเมืองที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือส่วนย่อยนั้น ๆ ได้ ซึ่งหนทางการเมืองที่ว่ามียังรวมถึงสิ่งที่เป็นกฎเกณฑ์หรือรหัสทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังหรือที่เป็นตัวกำหนดบทบาทและความเป็นไปของศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือส่วนย่อยนั้น ๆ ด้วย ด้วยหลักการและเหตุผลดังกล่าว จึงเชื่อว่าการศึกษานโยบายการเมืองของศาลเจ้าจอมนรินทร์ตามกรณีศึกษานี้ นอกจากจะได้มองเห็นภาพการเมืองการปกครองของไทยที่สะท้อนผ่านศาลเจ้าจอมนรินทร์แล้ว การศึกษานี้น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายทางด้านสังคมของรัฐ ทั้งนี้ เพื่อให้รัฐสามารถสร้างความสมัคคีสมานสามัคคีของคนภายในชาติขึ้นมาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้แต่ฝ่ายจะมีตำนานประวัติความเป็นมาที่ไม่เหมือนกัน หรือมีความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรม แต่ก็สามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ มีเกียรติมีศักดิ์ศรี และมีความภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาหานโยบายการเมืองของศาลเจ้าจอมนรินทร์

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยต้องการศึกษาประเด็น “นโยบายการเมือง” หรือ “ความหมายทางการเมือง” ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้าจอมนรินทร์ ซึ่งมีทั้งการเมืองในระดับชาติและระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะแนวคิดทางการเมืองหรืออุดมการณ์แห่งชาติที่มีอิทธิพลในลักษณะไปกดทับปิดกั้นต่อการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์ รวมถึงการเมืองในระดับท้องถิ่นที่อาศัยศาลเจ้าจอมนรินทร์เป็นพื้นที่ในการแสดงตนเพื่อประโยชน์ในทางการเมือง การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกเอา “ศาลเจ้าจอมนรินทร์” เป็นหน่วยในการศึกษา (unit of study) โดยจะใช้แนวคิดสัญวิทยาและการตีความเป็นแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ ทั้งนี้ จะวิเคราะห์ตีความจากสภาพทางด้านกายภาพและบริบทที่เกี่ยวข้องของศาลเจ้าจอมนรินทร์ อันได้แก่

- 1) การตีความหรือหานัยจากแนวคิดที่ริเริ่มก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์
- 2) การตีความหรือหานัยจากบริบทและสภาพทางกายภาพของศาลเจ้าจอมนรินทร์

- (1) นัยทางการเมืองของรูปปั้นพระยานรินทร์
- (2) นัยทางการเมืองของชื่อ “เจ้าจอม ”
- (3) นัยทางการเมืองของสถานที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์
- (4) นัยทางการเมืองของค่ายกองทัพเชิดชู
- (5) นัยทางการเมืองจากพิธีกรรมสักการะ
- (6) นัยทางการเมืองจากการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์

3.2 ขอบเขตด้านเวลา สภาพทางด้านกายภาพและบริบทที่เกี่ยวข้องของศาลเจ้าจอมนรินทร์ที่จะนำมาวิเคราะห์ตีความ เป็นสภาพทางกายภาพและบริบทที่เกิดขึ้นกับศาลเจ้าจอมนรินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2506 ซึ่งเป็นปีที่สร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ขึ้นอย่างเป็นทางการ จนถึง พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นปีในขณะทำการวิจัย

3.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาเฉพาะสภาพทางด้านกายภาพและบริบทที่เกี่ยวข้องของศาลเจ้าจอมนรินทร์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของอำเภอภูเวียงและอำเภอเวียงเก่า โดยทั้งสองอำเภอนี้เคยเป็นอำเภอเดียวกันมาก่อน และเป็นพื้นที่ที่นับถือสักการบูชาศาลเจ้าจอมนรินทร์เสมือนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

4.1 “นัยทางการเมือง” หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองที่ไม่ได้สื่อความหมายออกมาให้ทราบโดยตรง แต่แฝงเร้นอยู่ในศาลเจ้าจอมนรินทร์ซึ่งถือว่าเป็นสื่อสัญลักษณ์ชนิดหนึ่ง รวมถึงส่วนที่อยู่เบื้องหลังหรือมีส่วนในการกำหนดบทบาทและความเป็นไปของศาลเจ้าจอมนรินทร์

4.2 “ชาวชุมชนภูเวียง” หรือ “ชาวภูเวียง” หมายถึง ประชาชนในเขตพื้นที่ของอำเภอภูเวียงและอำเภอเวียงเก่า ซึ่งตั้งบ้านเรือนหรือชุมชนอาศัยอยู่รอบ ๆ เทือกเขาภูเวียง

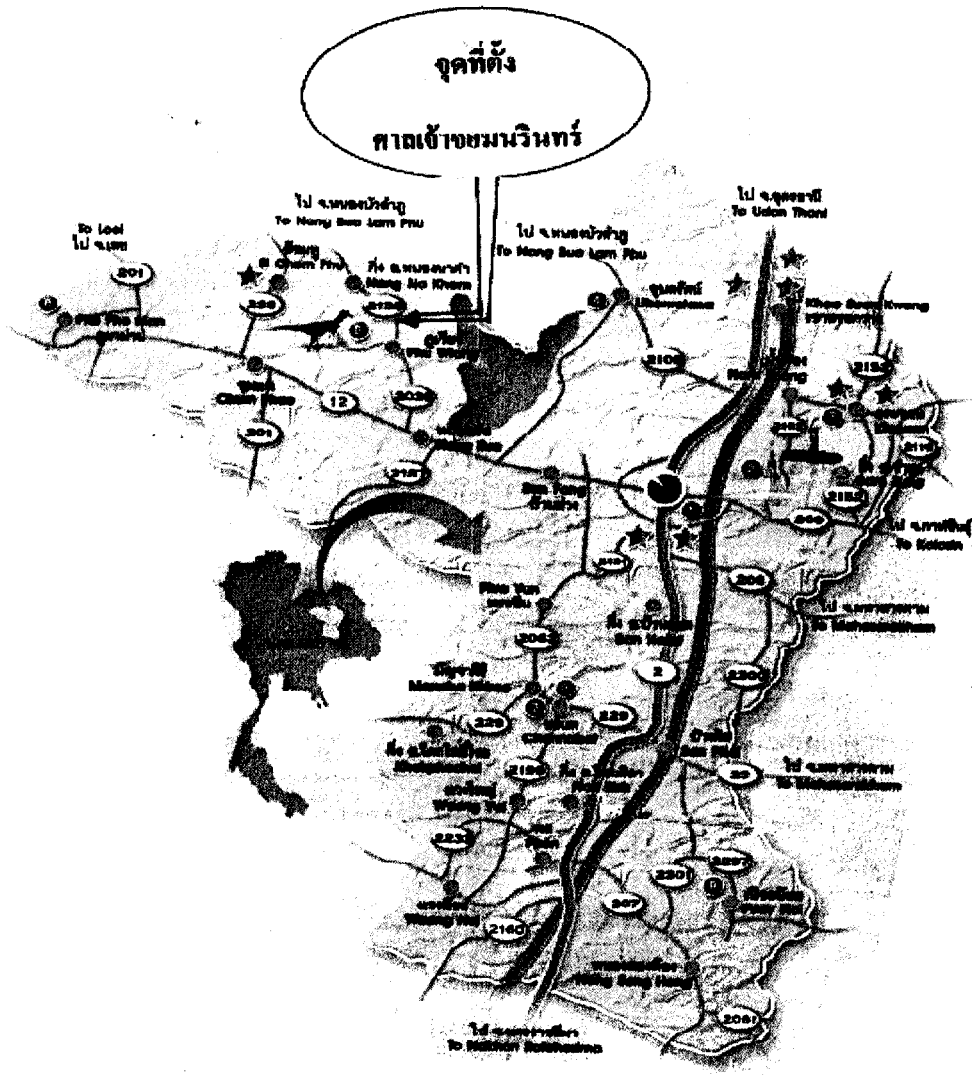
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของศาลเจ้าจอมนรินทร์ ตลอดจนแนวคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองของประชาชนในพื้นที่เป้าหมายการวิจัย

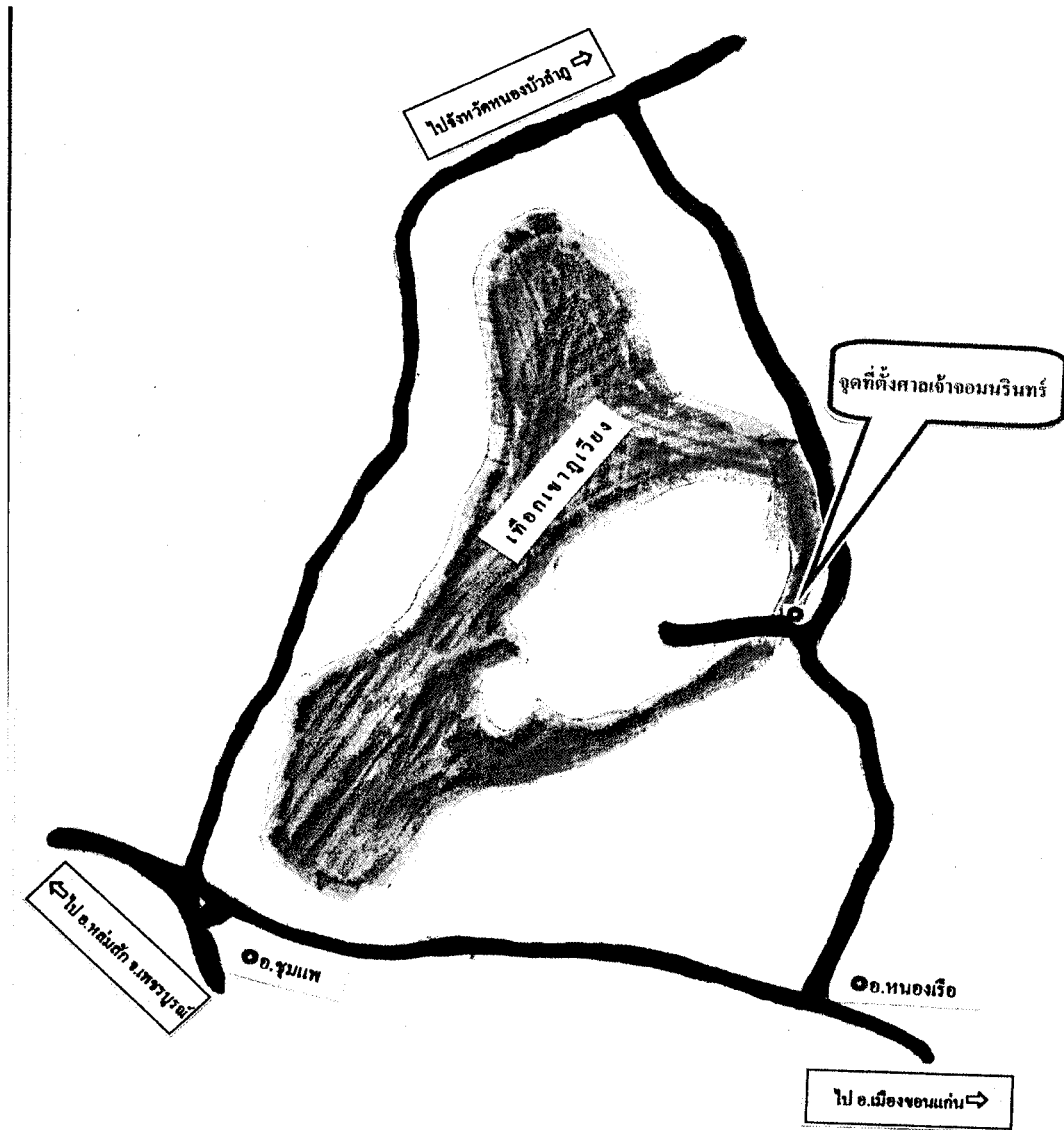
5.2 ทำให้เข้าใจถึงบทบาทและอิทธิพลของแนวคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐที่มีอิทธิพลต่อภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม

5.3 สามารถนำผลของการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบายด้านสังคมและการเมืองการปกครองของรัฐ เพื่อจัดความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันของคนภายในชาติ ทั้งในระดับรัฐและท้องถิ่น

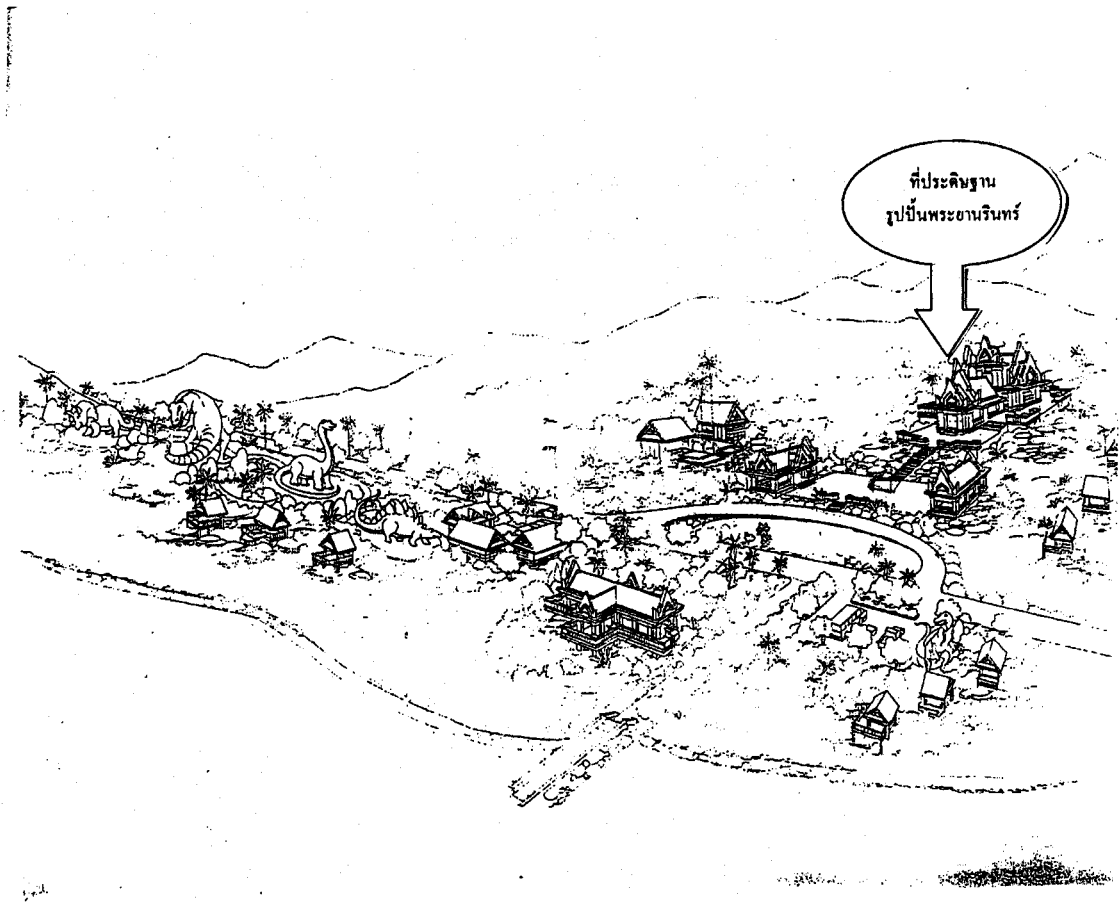
แผนที่จังหวัดขอนแก่น
แสดงทำเลที่ตั้ง อำเภอภูเวียง

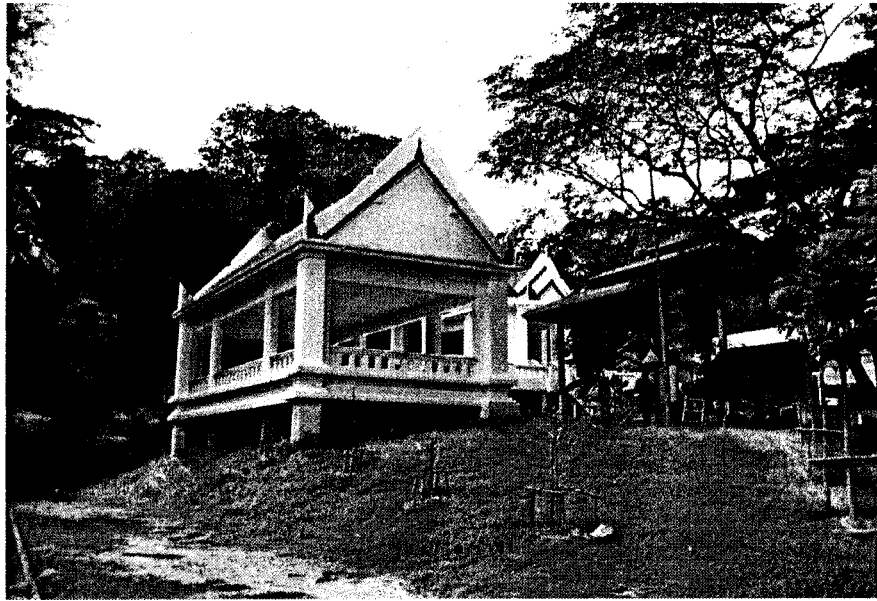
ภาพที่ 1.1 แผนที่จังหวัดขอนแก่น
แสดงจุดที่ตั้งของอำเภอภูเวียง และศาลเจ้าจอมมนรินทร์

ภาพที่ 1.2 แผนที่แสดงแอ่งหุบเขาภูเวียง
ศาลเจ้าจอมนรินทร์ตั้งอยู่ตรงปากทางเข้าออกของหุบเขาซึ่งมีทางเข้าออกทางเดียว
ชาวภูเวียงเรียกปากทางเข้าออกนี้ว่า “ปากช่องภูเวียง” หรือ “ปากช่องเจ้าจอม”

ภาพที่ 1.3 ภาพเขียนแสดงสัดส่วน หรือภาพ perspective แสดงจุดที่ตั้งศาลเจ้าจอมรินทร์
ณ บริเวณปากทางเข้าออกของหุบเขาภูเวียง
ด้านหน้าจะสังเกตเห็นทางเดินรูปครึ่งวงแหวนอยู่ติดกับถนนใหญ่

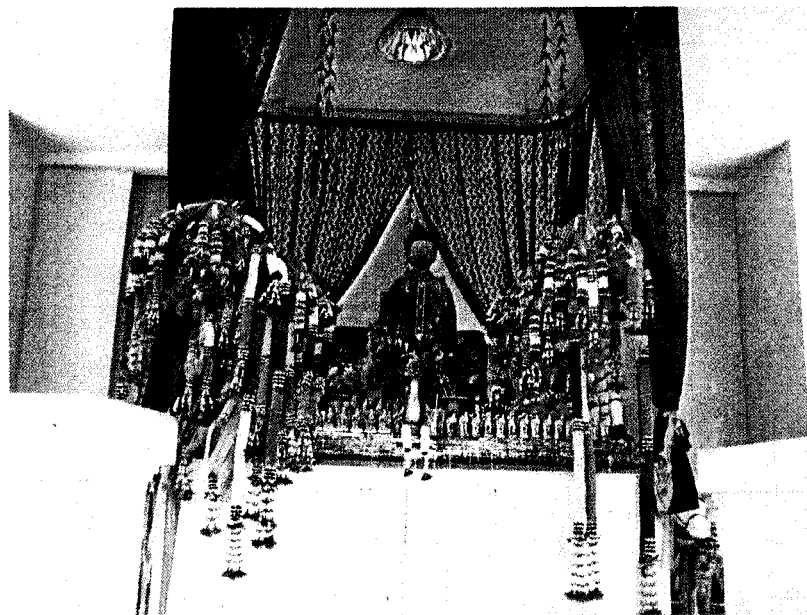
ภาพที่ 1.4 ภาพภูมิทัศน์บริเวณศาลเจ้าจอมนรินทร์

ภาพบน : ศาลาทรงไทยใช้ประกอบพิธีกรรม

ภาพล่าง : ทางลาดยางคือเส้นทางเข้าหุบเขาภูเวียง ใหญ่ทางฝั่งซ้ายมือจะสังเกตเห็นทางเดินคอนกรีต (ทางเดินรูปครึ่งวงแหวนที่ปรากฏในภาพ perspective) เพื่อขึ้นไปยังศาลเจ้าจอมนรินทร์ซึ่งตั้งอยู่เชิงดินเขาดังกล่าวทางด้านนี้ และตรงช่องกลางระหว่างพุ่มไม้สองฝั่งถนน คือ จุดที่เรียกว่าปากช่องภูเวียงหรือปากช่องเจ้าจอม

ภาพที่ 1.5 ศาลาทรงไทยที่ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์

ภาพที่ 1.6 รูปปั้นพระยานรินทร์

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์ตีความ นอกจากนี้ก็มีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพระยานรินทร์และศาลเจ้าจอมนรินทร์จากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งของฝ่ายไทยและของฝ่ายลาว ตลอดจนเอกสารการเผยแพร่เรื่องราวของศาลเจ้าจอมนรินทร์ของหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และบทความต่าง ๆ นั้น ถึงแม้จะไม่มีผู้ใดได้ศึกษาวิจัยเรื่องของพระยานรินทร์มาก่อน แต่งานวิจัยที่ใช้แนวคิดทฤษฎีในการวิเคราะห์ตีความในลักษณะเดียวกันนี้ก็ยังมีผู้ศึกษาวิจัยไว้หลายราย ซึ่งก็ได้นำมาใช้ประโยชน์ในการกำหนดแนวทางการศึกษา

ทั้งนี้ แนวคิดทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

1. แนวคิดการสื่อความหมาย หรือการสื่อสาร
2. แนวคิดสัญวิทยา
3. แนวคิดการวิเคราะห์ตีความ
4. แนวคิดวาทกรรม
5. แนวคิดการเมืองวัฒนธรรม
6. แนวคิดอนุรักษนิยม
7. แนวคิดกษัตริย์นิยม
8. แนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม
9. แนวคิดชาตินิยม
10. แนวคิดรัฐชาติ
11. แนวคิดหลังสมัยใหม่
12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ และเอกสารอื่น ๆ
13. สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา
  - 13.1 ประวัติอำเภอภูเวียง และอำเภอเวียงเก่า
  - 13.2 ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดระเบียบการปกครอง และประชากร

14. ข้อมูลเกี่ยวกับพระยานรินทร์

14.1 สงครามเจ้าอนุเวียงจันทน์โดยสังเขป

14.2 ประวัติพระยานรินทร์

14.3 ประวัติศาลเจ้าจอมรินทร์

1. แนวคิดการสื่อความหมาย หรือการสื่อสาร

เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต (2532: 2) ได้กล่าวถึงการสื่อความหมายหรือการสื่อสารว่า “การสื่อความหมาย” มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “communication” ในภาษาไทยมีผู้แปลไว้หลายอย่าง เช่น การติดต่อสื่อสาร การสื่อสาร การสื่อความเข้าใจ การสื่อภาษา เป็นต้น

คำ “communication” เป็นคำที่มาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า “communis” แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “common” ซึ่งแปลว่า “ร่วมกัน” ดังนั้น การสื่อความหมาย (communication) ก็เพื่อให้เกิดความคิดหรือความรู้ร่วมกัน ให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน

จันทิมา เขียวแก้ว และนฤมล รุจิพร (2546: 5) ได้อธิบายว่า ตามรากศัพท์แล้ว การสื่อสารมีความหมายว่าเป็นกิจกรรมที่มุ่งสร้างความร่วมมือกันหรือความคล้ายคลึงกันให้เกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้อง หรือเป็นความพยายามที่มนุษย์ต้องการจะแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือแนวความคิดระหว่างกัน

เอ็ดวิน เอเมอร์ และคณะ (Edwin Emery and Others 1960: 3 อ้างถึงใน เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต 2532: 2) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การสื่อสารเป็นศิลปะของการถ่ายทอดข่าวสาร ความคิด และเจตคติ จากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง

อี. ซาเพอร์ (E. Sapir, Encyclopedia of Social Science Vol. 3-4 อ้างถึงใน เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต 2532: 3) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การสื่อความหมาย คือ การที่มนุษย์ติดต่อส่งข่าวสารข้อเท็จจริง ความคิดเห็น ตลอดจนท่าทีความรู้สึกต่าง ๆ จากบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือหลายคนไปยังอีกบุคคลหนึ่งหรือหลายคน

รูธ ครอนไค (Ruth Chronkite อ้างถึงใน จันทิมา เขียวแก้ว และนฤมล รุจิพร 2546: 7) พยายามให้ความหมายโดยพิจารณาว่าปัจจัยใดบ้างที่ทำให้การสื่อสารของมนุษย์มีความสำคัญและมีความโดดเด่น โดยได้ระบุว่า “การสื่อสารของมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสัญลักษณ์” ซึ่งนิยามนี้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อที่ว่า การสื่อสารเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการใช้สัญลักษณ์ (symbols)

แฟรงค์ แคนซ์ (Frank Dance อ้างถึงใน จันทิมา เขียวแก้ว และนฤมล รุจิพร 2546: 7) ให้คำนิยามการสื่อสารภายใต้แนวคิดจิตวิทยาพฤติกรรมไว้ว่า “การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการดึง การตอบสนองจากบุคคลผ่านสัญลักษณ์ทางคำพูดซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการตอบสนอง” ส่วนสแตนลีย์ แซสเชอร์ (Stanley Schachter) เห็นว่า “การสื่อสารคือกลไกซึ่งมีพลังในการควบคุม สังคมโดยผู้ส่งสารที่ต้องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและอื่น ๆ ที่สามารถทำได้”

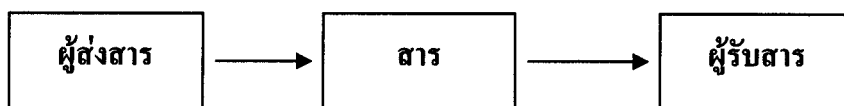
เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต (2532: 4,7) ได้สรุปความเห็นว่าการสื่อความหมายนั้นเป็น กระบวนการถ่ายทอดสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับ เพื่อให้เกิดความเข้าใจหรือรับรู้ร่วมกัน และใน กระบวนการนั้นจะต้องมีผู้ส่งสาร มีสาร (เนื้อหาสาระ) ที่ผู้ส่งสารต้องการจะส่ง และมีสื่อ (ช่อง ทางการส่ง) ที่จะนำสารไปยังผู้รับ

จากนิยามข้างต้นคงพอสรุปได้ว่า การสื่อความหมายหรือการสื่อสาร (communication) นั้นครอบคลุมถึงพฤติกรรมทุกอย่างที่มนุษย์เราสามารถติดต่อหรือก่อให้เกิดความหมายขึ้นระหว่าง กันได้ ล้วนแต่เป็นการสื่อความหมายหรือการสื่อสารทั้งสิ้น การสื่อสารของมนุษย์เป็นกลุ่มของ กระบวนการที่ลึกซึ้งและแยกย่อยโดยมีองค์ประกอบปลีกย่อยต่างๆ มากมาย เช่น สัญญาณต่าง ๆ รหัส ความหมาย และวิธีการที่หลากหลาย ทั้งนี้ จันทิมา เขียวแก้ว และนฤมล รุจิพร (2546: 7) ได้สรุปเอาไว้อย่างชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายว่า “การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการของการถ่ายทอด สารที่แสดงถึงความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ ฯลฯ จากผู้ส่งสาร ไปยังผู้รับสาร โดยผ่านสื่อเพื่อให้เกิดผล ตามที่ผู้ส่งสารคาดหวัง”

บทบาทและองค์ประกอบในกระบวนการสื่อความหมาย

ในกระบวนการสื่อความหมายหรือสื่อสารนั้น มีองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญ คือ

1. ผู้ส่งสาร (source/sender/encoder/communicator)
2. สาร (message)
3. ผู้รับสาร (receiver/decoder/destination)

1. ผู้ส่งสาร (source/sender/encoder/communicator) ถือว่าเป็นองค์ประกอบแรกของ กระบวนการสื่อความหมาย เป็นแหล่งกำเนิดของสาร เป็นผู้เริ่มต้นของการสื่อความหมาย ความ น่าเชื่อถือของผู้ส่งสารจึงมีอิทธิพลต่อความสัมฤทธิ์ผลในการสื่อความหมายมาก ถ้าผู้ส่งสารได้รับความ เชื่อถือสูงก็จะช่วยเพิ่ม โอกาสที่จะเปลี่ยนเจตคติ (attitude) ที่ดีได้ ถ้าผู้ส่งสารเป็นที่รู้จักและ เป็นที่ชอบพอรักใคร่หรือเป็นที่เคารพนับถือของผู้รับสารมากเท่าใด เป้าหมายของการสื่อ

ความหมายก็จะมีความเอนเอียงที่จะเปลี่ยนแปลงความเชื่อของผู้รับสารให้เข้าไปในทิศทางตามที่ผู้ส่งสารเสนอมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งกรณีนี้เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต (2532: 50) ได้อ้างถึงกรณีมีผู้วิจัยพบว่าการสื่อความหมายในลักษณะส่วนตัวจะก่อให้เกิดอิทธิพลต่อผู้รับสารมากกว่าการสื่อความหมายในลักษณะที่ไม่เป็นการส่วนตัว ทั้งนี้ ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย หรือคุณสมบัติส่วนตัวของผู้ส่งสารเป็นสำคัญ ดังนี้

1) ความชำนาญในการสื่อความหมาย (communication skills) ถ้าหากผู้ส่งสารมีความสามารถในการพูด โนมน์น้ำวจิตใจคน รู้จักใช้ถ้อยคำให้ผู้รับสารเข้าใจง่าย หรือมีความสามารถในการสื่อความหมายด้วยวิธีอื่น อย่างเช่น การใช้ท่าทาง การวาดภาพ เป็นต้น ก็จะทำให้การสื่อความหมายนั้น ๆ สัมฤทธิ์ผล

2) เจตคติ (attitudes) เจตคติเป็นเครื่องกำหนดรูปแบบพฤติกรรมของบุคคล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พฤติกรรมของคนเรานั้นจะเป็นเครื่องชี้บ่งถึงเจตคติของคนนั้น ๆ ถ้าหากผู้ส่งสารมีเจตคติที่ดีต่อสิ่งที่เขาพูดถึงหรือพูดถึงสิ่งนั้นด้วยความพึงพอใจก็จะสามารถพูดให้เกิดผลในทางที่ต้องการได้ง่าย

3) ระดับความรู้ (knowledge level) หมายความว่า ผู้ส่งสารควรมีความรู้หรือความเข้าใจในเรื่องที่จะส่งสารดีพอสมควร และหากผู้รับสารมีระดับความรู้ที่ใกล้เคียงกันกับผู้ส่งสารก็จะทำให้ผู้รับสารสามารถรับและเข้าใจในสารที่สื่อต่อกันได้ง่าย

4) ระบบสังคมวัฒนธรรม (socio-cultural system) ระบบสังคมวัฒนธรรมมีส่วนในการสร้างแบบพฤติกรรมของบุคคลซึ่งในแต่ละสังคมย่อมจะแตกต่างกันออกไป

2. สาร (message) เป็นองค์ประกอบที่สองของกระบวนการสื่อความหมาย เป็นสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการส่งออกไปยังผู้รับสาร โดยอาจจะอยู่ในรูปของการใช้คำพูดหรือถ้อยคำ การใช้สัญลักษณ์ สัญลักษณ์ ภาพเขียน รูปปั้น หรือกิริยาท่าทางอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลาย ๆ อย่างรวมกัน

วิลเบอร์ ชแรมม์ (Wilbur Schramm อ้างถึงใน เสาวนีย์ สิกขาบัณฑิต 2532: 61) ได้เสนอลักษณะของสารที่ดีมี 4 ประการ คือ

1) สารนั้นจะต้องออกแบบและส่งออกให้สามารถถึงความสนใจของจุดหมายปลายทางได้

2) สารนั้นจะต้องใช้เครื่องหมายซึ่งทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารมีประสบการณ์ร่วมกัน และให้ความหมายที่เข้าใจตรงกันได้

3) สารนั้นจะต้องกระตุ้นความต้องการทางบุคลิกภาพของผู้รับ และเสนอแนะแนวทางในการตอบสนองความต้องการนั้น

4) สารนั้นจะต้องเสนอแนะวิธีซึ่งจะสนองความต้องการให้สามารถกระทำได้ในภาวะสังคมขณะนั้น

3. สื่อหรือช่องทางการสื่อสาร (channel/medium) ในการสื่อความหมายนั้น อาจจะไม่เกิดความเข้าใจที่ตรงกันได้หากขาดตัวกลาง (medium) ในการสื่อความหมาย ในเรื่องนี้ผู้ส่งสารจะจัดการทำสาร (message) ให้เป็นรหัส (code) ด้วยการเข้ารหัส (encode) เสียก่อน รหัสของสาร ได้แก่ สัญลักษณ์ (symbols) ที่มีความหมายและเป็นที่ยอมรับกันได้ซึ่งอาจจะเป็นคำพูด ตัวหนังสือ รูปภาพ รูปปั้น ท่าทาง เครื่องหมายต่าง ๆ เป็นต้น รหัสเหล่านี้จะส่งไปยังผู้รับสารในลักษณะต่าง ๆ กัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับช่องทางการส่ง (channel) รูปแบบของสัญญาณเหล่านี้ก็คือสื่อ (media) นั้นเอง ผู้รับสารจะรับสัญญาณผ่านทางประสาทสัมผัสแล้วถอดรหัส (decode) ส่งไปแปลความหมายที่สมอง แล้วตอบสนองหรือมีปฏิกิริยาป้อนกลับ (feedback) คืนไปยังผู้ส่งสาร โดยมีหลักการและกระบวนการเช่นเดียวกันกับกรณีผู้ส่งสารส่งสารมายังผู้รับสาร

4. ผู้รับสาร (receiver/decoder/destination) ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการสื่อความหมายหรือสื่อสาร เพราะการสื่อความหมายจะได้ผลหรือไม่เพียงใดก็ประเมินได้จากผู้รับสารนี้เอง คุณสมบัติของผู้รับสารที่ดีนั้นจะต้องมีทักษะในการสื่อสาร ต้องมีเจตคติที่ดีต่อผู้ส่งสาร ต้องมีเจตคติที่ดีต่อเรื่องที่จะสื่อสาร ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการสื่อสารหรือสื่อความหมายจะสำเร็จได้จึงอยู่ที่การยอมรับสารของผู้รับ ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการรับสารของบุคคล คือ

1) สภาพภูมิหลัง (field of experience) ได้แก่ ประสบการณ์ การศึกษา ฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ ฯลฯ โดยสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดเค้าโครงความคิดของบุคคลในการสื่อความหมายและนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมในที่สุด ดังนั้น สภาพภูมิหลังเป็นเสมือนตัวกรอง (filter) การรับรู้ และการรับรู้ก่อให้เกิดเจตคติ (attitudes) ความเชื่อ (belief) และค่านิยม (value)

2) เจตคติและความเชื่อ (attitudes & beliefs) ในที่นี้เจตคติและความเชื่อรวมไปถึงค่านิยมด้วย อิทธิพลที่สำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้ผู้รับสารมีความเข้าใจหรือมีความเห็นตรงกันกับผู้ส่งสาร อีกทั้งเลือกแสดงพฤติกรรมตามที่ผู้ส่งสารต้องการ ก็คือ เจตคติ ความเชื่อ และค่านิยม

5. ผลและการป้อนกลับ (effect/feedback) เป็นการตอบสนองกลับ กล่าวคือ การที่ผู้ส่งสารได้ทำการสื่อสารไปยังผู้รับสาร แล้วรอฟังหรือดูผลการตอบสนองจากผู้รับสาร หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของผู้รับสาร ซึ่งเป็นผลมาจากการส่งข่าวสารจากผู้ส่งสาร หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นเนื่องมาจากข่าวสารที่ได้รับ

2. แนวคิดสัญวิทยา

สัญวิทยา (semiology) หรือสัญศาสตร์ (semiotics) เป็นศาสตร์ใหม่เพิ่งได้รับการพัฒนา มาอย่างจริงจังในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 นี้เอง โดยคำว่า semio เป็นภาษาละตินตรงกับภาษาอังกฤษ ว่า sign และ logy แปลว่า science ดังนั้นคำว่า semiology จึงแปลว่า science of sign หรือศาสตร์ แห่งสัญญาณ (กาญจนา แก้วเทพ 2546: 343) โดยเป็นวิชาที่ศึกษาถึงการเกิดขึ้น การคงอยู่ และการ เปลี่ยนแปลงความหมายของสัญญาณภายในสังคมหนึ่ง ๆ ที่สัญญาณนั้นถือกำเนิดขึ้นมา รวมทั้ง แสวงหากฎที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง

คำว่า “สัญญาณ” (sign) หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้ความหมายแทนสิ่งต่าง ๆ ในบริบทที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละสังคม เช่น ขวดซึ่งเป็นวัตถุอย่างหนึ่ง ในสังคมไทยก็สร้าง ตัวอักษรภาษาไทยให้เป็นสัญญาณแทนวัตถุสิ่งนี้ด้วยตัวอักษรสามตัวคือ “ขวด” ในขณะที่เดียวกันหาก นำวัตถุสิ่งเดียวกันนี้ไปให้คนในสังคมอังกฤษดูชาวอังกฤษก็จะสร้างสัญญาณขึ้นมาให้ความหมาย แทนวัตถุสิ่งนี้คือ “bottle”

กาญจนา แก้วเทพ (2542: 80–81) ให้ความหมาย “สัญญาณ” ไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่ถูก สร้างขึ้นมาเพื่อให้ความหมาย (meaning) แทนของจริง/ตัวจริง (object) ในตัวบท (text) และใน บริบท (context) หนึ่ง ๆ ตัวอย่างเช่น “แหวนหมั้น” เป็นสัญญาณใช้แทนความหมายที่แสดงถึงความ ผูกพันระหว่างหญิงชายคู่หนึ่งในบริบทของสังคมตะวันตก หากเป็นบริบทของสังคมอื่นก็อาจจะใช้ หมู ใช้กำไล หรือใช้วัตถุอย่างอื่นเป็นสัญญาณแทนก็ได้ และหากเปลี่ยนสัญญาณไปเป็น “แหวน แต่งงาน” ก็จะใช้แทนความหมายของความผูกพันในระดับที่สูงขึ้นและลึกซึ้งมากขึ้นกว่าการหมั้น

ตามปกติในชีวิตประจำวัน มนุษย์เราก็กู้เคยกับสัญญาณอยู่แล้ว ตัวอย่างเช่น เวลาที่เรา ไปเดินซื้อของตามศูนย์การค้าและต้องการจะเข้าห้องน้ำ เราก็จะมองหาป้ายที่เขียนเป็นรูป “ผู้หญิง และผู้ชาย” พร้อมกับรูป “หัวลูกศร” และเมื่อเราเดินไปตามทิศทางของหัวลูกศรจนถึงบริเวณหน้า ห้องน้ำเราก็จะเลือกเข้าห้องน้ำหญิงหรือห้องน้ำชายได้ถูกต้องโดยดูรูปภาพผู้หญิงหรือรูปภาพผู้ชาย ที่ติดเอาไว้ทางเข้าห้องน้ำ นี่คือการตีตัวอย่างของเรื่องสัญญาณในชีวิตประจำวัน และข้อสังเกตเล็ก ๆ ในที่นี้ก็คือ รูปผู้หญิงและรูปผู้ชายนั้นมีได้ขึ้นแทนความหมายว่า “ผู้หญิง” หรือ “ผู้ชาย” แต่ขึ้นแทน ความหมายว่า “ห้องน้ำสำหรับผู้หญิง” หรือ “ห้องน้ำสำหรับผู้ชาย” ซึ่งหมายความว่า รูปภาพนั้นมี ความหมายเกินกว่าตัวของมันเอง

กาญจนา แก้วเทพ (2549: 103–104) ได้สรุปคุณสมบัติที่สำคัญของสัญญาณไว้ดังนี้

1. ต้องมีรูปแบบเป็นตัวแทน ซึ่งอาจจะเป็นภาพ เสียง ตัวอักษร วัตถุ ผู้คน สถานที่ หรืออื่น ๆ เช่น กรณีภาพยนตร์เรื่อง The Lord of the Ring “แหวน” ก็คือ “สัญญาณ”

2. ต้องมีความหมายมากกว่าตัวเอง ตัวอย่างก็คือ “แหวน” ที่อยู่ในภาพยนตร์เรื่อง The Lord of the Ring หากแหวนวงนั้นเป็นเพียงเครื่องประดับธรรมดา แหวนวงนั้นก็ย่อมไม่ใช่สัญลักษณ์ แต่ทว่าแหวนในภาพยนตร์เรื่องนี้บ่งบอกถึง “อำนาจ” ซึ่งเป็นความหมายที่เกินไปกว่าตนเอง เช่นเดียวกับดอกกุหลาบสีแดงที่ถูกนำมาใช้ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ก็มีความหมายมากกว่าการเป็นดอกไม้

3. ผู้ใช้สัญลักษณ์ต้องตระหนักหรือรับรู้ว่ารूपธรรมดังกล่าวนั้นเป็นสัญลักษณ์ กล่าวคือ ในขณะที่คุณสมบัติสองประการแรกที่กล่าวมานั้นจะดำรงอยู่ที่ตัววัตถุ/สิ่งของ แต่คุณสมบัติข้อที่สามนี้จะเกี่ยวข้องกับ “ตัวบุคคล” ว่าได้รับรู้ความหมายของสัญลักษณ์นั้นหรือไม่

จากคุณสมบัติ 3 ประการนี้ วัตถุสิ่งของใด ๆ เช่น ปากกาด้ามหนึ่ง ภาพๆหนึ่ง กล้องใบหนึ่ง หนังสือเล่มหนึ่ง ฯลฯ จะเป็นสัญลักษณ์ได้หรือไม่ กาญจนา แก้วเทพ อธิบายว่าคำตอบก็คงอยู่ที่การพิจารณาถึงคุณสมบัติของสิ่งนั้นว่ามีคุณสมบัติครบถ้วนทั้ง 3 ประการหรือไม่ โดยเฉพาะคุณสมบัติข้อสุดท้ายซึ่งเป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้รับรู้สัญลักษณ์ ตัวอย่างเช่น ในสายตาของคุณธาดา “ปากกา” ด้ามหนึ่งเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ใช้เขียนหนังสือ ปากกานั้นก็ยังมีใช้สัญลักษณ์ แต่หากปากกานั้นเป็นปากกาที่คุณพ่อผู้เป็นนักเขียนได้มอบให้คุณธาดาเพื่อสืบทอดอาชีพนักประพันธ์ต่อไป ปากกานั้นก็เป็นสัญลักษณ์เนื่องจากปากกาได้ขึ้นแทนความหมายบางอย่างที่มากกว่าตัวของมันเอง แต่ถ้าคุณธาดาทำปากกานั้นหายแล้วคุณสมรเก็บได้ ในสายตาของคุณสมรปากกานั้นก็เป็นเพียงอุปกรณ์อย่างหนึ่งที่ใช้สำหรับเขียนหนังสือ คุณสมรไม่ได้รับรู้ในความหมายอย่างอื่นของวัตถุชิ้นนี้ ปากกาของคุณธาดาเมื่อตกอยู่ในมือของคุณสมรจึงไม่เป็นสัญลักษณ์

จากตัวอย่างที่กล่าวมา กาญจนา แก้วเทพ (2549: 104) จึงสรุปไว้ดังนี้

1. ผู้คน หรือวัตถุสิ่งของทุกอย่างในโลก ล้วนสามารถเป็น “สัญลักษณ์” (sign) ได้ หากมีการ “มอบหมายความหมาย” (assign) หรือ “ประกอบสร้างความหมาย” (meaning construction) ให้แก่ตัวผู้คนหรือวัตถุสิ่งของนั้น ๆ

2. ความหมายจะเกิดขึ้นได้ต้องมี “การปฏิบัติการทางสังคม” (social practice) หรือต้องมี “กระบวนการประกอบสร้างความหมาย” เช่น กรณีปากกาของคุณธาดาตั้งที่กล่าวข้างต้น ผู้เป็นพ่อจะต้องมีการมอบปากกาพร้อมทั้งพูดอะไรบางอย่างเพื่อเป็นการสร้างความหมายให้แก่ปากกา เช่นเดียวกับกรณีที่ประตุน้ำพระราชวังเคลซังตันได้แปรสภาพจาก “ประตุน้ำ” มาเป็น “สัญลักษณ์ที่ขึ้นแทนความรักอาลัยเลดี้ไดอาน่า” เมื่อประชาชนได้ปฏิบัติการทางสังคมด้วยการนำเอาช็อคโกแลตไปวางไว้หน้าประตุน้ำ อันเป็นกระบวนการสร้างความหมายให้แก่ “ประตุน้ำ”

3. ความหมายที่เกิดขึ้นต้องมีการรับรู้จากผู้ให้สัญญา ดังนั้น ปากกาคำนั้นจึงเป็นสัญญาสำหรับคุณชาคาที่รู้ความหมายเท่านั้น แต่สำหรับคุณสมรแล้วปากกาคำนั้นไม่เป็นสัญญาเพราะไม่มีความหมายอย่างอื่น ๆ

ฉะนั้น สัญญาจึงมิใช่เรื่องที่จำกัดอยู่ที่ตัว “องค์ประกอบ” (element/material) กล่าวคือ วัตถุนั้นจะเป็นอะไรก็ได้ (แหวน/หมี/ห้วกะโหลก/ฯลฯ) แต่คุณสมบัติที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ (relation) โดยเฉพาะตัวบุคคล (subject) กับวัตถุ (object) เช่น แหวน/หมี/ห้วกะโหลก นั้น มีความหมายมากกว่าตัวของมันเองในสายตาของใคร และในเชิงวิชาการคำว่า “ใคร” นี้ก็กินความนับตั้งแต่ตัวบุคคล/กลุ่ม/สังคมและวัฒนธรรม การให้คำนิยามของชาร์ล เพียร์ซ (Charles Peirce) ต่อคำว่า “สัญญา” จึงรวบรัดชัดเจนอย่างยิ่งว่า “sign is something(1) which stands to somebody for something(2) in some respect (context)” (กาญจนา แก้วเทพ 2549: 104)

ชาร์ล เพียร์ซ (Charles Peirce 1931 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ 2542: 84-85) ได้ให้ความหมายที่ง่ายที่สุดและเข้าใจได้โดยง่ายว่า “สัญญา” คือ สิ่งที่มีความหมายมากกว่าตัวของมันเอง (sign is something which stands to somebody for something in some respect.) ตัวอย่างเช่น รูปผู้หญิง-รูปผู้ชาย ที่ติดอยู่หน้าห้องน้ำในสนามบินนั้นไม่ได้หมายเพียงแค่รูปนั้นคือ ผู้หญิง-ผู้ชาย เท่านั้น แต่มีความหมายว่า “ห้องน้ำสำหรับผู้หญิง-ห้องน้ำสำหรับผู้ชาย”

ดังนั้น แหวนวงหนึ่งจะยังไม่มีสภาพหรือคุณสมบัติเป็นสัญญา หากแหวนวงนั้นถูกทิ้งไว้แหวนก็จะมีค่าเพียงเป็นแหวนวงหนึ่งหรือวัตถุชิ้นหนึ่ง แต่เมื่อใดก็ตามที่แหวนวงนั้นถูกนำไปใช้ในสถานการณ์และบริบทจำเพาะหนึ่ง ๆ แหวนวงนั้นก็จะมี ความหมายมากกว่าแหวนวงหนึ่งหรือวัตถุชิ้นหนึ่ง หรือมีความหมายมากกว่าตัวของมันเองตามความหมายของเพียร์ซ ตัวอย่างเช่น เป็นแหวนที่ชายผู้หนึ่งสวมให้หญิงคนหนึ่งในงานแต่งงานในโบสถ์ต่อหน้าพระผู้ทำพิธี แหวนวงนั้นก็จะมี ความหมายหลายประการ ซึ่งอาจมีความหมายเป็นเครื่องผูกพันชีวิตระหว่างคน 2 คน ให้รวมเป็นหนึ่งเดียว พร้อมเป็นการประกาศให้คนทั่วไปได้รับรู้ความเป็นหนึ่งเดียวนั้น และเป็นความหมายแห่งการเริ่มต้นชีวิตครอบครัวด้วย

ในแนวคิดของเพียร์ซนั้น สัญญาหนึ่ง ๆ จะมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนที่ทำหน้าที่เป็นตัวหมาย (signifier) และส่วนที่ถูกหมายถึง (signified) เช่น เมื่อคนไทยยกมือขึ้นพนมระหว่างหน้าอก (signifier) ก็จะมี ความหมายถึงการแสดงความเคารพ (signified) หรือกรณีตัวอย่างที่มี “รูปผู้หญิง-รูปผู้ชาย” อยู่หน้าห้องน้ำในสนามบิน “รูปผู้หญิง-รูปผู้ชาย” ก็คือ signifier ส่วน “ห้องน้ำสำหรับผู้หญิง-ห้องน้ำสำหรับผู้ชาย” คือ signified ในคำอธิบายของเพียร์ซ เมื่อเรามองเห็นคำที่เขียนว่า “รถ” คำเขียนก็คือสัญญา หรือ sign ซึ่งเมื่อผู้ใช้/ผู้ตีความ (users/interpretant) แต่ละคนเห็นคำดังกล่าว ในแนวคิดของแต่ละคนก็จะสร้างมโนทัศน์ (concept) เกี่ยวกับรถขึ้นมาในมโนภาพ ซึ่ง

อาจจะแตกต่างกันบ้าง แต่อย่างน้อยก็จะมีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะในกรณีที่เป็นคนในสังคมวัฒนธรรมเดียวกัน แนวคิดร่วมเกี่ยวกับบรรดสิ่งทีกล่าวเราเรียกว่า “shared concept” และมนทัศน์ร่วมนี้เชื่อมโยงไปถึงตัววัตถุซึ่งเป็นวัตถุจริง ๆ (object) ที่มีอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง (external reality)

นอกจากนั้น เพียร์ซ (Peirce 1958 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ 2549: 111–112) ยังอธิบายว่า กระบวนการสร้างสัญจะจะต้องมีองค์ประกอบย่อยที่ขาดไม่ได้ 3 ส่วน คือ

1. สัญจะ
2. ผู้ใช้สัญจะ
3. วัตถุที่อ้างอิง

องค์ประกอบย่อยทั้ง 3 ตัวนี้ จะมีลักษณะความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงถึงกันและกัน การที่จะทำความเข้าใจองค์ประกอบย่อยตัวใดตัวหนึ่งนั้น จะต้องพิจารณาให้สัมพันธ์กับองค์ประกอบย่อยตัวอื่น ๆ อีกด้วย เช่น เมื่อผู้ใช้สัญจะคนแรกเขียนจดหมายเล่าถึง “โรงเรียน” ภายในความคิด (mental concept) ในหัวสมองของผู้ใช้สัญจะคนแรกนี้ย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของจริงเกี่ยวกับโรงเรียนที่เขาได้ประสบมา และเมื่อจดหมายดังกล่าวไปถึงมือผู้รับซึ่งเป็นผู้ใช้สัญจะคนที่สอง ภาพในความนึกคิดเกี่ยวกับโรงเรียนของเขาก็ย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของจริงเกี่ยวกับโรงเรียนที่เขาเข้ามาเช่นกัน

ไอ เอ ริชาร์ดส์ (I. A. Richards อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ 2549: 70–73) อธิบายว่า “สัญจะ” เป็นสิ่งที่ใช้แทนสิ่งอื่น ๆ และเมื่อบุคคลได้รับรู้สัญจะเขาก็จะสามารถสร้างภาพลักษณ์ (image) บางอย่างที่กว้างไกลไปกว่าตัวสัญจะเอง ตัวอย่างเช่น เมื่อเห็น “ไฟแดง” (สัญจะ) ปรากฏขึ้นที่สี่แยก คนที่รู้ความหมายจะเข้าใจในบริบทที่กว้างไกลไปกว่านั้นว่า นั่นมิใช่เป็นเพียงสีของไฟเท่านั้น แต่นั่นมีความหมายว่า “ต้องหยุด”

สำหรับสัญจะมีลักษณะเป็น “สัญจะทางภาษา” ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของการคิดและการสื่อสารนั้น ริชาร์ดส์เรียกชื่อเป็นพิเศษว่า “สัญลักษณ์” (symbol) ตามทัศนะของริชาร์ดส์ภาษาเป็นระบบของสัญจะ (sign) และเนื่องจากภาษามีความสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของชีวิตมนุษย์ ดังนั้นนักวิชาการจึงควรให้ความสนใจในการศึกษาเรื่องภาษาอย่างจริงจัง

ริชาร์ดส์ให้ข้อสังเกตว่า “ความหมายที่สำคัญนั้นจะอยู่ที่ตัวบุคคล มิใช่อยู่ที่ภายในตัวถ้อยคำหรือสัญลักษณ์” เราจึงไม่สามารถจะศึกษาความหมายจากถ้อยคำหรือสัญลักษณ์โดยจัดตัวบุคคลที่ตีความหมายออกไป และเมื่อความหมายอยู่ที่ตัวบุคคลก็จะมีข้อเท็จจริงอื่น ๆ ติดตามมา คือความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลและสัญลักษณ์นั้นมีลักษณะที่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวแน่นอน และมักจะแปรเปลี่ยนไปตามความนึกคิดของแต่ละบุคคล

จากแนวคิดดังกล่าว ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง “การสื่อความหมาย” จากแต่เดิมที่มีความเข้าใจว่าการสื่อความหมายเป็นกระบวนการที่ “ผู้ส่งสาร” ได้มอบความหมายให้แก่ “ผู้รับสาร” พลิกกลับมาเป็นความเข้าใจใหม่ว่า “การสื่อความหมายนั้นเป็นกระบวนการที่ผู้ศึกษาจะต้อง ไปดึงความหมายออกมาจากฝ่ายผู้รับสาร” เพราะการที่ถ้อยคำหนึ่ง ๆ ภาพหนึ่ง ๆ หรือเสียงหนึ่ง ๆ จะมีความหมายอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับการตีความหมายของผู้รับสารซึ่งไม่จำเป็นต้องเหมือนกับความหมายที่ฝ่ายผู้ส่งสารระบุนมาให้

ข้อเสนอของริชาร์ดส์ดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อการศึกษาเรื่องการสื่อความหมายในการสื่อสาร เพราะเป็นการเคลื่อนย้ายศูนย์กลางแห่งความสนใจศึกษาจากฝ่ายผู้ส่งสาร (sender-center) มาสู่ฝ่ายผู้รับสาร (audience-center)

ซูซาน แลงเกอร์ (Susanne Langer 1942 อ้างถึงใน กาญจนนา แก้วเทพ 2549: 74-75) ให้คำนิยามว่า “สัญลักษณ์” (sign) เป็นสิ่งเร้าสิ่งหนึ่งที่บ่งแสดงให้เห็นสิ่งอื่น ๆ โดยที่สัญลักษณ์จะมีคุณลักษณะที่สอดคล้องหรือใกล้เคียงกับเหตุการณ์/วัตถุ/คน ที่มันแทนที่อยู่ ตัวอย่างเช่น

“เมฆ”	เป็นสัญลักษณ์ของ	“ฝน”
“การหัวเราะ”	เป็นสัญลักษณ์ของ	“ความสุข”
“ไฟแดง”	เป็นสัญลักษณ์ของ	“การห้ามรถวิ่ง”

ส่วนสัญลักษณ์ (symbol) แลงเกอร์อธิบายว่า มีลักษณะที่ซับซ้อนกว่า เพราะสัญลักษณ์มิได้เป็นเพียง “ตัวแทนของวัตถุ” ที่มันแทนที่อยู่เท่านั้น หากแต่ยังเป็น “เครื่องมือของความคิด” ที่เราจะใช้คิดถึงวัตถุที่มันแทนที่อยู่อีกด้วย เพราะฉะนั้นถึงแม้เหตุการณ์/วัตถุ/คนนั้น ๆ จะไม่ได้มาปรากฏต่อหน้าอวัยวะรับสัมผัสทั้งห้าของเรา เพียงแค่สัญลักษณ์นั้น ๆ มาปรากฏแทน เราก็สามารถที่จะสร้างความนึกคิดหรือสร้างความรู้สึกขึ้นมาได้ คำว่า “แหวนแทนใจ” “ของที่ระลึก” “ดอกกุหลาบสีแดงในวันวาเลนไทน์” คือตัวอย่างของสัญลักษณ์ที่กล่าวมา

อย่างไรก็ตาม จากตัวอย่างที่ยกมาดังกล่าว เช่น “แหวนแทนใจ” “ของที่ระลึก” เราก็จะเห็นว่า การที่แหวนวงหนึ่งจะแทนใจได้นั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับว่า “เจ้าของใจ” นั้นเป็นใคร ซึ่งก็หมายความว่าความคิดเห็นของแลงเกอร์สอดคล้องกับแนวคิดของริชาร์ดส์ที่ว่า “ความหมายนั้นมิได้อยู่ที่ตัววัตถุ หากแต่สังกัดอยู่ที่ตัวบุคคล” (กาญจนนา แก้วเทพ 2549: 74)

แลงเกอร์ได้แยกแยะกระบวนการสร้างและแสดงความคิด/ความรู้สึก ของมนุษย์ที่แตกต่างจากสัตว์ว่า ชีวิตของสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ ต่างถูกควบคุมด้วย “ความรู้สึก” ซึ่งจะถูกระงับได้ก็ต่อเมื่อต้องมี “วัตถุของจริง” ผ่านเข้ามาในอวัยวะรับสัมผัสทั้งห้า เพราะฉะนั้น แมวจะรู้สึกเกิดความกลัวได้ก็ต่อเมื่อมีหมาจริง ๆ (วัตถุของจริง) เดินเข้ามาในระดับสายตาที่แมวสามารถมองเห็นหมาได้ แต่ทว่าความรู้สึกของมนุษย์นั้นมีความสัมพันธ์พิเศษบางอย่างเพิ่มเติมขึ้นมา กล่าวคือ มนุษย์

สามารถสร้างความรู้สึกต่อวัตถุ/บุคคลได้ โดยที่วัตถุ/บุคคลตัวจริงนั้นไม่จำเป็นต้องมาปรากฏอยู่หน้าอวัยวะสัมผัสทั้งห้าของเรา เพราะเพียงแต่ปรากฏมาในรูปของสัญลักษณ์และภาษา ก็สามารถก่อให้เกิดความนึกคิดหรือความรู้สึกได้แล้ว ฉะนั้น เพียงแค่ได้เห็น “ภาพถ่ายของแม่” ลูกก็สามารถจะสร้างความรู้สึกรักและห่วงใยให้บังเกิดขึ้นได้แล้ว

นอกจากนั้น แลงเกอร์ยังได้นำเสนออีกว่า มนุษย์เราไม่เพียงแต่จะเป็นสัตว์ที่ใช้สัญลักษณ์ได้และมีความสามารถในการใช้สัญลักษณ์เท่านั้น หากแต่มนุษย์ยังมีความต้องการพื้นฐานที่จะใช้สัญลักษณ์อีกด้วย กระบวนการสร้างสัญลักษณ์ในหมู่มวลมนุษย์เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และเป็นกระบวนการที่สำคัญสำหรับมนุษย์พอ ๆ กับการกินและการหลับนอนทีเดียว ดังนั้น การแสดงพฤติกรรมจำนวนไม่น้อยของมนุษย์จึงอาจอธิบายได้ว่า กระทำไปเพื่อตอบสนองความต้องการใช้สัญลักษณ์ ดังที่มนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้เขียนภาพบนฝาผนังถ้ำ เป็นต้น

ส่วนทัศนะในเรื่องความหมายซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับสัญลักษณ์ แลงเกอร์ใช้ทัศนะเดียวกับบริชาร์ดส์โดยอธิบายเรื่อง “ความหมาย” ว่าเป็นรูปแบบความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างสัญลักษณ์ วัตถุ และตัวบุคคล วัตถุชิ้นหนึ่งมิได้มีเพียงความหมายเดียว และบุคคลหนึ่งก็มิได้มีทัศนะเพียงทัศนะเดียว ความหมายที่จะเกิดขึ้นจากรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง 3 องค์ประกอบนี้ก็ไม่เคยเลยที่จะมีเพียงหนึ่งความหมายที่สมบูรณ์ ดังนั้น ในการตีความหมายของสัญลักษณ์จึงประกอบไปด้วยมิติ 2 ด้าน คือ ความหมายเชิงตรรกะ(logical meaning) และความหมายเชิงจิตวิทยา (psychological meaning)

ความหมายเชิงตรรกะของแลงเกอร์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวสัญลักษณ์กับสิ่งที่อ้างอิง เช่น ถ้าเขียนคำว่า “แมว” ก็หมายถึง “ตัวแมวจริง ๆ” ส่วนความหมายเชิงจิตวิทยาเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวสัญลักษณ์กับตัวบุคคล เช่น ถ้าเห็นคำว่า “แมว” หรือ “ภาพแมว” นาย ก. อาจจะนึกถึงสัตว์ที่เคล้าแข้งเคล้าขาน่าเอ็นดู นางสาว ข. อาจจะคิดถึงสัตว์ที่น่ากลัวแบบน้อง ๆ เสือ เป็นต้น

แฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure 1974 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ 2549: 106–109) อธิบายว่า “สัญลักษณ์” (sign) มีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ

ส่วนแรกคือ บรรดาของจริงหรือตัววัตถุสิ่งของทั้งหลาย เช่น ขวดซึ่งเป็นตัววัตถุจริง ๆ เรียกว่า ของจริง (reference)

ส่วนที่สองคือ ตัวหมาย (signifier) โดยในแต่ละวัฒนธรรมก็จะสร้างสัญลักษณ์ขึ้นมาแทนตัวขวดจริง ๆ เช่น ในบริบทสังคมไทยจะสร้างสัญลักษณ์ที่เขียนเป็นอักษรว่า “ขวด” ในสังคมอังกฤษ

เขียนว่า “bottle” ในสังคมฝรั่งเศสเขียนว่า “bouteille” และสังคมอื่น ๆ ก็จะมีวิธีสร้างสัญลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป

ส่วนที่สามคือ ตัวหมายถึง (signified) หมายความว่า เมื่อคนในแต่ละวัฒนธรรมได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้สัญลักษณ์ (เช่น อ่านออกเขียนได้) เมื่อเห็นสัญลักษณ์ “ขวด” “bottle” หรือ “bouteille” ในหัวสมองหรือความคิดคำนึงของเขาก็จะเกิดแนวคิดจินตนาการของขวดขึ้นมา ดังที่เราเข้าใจกันว่า “เป็นภาพในใจหรือภาพในความคิด” (concept) ซึ่งเดอ โซซูร์เรียกว่า ตัวหมายถึง (signified)

เดอ โซซูร์ได้อธิบายความแตกต่างระหว่างสัญลักษณ์วิทยากับภาษาศาสตร์ คือ ในการวิเคราะห์บทกวี งานเขียน นวนิยาย บทละครโทรทัศน์ ฯลฯ นักภาษาศาสตร์มักจะมุ่งความสนใจไปที่ผู้ส่งสาร อันได้แก่ กวีหรือเจ้าของบทประพันธ์ โดยพยายามจะวิเคราะห์ถึงมูลเหตุจูงใจแรงจูงใจในการสร้างผลงาน ความหมายที่ผู้ส่งสารสอดแทรกเอาไว้ในเนื้อหาสาระที่เรียกว่าขั้นตอนของการใส่รหัส (encoding) ส่วนผู้รับสารอันได้แก่ ผู้อ่าน ผู้ฟัง หรือผู้ชมนั้น ไม่ใคร่จะอยู่ในความสนใจของนักภาษาศาสตร์เท่าใดนัก นี่เป็นจุดต่างที่สำคัญจากสัญลักษณ์วิทยาอีกประการหนึ่ง เนื่องจากสัญลักษณ์วิทยาจะให้ความสนใจกับการวิเคราะห์โดยมุ่งไปที่ผู้รับสารค่อนข้างมาก กล่าวคือสนใจกระบวนการถอดรหัส (decoding) โดยที่สัญลักษณ์วิทยาถือว่ากระบวนการสร้างความหมายนั้นมิได้ถูกผูกขาดอยู่ในขั้นตอนการใส่รหัสของผู้ส่งสารเท่านั้น หากทว่าอยู่ในขั้นตอนของการถอดรหัสด้วย เราจึงต้องสนใจว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการถอดรหัสของผู้รับสาร

ถึงแม้สัญลักษณ์วิทยาจะมีรากฐานมาจากการศึกษาแนวภาษาศาสตร์ แต่เดอ โซซูร์ก็มองว่าสัญลักษณ์วิทยาได้ไปไกลกว่าภาษาศาสตร์ในแง่ของขอบเขตของสิ่งที่จะศึกษา เนื่องจากภาษาศาสตร์นั้นจะสนใจแต่การวิเคราะห์ภาษา ไม่ว่าจะ เป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียน แต่ก็ต้องเป็นภาษาเท่านั้น ในขณะที่ สัญลักษณ์วิทยานั้นจะศึกษาทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะ เป็นภาษาที่เป็นตัวอักษร ภาพถ่าย ภาพวาด อากัปกริยา สถานที่ อาหาร ร่างกาย วัตถุต่าง ๆ ฯลฯ บนเงื่อนไขข้อเดียวคือขอให้สิ่งนั้นมีการประกอบสร้างความหมายเท่านั้น

ในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้างความหมาย หรือความหมายถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไรนั้น เดอ โซซูร์ได้ให้คำตอบไว้ประการหนึ่งว่า เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงบริบทแวดล้อม ความหมายของสัญลักษณ์ก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้โดยที่ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงตัวสัญลักษณ์นั้นหรือโดยที่สัญลักษณ์ยังเป็นตัวเดิม และด้วยบริบททางด้านวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มแต่ละสังคม ทำให้คนในแต่ละกลุ่มแต่ละสังคมรับรู้ความหมายของสัญลักษณ์เดียวกันแตกต่างกันออกไป เช่น ในกลุ่มชาวเหนือรุ่นอาวุโสที่นับถือผีปู่ย่า เมื่อได้ยินคำว่าผีขอมมีความเข้าใจถึงวิญญาณของบรรพบุรุษที่จะมาทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองลูกหลาน แต่สำหรับลูกหลานคนรุ่นใหม่เมื่อได้ยินคำว่าผีก็อาจจะนึกถึงความมึงมายไม่เป็นวิทยาศาสตร์พิสูจน์จับต้องไม่ได้ เป็นต้น ในกระบวนการสร้างสารจึงจำเป็น

อย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักและเข้าใจบริบทแห่งความหมายของสัญลักษณ์แต่ละสัญลักษณ์ที่จะนำเสนอต่อกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ กัน

3. แนวคิดการวิเคราะห์ตีความ

กาญจนา แก้วเทพ (2546: 362) ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า ศาสตร์แห่งการตีความ หรือ hermeneutics เป็นศาสตร์ที่ทำการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจด้วยการตีความตัวบทหรือการกระทำของคน เพื่อให้เข้าใจความคิด ความรู้สึก ความหมาย เหตุผลของเจ้าของตัวบทหรือการกระทำนั้น แล้วแปลความหมายออกมานำเสนอให้คนอื่น ๆ ได้รู้และเข้าใจ เช่น เมื่อเราอ่านบทกลอนที่สุนทรภู่แต่งเอาไว้ว่า

“อนิจจาตัวเราก็อ่านี่ ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย ”

ศาสตร์แห่งการตีความก็จะนำมาตีความว่า “ตัวเรา” ในที่นี้หมายถึงใคร เขียนขึ้นภายใต้บริบทอะไร เขียนถึงใคร ต้องการจะสื่อความหมายว่าอะไร เป็นต้น

ศาสตร์แห่งการตีความมีปรัชญาพื้นฐานเกี่ยวกับอัตลักษณ์หรือลักษณะพิเศษของความเป็นมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดเดียวที่ไม่เพียงลงมือกระทำ (action) เท่านั้น แต่ทว่ามนุษย์ยังมีความเข้าใจและมีการให้ความหมายกับการกระทำนั้น ๆ อีกด้วย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดเดียวที่รู้จักการให้ความหมาย (interpreting animal) ดังนั้น ในขณะที่สิ่งสร้างรังแล้วก็เข้าไปอยู่อาศัยเท่านั้น แต่มนุษย์นั้นนอกจากจะสร้างบ้านและเข้าไปอยู่อาศัยแล้ว มนุษย์ก็ยังสร้างความหมายให้เห็นได้ในภาษา นับตั้งแต่การมีคำหลาย ๆ ประเภทใช้เรียกที่อยู่อาศัยนี้ เช่น คลุหาสน์ เฟิงพัก วิมาน บ้าน ที่ซุกหัวนอน อาคาร กระโจม ฯลฯ

สำหรับรอยเชื่อมต่อระหว่าง “การกระทำ” กับ “ความหมาย” คือสิ่งที่เรียกว่า “ความเข้าใจ” ซึ่งผู้ที่ทำการศึกษาระยะจะต้องใช้ “การตีความ” เพื่อให้เข้ากับ “ความเข้าใจ” ดังกล่าว เช่น หากเราอยากจะทำทราบว่าเด็ก ๆ ที่หนีออกจากบ้านมีความเข้าใจว่า “บ้านคืออะไร” เราก็ต้องตีความจากคำพูดของเขา การกระทำของเขา รูปร่างของเขา สมุดจดบันทึกของเขา ฯลฯ

ในการศึกษาเรื่องความหมายของสัญลักษณ์นั้น แฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure 1854–1913) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส และชาร์ล เพียร์ซ (Charles Peirce 1859–1914) นักปรัชญาสังคมชาวอเมริกัน ได้สร้างคำศัพท์เพื่อใช้อธิบายความคิดที่เป็นของตนเอง โดยทั้งสองล้วนสนใจกระบวนการที่ตัวหมายหนึ่งสามารถสร้างความหมายขึ้นมาในห้วงความคิดของผู้ใช้สัญลักษณ์ ตัวอย่างเช่น เมื่อเรามองเห็น “แหวน” หรือคำว่า “แหวน” ซึ่งเรียกว่า “ตัวหมาย/รูปสัญลักษณ์” (signifier)

ที่ถูกนำมาใช้แทนความหมายที่เป็น“ตัวหมายถึง/ความหมายสัญลักษณ์” (signified) อันได้แก่ แนวความคิดต่าง ๆ เช่น ความรัก ความผูกพัน เป็นต้น ในกระบวนการที่สร้างรอยเชื่อมระหว่าง ตัวหมายถึงกับตัวหมายถึง หรือกระบวนการสร้างรอยเชื่อมระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์นี้ เราเรียกว่า “กระบวนการสร้างความหมาย” (signification)

จากแนวคิดเรื่องตัวหมายถึงกับตัวหมายถึงดังกล่าวนี้ เพียร์ซได้ให้ความสนใจ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวสัญลักษณ์กับตัววัตถุของจริงว่ามีมากน้อยเพียงใด โดยแบ่งประเภทสัญลักษณ์ที่มี ระยะห่างจากวัตถุของจริงแบบต่าง ๆ ออกเป็น 3 แบบ คือ

1. icon เป็นสัญลักษณ์ที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายหรือเหมือนกับตัววัตถุที่มีอยู่จริงมากที่สุด เช่น ภาพถ่าย รูปปั้น อนุสาวรีย์ รูปวาด ฯลฯ การถอดรหัสของ icon นั้น เพียงแค่ได้เห็นก็สามารถถอดรหัสถึงตัววัตถุของจริงได้

2. index เป็นสัญลักษณ์ที่มีความเกี่ยวพันแบบเป็นเหตุเป็นผลโดยตรงกับตัววัตถุที่มีอยู่จริง เช่น ควันไฟเป็น index ของการจุดไฟ เนื่องจากควันไฟมีความเกี่ยวพันโดยตรงกับการจุดไฟ หรือรอยเท้าสัตว์เป็น index ของการเดินผ่านมาของสัตว์ การถอดรหัสของ index นั้น จึงจำเป็นต้องใช้การคิดหาเหตุผลเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์-index-กับตัววัตถุของจริง

3. symbol เป็นสัญลักษณ์ที่ไม่มีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงอันใดเลยระหว่างตัวสัญลักษณ์กับตัววัตถุของจริง หากแต่ความเกี่ยวพันที่เกิดขึ้นนั้นมาจากข้อตกลงร่วมกันในหมู่ผู้ใช้สัญลักษณ์ เช่น คนไทยตกลงกันว่าตัว “กา” จะเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึง “สัตว์ชนิดหนึ่ง” โดยที่รูปอักษร “กา” นั้นไม่มีความคล้ายคลึงเหมือนกรณีของ icon หรือไม่มีเหตุผลเชื่อมโยงอันใดเลยระหว่างสัญลักษณ์กับสัตว์ชนิดนั้นกล่าวคือไม่เหมือนอย่างกรณีของ index ดังนั้น การถอดรหัสของ symbol จึงต้องอาศัยการเรียนรู้ของผู้ใช้สัญลักษณ์นั้นเพียงวิธีเดียว

การวิเคราะห์ความหมายของสัญลักษณ์

ในการวิเคราะห์ความหมายด้วยทฤษฎีสัญญะวิทยา นั้น มีแนวคิดสำคัญที่สมควรนำมา กล่าว จำนวน 3 แนวคิด ดังนี้

1. การวิเคราะห์แบบความหมายโดยอรรถ และแบบความหมายโดยนัย
2. การวิเคราะห์แบบ synchronic / paradigmatic
3. การวิเคราะห์แบบ metaphor และ metonymy

1. การวิเคราะห์แบบความหมายโดยอรรถ และแบบความหมายโดยนัย

แฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure 1974 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ 2542: 98) ได้แยกประเภทและระดับของความหมายที่บรรจุอยู่ในสัญญาออกเป็น 2 ประเภท

1. ความหมายโดยอรรถ (denotative meaning) เป็นความหมายชั้นง่าย ๆ ที่ผู้คนส่วนใหญ่สามารถเข้าใจตรงกันหรือเป็นที่รับรู้ยอมรับกันโดยทั่วไป เป็นความหมายที่แปลตามตัวอักษร นักวิชาการบางส่วนจึงเรียกความหมายกรณีนี้ว่า “ความหมายตรง” เช่น ความหมายโดยอรรถของคำว่า “แม่” ก็คือผู้หญิงที่ให้กำเนิดลูก การที่คนส่วนใหญ่เข้าใจความหมายโดยอรรถได้ตรงกันก็เนื่องมาจากมีกระบวนการถ่ายทอดความหมายอย่างเป็นทางการเป็นมาตรฐาน เช่น การมีพจนานุกรม การอบรมสั่งสอน การนำเสนออย่างตอกย้ำซ้ำทวน เป็นต้น

2. ความหมายโดยนัย (connotative meaning) เป็นความหมายชั้นยากที่แต่ละคนต่างให้ความหมายของตนเอง อันอาจจะเนื่องมาจากประสบการณ์เฉพาะตัว เป็นความหมายที่มีได้แปลตามตัวอักษร นักวิชาการบางส่วนจึงมักเรียกความหมายกรณีนี้ว่า “ความหมายแฝง” เช่น คำว่า “แม่” บางคนอาจจะหมายถึงผู้ที่มีพระคุณสูงสุด แต่สำหรับบางคนแม่คือผู้หญิงใจร้ายที่ทอดทิ้งลูกไปตั้งแต่แบเบาะ และบางคนแม่ก็คือตู้ ATM เคลื่อนที่ได้ เป็นต้น

สิ่งที่นักสัญวิทยาให้ความสนใจมากที่สุดคือ ความหมายโดยนัยหรือความหมายแฝง เนื่องจากความหมายดังกล่าวมีความสำคัญกับบุคคลอย่างแท้จริงในแง่ของการรับรู้ การถอดรหัส การตีความหมาย และความหมายโดยนัยหรือความหมายแฝงนี้ยังสามารถแปรเปลี่ยนไปได้อีกมากมาย

วิลเฮล์ม คิลไทท์ (Wilhelm Dilthey 1964 :113 อ้างถึงใน ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร 2545: 47) ได้กล่าวถึงการตีความในลักษณะความหมายโดยนัยหรือความหมายแฝงนี้ว่า เป้าหมายสูงสุดของกระบวนการตีความ คือ ต้องเข้าใจผู้เขียนให้ได้ดีกว่าที่ผู้เขียนเข้าใจตัวเอง และจริง ๆ แล้ว ความหมายในระดับลึกของงานเขียนที่นักทฤษฎีทางด้านศาสตร์แห่งการตีความต้องการเผยให้เห็น เพราะเห็นว่าอยู่เกินเลยไปจากเจตนาหรือความตั้งใจของผู้เขียนนั้น ๆ การตีความคือการเผย (disclosure) สิ่งทำงานเขียนนั้น ๆ พุดถึงออกมาให้ได้อย่างหมดจด แม้ว่าสิ่งเหล่านี้อาจจะเกินเลยไปจากเจตนาหรือความเข้าใจของผู้เขียนก็ตาม

โรล็องด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes อ้างถึงใน ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร 2545: 99-100) ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวทางในการตีความจากสื่อสัญญาเพื่อหาความหมายในระดับความหมายแฝงหรือความหมายในระดับมายาคติ (connotation) โดยเขาทำให้สิ่งที่ไม่มีความหมายในเชิงภาษา ให้กลายเป็นสิ่งที่มีความหมายขึ้นมาไม่แตกต่างไปจากภาษา ดังเช่นที่บาร์ตส์ได้ศึกษาสิ่งที่ดูไร้สาระในเชิงวิชาการหรือในเชิงสังคม อย่างเอกสารนำเที่ยว โบโฆษณาสินค้า ภาพปกนิตยสาร

ของเด็กเล่น มวยปล้ำ เหล้าไวน์ เครื่องครัว ภาพถ่าย ระบายเสื้อผ้า ฯลฯ เพื่อค้นหากระบวนการสื่อสร้างความหมายของเหล่านี้ในสังคม โดยชี้ให้เห็นว่าในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ ความหมายของสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมซึ่งทำหน้าที่เป็นรหัส กฎเกณฑ์ ในการกำหนดความหมาย กล่าวคือ สิ่งเหล่านี้มิได้มีความหมายในตัวเอง แต่ผู้เสพหรือผู้ใช้มีส่วนในการสร้างความหมายให้กับสิ่งเหล่านี้ ตัวกำหนดความหมายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในสังคมคือวัฒนธรรมซึ่งมีความหมายรวมถึงอุดมการณ์ด้วย

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ (2545: 52) ได้กล่าวว่า คุณูปการที่สำคัญยิ่งของวิธีการหาความรู้แบบโครงสร้างนิยม (structuralism) อยู่ที่การชี้ชวนให้เห็นว่าบรรดาสิ่งที่ไม่ได้พูด สิ่งที่ไม่ปรากฏ (absence) สิ่งที่ถูกเก็บกดปิดกั้น สิ่งที่อยู่ชายขอบ สิ่งที่คุณเหมือนว่าไร้ความหมาย ไร้สาระ ไม่สลักสำคัญ ฯลฯ กลับกลายเป็นแหล่งสร้างความหมายที่สำคัญของการวิเคราะห์แบบโครงสร้างนิยม เมื่อเป็นเช่นนี้ สำหรับนักทฤษฎีแนวโครงสร้างนิยมแล้ว จึงไม่มีสิ่งใดที่ดูไร้สาระ แปลกประหลาด เกินจริง ฯลฯ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบใหญ่ ต่างก็มีบทบาท หน้าที่ความหมายในระบบ เพียงแต่เป็นบทบาท หน้าที่ของสิ่งไร้สาระ แปลกประหลาด เกินจริง ของระบบที่ดำรงอยู่เท่านั้น

นอกจากนั้น ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ (2545: 188-189) ยังได้แนะนำการอ่านหรือการตีความแบบสัญวิทยาในลักษณะความหมายโดยนัยหรือความหมายแฝงว่า ไม่ใช่เป็นการอ่านเนื้อหาสาระในตัวบท แต่เป็นการอ่านหรือการตีความเพื่อหากฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดตัวบทนั้น ๆ มากกว่า จึงเป็นการอ่านหรือตีความที่ไปไกลกว่าตัวบท แต่ขณะเดียวกันก็ต้องอาศัยตัวบทเพื่อสร้างตัวบทใหม่ขึ้นมาไม่แตกต่างไปจากมายาคติ (myth) ของบาร์ตส์

2. การวิเคราะห์แบบ Synchronic / Paradigmatic

แฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure 1974 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ 2542: 102) ได้ให้ความหมายของการวิเคราะห์แบบ Synchronic เอาไว้ว่า เป็นการหาแบบแผนที่ซ่อนเร้นของคู่ตรงกันข้ามและสร้างความหมายขึ้นมา (hidden pattern of opposition) ทั้งนี้ เนื่องจากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ “ความหมาย” หากปราศจากความแตกต่าง (difference) ความหมายก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย เช่น หากปราศจากสีดำ สีขาวก็ไม่มีมีความหมาย หากไม่มีลักษณะช่วยวนทางเพศของนางร้าย การรักนวลสงวนตัวของนางเอกก็ไร้ความหมาย เป็นต้น

ดังนั้น ในอีกด้านหนึ่งของการวิเคราะห์แบบ Synchronic/Paradigmatic จึงได้แก่ การแสวงหาคุณลักษณะทั้งหมด (attribute) ของสัญลักษณ์ที่ตรงกันข้าม เช่น คุณลักษณะทั้งหมด (paradigm) ของพระเอกอันได้แก่ ลักษณะเป็นหนุ่ม โสด ไม่เจ้าชู้ รักเดียวใจเดียว เป็นสุภาพบุรุษ

รักษาคำมั่นสัญญา แล้วนำไปเปรียบเทียบกับลักษณะของผู้ร้าย อันได้แก่ ลักษณะแก่ แต่งงานแล้ว มีผู้หญิงหลายคน เจ้าชู้ จี้โกง หลอกหลวง เป็นต้น

พระเอก	ผู้ร้าย
หนุ่ม / โสด / ไม่เจ้าชู้ รักเดียวใจเดียว เป็นสุภาพบุรุษ / รักษาคำมั่นสัญญา ฯลฯ	แก่ / แต่งงานแล้ว / มีผู้หญิงหลายคน เจ้าชู้ จี้โกง / หลอกหลวง ฯลฯ

ซี. เลวี-สโตรส (C. Levi-Strauss อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ 2542: 102) ที่สนใจการวิเคราะห์ Synchronic แบบพิจารณาโครงสร้างเบื้องต้นของตัวบท กล่าวว่า ในการวิเคราะห์ตัวบทนั้น เราต้องแยกระหว่างความหมายที่เปิดเผย (manifest meaning) ซึ่งจะเป็นตัวเล่าเรื่องราว ตัวละครทำอะไร มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น กับความหมายแฝงเร้น (latent meaning) อันเป็นความหมายที่บ่งบอกว่า แท้จริงแล้วตัวบทนั้นเกี่ยวข้องกับอะไร มีความหมายอะไร เพราะฉะนั้นคำถามหลักในการวิเคราะห์ของเลวี-สโตรส จึงไม่ค่อยสนใจตัวละครทำอะไร หากแต่สนใจที่จะค้นคว้าในประเด็นต่อไปนี้ ได้แก่

1) การเล่าเรื่องมีการจัดระบบอย่างไร เช่น คุณสมบัติของนางเอกแบบ “นางแมวป่า” เพราะเหตุใดจึงมีวิธีการเล่าเรื่องให้นางเอกมีลักษณะที่แก่นแก้ว เป็นอิสระ ก้าวร้าวในตอนแรก และแปรเปลี่ยนมาเป็นผู้หญิงที่เซื่อง เรียบร้อย ในตอนหลัง

2) วิธีการเล่าเรื่องหรือวิธีการสร้างตัวละครดังกล่าวมีความหมายแฝงเร้นอย่างไร เช่น คุณลักษณะของนางเอกแบบแก่นแก้วนั้นก็คือผู้หญิงที่เพิ่มคุณค่าของตัวเองให้มากขึ้นด้วยการจูนดิกิริของ “ความเป็นผู้หญิง” ให้น้อยลง และเพิ่ม “ความเป็นผู้ชาย” ให้มากขึ้น อันเป็นความหมายที่แท้จริงของตัวละครแบบนี้ แต่ถึงอย่างไรก็ยังเป็นผู้ชาย (พระเอก) ที่มีอำนาจในการแปรเปลี่ยนดิกิริความเป็นชายของนางเอกให้ลอยกลับไปเป็นผู้หญิงดั้งเดิมโดยสามารถปราบนางเอกให้เซื่องได้

3) สิ่งที่เลวี-สโตรส สนใจวิเคราะห์มากที่สุด คือ ความหมายที่แฝงเร้นอยู่นั้นจะสะท้อนโครงสร้างความคิดของคนกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างไร และหน่วยที่เขาให้ความสนใจวิเคราะห์ก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร

ในอีกด้านหนึ่ง การวิเคราะห์หา Paradigmatic นั้น ได้แก่ การแสวงหาชุดของสัญลักษณ์ ๆ ที่อยู่ใ้ในกระบวนทัศน์เดียวกัน และยังสามารถนำมาใช้แปรเปลี่ยนกันได้ โดยยังคงรักษาความหมายเดิมเอาไว้ ตัวอย่างเช่น ประโยคที่ว่า “พ่อตื้ลูก”

ประธาน	กริยา	กรรม
พ่อ	ตี	ลูก

ในประโยคนี้ เรายังคงสามารถจะหาบุคคลอื่น ๆ เข้ามาแทนที่ตัวประธาน กริยา กรรม ได้โดยยังคงรักษาความหมายเดิมเอาไว้ เนื่องจากสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่นำมาแทนที่นั้นต่าง อยู่ในกระบวนทัศน์ (paradigm) เดียวกัน เช่น

ประธาน	กริยา	กรรม
พ่อ	ตี	ลูก
ลุง	ทำโทษ	หลาน
ครู	ดู ตักเตือน	ลูกศิษย์
เจ้านาย	หักเงินเดือน	ลูกน้อง
ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

คำพูดใหม่ที่น่าเอาไปแปรเปลี่ยนนั้น ไม่ได้ทำให้ความหมายของประโยคเดิมซึ่งหมายความว่า “ผู้มีอำนาจมากกว่า กระทำการในทางลบ ต่อผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า” เปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์แบบ Paradigmatic ก็คือ การหาชุดของสัญลักษณ์ (set of signs) นั้นเอง ความรู้ดังกล่าวนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้สร้างสารโดยการนำเอาสัญลักษณ์ใหม่ ๆ มาใช้แทนที่สัญลักษณ์ตัวเก่า แต่ทว่ายังคงรักษาความหมายเดิมเอาไว้ได้ เช่น การสร้างละครโทรทัศน์ในแบบฉบับของซินเดอเรลล่าพบกับเจ้าชายหรือหนังสือประเภทต่างๆ เป็นต้น

ไซริคน์ เจริญสินโอฬาร (2545: 94) ได้อธิบายแนวการวิเคราะห์เพื่อหาความหมายจากคู่ตรงกันข้ามว่า สำหรับนักสัญวิทยา นักทฤษฎีแนวโครงสร้างนิยม และนักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม ความหมายเป็นเรื่องของความแตกต่างและการเปรียบเทียบ (diacritics) โดยเป็นเรื่องความแตกต่างของคู่ตรงกันข้าม มิใช่เกิดจากเนื้อหาของสิ่งนั้นๆ คู่ตรงกันข้ามของสรรพสิ่งต่างก็ร่วมกำหนดความหมายให้แก่กันและกัน เช่น สงครามกับสันติภาพ ผู้ชายกับผู้หญิง ศูนย์กลางกับชายขอบ เมืองกับชนบท คนดีกับคนร้าย เป็นต้น

3. การวิเคราะห์แบบ Metaphor และ Metonymy

การวิเคราะห์แบบ Metaphor และ Metonymy เป็นวิธีการหลักอีก 2 วิธีการ ที่ใช้ในการถ่ายทอดความหมายจากสัญลักษณ์หนึ่ง โดยอาศัยสัญลักษณ์อีกตัวหนึ่ง

1. Metaphor เป็นวิธีการถ่ายทอดความหมายโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์สองตัวที่มีความคล้ายคลึงกันและถูกนำมาใช้ถ่ายทอดความหมายด้วยวิธีการ “เปรียบเทียบอุปมาอุปมัย” (analogy) โดยที่สัญลักษณ์แรกนั้นเป็นที่รู้จักความหมายกันคืออยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อถูกนำมาเข้ากับสัญลักษณ์ที่สองซึ่งยังไม่ค่อยรู้จักความหมายกันดี แต่อาศัยความหมายของสัญลักษณ์แรกจึงพลอยทำให้สัญลักษณ์หลังถูกรับรู้ความหมายไปด้วย

การเปรียบเทียบแบบ Metaphor นั้น เป็นที่รู้จักกันคืออยู่แล้วในวัฒนธรรมการใช้ภาษาของเรา โดยสังเกตได้จากคำบอกใบ้ (cue) ที่ว่า “เสมือน, ประหนึ่ง, ราวกับว่า, like, as” ตัวอย่างเช่น

- คำพูดของนายกชชนวนั้นครบคริบแต่นุ่มนวลประหนึ่งมีด โคนอาบน้ำผึ้ง
- ชายผู้นี้ใจดีราวกับพ่อพระ
- นางสาวจักรวาลปีนี้มีรูปร่างที่งดงามเสมือนนางฟ้าลงมาจุติ

นางสาวจักรวาล ปีนี้มีรูปร่างที่งดงามเสมือน นางฟ้า ลงมาจุติ (สัญลักษณ์ 2) (สัญลักษณ์ 1)

จากประโยคข้างต้นเรามีข้อความร่วมกันอยู่แล้วว่า บรรดานางฟ้า (สัญลักษณ์ 1) นั้นจะต้องมีคุณสมบัติสำคัญคือมีความสวยงามเกินกว่ามนุษย์ธรรมดาซึ่งเป็นความหมายที่เราเรารู้จักกันคืออยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อผู้พูดประโยคนี้ต้องการจะสื่อความหมายที่แสดงให้เห็นว่านางสาวจักรวาล (สัญลักษณ์ 2) มีความงดงามยิ่ง ผู้พูดก็ได้นำเอาสัญลักษณ์ที่ 2 ไปจับคู่กับสัญลักษณ์ที่ 1 เพื่อถ่ายโอนความหมายจากสัญลักษณ์ 1 ไปยังสัญลักษณ์ 2

Metaphor เป็นวิธีการถ่ายโอนความหมายที่ถูกนำมาใช้ในวงการสื่อมวลชนสมัยใหม่ที่มีการใช้ทั้งภาพและเสียงเพื่อสื่อความหมายนั้น ซึ่งในชีวิตประจำวันเราอาจจะพบว่ามีการใช้ Metaphor ถ่ายโอนความหมายอยู่จำนวนมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดมักจะอยู่ในสื่อโฆษณาที่นำเอาภาพสัญลักษณ์ที่มีคนรู้จักความหมายกันคืออยู่แล้วมาเข้ากับภาพสัญลักษณ์ใหม่ที่ต้องการสื่อความหมาย เช่น โฆษณาของการบินไทยที่นำเอาภาพผ้าไหมที่แสดงความอ่อนนุ่มราบเรียบมา

ถ่ายโอนความหมายให้หมายถึงการเดินทางอันราบเรียบด้วยการบินไทย (smooth as silk) หรือภาพโฆษณาลูกอมที่มีรสเย็นราวกับได้อาบน้ำในน้ำตก เป็นต้น

2. Metonymy เป็นวิธีการถ่ายทอดความหมายโดยหยิบเอาส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์ (part) มาแทนความหมายของส่วนรวมทั้งหมด (whole) ตัวอย่างที่พบบ่อยที่สุดคือการใช้สัญลักษณ์แทนเมืองต่างๆ เช่น การใช้พระปรมาภิไธยวัดอรุณ วัดพระแก้ว หรือเสาชิงช้าเป็นสัญลักษณ์แทนกรุงเทพมหานคร ใช้หอไอเฟลเป็นสัญลักษณ์แทนกรุงปารีส ใช้หอนาฬิกาบิกเบนเป็นสัญลักษณ์แทนกรุงลอนดอน เป็นต้น

Whole	Part
กรุงเทพฯ	พระปรมาภิไธยวัดอรุณ / วัดพระแก้ว / เสาชิงช้า
ปารีส	หอไอเฟล
ลอนดอน	นาฬิกาบิกเบน

การถ่ายทอดความหมายจากสัญลักษณ์ที่เป็นส่วนย่อยให้แทนสัญลักษณ์ที่เป็นส่วนรวมทั้งหมดนั้นเกิดจากกระบวนการที่เรียกว่า association (การเชื่อมโยงสัมพันธ์) กล่าวคือ ในหัวสมองของผู้รับสารจะต้องมีคู่ของความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยกับส่วนรวมเอาไว้แล้ว เช่น ตัวผู้รับสารต้องรู้ว่าพระปรมาภิไธยวัดอรุณนั้นตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ เพราะฉะนั้นเมื่อเห็นส่วนหนึ่ง (ส่วนย่อย) ก็สามารถคิดไปถึงอีกส่วนหนึ่ง (ส่วนรวม) ได้

การถ่ายทอดความหมายด้วยวิธี Metonymy นี้ ก็เป็นสิ่งที่ผู้ส่งสารกระทำอยู่ตลอดเวลาด้วยการเลือกส่วนย่อยที่สามารถเป็นตัวแทนที่ดีที่สุดของส่วนรวมทั้งหมดมาใช้เป็นสัญลักษณ์ถ่ายทอดความหมาย เช่น ในศาสนาพุทธนั้นได้ใช้ดอกบัวเป็น Metonymy เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับประวัติพระพุทธเจ้าตอนประสูติ ในขณะที่ศาสนาคริสต์เลือกไม้กางเขนเป็น Metonymy เพราะไม้กางเขนมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของพระเยซูในตอนสิ้นพระชนม์ เป็นต้น

เมื่อเปรียบเทียบระหว่าง Metaphor กับ Metonymy แล้ว ก็จะเห็นว่า Metaphor ได้ถูกนำไปใช้อย่างมากในงานประพันธ์ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ส่วน Metonymy ถูกนำไปใช้มากในนวนิยายและภาพยนตร์ เมื่อภาพยนตร์ต้องการจะสื่อความหมายว่าหนังเรื่องนี้เป็นหนังประเภทบู๊ (action) ใบบิดประกาศโฆษณาของหนังก็ต้องเลือกเอาภาพพระเอกที่ถือปืนวางไว้กลางภาพ เช่น ใบบิดของภาพยนตร์เรื่อง James Bond เป็นต้น หากต้องการบอกว่าเป็นภาพยนตร์ในแนวรักโรแมนติกก็ต้องมีภาพพระเอกนางเอกในลักษณะใกล้ชิดกัน เช่น ใบบิดของภาพยนตร์เรื่อง Titanic เป็นต้น และเนื่องจาก Metonymy เป็นเรื่องการนำเอาส่วนย่อยบางส่วนมาขึ้นแทนส่วนรวมทั้งหมด

Metonymy จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเลือกภาพตัวแทนของความเป็นจริงทั้งหมดมานำเสนอ (representation of reality) ดังนั้น ภาพตีกระทบฟ้าในกรุงเทพฯ จึงมีความหมายโดยอรรถว่า “นี่คือตีกระทบฟ้า” แต่ทว่าในความหมายของ Metonymy ก็คือ “นี่คือชีวิตเมืองกรุง” เช่นเดียวกับภาพทุ่งนาที่ขึ้นแทนความเป็นจริงของ “ความเป็นชนบท”

เนื่องจาก Metonymy เป็นเรื่องของการเลือกภาพตัวแทน(ส่วนย่อย) มาขึ้นแทนความเป็นจริง (ส่วนรวมทั้งหมด) กระบวนการเลือกและการตัดสินใจว่าจะเลือกภาพอะไรจึงสำคัญที่สุด และกระบวนการนี้ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงอคติของผู้ที่มีสิทธิ์เลือกส่วนย่อยนั้นได้เลย เมื่อต้องการถ่ายภาพชีวิตในกรุงเทพฯ หากเราเลือกถ่ายภาพคนในกรุงเทพฯ กำลังเบียดเสียดแย่งกันขึ้นรถในช่วงเช้าบริเวณอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ส่วนย่อยส่วนนี้ก็จะสื่อความหมายว่า “ชีวิตคนกรุงเทพฯ ช่างเต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขันกัน” ในทางตรงกันข้าม หากเราเลือกภาพเด็กนักเรียนผู้ชายกำลังพากันแกล้งคนแก่ข้ามถนนราชดำเนิน ภาพก็จะถูกสื่อความหมายว่า “แม้กรุงเทพฯจะเป็นเมืองทันสมัย แต่น้ำใจแบบคนไทยก็ไม่เคยเหือดหาย”

4. แนวคิดวาทกรรม

วาทกรรม (discourse) คือ รูปของความคิด หรือกรอบแนวคิด เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่มีลักษณะเป็นสถาบันและมีการสืบทอดซึ่งแสดงออกผ่านทาง การพูดและเขียนอย่างจริงจัง โดยมักจะมีประโยชน์หรือนิยามที่ใ้บ่งบอ ก เพื่อที่จะคงไว้ซึ่งลักษณะของวาทกรรมและการปรับเปลี่ยนของวาทกรรมนั้น ๆ

วาทกรรมแต่ละเรื่องจะมีระบบความคิดและเหตุผลของตนในการอธิบายหรือมองความจริงในเรื่องหนึ่ง ๆ โดยวาทกรรมเรื่องเดียวกันแต่ต่างระบบความคิดและเหตุผลก็จะอธิบายต่อเรื่องนั้น ๆ แตกต่างกันไป ดังนั้น ในเรื่องหนึ่ง ๆ หรือเรื่องเดียวกันอาจมีวาทกรรมหลายชุดเข้ามาเกี่ยวข้อง และวาทกรรมแต่ละชุดก็มีความขัดแย้งหรือปฏิเสธความจริงของวาทกรรมอีกชุดหนึ่งก็ได้

นอกจากนี้ การเกิดขึ้นของวาทกรรมแต่ละชุดในแต่ละเรื่องย่อมมีจุดประสงค์ เช่นกรณีวาทกรรม “ระบอบทักษิณ” ของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ทางการเมืองของไทยช่วง พ.ศ. 2548-2549 ก็มีจุดประสงค์เพื่อต่อต้านและโค่นล้มรัฐบาลของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น โดยให้เหตุผลอธิบายวาทกรรมของตนเองว่าระบอบทักษิณแม้จะเป็นรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชนแต่ก็เป็นรัฐบาลที่มีเสียงข้างมากเด็ดขาดในรัฐสภาทำให้ฝ่ายค้านไม่สามารถเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีได้ จึงไม่

ต่างจากรัฐบาลเผด็จการ อีกทั้งยังเป็นรัฐบาลที่เข้าไปแทรกแซงสื่อมวลชนและองค์กรอิสระต่าง ๆ ทำให้ระบบตรวจสอบจากภาคเอกชนและองค์กรอิสระไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างอิสระ แต่ฝ่ายที่สนับสนุนรัฐบาลของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ก็มุ่งกล่าวโจมตีกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยว่าสร้างวาทกรรมระบอบทักษิณขึ้นมาเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ฝ่ายที่มุ่งโค่นล้มรัฐบาลเพราะรัฐบาลของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ไม่ได้เป็นดังที่ถูกกล่าวหา ฝ่ายที่มุ่งโค่นล้มได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายที่สูญเสียประโยชน์จากการบริหารราชการของพ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร หรือกรณีวาทกรรม “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ก็มีจุดประสงค์เพื่อแปลงรูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยให้แตกต่างไปจากประชาธิปไตยของกลุ่มประเทศตะวันตก โดยกลุ่มผู้สนับสนุนวาทกรรมนี้มุ่งอธิบายว่าสภาพของสังคมไทยแตกต่างจากประเทศตะวันตก ดังนั้นรูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทยก็ต้องปรับแต่งให้สอดคล้องกับสภาพสังคมของไทย เป็นต้นว่านายกรัฐมนตรีควรสรรหาจากบุคคลผู้มีความสามารถมีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่จำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้งของราษฎรก็ได้ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ก็กล่าวหาว่าวาทกรรมนี้มีแต่กลุ่มชนชั้นสูงในสังคมเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์จากแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยแบบไทย ๆ จากกรณีวาทกรรมตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า วาทกรรมแต่ละชุดที่เข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องหนึ่ง ๆ นั้น จึงมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงขัดแย้งกันอยู่เสมอ โดยแต่ละวาทกรรมมักจะมีฐานทางความคิดที่สร้างขึ้นเพื่อสร้างความถูกต้องให้กับวาทกรรมของกลุ่มตน

มิเชล ฟูโก (Michel Foucault , 1926-1984 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปรีดิ์ 2549: 10) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ได้ให้ความหมายของ “วาทกรรม” ไว้โดยสรุปว่า วาทกรรมนั้นเป็นเรื่องที่มากกว่าการเขียนและการพูด โดยหมายความรวมถึงระบบและกระบวนการในการสร้างหรือผลิต (constitute) เอกลักษณ์ (identity) และความหมาย (significance) ให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ในสังคมที่อยู่รอบตัวเรา ไม่ว่าจะเป็นอำนาจ ความรู้ ความจริง หรือแม้กระทั่งตัวตนของเรา

นอกจากวาทกรรมจะได้ทำหน้าที่ดังที่กล่าวมา วาทกรรมยังทำหน้าที่สำคัญในการขีดตรงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมต่อไป และในขณะที่เดียวกันนั้น วาทกรรมยังทำหน้าที่ในการเก็บกด ปิดกั้น มิให้เอกลักษณ์หรือความหมายบางอย่างหรือความหมายอื่นเกิดขึ้น หรืออาจทำให้เอกลักษณ์และความหมายของบางสิ่งที่ดำรงอยู่ในสังคมเลือนหายไปได้พร้อม ๆ กันด้วย ด้วยเหตุนี้วาทกรรมจึงเป็นมากกว่าเรื่องของภาษาหรือคำพูด แต่มีภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม (discursive practices) ซึ่งรวมถึงจารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ด้วย

นอกจากนี้ ฟูโกยังได้แสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมถึงอำนาจที่แบบยลของวาทกรรมในการสร้างเอกลักษณ์หรือความเฉพาะเจาะจงให้กับสรรพสิ่งในสังคมในการศึกษาเรื่องเทคนิค

วิธีการลงโทษของสังคมสมัยใหม่หรือสังคมที่เน้นการควบคุมในรูปของการจัดระเบียบวินัยว่า ในระบบของวินัย เด็ก ๆ จะถูกจัดระเบียบหรือทำให้มีความเฉพาะเจาะจงมากกว่าผู้ใหญ่ คนป่วยมากกว่าคนที่มีความสุขแข็งแรงสมบูรณ์ คนบ้ากับคนร้ายมากกว่าคนปกติกับคนดี ในแต่ละกรณีบุคคลประเภทแรกในคู่ต่าง ๆ ที่กล่าวถึงจะถูกจัดระเบียบหรือทำให้มีความเฉพาะเจาะจงอย่างมาก จากกลไกการควบคุมในอารยธรรมของเรา เมื่อสังคมต้องการจัดระเบียบคนที่มีความสุขแข็งแรง คนปกติ หรือคนดี ก็จะกระทำในรูปของการเปรียบเทียบกับกลุ่มคนประเภทแรก โดยการดูว่าบุคคลนั้น ๆ มีความเป็นเด็ก ความบ้า หรือความชั่วร้ายในตัวมากน้อยเพียงใด ศาสตร์และการวิเคราะห์เชิงจิตวิทยาทุกแขนงต่างล้วนมีรากเหง้ามาจากกระบวนการจัดระเบียบหรือการสร้างความหมายเฉพาะเจาะจงที่กลับหัวกลับหางแบบนี้ทั้งสิ้น (ไซรต์น์ เจริญสิน โอฟาร 2540: 93-94 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 11)

ด้วยเหตุนี้เอง “การจัดประเภท” (labeling) จึงเป็นเทคนิควิธีการและวิทยาการของอำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสถานภาพสูง ต่ำ บทบาทหน้าที่ อำนาจ ฯลฯ ของสิ่งนั้น ๆ กล่าวได้ว่า ยังมีมีความเฉพาะเจาะจง ความเป็นส่วนตัว หรือเอกลักษณ์สูงเท่าใด ย่อมหมายความว่า ได้มีการจัดระเบียบหรือการควบคุมในสิ่งนั้นมากยิ่งขึ้นไปด้วย ความเป็นเอกลักษณ์และความหมายจึงมาจากการใช้อำนาจและความรุนแรงเข้าไปบังคับยึดเยียดให้เป็นของวาทกรรมชุดหนึ่ง ขณะเดียวกันวาทกรรมชุดดังกล่าวเมื่อสร้างเอกลักษณ์และความหมายของคนขึ้นมาแล้วก็จะกดทับ บดบัง ปิดกั้น ขจัด หรือทำลาย เพื่อมิให้สิ่งที่แตกต่างไปจากเอกลักษณ์และความหมายของคนปรากฏตัวขึ้น จารีตปฏิบัติและกฎเกณฑ์ของสังคมในรูปแบบวาทกรรม และภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม เป็นตัวกำหนดเอกลักษณ์และความหมายให้เกิดขึ้น เอกลักษณ์และความหมายจึงมีลักษณะเลื่อนไหล (elusive) เปลี่ยนแปลงไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาไม่หยุดนิ่งตายตัว หรือที่เรียกว่า “discursive/narrative identity” เมื่อเป็นเช่นนั้น เรื่องของวาทกรรมกับเรื่องของอำนาจและความรุนแรงจึงแยกกันไม่ออก (ไซรต์น์ เจริญสิน โอฟาร 2540: 93-95 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 12) โลกแห่งความเป็นจริงจึงเกิดจากการกระทำหรือภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่ได้สร้างเหตุการณ์และกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาบังคับใช้กับสรรพสิ่ง

ในความคิดเห็นของฟูโก อำนาจ (power) ในที่นี้ มิใช่อำนาจในรูปแบบที่ดิบ ๆ และหยาบกร้านอย่างการใช้กำลังเข้าบีบบังคับ แต่เป็นอำนาจในรูปของ “ความรู้” (knowledge) ที่ เป็นความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านมากกว่า เช่น วิทยาศาสตร์ ชีววิทยา แพทยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ อาชญวิทยา และความรู้เรื่องเพศ เป็นต้น (ไซรต์น์ เจริญสิน โอฟาร 2540: 96 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 12)

อำนาจที่ออกมาในรูปของความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านนี้เองเป็นภาพที่เราเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ นอกจากนี้อำนาจก็หมายถึงอำนาจที่เป็นด้านบวกในฐานะผู้ผลิตหรือผู้สร้างความรู้ เอกลักษณะ และความจริง ถึงแม้ว่าการสร้างจะมาจากการกีดกันตรวจสอบ บังคับ บิดเบือน หรือปิดบังอำพรางก็ตาม แต่ฟูโกได้แสดงถึงความน่ากลัวของความรู้และความอยากรู้เพราะเป็นเรื่องของความรุนแรงและการทำลายล้างมากกว่าความสงบสุข ความรู้กลายเป็นสิ่งที่สำคัญสูงสุดที่แม้แต่ตัวมนุษย์เองก็ถูกลดทอนกลายเป็นสิ่งที่ถูกศึกษาหรือวัตถุเพื่อตอบสนองความอยากรู้ก็เป็นได้ (ไซร์ตันน์ เจริญสิน โอพาร์ 2540: 97 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 12)

สำหรับการวิเคราะห์วาทกรรม หมายถึง การพยายามศึกษาและสืบค้นถึงกระบวนการขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์ และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างเอกลักษณะและความหมายให้กับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มเราอยู่ในสังคมในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีการต่อสู้ช่วงชิงการนำ (hegemony) ในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ อย่างไรบ้าง มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน สถานที่ เหตุการณ์อะไรบ้าง และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้าง รวมถึงการเก็บกดปิดกั้นสิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมมีอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่ง หัวใจของการวิเคราะห์วาทกรรมจะอยู่ที่การพิจารณาค้นหาว่า ในภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมทำให้สิ่งต่าง ๆ ในสังคมกลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษาหรือเพื่อการพูดถึงของวาทกรรม (an object of discourse/discursive object) ได้อย่างไร โดยวัตถุที่ใช้ในการศึกษาก็หมายถึงปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้มีลักษณะเป็นกลุ่มความสัมพันธ์ที่มีความสลับซับซ้อนในสังคม (a complex group of relations) ที่เป็นตัวกำหนดการพูดถึงสิ่งนั้น ๆ เช่น บรรดาสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ระบบเศรษฐกิจ ระบบการจัดประเภทแยกแยะในสังคม เป็นต้น (ไซร์ตันน์ เจริญสิน โอพาร์ 2540: 98 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 13)

ความสำคัญของแนวการวิเคราะห์วาทกรรมจึงอยู่ที่ตัววาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ไม่ใช่เศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือวัฒนธรรม อย่างที่นิยมกระทำกันในแนวการวิเคราะห์แบบอื่น ๆ วาทกรรมมิใช่เพียงผลลัพธ์อันเกิดจากการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบของการครอบงำ แต่วาทกรรมในตัวของมันเองคือการต่อสู้และการครอบงำ วาทกรรมคือตัวอำนาจที่เข้าไปจัดการ/ยึดเอาไว้ (ไซร์ตันน์ เจริญสิน โอพาร์ 2540: 99–100 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 13)

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ในฐานะวาทกรรม (history as a discourse) เกิดจากอิทธิพลของความคิด “หลังโครงสร้างนิยม” (post-structuralism) และแนวคิด “หลังสมัยใหม่นิยม” (post-modernism) มีการมองว่า ประวัติศาสตร์คือแบบแผนทางภาษาที่เรียบเรียงหรือกำหนดขึ้นในลักษณะของตัวบท (discursive practice) ที่ต่างก็เป็นการตีความหรือเสนอภาพอดีตที่แตกต่างกันไป

โดยที่แต่ละรูปแบบทางภาษาที่สร้างขึ้นมานั้นก็สามารถจะ “อ่าน” หรือตีความออกไปได้อีกหลายอย่าง แต่ว่าทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ยังมีนัยสำคัญของการเป็นระบบความคิดที่จะเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด ดังนั้น ความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตเกี่ยวโยงไปถึงอำนาจ ผลประโยชน์ และอุดมการณ์ ระบบความคิดที่ครอบงำอยู่นี้จะกำหนดเป้าหมาย ทิศทาง รวมทั้งกำหนดว่าจะจะเป็นประวัติศาสตร์ของใคร เพื่อใคร ใครจะเป็นศูนย์กลาง ใครจะถูกจัดให้อยู่ภายนอก หรือเป็นเพียงเบี้ยในการต่อสู้ทางความคิดและอำนาจ (ธีระ นุชเปี่ยม 2540: 7-8 อ้างถึงในวันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 13) ด้วยการที่แต่ละสังคมและชุมชนมุ่งหวังต้องการให้ประวัติศาสตร์ของตนนำเสนอหรือก่อให้เกิดบางสิ่งบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สอดคล้องกับโลกทัศน์และความต้องการของผู้มีอำนาจหรือชนชั้นนำในสังคมนั้น ๆ ดังนั้น ประวัติศาสตร์ในแง่ของ “ความรู้” ที่ถูกผลิตออกมา แต่โดยเนื้อแท้แล้วจึงอาจเป็นเพียง “วาทกรรมทางอุดมการณ์” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2548: 40-46 อ้างถึงในวันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 13)

สำหรับประเด็นดังกล่าว จึงมีใต้อยู่ที่คำถามว่า “ประวัติศาสตร์คืออะไร” (What is history?) เพราะหากได้มองประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นวาทกรรม ปัญหาจะอยู่ที่ว่า “เป็นประวัติศาสตร์เพื่อใคร” (What is history for?) และจะทำให้มีการคาดหวังต่อประวัติศาสตร์แตกต่างกันไป อย่างไรก็ดีตามในแง่ประวัติศาสตร์ก็คือลักษณะวิธีการที่ชนชั้นหรือกลุ่มในสังคมใช้สร้างเอกลักษณ์แห่งตนขึ้นมาตนเอง (เกษียร เตชะพีระ อ้างถึงในวันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 14)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การต่อสู้ขับเคี่ยวทางวาทกรรมในสังคมนั้น วาทกรรมหลากหลายชุดจะปรากฏขึ้นในเวทีแห่งการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการให้ความหมายแก่วาทกรรมของตน อีกทั้งเพื่อสร้างการยอมรับและความเข้าใจจากสาธารณะ อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างวาทกรรม โดยยุทธศาสตร์หนึ่งที่วาทกรรมกระแสหลักนิยมใช้ก็คือ การนิยามและการสร้างภาพให้คู่ต่อสู้ของตน “กลายเป็นอื่น” ซึ่งเท่ากับเป็นการลดทอนความชอบธรรมและทำให้อีกฝ่ายกลายเป็นชายขอบหรือไม่ก็จะพยายามอธิบายสิ่งหนึ่ง ๆ ในความหมายที่จะให้ฝ่ายของตนเด่นแต่อีกฝ่ายด้อยลง จนทำให้เกิดคำถามที่ว่า “วาทกรรมหนึ่งเป็นเพียงองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของอีกวาทกรรมหนึ่ง” ในทางกลับกัน ฝ่ายที่ต่อต้านก็จะใช้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการตอบโต้อันหลากหลายเพื่อไปให้พ้นจากรอบของการจำแนกความแตกต่างทางสังคมที่ตั้งอยู่บนวิธีคิดแบบคู่ตรงกันข้ามระหว่าง “ตัวเรา” กับ “คนอื่น”

5. แนวคิดการเมืองวัฒนธรรม

แนวคิดการเมืองวัฒนธรรม (cultural politics) เป็นแนวคิดที่วิเคราะห์การต่อสู้หรือการเคลื่อนไหวทางการเมืองผ่านทางวัฒนธรรม โดยเชื่อว่าปัจเจกบุคคลและกลุ่มสังคมได้ใช้สนามหรือเวทีวัฒนธรรมเป็นสนามหรือเวทีในการช่วงชิงการนำทางการเมือง คำว่า “cultural politics” นั้น มีนักวิชาการได้แปลเอาไว้หลายคำ เช่น “การเมืองบนวัฒนธรรม” หรือ “มองการเมืองผ่านวัฒนธรรม” หรือ “การเมืองวัฒนธรรม” เป็นต้น

เกษียร เตชะพีระ (2548 : คำนำเสนอ อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 14) ได้ให้ความหมายของ “การเมืองวัฒนธรรม” ว่าหมายถึง “การต่อสู้ทางการเมืองในปริภูมิวัฒนธรรม โดยปัจเจกบุคคลและกลุ่มสังคมจะเป็นผู้นำเสนอ สื่อสาร ประชันขันแข่งและช่วงชิงยึดครองพื้นที่แห่งนิยามความหมายและคุณค่าต่าง ๆ”

ส่วนในแง่แนวทางการศึกษาวิจัย อาจกล่าวได้ว่างานวิชาการที่เข้าข่ายเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการเมืองวัฒนธรรมเพิ่งจะถูกบุกเบิกอย่างจริงจังในช่วง พ.ศ. 2520–2530 ด้วยผลงานในเชิงประวัติศาสตร์ชั้นต่าง ๆ ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน เคิร์ก เรย์โนลด์ สเมเกียรดิ วันทะนะ เป็นต้น (เกษียร เตชะพีระ 2548: คำนำเสนอ อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 14)

เกษียร เตชะพีระ (2543) ได้ยกย่องนิธิ เอียวศรีวงศ์ ว่าเป็นปัญญาชนสาธารณะในฐานะที่เป็น “ผู้ทำงานการเมืองวัฒนธรรม” ด้วยการให้ความหมายกับคำว่า “ความเป็นไทย” หรือ “เอกลักษณ์ไทย” ในลักษณะที่เป็นเสรีประชาธิปไตย อิงชาวบ้าน และยกย่องทุกคนที่ร่วมสร้างประวัติศาสตร์อย่างเสมอภาคกัน ซึ่งการให้ความหมายในลักษณะนี้แตกต่างจากความหมายดั้งเดิมที่มีลักษณะเผด็จการอำนาจ อิงชนชั้นนำ และอิงศักดิ์นา ข้อโต้แย้งหลักโดยรวมในประเด็นนี้เป็นเรื่องระหว่างความเป็นไทยแบบราชการกับความเป็นไทยแบบใหม่ เป็นการต่อสู้ทางความคิดในกรอบของการเมืองวัฒนธรรม

นอกจากนั้น เกษียร เตชะพีระ (2545) ได้ชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้ทางการเมืองในมิติการเมืองวัฒนธรรมของไทยอีกกรณีหนึ่งคือ ในช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2490 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้สร้างงานเขียนเรื่อง “สี่แผ่นดิน” โดยมุ่งเป้าวิพากษ์โจมตีการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2475 และงานเขียนเรื่อง “ไฟแดง” ที่มุ่งล้อเลียนฝ่ายซ้ายหรือกลุ่มนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ ในทางตรงกันข้ามก็มีนักคิดนักเขียนร่วมสมัยที่ได้เสนอแนวคิดใหม่โดยพยายามหักล้างแนวคิดของกลุ่มอำนาจเก่าหรือกลุ่มอนุรักษนิยม เช่น งานเขียนเรื่อง “โฉมหน้าที่แท้จริงของศักดินาไทยในปัจจุบัน” ของสมสมัย ศรีสุทรวรรณ (จิตร ภูมิศักดิ์) งานเขียนเรื่อง “แลไปข้างหน้า” ของศรีบูรพา (กุหลาบ สายประดิษฐ์) งานเขียนเรื่อง “ปีศาจ” ของเสนีย์ เสาวพงศ์ (ศักดิ์ชัย บำรุง

พงศ์) เป็นต้น ตัวอย่างเหล่านี้ถือว่าเป็นเกมส์อำนาจหรือเป็นการต่อสู้ทางการเมืองในมิติของวัฒนธรรมภายใต้วาทกรรมของฝ่ายขวาคือ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” เพื่อเชิดชูชาตินิยมทหารนิยม ราชานิยม กับวาทกรรมชาตินิยมของฝ่ายซ้ายคือ “ต่อต้านเผด็จการ/จักรวรรดินิยมอเมริกา/ศักดินา” โดยแต่ละฝ่ายต่างสร้างผลงานและวาทกรรมอื่น ๆ เพื่อสนับสนุนแนวคิดของตน เช่น การผลิตภาพยนตร์เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

กาญจนา ชินนาค (2550) ได้เสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับการเมืองวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น โดยศึกษาจากงานพระราชทานเพลิงศพพระราชรัตนโบล(พิมพ์ นารโท) ในระหว่างวันที่ 17-19 มิถุนายน 2548 ณ วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นพิธีกรรมปลงศพแบบวัฒนธรรมอีสานโบราณด้วยการสร้างเมรุณหาศติลึงค์ ผลการศึกษาพบว่า เดิมพิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมพิเศษที่จัดขึ้นสำหรับชนชั้นเจ้านายของเมืองอุบลราชธานีและพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ต่อมาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดอุบลราชธานีในฐานะตัวแทนภาครัฐและนักการเมืองทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศเข้ามาอุปถัมภ์การจัดพิธีกรรมนี้ ในแง่หนึ่งก็มีส่วนช่วยให้พิธีกรรมนี้ยังคงดำรงอยู่ หากแต่อีกด้านหนึ่งนั้นก็สะท้อนให้เห็นว่าภาคการเมืองได้พยายามใช้พิธีกรรมนี้เป็นเวทีการต่อสู้ทางการเมืองหรือใช้เป็นเวทีเพื่อสร้างสมอำนาจบารมีและชิงความได้เปรียบในทางการเมือง

การวิเคราะห์ภาษาภายใต้กรอบการเมืองวัฒนธรรมมองว่า เหตุการณ์ การกระทำ หรือปรากฏการณ์ทางสังคม มิใช่เป็นเรื่องของการกระทำอันเดียวโดด ๆ แต่เป็นชุดของการกระทำที่ประกอบกันขึ้นเป็นเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ เรื่องของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ทางสังคมเป็นเรื่องที่มีรายละเอียดปลีกย่อยมากมายและต้องอาศัยบริบทที่เกิดขึ้นนั้น ๆ ในการทำความเข้าใจ เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ หรือการกระทำทางสังคม จึงมิใช่เรื่องของการพยายามนิยามหรืออธิบายตัวเหตุการณ์หรือตัวปรากฏการณ์ตรง ๆ แต่อยู่ที่การเข้าใจกฎเกณฑ์บางอย่างที่ทำให้เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์นั้น ๆ มีความหมายขึ้นมามากกว่า อย่างไรก็ตาม การกล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าเรื่องของความหมายนั้นเป็นเรื่องที่ตายตัวหรือมีสภาพหยุดนิ่ง เพียงแต่หมายความว่าในภาวะปกติธรรมดาแล้วมักจะมีสิ่งที่เป็น “กรอบ” กว้าง ๆ ที่ใช้ร่วมกัน และทำให้เกิดความหมายความเข้าใจขึ้นมา (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2540: 61-62 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรรมปลื้ม 2549: 15)

สำหรับการใช้แนวการเมืองวัฒนธรรมมาพิจารณาในการอธิบายประวัติศาสตร์จะเห็นว่า นักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องให้คำอธิบายในทางประวัติศาสตร์โดยมุ่งความสำคัญไปที่การตีความหลักฐานเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงอย่างหนึ่ง และเกี่ยวข้องกับ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงนั้นกับข้อเท็จจริงอื่น ๆ ให้เกิดเป็นภาพของ “ความเป็นจริง” บางประการอีกอย่างหนึ่ง การสร้างความสัมพันธ์ในระหว่างข้อเท็จจริงต่างๆ ให้เป็นเรื่องราวและปรากฏเป็น “ความจริง”

จึงมีความสำคัญมากกว่า (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ 2543: 10-11 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549:16)

การที่กิจกรรมของมนุษย์มีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นองค์รวมอย่างไม่อาจแยกออกจากกัน ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงออกทางวัฒนธรรม ความคิดเห็น ประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด และอุดมการณ์ ซึ่งในที่นี้รวมเรียกว่า “ภูมิปัญญา” กำกับกับการแสดงออกทางพฤติกรรมและการกระทำอีกทีหนึ่งด้วย ซึ่งถือเป็นบริบททางประวัติศาสตร์ที่ต้องใส่ใจด้วยเหตุว่าอารมณ์และความคิด ความรู้สึกของคนเรานั้นอาจผันแปรเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมได้ค่อนข้างมาก ดังนั้นเมื่อต้องอธิบายการกระทำของบุคคลในอดีต สิ่งที่ต้องทำประการแรกก็คือการถอดความหมายในบริบทที่กระทำนั้นปรากฏอยู่เป็นลำดับแรก ในประการต่อมาคือการเชื่อมโยงความหมายของการกระทำนั้น ๆ กับการกระทำและการ “ไม่” กระทำของกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในกาลและเทศะเดียวกันไม่ว่าการเคลื่อนไหวนั้นจะเป็นไปอย่างเบาบางและไม่แข็งขันอย่างที่เราคือผู้ศึกษาได้คาดหวัง แต่การเข้าใจสิ่งที่ไม่ได้คาดคิดหรือคาดหวังอยู่ก็ย่อมถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นไปสู่การเข้าใจสภาพของความเป็นจริงในทางสังคมการเมือง (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ 2543: 11 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 16)

อย่างไรก็ตามในสังคมการเมืองที่ประกอบด้วยกลุ่มคนจำนวนมาก แน่หนอนว่ากลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมนั้นมีสถานภาพและอำนาจไม่เสมอกัน แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ที่พิจารณาถึงคนที่อยู่รอบ ๆ หรืออยู่ข้าง ๆ กระบวนการเปลี่ยนแปลงก็คือการเข้าใจความเคลื่อนไหวที่อยู่รอบ ๆ กลุ่มผู้นำ สามารถทำให้เข้าใจสภาพความเป็นไปของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำ ตลอดจนการตั้งมั่นอยู่ของสถาบันการเมืองชนิดต่าง ๆ ได้อย่างเป็นจริงตามสมควร การเมืองวัฒนธรรมจึงประกอบไปด้วยการอธิบายเรื่องราวทางเศรษฐกิจสังคม การปรับตัวของสถาบันการเมือง บทบาทของชนชั้นนำ โดยตระหนักถึงความละเอียดอ่อนของเงื่อนไขต่าง ๆ ทั้งที่มีมาก่อนและเกิดขึ้นภายหลัง (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ 2543: 2-3 อ้างถึงใน วันเฉลิม เปรมปลื้ม 2549: 17) รวมทั้งตระหนักในสภาพแวดล้อมซึ่งมีกลุ่มสังคมต่าง ๆ เคลื่อนไหวอยู่ กล่าวได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง

6. แนวคิดอนุรักษ์นิยม

แนวคิดอนุรักษ์นิยม (conservative) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างถอนรากถอนโคน ความปรารถนาของแนวคิดอนุรักษ์นิยม คือ การให้คุณค่ากับประเพณีที่เห็นว่ามีสำคัญต่อสังคม โดยมีความต้องการรักษาบทบาทของสถาบันทางการเมืองและสถาบันทางสังคมเป็นสำคัญ

ตามความหมายทั่วไป อนุรักษ์นิยมหมายถึงการรักษาสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้มิให้ถูกแตะต้อง ส่วนอนุรักษ์นิยมที่นำมาใช้ในความหมายทางการเมืองปรากฏเป็นครั้งแรกในประเทศฝรั่งเศส โดย ชาโตบริยง (Chateaubriand, 1768-1848) เป็นผู้ก่อตั้งวารสารชื่อ “Le Conservateur” วารสารที่มีชื่อ อนุรักษ์นิยมนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อต่อต้านแนวคิดประชาธิปไตยซึ่งเป็นผลพวงมาจากการปฏิวัติ ฝรั่งเศส ต่อมาแนวคิดนี้ได้แพร่ไปทั่วยุโรปตะวันตก โดยมีความหมายที่มุ่งคุ้มครองรักษาประเพณี และสถาบันเดิม ๆ เอาไว้ พร้อม ๆ กับต่อต้านการปฏิวัติหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบถอน รากถอนโคน (สมเกียรติ วันทะนะ 2544: 26)

แนวคิดนี้จะมองความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคมว่าเป็นเรื่องทางธรรมชาติหรือ เป็นเรื่องของโชคชะตา (luck) ความเสมอภาคที่เป็นแนวคิดพื้นฐานสำคัญของลัทธิเสรีนิยมนั้น จะ ไม่ปรากฏในลัทธิอนุรักษ์นิยม ลัทธิอนุรักษ์นิยมจะเน้นย้ำเรื่องความไม่เสมอภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแบ่งสมาชิกของสังคมออกเป็นผู้ใหญกับผู้ย่อย นายกับบ่าว ที่ต่ำกับที่สูง ฯลฯ แต่ก็มิได้ หมายความว่าความไม่เสมอภาคนี้จะนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคม เพราะแนวคิดอนุรักษ์นิยมเชื่อว่า แม้สมาชิกในสังคมจะมีความแตกต่างกันหรือไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันอย่าง มีความสุขได้โดยแต่ละคนต่างมีฐานะหรือสถานภาพและบทบาทต่างกันและมีหน้าที่ที่ต้องตอบแทน ซึ่งกันและกัน

สำหรับแนวคิดอนุรักษ์นิยมในประเทศไทยนั้น ธ โสธร ตู้อทองคำ (2550: 103-110) ได้ อธิบายว่า ความคิดทางการเมืองแบบอนุรักษ์นิยมและกษัตริย์นิยมเป็นความคิดพื้นฐานสำคัญของ สถาบันพระมหากษัตริย์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) จากการเป็นสถาบันทางการเมืองที่มีความต่อเนื่องมายาวนานพร้อมกับการดำรงอยู่ของประเทศไทย มากกว่าเจ็ดร้อยปี ดังนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์จึงได้รับแนวคิดที่สืบเนื่องจากประวัติศาสตร์มา อย่างยาวนาน อันเป็นการสะท้อนถึงลักษณะสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์แนวอนุรักษ์นิยม (a conservative monarchy) ลักษณะสำคัญของแนวคิดนี้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงเพื่อการคงอยู่ หรือดำรงอยู่ของสถาบันทางการเมืองเดิม ดังเช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรับตัว เปลี่ยนแปลง หรือปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในบริบทของสังคมการเมือง หรือการ เปลี่ยนแปลงในทุกด้าน และมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมอย่างถอนรากถอนโคน ความปรารถนาของแนวคิดอนุรักษ์นิยมคือ การให้คุณค่ากับ ประเพณีที่เห็นว่ามีคุณค่าต่อสังคม

แนวคิดอนุรักษ์นิยมได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของบทบาทพระมหากษัตริย์ในการ จรรโลงรักษาผลประโยชน์ของประเทศไทย ตัวอย่างที่สำคัญคือ การคุกคามของคอมมิวนิสต์ ภายหลังวันเสด็จขึ้นครองราชย์ 7 สิงหาคม 2508 สถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นสถาบันทาง

การเมืองที่มีลักษณะพิเศษในการเป็นที่รวมของความสมัครสมานสามัคคี ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนทั้งชาติ และเป็นสถาบันที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของพสกนิกรชาวไทย ท่ามกลางปัญหาการขาดเสถียรภาพ ขาดการยอมรับ ไปจนถึงการขาดความชอบธรรมของสถาบันทางการเมืองอื่น สถาบันพระมหากษัตริย์จึงนับเป็นสถาบันทางการเมืองที่เข้มแข็งและทรงพลังที่สุดได้ เฝอญหน้ากับวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระประมุขของชาติ ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทย ทรงตระหนักถึงความมั่นคงว่ามีใจอยู่ที่ปากกระบอกปืนเท่านั้น หากแต่อยู่ที่การสร้างฐานะและพัฒนาชาติทางเศรษฐกิจและการเฉลี่ยทรัพยากรอย่างเป็นธรรม (ชานินทร์ กรีวิเชียร อ้างถึงใน ธโสธร ผู้ทองคำ 2550: 104) ดังนั้น จึงทรงปฏิบัติพระราชภารกิจอย่างรอบด้าน ในด้านข้าราชการ ทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็นหลักชัยและทรงเป็นมิ่งขวัญแก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ ทำให้เกิดกำลังใจในการปฏิบัติงานให้ลุล่วง ที่สำคัญได้แก่ การเสด็จเยี่ยมเยียนถึงแนวหน้า การพระราชทานพินัยกรรมเพื่อให้เกิดกำลังใจ การพระราชทานเพลิงศพแก่ผู้เสียชีวิต และการมอบหมายให้มูลนิธิสายใจไทยเป็นผู้ดูแลเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่จนพิการ รวมถึงการดูแลครอบครัวของเจ้าหน้าที่เหล่านั้นด้วย ฯลฯ

ในด้านการดูแลทุกข์สุขของราษฎร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีโครงการพระราชดำริขึ้นในหลายพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนให้แก่ราษฎร และผลจากโครงการพระราชดำรินี้เองทำให้ประชาชนที่จะถูกชักจูงไปเป็นแนวร่วมของฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้กลับใจหันมาให้ความร่วมมือกับฝ่ายรัฐบาลในภายหลัง อีกทั้งยังกลายเป็นจุดเด่นของสถาบันที่สร้างความเข้าใจกับประชาชน ไม่เป็นไปตามการปลุกระดมและโฆษณาชวนเชื่อของพรรคคอมมิวนิสต์ ความขัดแย้งที่นำมาซึ่งการต่อสู้ทางด้านอุดมการณ์ได้ขุ่ยุติเมื่อพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีได้ประกาศนโยบายปราบปรามฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์ตามคำสั่งที่ 66/2523 โดยใช้นโยบายหรือหลักการการเมืองนำหน้าการทหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้มีส่วนสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของนโยบายนี้ สถาบันพระมหากษัตริย์จึงนับเป็นสถาบันทางการเมืองที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ แนวคิดอนุรักษนิยมของสถาบันพระมหากษัตริย์ยังกลายเป็นรากฐานสำคัญขององค์พระมหากษัตริย์ในการธำรงรักษาระบอบการปกครองประชาธิปไตย โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงบทบาทหลายครั้งในการแก้ไขปัญหาวิกฤตทางการเมืองของชาติอันเกิดจากความขัดแย้งทางการเมืองของคนภายในชาติ ตัวอย่างที่สำคัญคือ บทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 หรือเหตุการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในโดยการใช้กำลังทหารจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น การก่อรัฐประหารเพื่อโค่นล้มรัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เมื่อวันที่ 1-3 เมษายน 2524 เหตุการณ์พฤษภาทมิฬเมื่อวันที่

17-20 พฤษภาคม 2535 เป็นต้น เป็นเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทอย่างสูงในการยุติความขัดแย้ง และคู่ขัดแย้งทุกฝ่ายก็ยอมรับในบทบาทของพระองค์ในการเข้ามาแก้ไข ปัญหาวิกฤตดังกล่าวนี้ อันเป็นการสะท้อนถึงความสำคัญขององค์พระประมุขของรัฐในการ จรรโลงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย (democratization) ที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยสามารถดำรง อยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งหากพิจารณาในอีกมุมมองหนึ่ง เมื่อประเทศชาติประสบกับปัญหาวิกฤต ความขัดแย้งทางการเมือง สถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ที่มีอยู่ในขณะนั้น ไม่สามารถบริหารจัดการ หรือแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงได้ จนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงออกมาแสดงบทบาทในการ แก้ไขปัญหาความขัดแย้งนั้น ๆ ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในการจรรโลงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย

ในปัจจุบันสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยเป็นสถาบันทางการเมืองที่ดำรงอยู่ภายใต้ กรอบของรัฐธรรมนูญ ในด้านการเมืองการปกครองสถาบันพระมหากษัตริย์ถูกจัดวางในฐานะเป็น ส่วนที่สำคัญยิ่งต่อการสร้างสรรค์และพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย ขณะเดียวกันก็ต้อง ระมัดระวังและหลีกเลี่ยงที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรง นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติและลดความแตกแยก สถาบันพระมหากษัตริย์จึง เป็นสถาบันทางการเมืองที่ดูเสมือนหนึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญสูงสุดของประเทศ อีกทั้งยังมี ความหมายและนัยสำคัญต่อการเมืองด้วย

ตามแนวคิดแบบอนุรักษนิยม สถาบันพระมหากษัตริย์จึงนับเป็นสถาบันทางการเมือง ที่มีบทบาทในการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการ นำประเทศไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยในที่สุด

7. แนวคิดกษัตริย์นิยม

แนวคิดกษัตริย์นิยม (royalist) หรือแนวคิดนิยมเจ้า เป็นแนวคิดที่ต้องการให้องค์ พระมหากษัตริย์ยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะพระประมุขของรัฐภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญซึ่งเป็น ด้านประชาธิปไตย โดยการยืนยันพระราชอำนาจตามประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม รวมถึงต้องการ ส่งเสริมให้พระมหากษัตริย์ครองใจประชาชน และให้ประชาชนยอมรับการอยู่เหนือการเมืองของ สถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ แนวคิดนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียกร้องแสวงหาอำนาจดังที่ พระมหากษัตริย์เคยมีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หากแต่ต้องการแสวงหาสถานะ บทบาท และพระราชอำนาจตามครรลองของระบอบประชาธิปไตยภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ

ธโรธร ผู้ทองคำ (2550: 106-110) ได้กล่าวถึงแนวคิดกษัตริย์นิยมในประเทศไทยว่า ได้ก่อตัวภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย พ.ศ. 2475 ในช่วงนั้นเกิดปัญหาว่าอำนาจของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตยควรจะเป็นอย่างไร มีขอบเขตแค่ไหน การฟ่ายแพ้ของคณะกู้บ้านกู้เมืองหรือกบฏวระเดชใน พ.ศ. 2476 ทำให้กลุ่มของฝ่ายนิยมเจ้าถูกกวาดล้างจากคณะราษฎรจนเกือบหมดสิ้น ซึ่งนำมาสู่การเปิดโอกาสให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วง พ.ศ. 2481-2487 รัฐธรรมนูญของคณะราษฎรกำหนดให้พระมหากษัตริย์และราชวงศ์อยู่เหนือการเมือง จนภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งมีฐานะเป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในประเทศไทยและเป็นสมาชิกคณะราษฎร ได้กลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรื้อฟื้นอำนาจฝ่ายเจ้าภายหลังการสิ้นสุดอำนาจของฝ่ายทหาร ทำให้เจ้านายทั้งหลายได้รับบรรดาศักดิ์คืน บางส่วนก็ลงสมัครรับเลือกตั้ง ยกเว้นสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ยังคงมีพระราชอำนาจเท่าเดิม

การเปิดกว้างทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2488-2494 ทำให้กลุ่มกษัตริย์นิยมมีบทบาทในรัฐสภา พลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์สุดท้ายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยังทรงมีพระชนม์ชีพ (พ.ศ. 2428-2494) ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และประธานองคมนตรี อีกทั้งยังเป็นผู้นำคนสำคัญของฝ่ายกษัตริย์นิยมภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรื้อฟื้นพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ แนวคิดสำคัญของฝ่ายนิยมกษัตริย์ในขณะนั้นไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียกร้องแสวงหาอำนาจดังเคยมีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกต่อไป หากแต่ต้องการแสวงหาสถานะ บทบาท และพระราชอำนาจมากขึ้นกว่าที่คณะราษฎรจำกัด ดังเช่นพระราชอำนาจแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา พระราชอำนาจแต่งตั้งประธานศาลฎีกา พระราชอำนาจยับยั้งกฎหมาย เป็นต้น ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นพระราชอำนาจในฐานะประมุขของรัฐ ฝ่ายกษัตริย์นิยมจึงเริ่มต้นฟื้นฟูสถาบันพระมหากษัตริย์ขึ้นใหม่ที่มีความต่อเนื่องจากเดิม ภายหลังการฟ่ายแพ้ของกลุ่มกษัตริย์นิยมที่มีต่อคณะราษฎร นับเป็นต้นกำเนิดของแนวคิดกษัตริย์นิยมที่พยายามสืบทอดอุดมการณ์กษัตริย์นิยมแต่ดั้งเดิม เป็นการยืนยันพระราชอำนาจตามประเพณีแต่ดั้งเดิมซึ่งเป็นด้านจารีต และการยอมรับในสถานะของการเป็นประมุขของรัฐภายใต้รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นด้านประชาธิปไตย รวมถึงการยอมรับการอยู่เหนือการเมืองของสถาบัน

ในระยะต่อมา สมเด็จพระมหามหึนพิทยลาภพฤฒิยาถกรณ์หรือพระองค์เจ้าธานีนิวัต ประธานองคมนตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ทรงมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยทรงชี้ให้เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้พระมนู

ธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญประเพณีนับแต่อดีต ทศพิชราชธรรม และธรรมเนียมอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดกรอบพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ทำให้พระมหากษัตริย์มิได้มีอำนาจสิ้นฟ้าแต่ประการใด แต่ทรงเป็นธรรมราชา ทรงปกครองประเทศแบบพ่อปกครองลูก แม้จะมีแนวคิดเทวราชาเกิดขึ้นในภายหลังก็ตาม ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่พสกนิกรร่วมกันเทิดทูนให้เป็นเจ้าชีวิตเจ้าแผ่นดินตามแนวคิดอเนกนิกรสโมสรรสมมติ (The Great Elect) แนวคิดเหล่านี้แม้ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็มีบทบาทสำคัญต่อบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2490-2494

ในยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2491-2500) สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ไม่ได้กระเดื่องขึ้นมากนัก เนื่องจากนโยบายที่รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้ความสำคัญมากที่สุดในช่วงเวลานั้นก็คือ การสร้างอุดมการณ์แบบ “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์” ซึ่งหมายถึงการยึดเอาตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของชาติ ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ยิ่งต้องถูกลดความสำคัญลงไปอีก คำกล่าวที่สามารถสะท้อนความอ่อนแรงที่ชัดเจนที่สุดของสถาบันพระมหากษัตริย์ในยุคสมัยนั้นก็คือ คำกล่าวของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ว่า “...ญี่ปุ่นมีเครื่องยึดมั่นอยู่คือพระเจ้าแผ่นดินของเขา ของเราไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดแน่นอนที่มีอยู่คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ชาติก็ยังไม่มีความมั่นคง ศาสนาก็ไม่ทำให้คนเลื่อมใสถึงยึดมั่น พระมหากษัตริย์ก็ยังไม่เป็นเด็ก เห็นแต่รูป รัฐธรรมนูญก็เป็นสมุดหนังสือ เวลาบ้านเมืองคับขันจะเอาอะไรเป็นเครื่องยึดไม่ได้ ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตรี.. ” (รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 20/2485 วันที่ 25 เมษายน 2485 อ้างถึงใน ยุทธพร อิศรชัย 2548: 327)

เมื่อมีความพยายามของสมาชิกคณะราษฎรที่มุ่งจะทำลายความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์และกีดกันชนชั้นเจ้านายออกจากศูนย์กลางของอำนาจ ย่อมต้องสร้างความรู้สึกไม่พอใจให้กับชนชั้นสูงและเหล่าเชื้อพระวงศ์เป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากความพยายามหลายต่อหลายครั้งของพวกเขาที่ต้องการจะกลับมาบีบบทบาททางการเมือง เช่น ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง กลุ่มเจ้านายได้ถือโอกาสร่วมมือกับกลุ่มเสรีไทยวางแผนโค่นล้มรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จนเป็นผลสำเร็จ และต่อมาเมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงกลุ่มชนชั้นเจ้านายเหล่านี้ก็หันไปร่วมมือกับกลุ่มทหารอีกครั้งเพื่อโค่นล้มรัฐบาลพลเรือนของนายปรีดี พนมยงค์ ที่พวกเขามองว่าเป็นรัฐบาลที่เต็มไปด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคอีสานซึ่งมีอุดมการณ์แบบสังคมนิยมสุดขั้ว และอาจเป็นอันตรายต่อสถานะของชนชั้นสูง

ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501-2506) สถานะและนโยบายของรัฐบาลใหม่ที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์จะแตกต่างไปจากยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพราะในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น รัฐบาลพยายามที่จะลดบทบาทของสถาบัน

พระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่อง แต่รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กลับพยายามที่จะฟื้นฟูสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้กลับมาเป็นสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์อีกครั้ง หลังจากที่เคยถูกลดความสำคัญมาตลอดตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การดำเนินการหลายอย่างของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในช่วงนี้ ล้วนแต่เป็นไปเพื่อยกสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้กลับคืนสู่ภาวะของความศักดิ์สิทธิ์และสูงส่งทั้งสิ้น เช่น การฟื้นฟูพระราชประเพณีต่าง ๆ การจัดสรรงบประมาณแผ่นดินเพื่อให้สถาบันพระมหากษัตริย์สามารถที่จะแสดงบทบาทในการดูแลทุกข์สุขของราษฎรมากขึ้น เป็นต้น (ยุทธพร อิศรชัย 2548: 340) ในด้านการเมืองการปกครอง รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ได้สร้างอุดมการณ์ไตรภักดิ์ ประกอบด้วย “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับกองทัพดังปรากฏคำว่า “กองทัพในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” การสนับสนุนการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศหลายครั้งทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นที่ยอมรับรู้จักเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนเกียรติยศชื่อเสียงของประเทศไทย ในด้านเศรษฐกิจทรงเป็นแบบอย่างในการพัฒนา โดยเฉพาะทางด้านเกษตรกรรม การชลประทาน การพัฒนาชนบท เป็นต้น ทรงสนพระทัยเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรในต่างจังหวัด มีการสร้างพระตำหนักเพื่อทรงแปรพระราชฐานไปยังภาคต่าง ๆ โดยเริ่มต้นจากพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ใน พ.ศ. 2505 ส่วนในด้านสังคมก็คือการเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรในต่างจังหวัด มีการฟื้นฟูพระราชพิธีที่สำคัญ ได้แก่ วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ การที่ทรงมีพระราชดำรัสแก่ประชาชนในวโรกาสที่มีความสำคัญอย่างวันขึ้นปีใหม่ การเสด็จพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตในสถาบันอุดมศึกษา การเปิดโอกาสให้พสกนิกรได้เข้าเฝ้าเพื่อถวายความจงรักภักดี เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการฟื้นฟูอำนาจให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์กลายเป็นสถาบันทางการเมืองที่มีความชอบธรรมและมีพลังอำนาจที่เข้มแข็งมากพอที่จะเป็นอิสระอย่างชัดเจนภายหลังรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ธโรธร ตู้อองคำ 2550: 107-108)

การฟื้นฟูสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นอกจากจะช่วยให้รัฐบาลสามารถสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองด้วยการกล่าวอ้างความเป็นรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้แล้ว อีกด้านหนึ่ง การกระทำได้กล่าวยังทำให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ค่อย ๆ ถูกสถาปนาให้กลายเป็นคุณค่าหลักของความเป็นไทย เป็นการเปิดโอกาสให้รัฐบาลสามารถจะนำเอาความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันทั้งสามไปรองรับการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของตนได้ง่ายขึ้น และหากมีประชาชนคนใดที่ลุกขึ้นต่อต้านการดำเนินนโยบายของรัฐบาล บุคคล

เหล่านั้นก็จะถูกกล่าวหาว่าเป็นศัตรูต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จนอาจกล่าวได้ว่าสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ได้ถูกสร้างให้กลายเป็นแก่นของความเป็นไทยไปในที่สุด

กล่าวได้ว่า ความพยายามที่จะยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์และอุดมการณ์แบบชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั้น ในด้านหนึ่งก็คือการบ่อนทำลาย อุดมการณ์ประชาธิปไตยในแบบที่คณะราษฎรพยายามสร้างขึ้น ตรรกะของอุดมการณ์แบบ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พยายามจะปลุกชีพขึ้นมานั้น เป็นระบบคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นเอกภาพและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากกว่าสิทธิเสรีภาพที่ประชาชนพึงมีพึงได้ตามระบอบรัฐธรรมนูญ อุดมการณ์แบบ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ได้ถูกสร้างให้กลายเป็นอุดมการณ์ซึ่งตรงพลังพอที่จะสามารถกีดกันใครก็ได้ที่มีความคิดแตกต่างไปจากผู้ปกครองให้กลายเป็นศัตรูต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือศัตรูต่อ “ความเป็นไทย” (ยุทธพร อิศรชัย 2548: 341)

แนวคิดกษัตริย์นิยมมีส่วนสำคัญในการธำรงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์นับตั้งแต่ ทศวรรษที่ 2520 สถาบันพระมหากษัตริย์กลายเป็นแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมของกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งในและนอกระบอบรัฐธรรมนูญ การวางรากฐานที่มั่นคงของแนวคิดกษัตริย์นิยมในประเทศไทยนับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กิจกรรมหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ของพระราชวงศ์เป็นที่สนใจในหมู่พสกนิกรชาวไทย นับตั้งแต่มีการเผยแพร่ข่าวในพระราชสำนักใน ทศวรรษที่ 2510 (ธ โสธร ผู้ทองคำ 2550: 109) และต่อเนื่องมาหลายทศวรรษ อย่างเช่น ในทศวรรษ ที่ 2530 มีพิธีเฉลิมฉลองในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมีพระชนมายุ ครบ 60 พรรษา มีพิธีถวายเพลิงพระศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีหรือสมเด็จพระย่าใน พ.ศ. 2538 การจัดพิธีถวายเพื่อเฉลิมฉลองการครองราชย์สมบัติครบ 50 ปี ของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชใน พ.ศ. 2539 เป็นต้น

โดยผลของแนวคิดกษัตริย์นิยมได้ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์กลายเป็นที่พึ่งและเป็น ศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชน เมื่อมีเหตุการณ์ความขัดแย้งหรือความแตกแยกของคนในชาติใน ระดับขั้นวิกฤติ สถาบันพระมหากษัตริย์มักจะมี ความชอบธรรมหรือได้รับการยอมรับจาก ประชาชนเสมอในการเข้ามาไกล่เกลี่ยหรือจัดเหตุการณ์วิกฤตินั้น ๆ ได้ ดังกรณีเหตุการณ์วันมหา วิปโยคหรือเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เหตุการณ์พฤษภาทมิฬเมื่อ 17-19 พฤษภาคม 2535 เหตุการณ์ความแตกแยกความคิดทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2549-2550 เป็นต้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง สถาบันพระมหากษัตริย์กลับกลายเป็นแหล่งอ้างอิงของแต่ละฝ่ายเพื่อชัยชนะทางการเมือง หรือ นำไปอ้างอิงเพื่อกล่าวหาทำลายฝ่ายตรงกันข้าม โดยเฉพาะการกล่าวหาฝ่ายตรงกันข้ามว่าขาดความ

จงรักภักดีหรือหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ รวมถึงการใส่ร้ายป้ายสีเพื่อผลักดันให้คู่แข่งไปอยู่ในฝ่ายตรงกันข้ามกับสถาบันพระมหากษัตริย์มักจะเกิดขึ้นเป็นประจำในสังคมการเมืองของไทย

8. แนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม

แนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม เป็นแนวคิดในการเขียนประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาของชาติไทยที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือความเป็นปึกแผ่นของคนภายในชาติ พร้อม ๆ กับเน้นบทบาทความสำคัญของพระมหากษัตริย์ไทย โดยอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่าเกิดจากบุญบารมีและพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ไทย เน้นความเป็นวีรบุรุษและวีรสตรีของพระมหากษัตริย์พร้อมเชื้อพระวงศ์ที่เคยทำสงครามปกป้องเอกราชของชาติไทย

ธงชัย วินิจจะกุล (2550) เป็นผู้มีความสำคัญในการนำเสนอแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม โดยได้อธิบายให้เข้าใจง่าย ๆ ว่า ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมของไทยมักจะนำเสนอแต่บุญบารมีปรีชาสามารถของกษัตริย์ตามทัศนคติของเจ้ากรุงเก่า

พรเพ็ญ อันตระกูล และสายชล สัตยานุรักษ์ (2545: 15) ได้กล่าวถึงแนวความคิดในการเขียนประวัติศาสตร์ไทยว่า แนวการเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทยเน้นชาติไทยที่มีอดีตอันรุ่งเรืองมายาวนาน เน้นประวัติศาสตร์ของเมืองต่าง ๆ ที่เคยรุ่งเรืองหรือเคยเป็นราชธานีในอดีตและกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของชาติไทยในเวลาต่อมา เน้นประวัติศาสตร์ของวีรบุรุษและวีรสตรีที่เคยทำสงครามปกป้องเอกราชของชาติไทยให้ยืนยง และที่สำคัญที่สุดคือเน้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้กำหนดวิถีของประวัติศาสตร์โดยอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่าเกิดจากพระราชดำริและการกระทำของพระมหากษัตริย์

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างถึงใน พรเพ็ญ อันตระกูล และสายชล สัตยานุรักษ์ 2545: 8) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการเขียนประวัติศาสตร์หรือการสร้างตำนานเกี่ยวกับเชื้อสายวงศ์ตระกูลของผู้นำว่า “เพื่อยืนยันในสิทธิของตระกูล ทั้งในทรัพย์สิน สถานะทางสังคมและการเมือง”

แนวความคิดในการนำเสนอประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม นั้น มีมาตั้งแต่ประเทศไทยยังปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และกำลังเผชิญกับแนวคิดทางการเมืองสมัยใหม่ที่รับมาจากชาติตะวันตก โดยนักประวัติศาสตร์ผู้มีส่วนสำคัญในการสร้างประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมของไทย คือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยทรงอธิบายความคิดทางการเมืองของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยที่สืบทอดมาจนถึงยุคของพระองค์ว่าเป็นการปกครองด้วยอำนาจอธิปไตยของพระเจ้าแผ่นดิน แต่เป็นอำนาจอธิปไตยที่ก่อปรด้วยความเมตตากรุณา เนื่องจากเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก

จุดมุ่งหมายก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าในระบอบราชาธิปไตยก็ปกครองเพื่อประโยชน์สุขของราษฎรอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ (อรรถจักร สัตยานุรักษ์ 2548: 272)

หนังสือประวัติศาสตร์ “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ซึ่งทรงนิพนธ์โดยสมเด็จพระยาচারราชานุภาพ น่าจะเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดในการนำเสนอประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ซึ่งต่อมาหนังสือเล่มนี้ได้กลายเป็นหนังสืองานพระศพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) เมื่อ พ.ศ. 2493

หนังสือพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ถูกใช้เป็นแม่แบบของการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย เมื่อได้รับการเผยแพร่ผ่านการเรียนการสอนในหลักสูตรการศึกษาของรัฐก็ได้ส่งผลให้มีการขยายเรื่องราวต่าง ๆ มากมายจนได้สร้างแรงบันดาลใจให้มีการสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ขึ้นในที่สุด นอกจากนั้น ในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ยังได้เลือกเอาวันที่ 25 มกราคม ซึ่งเป็นวันที่เชื่อกันว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชให้เป็นวันกองทัพไทย

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (อ้างถึงใน สุทธาสินี จิตรกรรมไทย 2550) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการนำเสนอประวัติศาสตร์อย่างกรณีของสมเด็จพระนเรศวรว่า สมเด็จพระนเรศวรได้รับการสร้างให้มีภาพลักษณ์ของมหาบุรุษในบรรยากาศที่ราชอาณาจักรสยามกำลังเผชิญกับภัยคุกคามจากศัตรูภายนอก จึงมีการสร้างพระนเรศวรให้เป็นผู้นำมาซึ่งเอกราชของราชอาณาจักร

สุทธาสินี จิตรกรรมไทย (2550) ได้อธิบายภาพของประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมจากกรณีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอย่างเข้าใจง่ายว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ถูกสร้างขึ้นในเชิง “ราชาชาตินิยม” โดยมี 2 ลักษณะประกอบกัน คือ ลักษณะแรกมีฐานะความเป็นราชาอีกทั้งยังเป็นมหาบุรุษจึงได้รับการยกย่องเชิดชูในฐานะ “ราชามหาบุรุษ” ซึ่งมีผลต่อการปลุกฝังให้ยกย่องเทิดทูนต่อพระมหากษัตริย์ ส่วนลักษณะที่สองเป็นลักษณะของผู้นำที่สามารถนำชาติให้พ้นภัยซึ่งมีนัยในเชิง “ชาตินิยม” เพราะเป็นนักรบและเกี่ยวพันกับสถาบันทหารซึ่งมีผลต่อการปลุกฝังให้เกิดความรู้สึกรักชาติและให้ความสำคัญต่อสถาบันทหาร

สำหรับสังคมไทยแล้ว การนำเสนอประวัติศาสตร์ของชาติไทยในแนวประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมยังได้รับการสืบทอดมาโดยตลอด บางครั้งก็ได้ปรับเปลี่ยนการนำเสนอในรูปของสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น การสร้างเป็นละครทางทีวี การสร้างเป็นภาพยนตร์ เป็นต้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อการยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์และเจ้านายซึ่งสังคมไทยมีความเชื่อว่าเป็นสถาบันหลักที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชาติและการรักษาเอกราชของชาติให้ยืนยง

9. แนวคิดชาตินิยม

แนวคิดชาตินิยม (nationalism) เป็นแนวคิดที่เน้นความเป็นหนึ่งเดียวหรือความเป็นปึกแผ่นของคนในชาติ เป็นลัทธิหรืออุดมการณ์ที่ถือว่า “ชาติ” ควรเป็นผู้มีบทบาทสูงสุดในการกำหนดการปกครองหรือความเป็นไปของคนในชาติ โดยชนชั้นปกครองมักจะนำความศรัทธาในเรื่องชาติไปหลอมรวมเข้ากับลัทธิอุดมการณ์ทางการเมืองอื่นๆ ในบางครั้งชาตินิยมก็จะมีลักษณะก้าวหน้า บางครั้งชาตินิยมก็มีลักษณะปฏิกริยา บางครั้งชาตินิยมก็มีลักษณะเสรีนิยม แต่บางครั้งชาตินิยมก็มีลักษณะเผด็จการหรืออำนาจนิยมแฝงใฝ่ฝ่ายขวา บางครั้งชาตินิยมมีลักษณะเป็นสังคมนิยมหรือฝักใฝ่ฝ่ายซ้าย ชาตินิยมจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่สะท้อนภาพของการสร้างชาติโดยทำให้คนในชาติมีความสำนึกการเป็นส่วนหนึ่งของชาติ เพื่อสร้างแรงกระตุ้นให้ทุกคนในชาติมีส่วนร่วมหรือเกิดความร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขปัญหาต่างๆ

ธโรธร ผู้ทองคำ (2548: 479) ได้อธิบายว่า ชาตินิยมหรือลัทธิชาตินิยม (nationalism) เป็นแนวคิดที่มีความหมายในสองนัย นัยแรกคือ ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และความรู้สึก ในการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชนที่มีความสัมพันธ์กันทางเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม ความเป็นมา ประวัติศาสตร์ ร่วมกัน นัยที่สอง คือ อุดมการณ์ (ideology) ที่ให้ความสำคัญและยกย่องรัฐชาติ เป็นรูปแบบอุดมคติของการจัดระเบียบทางสังคมการเมือง อันนำมาสู่การเรียกร้องความภักดีจากพลเมือง และการให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือผลประโยชน์ของสาธารณะ (public goods หรือ common goods)

ชาตินิยมได้ก่อตัวขึ้นในทวีปยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จากนั้นก็เติบโตและแบ่งบานไปทั่วทุกมุมโลกในศตวรรษที่ 20 และเป็นที่เชื่อกันว่าจะลดบทบาทลงเรื่อย ๆ ในศตวรรษที่ 21 นี้ (สมเกียรติ วันทะนะ 2544: 70)

คำว่า “ชาติ” (nation) ได้ถูกใช้มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 และเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาลาติน “nasci” แปลว่า การเกิดหรือกำเนิด (to be born) และ “natio” ซึ่งหมายถึง กลุ่มของประชาชนที่รวมกันขึ้นโดยการเกิดหรือสถานที่เกิด ด้วยเหตุนี้ คำว่า “ชาติ” (nation) จึงมีนัยที่หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มประชาชนที่มีชาติพันธุ์เดียวกัน (Heywood 2003: 155)

หลังการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ.1789 คำว่า “ชาติ” (nation) มีความหมายถึงองค์รวมของประชาชนซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากองค์รวมอื่นๆ องค์รวมนี้ถูกมองว่าเป็นบุคคลขนาดใหญ่คนหนึ่ง (a single person) ซึ่งมีเจตจำนงเดียว (a single will) มีเป้าประสงค์ร่วมเพียงหนึ่งเดียว (a single common purpose) และที่สำคัญคือเป็นที่มาของอำนาจอธิปไตย (Adams 1993 :84–85 อ้างถึงใน สมเกียรติ วันทะนะ 2544 :71)

ในทางการเมืองนั้น ชาตินิยมมีความหมายสืบย้อนไปถึงข้อเขียนของฌอง-ฌาคส์ รูซโซ (Jean-Jacques Rousseau 1712–1778) ซึ่ง “ชาติ” (nation) หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ผูกพันอยู่ด้วยกัน โดยถือกฎเกณฑ์การเป็นพลเมือง (citizenship) ของหน่วยหรือสังคมการเมืองเดียวกัน ชาติในความหมายนี้จึงไม่สนใจว่าภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือแม้แต่เชื้อสายเผ่าพันธุ์ของคนเราจะเป็นอย่างไร ตราบใดที่เราเป็นพลเมืองภายใต้การปกครองของสังคมการเมืองเดียวกัน เราแต่ละคนย่อมมีส่วนร่วมในอำนาจอธิปไตยของประชาชน (popular sovereignty) เท่ากับพลเมืองคนอื่น ๆ ทั้งหมดนี้ สะท้อนออกเป็นแนวคิดเรื่อง “เจตจำนงทั่วไป” (general will) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีพลังสำคัญในการปลุกเร้าผลักดันให้เกิดการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 (Heywood 1997: 107 อ้างถึงใน สมเกียรติ วันทะนะ 2544: 71)

ชาติในความหมายทางการเมืองตามที่กล่าวนี้ มีบทบาทสูงสุดในยุโรปตะวันตกในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 อันเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ประเทศต่าง ๆ ได้สร้างสัญลักษณ์ประจำชาติของตนขึ้นมา เช่น เพลงชาติ ธงชาติ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ถูกสื่อสารสู่พลเมืองของตนเพื่อกระตุ้นให้เกิดความรักความผูกพันในชาติของตน ชาติในความหมายทางการเมืองจึงเป็นสิ่งที่ชนชั้นปกครองได้พยายาม “สร้าง” หรือ “ประดิษฐ์” ขึ้นมามากกว่าที่จะเป็นวิวัฒนาการตามธรรมชาติของกาลเวลา

ส่วนคำว่า “ลัทธิชาตินิยม” (nationalism) นักวิชาการยังถกเถียงกันมาเป็นเวลานานและยังหาข้อยุติร่วมกันไม่ได้ว่าต้นกำเนิดของแนวคิดนี้เกิดขึ้นเมื่อใดและที่ไหน โดยกลุ่มแรกมองว่าชาตินิยมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนสมัยใหม่ (premodern nation-building) เป็นความรักชาติที่มีมาควบคู่กับมนุษย์และชาติพันธุ์มาตั้งแต่โบราณ แต่อีกกลุ่มหนึ่งมองว่าชาตินิยมเป็นผลผลิตของกระบวนการสร้างชาติในยุคใหม่ ความแตกต่างและความผูกพันที่มนุษย์มีต่อชาติพันธุ์หรือเผ่าพันธุ์อาจเป็นสิ่งที่มีความมาแต่โบราณก็จริง แต่ความรักและความผูกพันต่อชาติแบบที่เรียกกันว่าชาตินิยมนั้นเป็นปรากฏการณ์ของสังคมสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการส่วนใหญ่ถือเอาเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิวัติใหญ่ในประเทศฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 เป็นจุดกำเนิดที่สำคัญที่สุดของลัทธิชาตินิยม (สมเกียรติ วันทะนะ 2544: 73-74)

ในระยะหลังชาตินิยมให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่าประเพณีนิยม (traditionalism) การให้ความสำคัญกับประเพณี บางครั้งก็เรียกว่าชาตินิยมแนวอนุรักษ์ (conservative nationalism) ทำให้ชาตินิยมต้องให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์และสถาบันที่มีความเก่าแก่ ประเทศที่มีชาตินิยมแนวนี้นี้จึงมักจะเป็นรัฐชาติหรือรัฐประชาชาติที่อยู่ตัวแล้ว (established nation state) ส่วนประเทศเกิดใหม่หรือประเทศที่มีการสร้างชาติมาได้ไม่นานจะไม่เอื้ออำนวยให้ชาตินิยมแนวนี้อำนาจให้เจริญเติบโต (สมเกียรติ วันทะนะ 2544: 89)

การให้ความสำคัญกับสถาบันที่เก่าแก่ทำให้ชาตินิยมแนวอนุรักษ์มีลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัด คือ มักจะให้ความสำคัญกับเรื่องราวในอดีตหรือโหยหาอดีต (nostalgia) เช่น การให้ความสำคัญกับบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในอดีต เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดที่ยึดถือเอาสิ่งดั้งเดิมในอดีตมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานในปัจจุบัน โดยนิยมการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป และกระทำด้วยความระมัดระวังโดยไม่ให้ผิดไปจากสภาพเดิมมากนัก หรือแบบกลาง ๆ หรือดำเนินตามแนวทางมัธยมา (moderate) แนวคิดชาตินิยมจะสัมพันธ์กับแนวคิดอนุรักษ์นิยม โดยมีลักษณะต่างเกือหนุนกันและกัน สอดคล้องต้องกัน เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยทั้งในด้านการดำรงอยู่และบทบาททางสังคม

ความคิดเรื่องชาติและอุดมการณ์ชาตินิยมมีแรงกดดันให้ไปสู่ลัทธิความเท่าเทียมกันอยู่ภายในตัวของมันเอง จากเหตุผลหลักที่ว่าทุกคนล้วนเป็นสมาชิกของชาติ มีแผ่นดินเกิด ภาษาวัฒนธรรม เหมือนกันหมด ลัทธิชาตินิยมยังทำให้เกิดการยกย่องตัวเอง ข่มผู้อื่น หรือรักตัวเองเกลียดชังผู้อื่น และเกิดการเอาเปรียบทำลายล้างชาติอื่นลงไปได้ง่าย คนในชาติรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของชะตากรรมร่วมกับการมีเป้าหมายเดียวกัน คือ ความก้าวหน้าของชาติ

สำหรับในประเทศไทย ชนชั้นปกครองในแต่ละยุคสมัยต่างก็ได้ใช้ประโยชน์จากแนวคิดชาตินิยม โดยเริ่มแรกสุดนั้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คำว่า “ชาติ” เริ่มมีความหมายครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) หลังจากได้ปฏิรูปการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาล และมีการใช้อย่างแพร่หลายในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ในลักษณะที่สร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชนเพื่อให้เข้าใจถึงภาระหน้าที่ที่มีต่อถิ่นกำเนิดของตน ถือว่าเป็นยุคเริ่มแรกที่มีการเผยแพร่เพื่อสร้างแนวทางของความรักชาติและชาตินิยมในหมู่ชาวไทย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ได้ใช้อุดมการณ์ชาตินิยมสร้างความเป็นชาติอย่างจริงจัง โดยผ่านการส่งเสริมวรรณกรรม การเขียนนิยาย เรื่องสั้น หนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์ หน้าที่พลเมือง มารยาทผู้ดี สมบัติผู้ดี ทรงอาศัยความสามารถของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพนำเรื่องราวในอดีตมารับใช้การสร้างชาตินิยม โดยเฉพาะในลักษณะที่เป็นประวัติศาสตร์อันรุ่งเรือง วีรกรรมอาญาเก่าแก่ของกษัตริย์ สถาบันกษัตริย์แต่เพียงอย่างเดียวที่จะมีฐานะเป็นศูนย์กลางของชาติได้ การปลุกความรู้สึกชาตินิยมของคนไทยในขณะนั้น เพื่อให้ตระหนักถึงภัยของการสูญเสียความเป็นไทยและสร้างภาพผลกระทบที่จะได้รับหากต้องประสบภัยดังกล่าว อันเป็นผลมาจากกรณีกบฏ ร.ศ.130 ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าข้าราชการระดับกลางบางส่วนเริ่มมีความคิดทางการเมืองก้าวหน้าถึงขั้นที่ต้องการเปลี่ยนแปลง

ระบอบการปกครอง ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นสัญญาอันตรายศต่อสถาบันกษัตริย์ที่เคยคงความสืบเนื่องมาโดยตลอด จึงเป็นภาระของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำที่จะต้องสร้างความชอบธรรมให้กับฐานะอำนาจแห่งตน (ยุทธพร อิศรชัย 2548: 309-312)

หลักการแห่งอุดมการณ์ชาตินิยมดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงให้เห็นถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ทรงเผชิญอยู่ได้อย่างชัดเจนที่สุด สิ่งแรกที่ทรงได้ตอบ คือ ความนิยมในลัทธิการปกครองอื่นที่มีใช้ราชาธิปไตย เป็นเรื่องของคนที่มิใช่ “ไทย” เพราะเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับ “ชาติไทย” ประเด็นต่อมาที่ทรงเน้น คือ “ความหมายของชาติไทย” “รูปแบบของความเป็นไทย” และ “หน้าที่ของคนไทย” ทั้งหมดนี้เป็นเนื้อหาสำคัญที่ทรงปลูกฝังให้คนไทยต้องยึดมั่น เพราะมิฉะนั้นจะต้องประสบภัยพิบัติ คือ ถูกกลืนชาติจากชาวจีน และจะทำลาย “ความเป็นไทย” ใช้อิทธิพลครอบครองแผ่นดิน ผลประโยชน์และการดำเนินชีวิตของคนไทย สิ่งเหล่านี้สะท้อนออกมาในรูปแบบของบทพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ทางหนังสือพิมพ์ และพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่กลุ่มคนที่ทรงถือเป็นกลุ่มเป้าหมาย

ต่อมาในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หรือสมัยระบอบรัฐธรรมนูญ แนวคิดชาตินิยมก็ยังคงเป็นนโยบายสำคัญในการสร้างชาติและสร้างความมั่นคงให้แก่รัฐบาล แม้แนวคิดชาตินิยมในยุคนี้จะต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่บ้าง ใน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรซึ่งมีสมาชิกเป็นข้าราชการพลเรือนและข้าราชการทหารได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ได้สะท้อนถึงแนวคิดประชาธิปไตยชาตินิยมแบบประชานิยม และแนวคิดสังคมนิยมที่ผสมผสานกัน และเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ของคณะราษฎรเป็นข้าราชการจึงทำให้หันแปรไปสู่การปกครองแบบเผด็จการในที่สุด ซึ่งก็ได้อาศัยแนวคิดชาตินิยมมารองรับแบบเดียวกับที่เกิดขึ้นในเยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่น โดยมีจุดที่แตกต่างไปจากในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ ในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2481-2487 เป็นชาตินิยมแบบประชานิยม (popular nationalism) ซึ่งเป็นแบบวัฒนธรรมชาตินิยมชั้นสูงแบบใหม่ กล่าวคือ ได้ตัดสิ่งที่เป็นพื้นบ้านบางอย่างออกไปจากวิถีชีวิตของคนในชาติ เช่น ยกเลิกการกินหมาก ยกเลิกนุ่งผ้าถุง และเอาสิ่งที่เป็นวัฒนธรรมใหม่เข้ามาครอบแทนที่ เช่น รำวง การแต่งกายชุดไทย การใส่หมวก การไฮด์ปาร์ก เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ตระหนักดีว่าควรจะต้องตัดสิ่งที่ยังอยู่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้สร้างเอาไว้ออกไปด้วยเช่นกัน เช่น ยกเลิกการนุ่งผ้าม่วง ยกเลิกชุดราชปะแตน เป็นต้น

ต่อมาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ บทบาทของหนังสือ สิ่งพิมพ์ ได้แสดงบทบาทในการสร้างจิตสำนึกร่วมของความเป็นชาติอย่างเต็มที่ในการใช้อดีต ใช้วัฒนธรรมสร้างความเป็นไทย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้เริ่มทำให้เศรษฐกิจเป็นอุตสาหกรรมอย่างแท้จริง เป็นการดึง

คนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งยังคงมีความน้อยเนื้อต่ำใจที่ถูกดูหมิ่นดูแคลนทางชาติพันธุ์ให้เข้ามาร่วมในกระบวนการทำงาน การแลกเปลี่ยนติดต่อสื่อสารทางวัฒนธรรม โดยมีการขยายตัวของถนนหนทาง การสื่อสารทั้งโทรทัศน์และวิทยุ โรงงานอุตสาหกรรมในกรุงเทพมหานครและเขตอุตสาหกรรมต่าง ๆ เป็นโครงสร้างพื้นฐานรองรับ คนชนบทถูกดูดเข้าสู่แนวคิดผนวกรวม (assimilation) (ธีรยุทธ บุญมี 2546: 102 อ้างถึงใน ยุทธพร อิศรชัย 2548: 313) ความเป็นชาติไทยอย่างเข้มข้น เช่น มีการอบรมภักดีสงฆ์และให้เผยแพร่แก่ประชาชนทั้งในต่างจังหวัดและต่างประเทศ มีการเรียกชื่อคนที่อาศัยอยู่ในแต่ละภูมิภาคว่าเป็นคนไทยด้วยกันทั้งสิ้น เช่น เรียกคนทางภาคอีสานว่าไทยอีสาน เรียกคนทางภาคเหนือว่าไทยเหนือ เรียกคนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ว่าไทยมุสลิม เรียกชาวเขาว่าไทยภูเขา ทั้งๆ ที่บางส่วนของพวกเขาเหล่านี้ยังไม่รู้สึกผูกพันกับความเป็นไทยเลยก็ว่าได้

แม้ว่าชาติจะเป็นเรื่องที่คลุมเครือ แต่ชาตินิยมก็เป็นกระบวนการทางการเมืองที่ทรงพลัง ชาตินิยมสามารถทำลายความแตกต่างของผู้คนไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนา ประเพณี สายเลือดที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ แล้วกวาดเอาคนหลายล้านคนเข้ามาอยู่ในหน่วยการคิดชนิดเดียวกัน ชาตินิยมจึงได้กลายเป็นเครื่องมือที่ชนชั้นนำหรือผู้ปกครองในหลายประเทศใช้ประโยชน์เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงทางอำนาจที่เรียกว่า “ชาตินิยมโดยรัฐ” ก่อนที่จะเลยเถิดไปเป็นลัทธิฟาสซิสต์ เผด็จการขว้างจัดและการคลั่งชาติ เช่น ในกรณีเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่กลุ่มแนวคิดอนุรักษนิยมไม่ว่าจะเป็นกลุ่มกระต๊องแดง กลุ่มอภิรักษ์จักรี ที่มีแนวคิดชาตินิยมต่อต้านคอมมิวนิสต์ได้ใช้กำลังเข้าปะทะกับกลุ่มนิสิต นักศึกษา จนเกิดการใช้ความรุนแรงทางการเมืองขึ้น ประวัติศาสตร์ของขบวนการชาตินิยมจึงเป็นเรื่องของกระบวนการทางการเมืองที่จะเป็นแบบใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายซ้ายฝ่ายขวา อนุรักษนิยม เสรีนิยม ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ของแต่ละประเทศในแต่ละช่วงเวลา

10. แนวคิดรัฐชาติ

แนวคิดรัฐชาติ (nation state) เป็นแนวคิดที่เน้นการสร้างความเป็นปึกแผ่น(unity) ของคนในชาติ เน้นการรวมศูนย์อำนาจให้รัฐบาลกลางมีอำนาจในการบริหารการปกครอง เน้นส่งเสริมให้สมาชิกในชาติมีความผูกพันต่อชาติและมีความภักดีต่อรัฐ เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง “รัฐ” กับ “ชาติ” โดยหมายถึง ชุมชนทางการเมืองของมนุษย์กลุ่มหนึ่งซึ่งถือว่าคนเป็นชาติหรือรัฐชาติเดียวกัน มีเจตนารมณ์ทางการเมือง (political will) ของหมู่ชนที่ถือว่าพวกตนเป็นพวกเดียวกัน มีภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน มีประสบการณ์หรือความเป็นมาทางประวัติศาสตร์เดียวกัน ด้วยเหตุนี้ จึงควร

อย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ (state) เดียวกัน เพื่อให้หมู่คณะของตนสามารถพัฒนาศักยภาพได้เต็มที่ และเป็นอิสระปลอดจากการครอบอำนาจหรือแทรกแซงของผู้อื่น

ท. โสธร ผู้ทองคำ (2548: 407) ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาติว่า รัฐ (state) คือ องค์การที่มีความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเป็นการเฉพาะ การใช้อำนาจรัฐของชนชั้นปกครองจะมีความชอบธรรมก็ต่อเมื่อผู้ได้ปกครองให้การยอมรับ ความเป็นรัฐนั้นจะให้ความสำคัญกับกลไกการบริหาร ในรัฐสมัยใหม่จะใช้ระบบราชการเป็นเครื่องมือในการบริหาร ราชการแผ่นดิน ส่วนชาติ (nation) หมายถึง กลุ่มประชากรที่มีเชื้อชาติเดียวกัน มีความผูกพันทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมร่วมกัน ชาติจึงมีความหมายที่ใกล้เคียงกับรัฐ แต่ข้อแตกต่างอยู่ที่ชาติเป็นเรื่องของความผูกพันของประชากรที่มีเชื้อชาติเดียวกัน แต่รัฐอาจประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติ และชาติจะเน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาติกลายเป็นหลักเพียงประการเดียวที่ได้รับการยอมรับกันทั่วๆ ไปที่จะใช้ในการอยู่ร่วมกันระหว่างรัฐหรือบ้านเมืองทั้งหลาย ภายหลังจากปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 ปีเตอร์ อัลเทอร์ (Peter Alter 1994: 67 อ้างถึงใน สมเกียรติ วันทะนะ 2544: 78) เรียกหลักแห่งการติดต่อคบค้าสมาคมระหว่างประเทศต่าง ๆ นี้ว่า “หลักแห่งรัฐชาติ” หรือ “หลักแห่งรัฐประชาชาติ” (the nation-state principle)

กระบวนการก่อตัวของรัฐชาติได้เริ่มต้นจากรัฐสมบูรณาญาสิทธิ (absolutist state) โดยมีลักษณะการรวมศูนย์อำนาจเข้าไว้ที่ส่วนกลางซึ่งมักจะได้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (ค.ศ. 1643-1715) เป็นตัวอย่างที่แจ่มชัดที่สุดของรัฐสมบูรณาญาสิทธิของราชวงศ์ในยุโรป จากนั้นรัฐสมบูรณาญาสิทธิเป็นผู้สร้างชาติ และชาติกระตุ้นให้เกิดการสร้างรัฐที่เป็นหนึ่งเดียวกับชาติ นั่นคือ “รัฐชาติ”

นอกจากนั้น กระบวนการก่อตัวของรัฐชาติยังสามารถพิจารณาจากความเป็นชาติในเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ การมีภาษาและขนบประเพณีร่วมกัน อันเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความจำเป็นในการสร้างรัฐที่สอดคล้องกับชาติ หลังจากนั้น เมื่อรัฐที่สร้างขึ้นมีความเข้มแข็งก็จะเป็นพลังที่กลับไปตอกย้ำหรือขยายอำนาจของรัฐให้เป็นปึกแผ่นเดียวกันกับวิถีชีวิตของประชาชนที่ถือว่าเป็นชาติเดียวกันในเชิงวัฒนธรรม ผลของการที่รัฐกับชาติทับกันโดยสนิทจะกลายเป็นรัฐชาติ ตัวอย่างของรัฐชาติในแนวนี้ ได้แก่ เยอรมนีภายใต้การนำของปรัสเซีย

ลูเซียน พาย (Lucian Pye 1966: 37 อ้างถึงใน ลิขิต ธีรเวคิน 2542: 101) ได้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนารัฐชาติเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของพัฒนาการเมืองและเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์อันหนึ่งอันเดียวกันของคนในรัฐ เพราะการที่จะเกิดการพัฒนาระบบการเมือง สังคม และเศรษฐกิจนั้น จะต้องมีการจัดตั้งในรูปแบบของหน่วยชุมชนการเมืองที่ใหญ่พอประชาชนมี

ความผูกพันต่อหน่วยการเมืองดังกล่าว มีเอกลักษณ์ร่วมกัน มีความภักดีต่อชุมชนการเมือง ระบอบการปกครอง และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ก็ถือได้ว่าการพัฒนาการเมือง การปฏิบัติการในรูปแบบของ ชาติจึงเป็นลักษณะหนึ่งของการพัฒนาการเมือง

การสร้างชาตินั้นมีจุดสำคัญคือ การรวมศูนย์อำนาจให้รัฐบาลกลางมีอำนาจในการปกครองบริหาร และสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ โดยมีความรู้สึกว่าเป็นคนของหน่วยการเมืองนั้น ๆ ซึ่งอาจไม่ตรงกับเผ่าพันธุ์เดิม เช่น เรียกตนเองว่าเป็นคนไทยแต่อาจมีเชื้อสายเป็นเขมร ลาว จีน เป็นต้น (ลิขิต วีรเวทิน 2542: 102)

สำหรับการสร้างชาติในกรณีของสยามนั้น ได้มีการปฏิรูปการปฏิรูปมาเป็นระยะ ตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แต่ได้มีการเริ่มต้นอย่างเต็มกำลังในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2435 โดยการยกเลิกระบบกินเมืองซึ่งเป็นประเพณีการปกครองสมัยโบราณที่มีเจ้าเมืองเป็นผู้มีอำนาจในหัวเมืองต่าง ๆ และมีการสืบต่ออำนาจการกินเมืองโดยการสืบสายโลหิต แล้วเปลี่ยนมาเป็นการปกครองแบบเทศาภิบาล แบ่งเป็นมณฑลและจังหวัด ตัวผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งจากกรุงเทพมหานคร กินเงินเดือนในฐานะข้าราชการคนหนึ่งแทนการเป็นเจ้าเมืองซึ่งมีอำนาจและศักดิ์คล้ายกับเจ้าผู้ครองนครรัฐของยุโรปสมัยก่อน นอกจากนั้น ก็มีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินโดยตั้งกระทรวงแบบตะวันตกขึ้นมา ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงพระคลัง กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ กระทรวงธรรมการ กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงนครบาล กระทรวงต่างประเทศ กระทรวงวัง กระทรวงยุทธานธิการ กระทรวงมรุธาธิการ โดยกระทรวงต่าง ๆ เหล่านี้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการรวมศูนย์อำนาจของรัฐมาไว้ที่ส่วนกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงมหาดไทยเพราะเป็นกระทรวงที่รับผิดชอบต่อการบริหารในส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นภายใต้การบริหารงานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทำให้สังคมสยามที่ประกอบไปด้วยหัวเมืองประเทศราชต่าง ๆ ที่กระจัดกระจายกันอยู่สามารถประกอบกันขึ้นเป็นอาณาจักรหนึ่งเดียวที่มีลักษณะของชาติสมัยใหม่ โดยรัฐบาลกลางที่กรุงเทพมหานครสามารถจะควบคุมอำนาจในการปกครองและการบริหารเอาไว้ได้ทั่วทั้งราชอาณาจักร

เมื่อสามารถสร้างความเป็นหนึ่งเดียวภายใต้ความเป็นรัฐชาติได้แล้ว สิ่งที่จะต้องเร่งสร้างไปพร้อม ๆ กันคือการสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนภายในชาติที่มีความแตกต่างด้านเผ่าพันธุ์และประวัติความเป็นมาให้มีความรู้สึกของความเป็นชาติเดียวกัน มีเอกลักษณ์ร่วมกัน มีความภักดีต่อระบอบการปกครองและต่อรัฐเดียวกัน เช่น แต่เดิมนั้นผู้คนที่อยู่ทางภาคเหนือจะถูกเรียกว่าลาวพุงดำ (เพราะการสักร่างกาย) ส่วนผู้คนทางภาคอีสานจะถูกเรียกว่าลาวพุงขาว ผู้คนทางภาคใต้ซึ่งมีเชื้อสายมาเลย์ก็จะถูกเรียกว่าแขก การสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนภายในชาติให้มีความรู้สึกว่าเป็นคน

ไทยด้วยกันจึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งกระทรวงที่มีบทบาทดังกล่าวคือกระทรวงธรรมการ โดยการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้เข้ากับสมัยนิยมและจัดหลักสูตรให้เป็นแนวเดียวกันทั่วประเทศ นอกจากนั้น การสร้างเอกลักษณ์และความภาคภูมิใจร่วมกันก็ถูกสร้างขึ้นมาควบคู่กับการสร้างชาติ อันได้แก่ การให้ใช้ภาษาของกรุงเทพมหานครเป็นภาษากลางและเป็นภาษาราชการ การมีวัฒนธรรมเดียวกัน การมีประวัติศาสตร์เดียวกัน ซึ่งการสร้างความรู้สึกให้เป็นหนึ่งเดียวนี้ รัฐได้สอดแทรกเนื้อหาไว้ในหลักสูตรการศึกษาที่รัฐบาลได้จัดให้เป็นแนวเดียวกันทั่วประเทศ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระองค์ได้สืบทอดการปฏิรูปสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยทำให้สังคมไทยเจริญตามแนวอารยประเทศมากยิ่งขึ้น แต่ที่สำคัญพระองค์ได้เสริมสร้างความเป็นชาติให้มั่นคงยิ่งขึ้นด้วยการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมขึ้นในหมู่คนไทย แม้จะมีจุดประสงค์หลายประการในนโยบายดังกล่าว แต่ก็ได้มีส่วนกระตุ้นให้มีการตื่นตัวในความเป็นคนไทย เช่น กรณีการจัดตั้งกองเสือป่า เป็นต้น นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงเผยแพร่แนวคิดชาตินิยมและทรงนิยามความหมายของ “ชาติไทย” ในหน้าหนังสือพิมพ์และในการสื่อสารทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ โดยเน้นให้คนในชาติมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสายเลือดและวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันและการนับถือศาสนาพุทธ ทรงทำให้พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติและลัทธิชาตินิยม กล่าวคือศาสนาพุทธไม่สามารถแยกออกจากความเป็นชาติไทยได้

อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2548: 269-271) ได้กล่าวถึงนโยบายการสร้างความรู้สึกร่วมในการสร้างชาติของไทยในระยะต่อมาว่า เมื่อชนชั้นนำของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องการสร้างเอกภาพของคนในรัฐ ซึ่งชนชั้นนำของไทยสามารถรวมศูนย์อำนาจในการปกครองได้สำเร็จในทศวรรษ 2430 ขณะเดียวกันชนชั้นนำก็เผชิญกับการคุกคามจากอำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมของตะวันตกที่เชื่อกันว่ามีความศิวิไลซ์หรือก้าวหน้ามากกว่า ทำให้ชนชั้นนำต้องคิดอย่างจริงจังว่ายังมีอะไรบ้างที่ป่าเถื่อนซึ่งจะต้องขจัดให้หมดไป และมีอะไรบ้างที่ยังมีคุณค่าซึ่งจะต้องรักษาไว้ แต่ต้องทำให้มีความหมายใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ดังนั้น ชนชั้นนำของไทยจึงได้สร้างความรู้สึกร่วม “ความเป็นไทย” ขึ้นมา จนความรู้สึกร่วมนี้มีอิทธิพลมาถึงปัจจุบัน

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โครงสร้างการเมืองไทยยังมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ปัญญาชนคนสำคัญ เช่น หลวงวิจิตรวาทการ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นต้น มีส่วนในการจรรโลงโครงสร้างการเมืองและสังคมแบบเดิมเอาไว้ โดยปรับเปลี่ยนคำอธิบายหรือปรับเปลี่ยนจุดเน้นเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนไป ซึ่งก็คือ

ไทยควรรับเอาความเจริญทางวัตถุจากตะวันตก แต่จะต้องรักษาความเป็นไทยทางวัฒนธรรมเอาไว้ เพราะความเจริญทางวัตถุจากตะวันตกจะทำให้เกิดความสุขในโลกนี้ ส่วน “ความเป็นไทย” จะช่วยให้สามารถรักษาโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจกับ โครงสร้างสังคมแบบมีลำดับชั้นเอาไว้ได้ (สายชล สัตยานุรักษ์ อ้างถึงใน อรรถจักร สัตยานุรักษ์ 2548: 269-270)

แม้ว่า “ความเป็นไทย” ที่ปัญญาชนผู้รับใช้นโยบายของรัฐแต่ละคนจะนิยามในรายละเอียดไว้แตกต่างกัน แต่กรอบความคิดหลักแทบจะไม่แตกต่างกัน และกรอบความคิดหลักนี้ได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังผ่านระบบการศึกษาและระบบสื่อสารสมัยใหม่จนทำให้กลายเป็นค่านิยมที่มีพลัง คือทำให้คนไทยส่วนใหญ่รับรู้ “ความเป็นไทย” ในความหมายเดียวกันทั่วทั้งประเทศ ตลอดมา และได้กลายเป็นกระแสหลักโดยที่ค่านิยมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นยังไม่สามารถเบียดขับสาระสำคัญของ “ความเป็นไทย” ซึ่งเป็นกระแสหลักนี้ได้ แม้ในปัจจุบันนี้ก็ตาม

สาระสำคัญของ “ความเป็นไทย” กระแสหลัก ก็คือการมีพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนาเป็นหัวใจของความเป็นไทย และมีวัฒนธรรมไทยในด้านต่าง ๆ ซึ่งถูกปลูกฝังให้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่คนไทยควรภาคภูมิใจและรักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป ได้แก่ ภาษาไทย ศิลปะไทย มารยาทไทย ศิลธรรมไทย และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของไทย โดยวัฒนธรรมไทยเหล่านี้ได้ส่งผลให้คนไทยยึดมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนา และทำให้คนไทยมีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบรู้ที่ต่ำที่สูง ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดว่า “ความเป็นไทย” มีอิทธิพลที่สำคัญยิ่งต่อความคิดทางการเมืองและสังคมของไทย

ในการสร้างความมั่นคงและความเป็นเอกภาพ (unity) ให้แก่ประเทศไทยตามแนวคิดรัฐชาติที่ผสมผสานกับแนวคิดชาตินิยมอย่างแยกกันไม่ออกนั้น อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2548: 271) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า กลุ่มปัญญาชนมักจะสร้าง “คนอื่น” หรือ “ความเป็นอื่น” (the other) ที่เป็นศัตรูของชาติไทยขึ้นมาด้วย ความคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นอื่น” นี้ทำให้สามารถกีดกันคนบางกลุ่มออกจากพื้นที่ทางการเมืองและลดโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร ขณะเดียวกันก็ทำให้คนไทยรู้สึกว่ามีศัตรูของชาติที่ตนจะต้องสามัคคีกันในการต่อสู้ ไม่ทำในสิ่งที่จะทำให้แตกความสามัคคี และจะต้องสามารถเสียสละแม้แต่ชีวิตเพื่อความมั่นคงของชาติไทย

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล (อ้างถึงใน ธงชัย วินิจจะกุล 2550) ได้กล่าวถึงนโยบายในการสร้างรัฐชาติของผู้นำไทยในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่า รัฐได้พยายามสร้างเอกลักษณ์ทุกชนิดขึ้นมาจากความแตกต่างหลากหลาย เช่น การเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นประเทศไทย ให้เรียกประชาชนและสัญชาติจากสยามเป็นไทย เป็นต้น นอกจากนี้รัฐยังพยายามกีดกันให้คนในรัฐทุกเผ่าพันธุ์เป็นคนเชื้อชาติไทยให้หมดโดยผู้นำรัฐบาลถึงกับพูดว่า “แผ่นดินนี้เป็นแผ่นดินของคนไทย ผู้ที่ไม่นับถือศาสนาพุทธไม่ควรจะอยู่ในแผ่นดินนี้” และในการประชุม

คณะรัฐมนตรีก็มีการเสนอในที่ประชุมว่า “ให้ทุกบ้านในภาคใต้มีพระพุทธรูปอย่างน้อย 1 องค์ หรือว่าให้ดักบาตรทุกบ้าน เวลาพูดต้องเลิกพูดภาษามลายู” โดยในช่วงนั้นรัฐพยายามจะกดดันให้ทุกคนเป็นคนไทยให้ได้

อมรา พงศาพิชญ์ (2547: 137) ได้กล่าวถึงผลกระทบด้านวัฒนธรรมที่เกิดจากนโยบายการสร้างรัฐชาติและแนวคิดชาตินิยมว่า การให้ความสำคัญกับการสร้างชาติและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติย่อมไม่ส่งเสริมความแตกต่างทางวัฒนธรรม ข้อสรุปตรงนี้ก็คือ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในสังคมไทยมีกระบวนการปรับตัวเข้าสู่บริบทของสังคมไทยแตกต่างกัน โดยในปัจจุบันเรามักจะเห็นวิธีการปรับตัวเพื่อรับ “ความเป็นไทย” ในขณะเดียวกันกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ก็มีการแสดงออกเพื่อ “ธำรงชาติพันธุ์” ของกลุ่มตนเองไว้ จนในที่สุดแต่ละกลุ่มจะพยายามรักษาทั้งสองอย่าง และเกิดกระบวนการ “ทวิลักษณ์ทางชาติพันธุ์” (double ethnic identity)

จากที่กล่าวมาก็พอสรุปได้ว่า ผลที่เกิดจากการสร้างรัฐชาตินั้นได้ทำให้ราชอาณาจักรของไทยแบบโบราณซึ่งรวมกันอย่างหลวม ๆ ที่ประกอบด้วยเมืองต่าง ๆ ที่มีตำนานหรือประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกัน อีกทั้งผู้คนก็ต่างเผ่าพันธุ์ ต่างวัฒนธรรมและต่างภาษา สามารถรวมกันขึ้นเป็นรัฐชาติไทยได้ หัวเมืองบางส่วนที่เคยเป็นอาณาจักรเก่าแก่มาก่อนก็ได้กลายเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศสยาม การบริหารการปกครองแผ่นดินก็มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง จนเกิดรัฐชาติไทยดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ ในการดำเนินนโยบายสร้างรัฐชาติของไทยในทุกยุคสมัยมักจะเน้นสร้างความเป็นปึกแผ่น (unity) ของคนในชาติเป็นหลัก โดยรัฐได้พยายามหล่อหลอมเอาความแตกต่างที่มีอยู่หลากหลายให้เป็นหนึ่งเดียวภายใต้้นนโยบายการสร้างจิตสำนึกของความเป็นไทย และรัฐมักจะนำแนวคิดชาตินิยมมาใช้ควบคู่กันอย่างแยกไม่ออก ซึ่งผลกระทบที่ตามมาก็คือ ทำให้เกิดการกีดกันคนบางกลุ่มออกจากพื้นที่ทางการเมืองและลดโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร

11. แนวคิดหลังสมัยใหม่

ธโรธร ตูทองคำ (2550:71) ได้กล่าวถึงแนวคิดหลังสมัยใหม่ (post-modernism) เอาไว้ว่า มีต้นกำเนิดมาจากการใช้คำว่า “หลัง” ของจอห์น วัตกินส์ แช็ปแมน (John Watkins Chapman) ศิลปินชาวอังกฤษในทศวรรษที่ 1870 และมีการนำมาใช้โดยรูคอล์ฟ แพนน์วิตซ์ (Rudolf Pannwitz) ใน ค.ศ. 1917 ดังนั้น แนวคิดหลังอิมเพรสชันนิสต์ (post-impressionism) ในทศวรรษที่ 1880 และหลังอุตสาหกรรม (post-industrialism) ใน ค.ศ. 1914-1922 นับเป็นการเริ่มต้นของกระแสความคิดที่ว่า

“หลัง” (post) และเบ่งบานเป็นระยะในทศวรรษที่ 1960 โดยเฉพาะทางด้านวรรณคดี แนวคิดทางสังคม เศรษฐกิจ การศาสนา เช่น การใช้คำว่า “หลังคริสต์ศาสนา” เป็นต้น

สภาวะภายหลัง (posteriority) หมายถึง ความรู้สึกเชิงลบต่อยุคสร้างสรรค์ที่ตนเกิดไม่ทันที่ส่วนหนึ่งมีการผลิตซ้ำ เช่น งานศิลปะ เป็นต้น และในทางกลับกันคือความรู้สึกเชิงบวกต่อตนเองได้ก้าวพ้นอุดมการณ์ซึ่งไม่เป็นที่ปรารถนา ได้พัฒนาขึ้นในทศวรรษที่ 1970 ทั้งในด้านสถาปัตยกรรมและวรรณคดี โดยศาสตร์ทั้งสองกลายเป็นพื้นที่หลักในการถกเถียงประเด็นหลังสมัยใหม่ และกว่าครึ่งของกระแสช่วงนี้จะใช้เครื่องหมายติดลบ (-) คั่นตรงกลางระหว่างคำเพื่อสื่อถึงความเป็นเอกเทศและความเป็นกระแสเคลื่อนไหวอันชัดเจน

แนวคิดหลังสมัยใหม่แบบรื้อโครงสร้าง (deconstructive postmodernism) ได้กลายเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในปลายทศวรรษที่ 1970 หลังจากที่บรรดานักคิดแนวหลังโครงสร้างนิยมชาวฝรั่งเศสต่างเป็นที่ยอมรับในสหรัฐอเมริกา และบัดนี้กว่าครึ่งหนึ่งของโลกวิชาการเชื่อว่าแนวคิดหลังสมัยใหม่จำกัดขอบเขตอยู่แค่การวิพากษ์ในเชิงลบและการรื้อสร้าง แต่ในทศวรรษที่ 1980 ได้เกิดระลอกความเคลื่อนไหวขึ้นชุดหนึ่งและถูกเรียกอย่างหลากหลายว่าแนวหลังสมัยใหม่แบบ “ประกอบสร้าง” แบบ “นิเวศวิทยา” แบบ “รากฐาน” และแบบ “ปรับเปลี่ยนโครงสร้าง” ดังนั้นกระแสความเคลื่อนไหวดังกล่าว กระแส “สภาวะหลังสมัยใหม่” “แนวหลังสมัยใหม่แบบถอยหลังเข้าคลอง” และ “แนวหลังสมัยใหม่บริโภคนิยม” สามารถแบ่งแยกหรือจัดกลุ่มออกได้เป็นหลายประเภท แนวคิดหลังสมัยใหม่จึงเป็นคำและมโนทัศน์ที่ทรงพลังและคงอยู่ร่วมกับโลกของเราไปอีกหลายร้อยปีข้างหน้า เพราะแนวคิดหลังสมัยใหม่บอกเป็นนัยว่าเรากำลังก้าวพ้นจากโลกทัศน์แบบสมัยใหม่ ซึ่งเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าไม่มีความสมบูรณ์เพียงพอ โดยมีได้ชี้ชัดว่าเราจะไปทางไหนต่อ ด้วยเหตุนี้ผู้คนส่วนใหญ่จึงมักเปล่งคำนี้ออกมาราวกับว่าเป็นเรื่องใหม่ล่าสุด เนื่องจากเข้าใจว่า “แนวคิดสมัยใหม่” ถูกบัญญัติขึ้นนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 3 บางทีคำว่าแนวคิดหลังสมัยใหม่อาจจะถูกใช้ตั้งแต่ตอนนั้นก็ไม่ได้ (Ziauddin Sardar and Patrick Curry อ้างถึงใน ธ โสธร ตูทองคำ 2550: 71)

คำว่า “หลังสมัยใหม่” ถูกใช้ในความหมายที่ผสมผสานบางส่วนหรือทั้งหมดของ “ผลสืบเนื่อง” “ผลกระทบ” “ผลพลอยได้” “พัฒนาการ” “การคัดง้าง” “การคัดค้าน” “การต่อต้าน” “การปฏิเสธ” ฯลฯ ความสับสนในความหมายหลังสมัยใหม่เป็นผลมาจากการต่อต้านและบดบังความหมายของแนวคิดสมัยใหม่ และการแสดงถึงความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงสภาวะสมัยใหม่ ขณะเดียวกันก็แสดงถึงการก้าวข้ามไปสู่ยุคใหม่

แนวคิดหลังสมัยใหม่มีอิทธิพลต่อการศึกษาในด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลต่อวงการศิลปะ ภาพยนตร์ สถาปัตยกรรม วรรณกรรม และวิชาการ

แขนงอื่น ๆ โดยแนวคิดนี้มีลักษณะเด่นที่สำคัญคือ จะเน้นการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์กับกรอบความรู้แบบเดิม ๆ มองว่ากรอบความคิดเดิมหรือความรู้แบบเดิมนั้นเป็นเรื่องของผู้มีอำนาจที่ใช้เป็นเครื่องมือในการครอบงำฝ่ายที่ด้อยกว่า การวิเคราะห์ในแนวคิดหลังสมัยใหม่จึงเน้นการวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีลักษณะไม่เท่าเทียมกันในทางโครงสร้าง

บุททพร อิศรชัย (2548:383) ได้อธิบายว่า กระแสความคิดหลังสมัยใหม่เป็นการวิพากษ์สังคมของนักคิดตะวันตก โดยมีประเด็นหลัก ๆ ในการวิพากษ์ว่า โลกในยุคสมัยใหม่มิได้นำไปสู่ความเป็นเหตุเป็นผล ความก้าวหน้า หรือความสุขของมนุษย์แต่เพียงเท่านั้น หากหลายช่วงเวลาในยุคสมัยใหม่ก็ได้เกิดการใช้ความรุนแรง เช่น สงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 หรือการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในหลายประเทศ รวมทั้งระบบการเมืองของสังคมสมัยใหม่ของตะวันตกก็ไม่ได้สะท้อนการกระจายอำนาจที่ได้อย่างเพียงพอ นักคิดในกลุ่มหลังสมัยใหม่บางคนเสนอให้เน้นอำนาจของชุมชน อำนาจของประชาสังคม การเมืองภาคประชาชน การเพิ่มเวทีสาธารณะ พื้นที่สาธารณะ (public sphere) หรือพื้นที่ทางการเมือง วัฒนธรรม รวมทั้งอัตลักษณ์ของคนด้อยสิทธิต่าง ๆ ในสังคมให้มากขึ้น

นักคิดกลุ่มหลังสมัยใหม่ยังเห็นว่า สถาบันทางสังคมและระบบคุณธรรมของตะวันตกก็ยังคงมีการบีบบังคับ กดดัน ปิดกั้น เขี่ยคน กีดกันผู้ที่ด้อยกว่า ตั้งแต่ระหว่างชายกับหญิง คนส่วนใหญ่กับคนกลุ่มน้อยหรือแรงงานอพยพ กลุ่มเกย์ เลสเบียน คนไร้สัญชาติ นักโทษในประเทศตน และยังมีการกระทำแบบเดียวกันต่อประเทศและชาติอื่น ๆ ที่ต่างไปจากตะวันตกด้วย อีกทั้งองค์ความรู้ของตะวันตกที่ถูกสร้างมาในยุคสมัยใหม่ก็มีส่วนช่วยสร้างและรับใช้สถาบันทางสังคมของโลกตะวันตก ซึ่งมีส่วนสำคัญในการกดทับปิดกั้น กีดกัน ผู้ด้อยสิทธิดังกล่าว นอกจากนี้ ยังมีกระแสความคิดอื่น ๆ ที่สำคัญและส่งผลกระทบต่ออย่างกว้างขวาง เช่น แนวคิดสตรีนิยม (feminism) และนิเวศวิทยาแนวลึก (deep ecology) เป็นต้น

นอกจากนั้น แนวคิดหลังสมัยใหม่ยังต่อต้านวาทกรรมหรือรูปแบบความคิดในรูปอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่อ้างความเป็นสากล ทั้งที่โดยแท้จริงแล้วก็คือการกดทับปิดกั้น กดดัน บีบบัง และละเลยวาทกรรมอื่น ๆ อย่างกรณีการศึกษาเรื่องชาตินิยม วาทกรรมสากลนี้ก็คือการสร้างเสริมวัฒนธรรมชาติ แต่ไปปิดกั้นทำลายมรดกวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ จึงทำให้เกิดกระแสเรียกร้องจากกลุ่มปัญญาชนและกลุ่มสิทธิต่าง ๆ เพื่อให้มีความเคารพต่อวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อยต่าง ๆ เหล่านั้นให้มากขึ้น ดังกรณีที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 บัญญัติให้ความคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลอย่างเท่าเทียมกัน เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดหลังสมัยใหม่จึงสนับสนุนการให้อำนาจ (empowerment) แก่ผู้ที่ด้อยกว่าหรือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม และต้องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปสู่สิ่งที่ดีกว่า นอกจากนี้

แนวคิดนี้ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อการตรวจสอบ และวิพากษ์โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิทยา ที่ครอบงำหรือจำกัดวิถีคิด หรือจำกัดการดำรงอยู่ของกลุ่มคนบางส่วนในสังคมหนึ่ง ๆ

สำหรับประเทศไทย ยุทธพร อิศรชัย (2548:386) ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดหลังสมัยใหม่ได้ส่งผลกระทบต่อแนวความคิดทางการเมืองและสังคมในหลายประการ คือ

ประการแรก กระทบต่อปัญหาเรื่องชาติหรือรัฐชาติโดยตรง แนวคิดหลังสมัยใหม่มองว่าระบบคิดแบบสมัยใหม่มีข้อบกพร่องผิดพลาด แนวคิดเรื่องรัฐชาติและแม้กระทั่งแนวคิดประชาสังคมก็มีข้อบกพร่องในลักษณะของความแข็งทื่อ ตายตัว หรือใช้ความรุนแรงกดทับความเป็นหนึ่งเดียวลงไปในความหลากหลาย ความไม่เหมือนกันในทางความคิด วัฒนธรรม จิตวิญญาณ อัตลักษณ์ ความคิดเรื่องชาติและประชาสังคมแบบตายตัวจึงต้องปรับไปตามคำวิพากษ์วิจารณ์ด้วย

ประการที่สอง ได้เกิดการรื้อถอนองค์ความรู้ดั้งเดิม อันหมายถึงปรับเปลี่ยนการมอง การสอน การอธิบาย การเรียนของวิชาการสาขาต่างๆ โดยเฉพาะในทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ รวมทั้งวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในบางด้าน เพื่อเปลี่ยนแนวคิดให้มนุษย์หันมาเคารพ ให้อดทน และมีความละเอียดอ่อนต่อสิ่งที่เป็นความแตกต่าง ไม่ว่าจะเป็ความแตกต่างด้านความคิด ธรรมเนียม อารมณ์ ความเป็นเขากับเรา ผู้ชายกับผู้หญิง ผู้ใหญ่กับผู้น้อย และให้มองการกดขี่เอารัดเอาเปรียบ กดทับปิดกั้น กีดกัน บีบบังคับ ในแง่มุมต่างๆ อย่างละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น

ประการที่สาม ผลสะท้อนจากการปฏิบัติความคิดเหล่านี้ ทำให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในแนวใหม่ ๆ เช่น การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรี เด็ก ชุมชน วัฒนธรรมพื้นถิ่น ชีวิตคนเมือง เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งการเคลื่อนไหวเหล่านี้มีพลังและมีเครือข่ายกว้างขวางทั่วโลก

ประการสุดท้าย แนวโน้มเรื่องแรงกดดันของโลกปลายสมัยใหม่หรือหลังสมัยใหม่ นำไปสู่การพังทลายของระบบวัฒนธรรมเดียว ภาษาเดียว และประเทศเดียว แล้วก้าวไปสู่ความเป็นพหุวัฒนธรรมและประเพณี

แนวคิดที่นักทฤษฎีหลังสมัยใหม่ได้นำเสนอต่อสังคมนั้นมีหลายแนวคิด แต่ที่สำคัญและได้รับการกล่าวถึงกันมากในสังคม คือ แนวคิดเรื่อง “วาทกรรม” (discourse) ของมิเชล ฟูโก (Michel Foucault) ที่ได้ใช้ศัพท์คำนี้ในในหนทางที่เกี่ยวข้องกับอำนาจการอธิบายและการโฆษณาชวนเชื่อ โดยวาทกรรมอาจดูเหมือนศัพท์เทคนิค (technical term) แต่แท้จริงแล้วมันคือเทคนิคของการใช้อำนาจผ่านภาษาและปฏิบัติการชวนเชื่อ และอีกแนวคิดหนึ่งคือ “ความเป็นอื่น” (the other) ซึ่งก็เป็นแนวคิดที่มาจากมิเชล ฟูโก เช่นกัน ความเป็นอื่นหมายถึง คนอีกคนหนึ่งหรืออีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้ถูกนิยามในฐานะที่เป็นคนที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ หรือมีสถานะที่ต่ำกว่าค้อยกว่าหรือเป็นรองมากกว่า (sub-human) เมื่อถูกจัดรวมเข้ากับเอกลักษณ์ของคนกลุ่มใหญ่ นอกจากนั้นที่

สำคัญและมีผู้นำมาอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมไทยบ่อยๆ ก็มีแนวคิดเรื่อง “กดทับปิดกั้น” ซึ่งเป็น การอธิบายถึงภาวะที่สังคมได้เชิดชูแนวคิดกระแสหลักหรือสิ่งที่อยู่ในความคิดและเป็นที่ยอมรับ ของคนส่วนใหญ่ในสังคมจนกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ได้เห็น ได้ยินบ่อย แล้วแนวคิดกระแส หลักที่ว่านี้ได้ไปสร้างภาวะกีดกันแนวคิดที่แตกต่างหรือแนวคิดที่ด้อยกว่ามิให้มีบทบาทในสังคม โดยเฉพาะในสังคมไทยที่ได้สร้างเอกลักษณะ (unity) ขึ้นมาจากการเอาความหลากหลายมาหลอม รวมกันให้เป็นหนึ่งเดียว โดยยกย่องเชิดชูความเฉพาะเจาะจงชนิดหนึ่ง ขณะเดียวกันก็กดทับปิดกั้น ความเฉพาะเจาะจงชนิดอื่นเอาไว้

ในการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมตามแนวคิดหลังสมัยใหม่ก็แตกต่างจาก การศึกษาของแนวคิดยุคสมัยใหม่ (modernism) กล่าวคือ แนวคิดหลังสมัยใหม่ให้ความสนใจศึกษา ส่วนเล็ก ๆ ในสังคม อย่างเช่น คนกลุ่มน้อย กลุ่มคนด้อยโอกาส ชนชาติพันธุ์กลุ่มน้อย กลุ่มคน พิการ เป็นต้น ซึ่งต่างกับการศึกษาสังคมในยุคสมัยใหม่ให้ความสำคัญในการศึกษาด้านโครงสร้าง สังคมขนาดใหญ่ ในทำนองเดียวกัน การศึกษาวิเคราะห์ทางการเมืองตามแนวคิดหลังสมัยใหม่จะ ไม่เน้นศึกษาด้านโครงสร้างหรือสถาบันทางการเมือง แต่จะเน้นศึกษาส่วนย่อยของระบบ ไม่เน้น การเมืองแบบประชาธิปไตยระบบตัวแทน (representative democracy) แต่เน้นประชาธิปไตยแบบมี ส่วนร่วม (participatory democracy) และสนับสนุนการกระจายอำนาจในลักษณะที่ไปเสริมสร้าง บทบาทของขบวนการประชาสังคม (social movement)

เมื่อนำแนวคิดหลังสมัยใหม่มาใช้กับงานวิจัย จึงมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นการวิจัยที่มี เป้าหมายเพื่อสะท้อนเสียงของคนที่มีความคิดหรือมีลักษณะที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ในสังคม เป็นการเปิดเวทีให้กับกลุ่มคนชายขอบหรือคนกลุ่มย่อยอื่นๆ ในสังคม เน้นการสะท้อนความ แตกต่างที่หลากหลาย ให้ความสำคัญกับภาษาและวิธีการสื่อสารเพื่อให้สามารถสะท้อนเสียงของ กลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่มได้

12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “นัยทางการเมืองศาลเจ้าจอมนรินทร์” มีวิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ หรือเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องดังนี้

มาลินี คุ่มสุภา (2541) งานวิทยานิพนธ์เรื่อง “นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ ประชาธิปไตยในสังคมไทย” ได้ศึกษาความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่ปรากฏในช่วงเวลา ต่าง ๆ โดยศึกษาผ่านการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) ในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ซึ่ง วาทกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะฝังอยู่ในปัจจัยที่มีส่วนในการสร้างความหมายให้กับอนุสาวรีย์

ประชาธิปไตย ประกอบด้วยปัจจัย 4 ส่วน คือ ชื่ออนุสาวรีย์ งานเขียนที่เกี่ยวกับอนุสาวรีย์ พื้นที่หรือที่ตั้งและเวลา และภาพของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เพื่อให้สามารถมองเห็นการเปลี่ยนแปลงนัยหรือความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ผลการศึกษาพบว่า อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยได้แปรเปลี่ยนความหมายไปจากจุดเริ่มต้นที่มีจุดประสงค์ต้องการสื่อถึงประชาธิปไตยของไทยที่เกิดจากความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อันมีสัญลักษณ์และสัดส่วนขนาดของอนุสาวรีย์เป็นเครื่องสื่อความหมาย เปลี่ยนไปเป็นอนุสาวรีย์ที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของประชาชนชาวไทย อันเกิดจากการชุมนุมทางการเมืองครั้งสำคัญในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 และพฤษภาคม พ.ศ. 2535 เป็นสำคัญ ที่ทำให้มีการเปลี่ยนรูปความหมายไป

การที่อนุสาวรีย์ใช้ชื่อคำว่า “ประชาธิปไตย” เป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความหมายได้ในหลายลักษณะ และความสำคัญของคำนี้ยังมีส่วนเชื่อมโยงตัวอนุสาวรีย์ให้เข้ากับกระบวนการประชาธิปไตยของไทยในเวลาต่อมา การไม่ได้จัดทำคำจารึกไว้ที่ตัวอนุสาวรีย์และการไม่จัดทำพิธีกรรมที่ต่อเนื่องทำให้งานเขียนเกี่ยวกับอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยมีความสำคัญต่อการสร้างความหมาย จากงานเขียนที่ปรากฏมีการเชื่อมโยงกับกระบวนการชุมนุมทางการเมืองมากกว่างานเขียนที่เชื่อมโยงกับงานรัฐพิธีหรือพระราชพิธี และเนื่องจากความต้องการพื้นที่เพื่อแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองทำให้อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยถูกใช้ในการชุมนุมทางการเมืองมากขึ้นเป็นลำดับ การใช้พื้นที่เชิงสัมพันธ์มีส่วนก่อรูปความหมายได้อย่างสำคัญ การจัดทำแผนผังสร้างความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ทำให้อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกลายเป็นพื้นที่ของกิจกรรมทางการเมืองหรือพิธีกรรมรำลึกเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองแทนที่การใช้พื้นที่เฉพาะของราชการในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ ภาพของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่ปรากฏในช่วงเวลาต่าง ๆ จากการใช้โวหารของภาพที่เกิดจากการเลือกสรรภาพ การจัดองค์ประกอบภาพที่มีคนชุมนุมทางการเมืองหรือการใช้ข้อความประกอบต่าง ๆ ล้วนมีส่วนในการสร้างความหมายให้แก่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยทั้งสิ้น ความสำคัญของภาพอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเกิดจากการที่สามารถแสดงความเชื่อมโยงอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกับกระบวนการประชาธิปไตยให้ปรากฏชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรม

ความสำคัญของชื่อ การใช้พื้นที่ งานเขียน และภาพของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย จึงถือได้ว่ามีส่วนก่อรูปและเปลี่ยนแปลงความหมายของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยให้เชื่อมโยงกับกระบวนการประชาธิปไตยแทนที่ความหมายเดิมซึ่งเป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

พิบูลย์ หัตถกิจโกศล (2527) งานวิทยานิพนธ์เรื่อง “อนุสาวรีย์ไทย : การศึกษาในเชิงการเมือง” ได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการสร้างอนุสาวรีย์กับการเมืองไทย และ

บทบาทของอนุสาวรีย์ที่มีต่อการเมืองและสังคมไทย โดยเฉพาะบทบาทในการหล่อหลอมกลุ่ม
 เกลาประชาชนซึ่งผู้มีอำนาจในแต่ละยุคสมัยพยายามที่จะสร้างขึ้นแล้วสื่อสารผ่านอนุสาวรีย์ อันเป็น
 ภาพสะท้อนให้เห็นค่านิยม ความคิด ความเชื่อของผู้มีอำนาจและประชาชนในแต่ละยุคสมัย อีกทั้ง
 ยังศึกษาถึงแนวโน้มทางความคิดของประชาชนในขณะนั้นที่ต้องรับรู้ซึมซับกับอนุสาวรีย์เหล่านี้
 อยู่ตลอดเวลาว่าจะเป็นไปในทิศทางใด โดยการสร้างภาพสะท้อนทางการเมืองและสังคมไทยผ่าน
 อนุสาวรีย์ทั้งหมด

พิบูลย์ หัตถกิจโกศล ศึกษาเรื่องดังกล่าวโดยการตีความจากสิ่งที่ปรากฏให้เห็นคือตัว
 อนุสาวรีย์ เป็นการศึกษาในเชิงวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยถือว่าลักษณะทางกายภาพ
 ของอนุสาวรีย์ที่ปรากฏต่อสาธารณชนนั้นเป็นหน่วยของเนื้อหาที่จะวิเคราะห์ (content unit) ซึ่ง
 ประกอบไปด้วย ขนาดและลักษณะของตัวหุ่น ความสูงและลักษณะของแท่นฐาน รวมทั้งสถานที่
 ในการก่อสร้าง และจะให้ปัจจัยเกี่ยวข้องอื่นเป็นส่วนประกอบย่อยที่จะนำมาพิจารณาร่วมคือ วัน
 เดือนปีในการก่อสร้าง ผู้ก่อสร้าง ผู้ดำเนินการก่อสร้าง วันเดือนปีที่เปิด ผู้เปิด คำกล่าวเปิด
 จำนวนเงินบริจาค แหล่งที่มาของเงินทุน ค่าใช้จ่าย งานฉลองและพิธีกรรมประจำปีที่เกี่ยวข้อง
 การวางพวงมาลาโดยแขกต่างประเทศ เหตุผลในการก่อสร้าง คำจารึก ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น
 จำนวนของอนุสาวรีย์บุคคลเดียวกัน เหตุการณ์เดียวกันและความถี่ในการสร้างอนุสาวรีย์เท่าที่
 ปรากฏ รวมไปถึงระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติและการ
 จำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. 2520 มาใช้ในการวิเคราะห์ประกอบด้วย โดยจะพิจารณาสภาพ
 เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยมาเทียบเคียง
 พิจารณาในการวิเคราะห์ด้วย เพื่อประเมินว่าอนุสาวรีย์ได้ทำหน้าที่ทางอ้อมเหล่านี้มากน้อยเพียงใด

ผลจากการศึกษาพบว่า กระบวนการสร้างอนุสาวรีย์มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการ
 เมืองไทย และอนุสาวรีย์ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองไทยมาตลอด ทั้งในด้านถูกใช้เพื่อหา
 ประโยชน์ทางการเมือง และในการหล่อหลอมกลุ่มเเกลาประชาชน โดยตัวอนุสาวรีย์เองสามารถ
 สะท้อนให้เห็น ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ของผู้มีอำนาจและประชาชนในแต่ละยุคสมัยที่
 อนุสาวรีย์แห่งนั้นกำเนิดขึ้นมา ทั้งยังสะท้อนให้เห็นภาพความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงทาง
 การเมืองของไทยได้ในบางส่วนอีกด้วย ในด้านของการพยายามหล่อหลอมกลุ่มเเกลาทางการเมือง
 และสังคมนั้น จะเห็นได้ว่า ความคิดที่มีบทบาทสำคัญที่สุดที่สื่อผ่านอนุสาวรีย์คือ ความคิดที่มุ่ง
 ให้ความสำคัญไปที่สถาบันกษัตริย์ราชวงศ์จักรี ความคิดที่มีความสำคัญรองลงมาได้แก่ ความคิด
 ทหารนิยม และความคิดชาตินิยม ที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อกลุ่มทหาร ส่วนความคิดที่ปรากฏ
 ผ่านอนุสาวรีย์น้อยที่สุดคือความคิดทางด้านประชาธิปไตย ภาพสะท้อนทางการเมืองและ
 สังคมไทยจากอนุสาวรีย์จึงเป็นภาพของการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผสมอยู่กับ

การปกครองในรูปแบบเผด็จการทหาร แนวโน้มทางความคิดของประชาชนและอนุชนที่จะถูกอนุสาวรีย์หล่อหลอมกล่อมเกลาก็จะเป็นไปในลักษณะที่สนองตอบและยอมรับต่อการปกครองในระบบดังกล่าวมากกว่าอย่างอื่น

นิติ เชื้อสถาปนศิริ (2544) งานวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความหมายทางการเมืองของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารราชการไทย : ศึกษากรณีศาลากลางจังหวัด” ได้ศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมของศาลากลางซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายเชื่อมโยงอยู่กับสภาพที่ปรากฏอยู่จริงของสังคมไทย โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (documentary research) ที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมของรัฐ และใช้แนวการศึกษาแบบ “สัญวิทยา” (semiology approach) มาวิเคราะห์ทำความเข้าใจในข้อมูลซึ่งอิงอยู่กับหลักของการวิเคราะห์ในเชิงการตีความ (interpretative or interpretive analysis) โดยให้ถือว่าลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลากลางจังหวัดรวมทั้งปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับอาคารศาลากลางเป็นตัวบท (text) ของการตีความ ผลของการศึกษาพบว่า

1. ศาลากลางจังหวัดช่วงแรกได้สื่อถึงความพยายามจากกษัตริย์สยามที่มุ่งจะสร้างการยอมรับในอำนาจแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่มีผู้ใดได้ครอบครองความหมายและความชอบธรรมทางการเมือง
2. ศาลากลางจังหวัดช่วงที่สองได้สื่อถึงผลสำเร็จในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของกษัตริย์ไทยที่มีกษัตริย์เป็นผู้ควบคุมอย่างแท้จริง โดยผ่านกระบวนการนำเสนอนโยบายทางการเมือง กษัตริย์ไทยได้ครอบครองความหมายและความชอบธรรมทางการเมือง
3. ศาลากลางจังหวัดช่วงที่สามได้สื่อถึงผลสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงการปกครองและสร้างความเข้มแข็งให้กับอำนาจการเมืองการปกครองจากส่วนกลางที่มีที่มาจากอำนาจในการควบคุมกำลังในระบบราชการ ผู้ได้รับความชอบธรรมทางการเมืองจะต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจในระบบราชการ
4. ศาลากลางจังหวัดในช่วงที่สี่ได้สื่อถึงความชอบธรรมของระบบการเมืองที่ขึ้นอยู่กับที่มาของอำนาจทางการเมืองตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นจริงมากขึ้นในทางปฏิบัติ ผู้ที่จะมีความชอบธรรมทางการเมืองได้ต้องแสดงลักษณะที่ยอมรับต่อความหลากหลายในสังคม

ทั้งนี้ นิติ เชื้อสถาปนศิริ สรุปว่า ภาพรวมจากทุกช่วงเป็นระบบราชการไทยที่พยายามแสดงตนเป็นส่วนหนึ่งของความชอบธรรมทางการเมือง โดยปรับตัวตามกระแสทางการเมืองในสังคมที่เปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลา

มานิตย์ นวลละออ (2540) งานเขียนเรื่อง “การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย” ซึ่งเป็นผลงานที่ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสาขารัฐศาสตร์ ได้ใช้วิธีวิเคราะห์เกี่ยวกับสัญลักษณ์

ด้วยการตีความ (interpretation) เพื่อแปลความหมายและหาบ้นัยสำคัญ (implication) ของเนื้อหาสาระ ที่ต้องการศึกษา โดยมานิตย์ นวลละออง ให้เหตุผลว่า การใช้วิธีตีความดังกล่าวแม้จะเป็นข้อจำกัด อย่างหนึ่งของการศึกษาแต่ก็มีอาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะการค้นหาความหมายของสัญลักษณ์ที่แอบ แฝงอยู่ก็ยังคงจำเป็นต้องอาศัยการตีความ โดยเป็นการวิเคราะห์ตามหลักเหตุผลจากข้อมูลที่สืบค้นได้

มานิตย์ นวลละออง ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับสัญลักษณ์ว่า “สัญลักษณ์” (symbol) คือ สิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นตัวแทนหรือเครื่องหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งรูปธรรมและนามธรรม เพื่อสื่อความคิดความหมาย ทั้งนี้ เพื่อให้เกิด “ความง่าย” ต่อการจดจำ (memory) และความเข้าใจ

สัญลักษณ์จึงเกี่ยวข้องกับจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และการรับรู้ของบุคคล โดยจะทำให้บุคคลมีความเห็นพ้องต้องกัน และมีความเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน ภายใต้สภาพแวดล้อมหรือบริบท (context) ของสังคมในขณะใดขณะหนึ่ง

ผลจากการศึกษาของมานิตย์ นวลละออง สรุปได้ดังนี้

1. การใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง เป็นกระบวนการทางการเมืองอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น อย่างต่อเนื่องภายในระบบการเมือง และไม่อยู่นิ่ง มีพลวัตรของการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาใน การให้ความหมายทางการเมืองตามบริบทของสังคมในขณะใดขณะหนึ่ง

2. การใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง เป็นพฤติกรรมการต่อสู้ทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง ซึ่งหวังผลระยะยาว ไม่จำเป็นต้องใช้กำลังรุนแรง หรือการเผชิญหน้ากันโดยตรงอย่างเปิดเผย เพื่อ สร้างความชอบธรรมในการปกครองให้กับผู้ปกครอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นพฤติกรรมการต่อสู้ทาง การเมืองที่มีความละเอียดอ่อน เพราะมีผลกระทบต่ออารมณ์ ความรู้สึก และคติความเชื่อของคน

3. วัตถุประสงค์ของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง มีทั้งการแทนที่ การทำลาย การ ลดบทบาท การแข่งขัน การต่อต้าน และการปลุกฝังคติความเชื่อทางการเมืองโดยการสร้าง สัญลักษณ์ขึ้นมาใหม่ หรือนำเอาสัญลักษณ์เดิมมาใช้ใหม่ แต่การให้ความหมายเปลี่ยนไปตาม ความต้องการของผู้ปกครองและบริบทของสังคม ดังนั้น การต่อสู้ทางการเมืองที่แท้จริงอยู่ที่การ ตีความ “ให้ความหมาย” แก่ “สัญลักษณ์” ที่ประชาชนยอมรับอยู่แล้วว่าจะ “หมายถึง” อะไร ในช่วงเวลาหนึ่ง

4. สัญลักษณ์ทางการเมืองจะคงอยู่ได้เป็นเวลานาน ต้องมีการนำเอาสัญลักษณ์ไปใช้ หรือทำให้มีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจนเกิดความเคยชินและยอมรับโดยสมัครใจ

5. สัญลักษณ์ทางการเมือง อาจจำเป็นต้องมีพิธีกรรมมาช่วยเสริมให้สัญลักษณ์นั้นดู มีความสำคัญมากขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อจิตใจและอารมณ์ของคน ทำให้ยินยอมปฏิบัติตามอย่างไม่มีข้อ สงสัย

6. สถานการณ์ บริบทของสังคม และกลุ่มเป้าหมาย จะมีส่วนสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองซึ่งผู้นำที่ฉลาดต้อง “จัดการ” ปัจจัยดังกล่าวให้ได้ เพื่อประโยชน์สูงสุดในทางการเมือง

การใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองจึงเป็นวิธีหนึ่งที่สามารถนำมาใช้เพื่อรักษาอำนาจทางการเมือง หรือการสร้างภาพลักษณ์ทางการเมืองโดยอาศัยสัญลักษณ์เป็นสื่อหรือเครื่องมือที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงความคิดความเชื่อของประชาชน และยังใช้เพื่ออบรมกล่อมเกลางานการเมืองให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองได้อย่างแนบชิดอีกด้วย โดยที่ประชาชนอาจไม่รู้สึกรู้ตัวและอาจยินยอมให้การสนับสนุน จึงถือว่าเป็น “ศิลปะในการปกครอง” อย่างหนึ่ง หรืออาจเรียกการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองว่า “การชักจูงใจทางการเมืองแบบแอบแฝง” โดยอาศัยกระบวนการของการสื่อสารทางการเมือง ซึ่งหมายถึงว่า สัญลักษณ์จะเป็นสารและสื่อทางอ้อม หรือการให้ความหมายโดยนัย ไม่บอกกันโดยตรงเพราะอาจทำให้คนเกิดความรู้สึกต่อต้าน หรืออาจถือว่าเป็นกลยุทธ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งในการต่อสู้ทางการเมืองที่ไม่ต้องอาศัยกำลังรุนแรง หรือการเผชิญหน้าโดยตรง ในประเด็นนี้อาจชี้ให้เห็นว่าการต่อสู้ทางการเมืองมีหลายรูปแบบ ซึ่งการต่อสู้ด้วยสัญลักษณ์ทางการเมืองก็อาจถือได้ว่า “เป็นการต่อสู้ทางการเมืองรูปแบบหนึ่งในระยะยาว” อันมีลักษณะสำคัญ คือ “ไม่เป็นการต่อสู้แบบเปิดเผย” หรือเรียกว่า “การต่อสู้ทางการเมืองแบบแอบแฝง” (มานิตย์ นวลละออ 2540: 230)

พรพรรณ เกิดผล (2541 : บทคัดย่อ อ้างถึงใน นิติ เชื้อสถาปนศิริ 2544: 18-19) งานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325-2535” โดยศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์อักษร ได้ผลการศึกษาว่า “...ชนชั้นนำไทยนำเอาความคิดความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองมาใช้ในฐานะสัญลักษณ์ของอำนาจจากศูนย์กลางไปยังเมืองต่าง ๆ ด้วยการตั้งเสาหลักเมืองขึ้นเฉพาะในเมืองใหม่ที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ในแต่ละรัชกาล ต่อมาเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงตระหนักถึงพระราชอำนาจที่ควรจะมีอย่างเต็มที่จึงมีการสร้างพระสยามเทวาธิราชขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เป็นเทพารักษ์ที่มีอำนาจสูงสุดในรัฐไทย และจัดการปกครองในระบบราชการแบบใหม่ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้พระมหากษัตริย์สามารถปกครองเมืองที่อยู่ในพระราชอาณาจักรได้อย่างเต็มที่ อันส่งผลให้ชนชั้นนำไทยไม่ดำเนินการตั้งเสาหลักเมืองขึ้นในเมืองต่าง ๆ อีกต่อไป ถึงกระนั้นคติความเชื่อเรื่องเสาหลักเมืองยังถูกนำมาปรับใช้ในการแสดงถึงอำนาจจากส่วนกลางที่กระจายไปอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ด้วยการยอมรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในเมืองต่าง ๆ ในฐานะหลักเมือง การตั้งเสาหลักเมืองได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งในฐานะตัวแทนของอำนาจ

จากส่วนกลางในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังจากนั้นการตั้งเสาหลักเมืองก็ได้รับการปฏิบัติอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันเมื่อมีการประกาศให้ตั้งเสาหลักเมืองทั่วประเทศ...”

ชาตรี ประภิตนันทการ (2550) ได้ศึกษาและอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการทางสังคมและการเมืองกับพัฒนาการของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ในงานเขียนเรื่อง “การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม : สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม” และเรื่อง “คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ” โดยได้ชี้ให้เห็นว่า การที่อาคารสาธารณะต่าง ๆ มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกันนั้น แท้จริงแล้วคือสิ่งที่ผู้สร้างต้องการสื่อความหมายบางประการต่อสังคม โดยความหมายของสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารสาธารณะจะขยายครอบคลุมไปถึงพื้นที่แวดล้อมอาคารด้วย ทั้งนี้สถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารสาธารณะจะมีความแตกต่างไปจากอนุสาวรีย์ตรงที่อนุสาวรีย์ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองอยู่แล้ว แต่สำหรับงานสถาปัตยกรรมอาคารสาธารณะนั้น ปกติก็เป็นอาคารใช้งานเดินเข้าออกได้ตามปกติ จึงไม่รู้สึกระไร ดังนั้น อาคารสาธารณะจึงมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ที่ซ่อนนัยไว้อย่างแนบเนียน การศึกษาจึงต้องอาศัยการตีความเป็นหลัก

ชาตรี ประภิตนันทการ ได้เลือกเอางานสถาปัตยกรรมในยุคคณะราษฎรมาเป็นกรณีศึกษา เพราะในยุคของคณะราษฎรหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นจุดเปลี่ยนทางสังคมของไทยที่มีความสำคัญและยิ่งใหญ่มากที่สุดยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์พัฒนาการทางการเมืองสมัยใหม่ ในยุคของคณะราษฎรได้ก่อให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะยุคที่แตกต่างจากยุคก่อนหน้าและหลังจากนั้นอย่างชัดเจน จนสามารถจัดเป็นยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ด้านสถาปัตยกรรมแยกได้เป็นอีกยุคหนึ่งต่างหาก สถาปัตยกรรมในยุคนี้เต็มไปด้วยเรื่องราวและความหมายที่สะท้อนบรรยากาศแห่งอำนาจของคณะราษฎรในยุคต้นแห่งสมัยประชาธิปไตยในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานสถาปัตยกรรมแบบชั่วคราวที่สร้างขึ้นในงานฉลองรัฐธรรมนูญ

นอกจากนั้น งานศึกษาของชาตรี ประภิตนันทการ ยังได้ชี้ให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์ด้านสถาปัตยกรรมของไทยในช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากยุค “สยามเก่า” เข้าสู่ยุค “สยามใหม่” และ “ไทยใหม่” ตามลำดับ โดยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2374 ในสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึง พ.ศ. 2500 เป็นช่วงที่สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในระดับโครงสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 และสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนก่อให้เกิดการปะทะสังสรรค์ระหว่างความคิดเก่ากับความคิดใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อมายังสถาปัตยกรรมแบบจารีตและสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ทำให้มองเห็นภาพของความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของสังคมการเมืองกับพัฒนาการด้านสถาปัตยกรรม

ชาตรี ประภิตนันทการ ได้วิเคราะห์โดยมองทะลุรูปลักษณะภายนอกของสิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรมเพื่อเข้าไปถอด “ภาษาสัญลักษณ์” ที่แฝงอยู่ในงานสถาปัตยกรรมต่าง ๆ อันเป็น

การค้นหาคำผลิตหรือการสร้างความหมายระดับวัฒนธรรมในงานสถาปัตยกรรมนั้น ๆ โดยเชื่อมโยงกับสภาพการเมืองที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละสมัย ทำให้สามารถเข้าใจความคิดที่อยู่เบื้องหลังงานสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้น งานสถาปัตยกรรมจึงเป็นเสมือนกระจกเงาที่สามารถสะท้อนสภาพสังคมในยุคที่ตัวสถาปัตยกรรมนั้น ๆ ได้ถูกสร้างขึ้นมา

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับอนุสาวรีย์และรูปเคารพไว้ในหนังสือ ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษเรื่อง “ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียน และอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก” โดยกล่าวว่า ถ้า “อนุสาวรีย์” แปลว่า คือสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์ หรืออุดมการณ์ คนไทยรู้จักอนุสาวรีย์มานานแล้ว ดังเช่นพระสถูปเจดีย์และพระพุทธรูปที่สร้างกันในประเทศไทยมากกว่า 1,000 ปี โดยเก๋าก่อนหน้าสมัยประวัติศาสตร์ขึ้นไป คนในแถบนี้สร้างอะไรบางอย่างแทนบรรพบุรุษของตนเองขึ้นบูชา ดังเช่นไทรินจำนวนนับเป็นพันในทุ่งไทรินซึ่งใช้บรรจุอัฐิหรือกระดูกคนตาย เพราะฉะนั้นธรรมเนียมการสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อแทนคนตายซึ่งอาจกลายเป็นเทพหรือผีเพื่อไว้ให้ลูกหลานได้กราบไหว้บูชาจึงเข้าไปปนเปออยู่ในประเพณีพุทธศาสนาแบบไทย ๆ

มีหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 1 ว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีรูปพระเจ้าอู่ทองซึ่งขุนนางที่ถือน้ำจะต้องไปสักการะก่อนจะนมัสการพระพุทธรูป รูปพระเจ้าอู่ทองนี้ไม่น่าจะเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์พระเจ้าอู่ทอง แต่คงจะเป็นรูปคนหรือเทวดามากกว่า คนอยุธยา นับถือวีรบุรุษทางวัฒนธรรมที่ชื่อพระเจ้าอู่ทองเหมือนกับคนสุโขทัยนับถือพระร่วงและคนหลวงพระบางนับถือขุนบรม หากเป็นดังกล่าวนี้นี้ รูปพระเจ้าอู่ทองของอยุธยาที่ขุนนางต้องไปกราบไหว้กันนั้นคือ รูปพระเสื้อเมือง หรือพระทรงเมืองนั่นเอง เมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านไทยแล้ว รูปพระเจ้าอู่ทองก็คือผี “เสื้อ” (คือเชื้อ...แทนความเป็นบรรพบุรุษหรือบรรพบุรุษที่เป็นนามธรรม) หรือศาลปู่ตา

รูปพระเจ้าอู่ทองจึงไม่ใช่รูปที่ตั้งไว้ในที่สาธารณะสำหรับให้คนที่มองเห็นจะได้รำลึกถึงวีรกรรมของพระองค์ แต่เป็นรูปปั้นในศาลเทพารักษ์ที่ไม่ได้หมายถึงคนจริงๆ จะเรียกว่าอนุสาวรีย์ก็ไม่ผิด ถ้าจะใช้คำนี้ในความหมายที่กว้างที่สุด แต่จะให้ตรงแล้วก็น่าจะเรียกว่ารูปเคารพเหมือนกับพระพุทธรูปคือรูปเคารพ แม้ว่าชาวพุทธสมัยใหม่อยากจะตีความให้หมายถึงเครื่องเตือนให้รำลึกถึงพระรัตนตรัย แต่พระพุทธรูปคือรูปเคารพที่เขียนจริง ๆ ในสายตาคนไทยดูได้จากประเพณีที่เราปฏิบัติต่อพระพุทธรูป นับแต่การถวายไข่มปลาร้าแก่พระแก้วมรกต การบนบานศาลกล่าว การสาบานต่อหน้าพระพุทธรูป หรือแม้แต่ความรังเกียจพระพุทธรูปบางองค์ว่าเป็นอัปมงคล

คนไทยไม่ได้คิดถึงอนุสาวรีย์แต่คิดถึงรูปเคารพ จะเป็นรูปเคารพในพระพุทธศาสนา หรือรูปเคารพในความเชื่อเรื่องผีก็ตาม แต่เป็นรูปเคารพ ไม่ใช่อนุสาวรีย์ตามความหมายของคำ monument ในภาษาฝรั่ง

ช่างประติมากรรมไทยไม่เคยคิดจะปั้นคนสักที่ ไม่ปั้นพระหรือหลักการนามธรรมอันสูงส่งของพระพุทธศาสนากี่ปั้นผี ช่างไทยเลยไม่สนใจที่จะปั้นคนให้ถูกต้องตามหลักกายวิภาค ดูด้วยสายตาฝรั่งแล้วก็เห็นว่าไม่เหมือนและช่างไม่มีความสามารถ แต่ที่จริงแล้วไม่เกี่ยวกับเรื่องความสามารถ หากเป็นเพราะช่างหรือคนสั่งให้ทำการปั้น “รูปเคารพ” ไม่ใช่รูปมนุษย์ เขาจึงปั้นอย่างนั้นและไม่เปลี่ยนการปั้นไปเป็นอื่นตราบเท่าที่ความคิดของเขายังไม่เปลี่ยนในเรื่องของประติมากรรม รูปต่างๆที่สร้างกันขึ้นในเมืองไทยมาจนถึงรัชกาลที่ 5 นั้น จึงไม่ใช่ monument อย่างของฝรั่ง แต่ล้วนเป็นรูปเคารพทั้งสิ้น

อนุสาวรีย์นั้นเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึง จะระลึกด้วยความชอบก็ได้ หรือระลึกด้วยความชังก็ได้ ดังเช่นอนุสาวรีย์ความทารุณที่พวกนาซีกระทำต่อชาวยิวในค่ายกักกันก็สร้างกันอยู่หลายแห่งในยุโรป เพราะฉะนั้น อนุสาวรีย์จึงไม่ใช่รูปเคารพ

อนุสาวรีย์จะต้องตั้งอยู่ในที่สาธารณะ เพื่อให้ใครๆ ก็เข้าไปถึงได้หรือเห็นได้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่อนุสาวรีย์ชวนให้ระลึกถึงจึงเป็นอดีตที่ทุกคนถือหรือควรถือว่าเป็นสมบัติร่วมกัน ในแง่ที่อนุสาวรีย์มีลักษณะใกล้เคียงไปทางรูปเคารพทางศาสนา

รัฐสมบูรณาญาสิทธิและรัฐชาติเท่านั้นที่สร้างอดีตขึ้นเป็นประวัติศาสตร์ แล้วพยายามให้ทุกคนในรัฐยึดถือประวัติศาสตร์อันนั้นว่าเป็นอดีตร่วมกันของคน ทั้งนี้เพราะส่วนหนึ่งนั้นรัฐสมบูรณาญาสิทธิและรัฐชาติเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ก็เพราะสร้างพลีตของอดีตขึ้นเป็นประวัติศาสตร์ วิธีการที่รัฐจะทำให้คนยึดถือประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นได้ก็อาศัยระบบการศึกษา มวลชน การสื่อสารมวลชน พิธีกรรม และอนุสาวรีย์

อนุสาวรีย์จึงเป็นการเลือกหยิบเอาประวัติศาสตร์ส่วนที่รัฐจะใช้ประโยชน์มาสร้างให้เห็นเป็นรูปธรรม เข้าถึงได้ง่าย เราอารมณ์ได้ดี และนี่คือเหตุผลที่อนุสาวรีย์ต้องตั้งอยู่ในที่สาธารณะ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ให้ข้อสังเกตว่า วัฒนธรรมรูปเคารพของไทยได้แทรกซึมเข้าไปอยู่ร่วมกับอนุสาวรีย์อย่างรวดเร็ว ดังเช่นการถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้าซึ่งได้ทำกันตั้งแต่ปีแรกที่มีการเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ ต่อมาภายหลังที่สิ้นรัชกาลที่ 5 ได้เลื่อนวันถวายบังคมมาให้ตรงกับวันสวรรคตและกลายเป็นธรรมเนียมการถวายบังคมพระบรมรูปหรืออนุสาวรีย์มาจนทุกวันนี้ หรือกรณีที่คนไทยจะยกมือไหว้ทุกครั้งที่ผ่านมาอนุสาวรีย์ทุกแห่งในเมืองไทย และอนุสาวรีย์ทุกแห่งจะมีร่องรอยของการปิดทองหรือดอกไม้เครื่องหอมที่มีผู้นำไปบูชาทิ้งไว้เสมอ อนุสาวรีย์บางแห่ง

เป็นที่นิยมบนบานศาลกล่าวของคนทั่วไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือลักษณะที่วัฒนธรรมรูปเคารพของไทย ได้แทรกซึมเข้าไปอยู่ร่วมกับอนุสาวรีย์ อนุสาวรีย์ซึ่งเป็นธรรมเนียมฝรั่งจึงถูกผสมให้เป็นไทยด้วยการปฏิบัติต่ออนุสาวรีย์เหมือนรูปเคารพ แต่ในขณะที่เดียวกันหน้าที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิและรัฐชาติของอนุสาวรีย์ก็ยังคงอยู่ มีอดีตที่รัฐเลือกสรรจะเน้นหรือไม่เน้นอยู่ในอนุสาวรีย์ด้วย

นอกจากนั้นยังได้ตั้งข้อสังเกตอีกว่า รูปแบบของพระบรมรูปทรงม้า สถานที่ตั้งหรือภูมิสถาปัตยกรรมที่แวดล้อมพระบรมราชานุสาวรีย์แห่งนี้ยังสื่อความหมายที่มากกว่าประวัติศาสตร์สืบมาจนถึงปัจจุบันด้วย พิธีกรรมการวางพวงมาลาในวันที่ 23 ตุลาคม ของทุกปี โดยพวงมาลาเหล่านี้นิยมทำรูปพระราชกรณียกิจที่สำคัญ เช่น การเลิกทาส การก่อตั้งกระทรวงทบวงกรมใหม่ การตรากฎหมายและการสร้างระบบของกระบวนการยุติธรรมขึ้นใหม่ ฯลฯ ล้วนมีส่วนเสริมสร้างให้พระบรมราชานุสาวรีย์แห่งนี้เป็นสัญลักษณ์แทนรัฐไทยใหม่อย่างชัดเจน และทำให้เป็นอนุสาวรีย์ที่มีพลังที่สุดแห่งหนึ่งในโลก อนุสาวรีย์ที่มีพลังก็คือสัญลักษณ์ที่สามารถสื่อ “สาร” ที่ต้องการได้มีประสิทธิภาพที่สุด

13. สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

13.1 ประวัติอำเภอภูเวียง และอำเภอเวียงเก่า

ตามเอกสารของที่ทำการปกครองอำเภอภูเวียง (2548:1) และเอกสารของศูนย์วิจัยท่องเที่ยวภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2549: 2-5) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของอำเภอภูเวียงและอำเภอเวียงเก่าว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. 2300 มีพรานป่าคนหนึ่งชื่อสิงห์ อยู่ที่บ้านข่าเชียงพิณ (ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ) ได้มาล่าสัตว์ในบริเวณหุบเขาภูเวียงและเห็นว่าบริเวณนี้มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องราว 10 ครอบครัวอพยพจากบ้านข่าเชียงพิณเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณด้านข้างหุบ (ปัจจุบันคือที่ตั้งของบ้านเมืองเก่าอำเภอเวียงเก่า) ในขณะนั้นพื้นที่บริเวณภูเวียงเป็นพื้นที่ของอาณาจักรลาว ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินของไทย ต่อมาเมื่อมีราษฎรจากเมืองยโสธร นครจำปาสัก และนครเวียงจันทน์ ได้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนบ้านเมืองขยายออกเป็นหลายหมู่บ้าน เจ้านครเวียงจันทน์จึงตั้งพรานสิงห์ให้เป็น “กวนทิพย์มนตรี” ปกครองเมืองภูเวียง

เมื่อกวนทิพย์มนตรีถึงแก่กรรมเจ้านครเวียงจันทน์ได้แต่งตั้ง “ท้าวศรีสุทธอ” น้องชายของกวนทิพย์มนตรีขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทน ในระหว่างนั้นพระวอพระตาเป็นกบฏต่อเจ้านครเวียงจันทน์และได้หลบมาอยู่ในเมืองโกมุทไสย์ (หนองบัวลำภู) เจ้านครเวียงจันทน์จึงสั่งทหารให้ตามจับแต่พระวอพระตาผู้ตัวก่อนจึงหลบไปอยู่คอนมดแดง แขวงเมืองอุบลราชธานี เจ้านครเวียงจันทน์

ได้ให้แม่ทัพนำทหารไปจับพระวอพระตาประหารชีวิต ความทราบถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินจึงทรงพิโรธ ด้วยเห็นว่าเจ้านครเวียงจันทน์ไม่เกรงพระบรมเดชานุภาพและรุกร้าดินแดนของฝ่ายไทย จึงให้เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์สองพี่น้องยกทัพไปปราบเจ้านครเวียงจันทน์ โดยสามารถยึดนครเวียงจันทน์และหลวงพระบางได้ ฝ่ายท้าวศรีสุทธเจ้าเมืองภูเวียงซึ่งอยู่ในการปกครองของนครเวียงจันทน์ไหวตัวทันจึงยอมอ่อนน้อมต่อเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาจักรีจึงสั่งให้กลับไปเป็นเจ้าเมืองภูเวียงดั้งเดิม แต่ให้ขึ้นกับเจ้าเมืองหนองคายซึ่งเป็นเมืองใหญ่

เมื่อท้าวศรีสุทธเจ้าถึงแก่กรรม ทางกรมการเมืองไทยได้แต่งตั้งเจ้าเมืองต่อจากท้าวศรีสุทธเจ้าอีก 2 คน เมื่อท้าวศรีสุทธเจ้าที่ 3 ถึงแก่กรรม หลวงสิทธิไกรได้เป็นเจ้าเมืองแทน เมื่อหลวงสิทธิไกรถึงแก่กรรมพระศรีรังไซเป็นเจ้าเมืองแทน เมื่อพระศรีรังไซถึงแก่กรรม ข้าหลวงจันทร์มาซึ่งถูกส่งตัวมาจากเมืองหนองคายมาเป็นเจ้าเมืองภูเวียง ต่อมาเมืองภูเวียงถูกยุบเป็นอำเภอภูเวียงขึ้นกับจังหวัดขอนแก่น เมื่อประมาณ พ.ศ. 2441–2453 โดยมีพระประสิทธิธรรมการ(สีหะไกร) เป็นนายอำเภอภูเวียงคนแรก ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ริมหนองคูซึ่งอยู่ภายในหุบเขาภูเวียง (ปัจจุบันอยู่ในท้องที่ตำบลในเมือง อำเภอเวียงเก่า) ต่อมาทางการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอภูเวียงออกมาภายนอกหุบเขาภูเวียง แล้วไปตั้งอยู่ที่ตำบลนาแก้นเหลือง ณ ที่ตั้งที่ว่าการอำเภอภูเวียงในปัจจุบัน ส่วนชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ ภายในบริเวณหุบเขาภูเวียงที่เป็นที่ตั้งเมืองแต่เดิมนั้น ได้แยกพื้นที่การปกครองออกจากอำเภอภูเวียงแล้วตั้งเป็นกิ่งอำเภอเวียงเก่าเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2549 และยกฐานะจากกิ่งอำเภอเป็นอำเภอเวียงเก่าเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2550

เขตพื้นที่อำเภอภูเวียงเป็นที่ตั้งชุมชนต่อเนื่องมายาวนาน และเป็นเส้นทางเดินผ่านไปมาระหว่างนครเวียงจันทน์หรือกรุงศรีสัตนาคนหุตของลาวกับกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ของไทย ดังปรากฏข้อความในพงศาวดารภาคที่ 70 กรมศิลปากรว่า “ศักราชได้ 76 ปี กายสะง่า เจ้าบ้านท่านกวาดครวภูเวียงลง” คำว่า ศักราช 76 ปี เทียบได้กับ พ.ศ. 2257 ประมาณปลายกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศนต่อสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน (ศูนย์วิจัยท่องเที่ยวภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2549: 4) ภูเวียงจึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญ เป็นจุดยุทธศาสตร์โบราณ เป็นเมืองในเส้นทางเดินทัพระหว่างไทย-ลาว และเป็นจุดพักทัพ ดังเช่นในคราวที่ไทยยกทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ได้โปรดให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพเป็นจอมทัพยกไปปราบเวียงจันทน์ และในการเดินทัพครั้งนั้น หม่อมเจ้าทัพบพระโอรสของกรมหมื่นเสนาบดีบริรักษ์ได้โดยเสด็จอยู่ในกองทัพหลวงและได้นิพนธ์ “นิราศทัพเวียงจันทน์” ขึ้น โดยในนิพนธ์บางตอนได้กล่าวถึงภูเวียงในช่วงที่กองทัพไทยเดินทัพผ่านย่านนี้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ “บรรณาธิการ” 2544: 53)

ทัพเดียวเด่น โดดไปกลางชฎ	ละเลาะลัดลับไม้ที่ใบหนา
คาตาศกกลางอรัญญา	พวกโยธาโห่ร้องอยู่กองไฟ
ก็ล่วงอุกเวียงวงสิงขร	ที่อวรณ์พิศวงให้หลงไหล
ดูละหानธารถ้ำอันอำไพ	ที่วังในบ้านเคียงอยู่เรียงราย
มีทางเดินแห่งเดียวที่ผาขาด	ดูเขาคันธมาทน์อันเฉิดฉาย
ข้างรอบนอกพื้นผาศิลาราย	เป็นที่หมายของอนุสำนักพล
ตั้งพลับพลาไว้ที่หน้าเนินสิงขร	สำนักนอนเมื่อดำเนินออกเดินหน
แล้วพานวลนางอนงค์ลงสรงชล	เก็บอุบลนุษาในวาริ
แล้วเล่นไล่โคถึกมฤคมาศ	เที่ยวประพาสนกไม้ในไพรศรี
สำราญใจไพร่พลมนตรี	แล้วจรลีแรมรอนเที่ยวอนไพร
พอทัพถึงสิงขรเป็นที่ชัน	ก็ตั้งมั่นมุ่งหาที่อาศัย
โปรดให้กองพระเสนานันคณาไคล	ขยับไปตั้งรับอยู่ลำพอง
.....	.....

ข้อความในนิราศแสดงว่าบริเวณภูเวียงเป็นชุมชนมีบ้านเรือนอยู่เรียงรายมานานแล้ว และมีความงดงามของธรรมชาติป่าเขาถ้ำธาร ทั้งทัพไทยและทัพเจ้าอนุเวียงจันทก็ได้ใช้เป็นที่พักทัพ และยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นทางภูมิประเทศของพื้นที่แห่งนี้คือเส้นทางผ่านเข้าออกหุบเขาภูเวียงมีเพียงเส้นทางเดียวที่ผาขาด และเป็นเส้นทางที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนปัจจุบันนี้คือบริเวณปากช่องภูเวียงซึ่งเป็นที่ตั้งของ “ศาลเจ้าจอมรินทร์” โดยชาวบ้านเรียกบริเวณนี้ว่า “ปากช่องเจ้าจอม” หรือ “ปากช่องภูเวียง”

13.2 ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดระเบียบการปกครอง และประชากร¹

พื้นที่ภายในหุบเขาภูเวียงซึ่งเดิมเคยเป็นที่ตั้งของชุมชนเมืองภูเวียงนั้น ปัจจุบันเป็นเขตพื้นที่การปกครองของอำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น โดยประกอบไปด้วย 3 ตำบล คือ ตำบลในเมือง ตำบลเมืองเก่าพัฒนา และตำบลเขาน้อย มีจำนวน 36 หมู่บ้าน ราษฎรตั้งบ้านเรือนอยู่ 4,601 ครัวเรือน ประชากร 19,760 คน

ในเขตพื้นที่ของอำเภอเวียงเก่ามีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 3 แห่ง โดยเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลทั้งหมด ไม่มีเทศบาลแต่อย่างใด

¹ ที่มา : ที่ทำการปกครองอำเภอภูเวียง และที่ทำการปกครองอำเภอเวียงเก่า ณ เดือนพฤษภาคม 2549

ส่วนพื้นที่ของอำเภอเวียงหลังจากแยกอำเภอเวียงเก่าออกไปแล้ว คงเหลือพื้นที่ในปกครองจำนวน 11 ตำบล คือ ตำบลบ้านเรือ ตำบลหัว้าทอง ตำบลกุดขอนแก่น ตำบลนาหัว้า ตำบลนาขุมแสง ตำบลหนองกุงธนสาร ตำบลหนองกุงเขิน ตำบลสงเปือย ตำบลทุ่งชมพู ตำบลดินคำ และตำบลภูเวียง¹ มีจำนวน 114 หมู่บ้าน ประชากร 71,621 คน

ในเขตพื้นที่ของอำเภอเวียงมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 12 แห่ง โดยเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล 11 แห่ง และเทศบาลตำบลอีก 1 แห่ง ทั้งนี้ ศาลเจ้าจอมนรินทร์ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง อำเภอเวียง

ลักษณะโดยทั่วไปของประชากรในเขตพื้นที่ของทั้งสองอำเภอ จะมีลักษณะใกล้เคียงกันเพราะเคยเป็นอำเภอเดียวกันมาก่อน โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 98 นับถือศาสนาพุทธ ในด้านการทำมาหากินส่วนใหญ่ร้อยละ 90 ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำไร่ ปลูกปอ ปลูกอ้อย และมันสำปะหลัง นอกจากนั้นยังมีการเลี้ยงสัตว์ และในเขตพื้นที่อำเภอเวียงจะมีบางตำบลที่ประชากรสามารถประกอบอาชีพด้านการประมงน้ำจืดได้ เพราะมีพื้นที่บางส่วนอยู่ติดกับลำน้ำเซินและอ่างเก็บน้ำของเขื่อนอุบลรัตน์ (เขื่อนน้ำพอง)

ประชาชนที่ให้ความเคารพนับถือศาลเจ้าจอมนรินทร์ ส่วนใหญ่ก็จะเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของอำเภอเวียงเก่าและอำเภอเวียง โดยพิธีกรรมหรือกิจกรรมใดที่จัดขึ้นเพื่อการสักการะ การบูรณะ ตลอดจนการเฉลิมฉลอง ก็จะมีประชาชนจากทั้งสองอำเภอนี้เดินทางมาเข้าร่วมในกิจกรรม

ในส่วนของภาระหน้าที่ในการดูแลรักษาและการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มีจิตศรัทธาที่เข้ามาสักการะศาลเจ้าจอมนรินทร์นั้น อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์

¹ เป็นตำบลที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์

14. ข้อมูลเกี่ยวกับพระยานรินทร์

14.1 สงครามเจ้าอนุเวียงจันทน์โดยสังเขป¹

ใน พ.ศ. 2368 เกิดเหตุการณ์ชาติขึ้นที่เวียงจันทน์ คือ ในเดือนห้าเกิดพายุพัดหอบพระบางหัก เดือนหกเกิดพายุพัดโรงหลวงพังทลาย และในเดือนแปดก็เกิดแผ่นดินไหว ในปีเดียวกันนั่นเอง สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์(องค์ที่ทรงโปรดปรานเจ้าอนุมากที่สุด) ก็เสด็จสวรรคต กรมพระยาเจษฎาบดินทร์ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติแทน ทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในงานปลงพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าอนุในฐานะเป็นประเทศราชได้เสด็จมาร่วมพิธีที่กรุงเทพฯ พร้อมด้วยบ่าวไพร่เสนาอำมาตย์จำนวนมาก เมื่อเสร็จจากงานปลงพระบรมศพแล้ว ทหารของสยามได้บังคับให้คนลาวที่ลงมากับเจ้าอนุไปตัดต้นตาลที่เมืองสุพรรณบุรีแล้วนำไปที่เมืองสมุทรปราการเพื่อสร้างเป็นป้อมสู้รบ “ชาวอังกฤษในเวลานั้นก็ได้จดจำว่า ชาวลาวได้ไปทำงานอยู่ที่ปากน้ำเจ้าพระยา เพื่อสร้างกิจกรรมป้องกันทางทะเล ชาวต่างด้าวในสมัยนั้นได้เรียกกิจกรรมนั้นว่าป้อมลาวเพื่อสู้รบ” (เดิม วิกาศย์พจนกิจ 2530: 355-357)

ก่อนที่เจ้าอนุจะเสด็จกลับเวียงจันทน์นั้น พระองค์ได้ทูลขอพวกละครรำผู้หญิงอยู่ในวัง และขอเจ้าหญิงดวงคำซึ่งเป็นน้องสาว พร้อมกับขอครอบครัวคนลาวที่เมืองสระบุรีให้ขึ้นมาเวียงจันทน์ตามการร้องขอของพวกเขาเหล่านั้น แต่พระเจ้าแผ่นดินสยามไม่อนุญาติให้สักอย่าง เจ้าอนุจึงมีความมุ่งมั่นในการกอบกู้เอกราชคืนมากยิ่งขึ้น

ใน พ.ศ. 2369 ภายหลังเจ้าอนุเสด็จกลับจากประเทศสยามแล้ว พระองค์ก็ได้เชิญพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่มาปรึกษา เพื่อทำการกู้อิสรภาพให้พ้นจากความเป็นทาส พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ที่เข้าปรึกษา (สีลา วีละวง 1973: 146) มีดังนี้

(1) เจ้ามหาอุปราช (ติตตะ)	(2) เจ้าสุทธีสาร (โป้)
(3) เจ้าราชวงศ์ (เหง่า)	(4) เจ้าราชบุตร (โย้)
(5) เจ้าพระยาเมืองจัน	(6) พระยาเมืองแสน
(7) พระยาเมืองกลาง	(8) พระยาเมืองซ้าย
(9) ปลัดเมืองแสน	(10) ปลัดเมืองจัน

¹ ผู้วิจัยแปลจากหนังสือ “พื้นเวียงสะไหมเจ้าอนุ” ซึ่งศึกษาค้นคว้าโดย พากวิชาวาสาลาว-วันนะกะดี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยโกลแห่งชาติ (National University of Laos) 2004 เวียงจัน วิสาหะกิดโรงพิมพ์ศึกษา โดยได้ปรับย่อคำบางส่วนเพื่อให้เหมาะสมและให้ตรงกับคำที่ใช้ในภาษาไทย

(11) เพี้ยชานนัทกรมพระสัสดี

ในเวลานั้น อาณาจักรเวียงจันทน์มีหัวเมืองขึ้นอยู่ 79 หัวเมือง เจ้าอนุปริกษาว่า ในกรุงเทพฯ มีแต่เจ้านายหนุ่มน้อย ชุนนางผู้ใหญ่ก็มีน้อย ฝีมือรบทัพจับศึกก็ไม่เข้มแข็งเหมือนแต่ก่อน ทั้งเจ้าเมืองนครราชสีมาก็ไม่อยู่หัวเมือง ตามทางก็ไม่มีเมืองใดขัดข้อง อีกประการหนึ่งพวกอังกฤษก็กำลังเข้ามาก่อความอยู่ทางภาคใต้ของสยาม เจ้าอนุคิดว่าสมควรแล้วจะทำการแก้แค้น เจ้าอนุราชติดสะทูลคัดค้านว่าเมืองไทยเป็นเมืองใหญ่ ถึงแม้ว่าเราตีได้แล้วเห็นจะตั้งอยู่มิได้เพราะราษฎรจะรวมกันเข้าเป็นกบฏ พวกเราจะได้รับความลำบากเหมือนอยู่บนขวากหนาม เจ้าอนุจึงตอบว่าถ้าเรารักษาไว้ไม่ได้เราก็จะกวาดต้อนเอาครอบครัวคนลาวขึ้นมาไว้เวียงจันทน์แล้วจัดการป้องกันรักษาด่านช่องแคบตามเส้นทางภูเขาเอาไว้ พวกไทยคงไม่สามารถขึ้นมาตีพวกเราได้เพราะระยะทางไกลและกันดารมาก การจะส่งเสบียงอาหารให้กันก็ลำบาก เห็นทีจะได้รับชัยชนะแน่นอน

เมื่อปรึกษากันแล้ว เจ้าอนุก็ได้มอบหมายให้เจ้าอนุราชติดสะเป็นแม่ทัพยกกำลังไปทางด้านเมืองกาฬสินธุ์ เมืองร้อยเอ็ด เมืองสุวรรณภูมิ เมืองขอนแก่น และเมืองชลบท ให้เจ้าราชบุตร (ไย) เจ้าเมืองจำปาสักยกกำลังลงมาทางด้านเมืองเขมราฐ เมืองอุบล เมืองโยสธร เมืองศรีสะเกษ เมืองเดชอุดม โดยให้กวาดต้อนเอาครอบครัวของหัวเมืองเหล่านั้นมาไว้เวียงจันทน์ แล้ววกทัพไปสมทบกันอยู่เมืองโคราช พร้อมกันนั้น เจ้าอนุได้แต่งพระราชสาสนและเครื่องมงคลบรรณาการให้นักรวมินทร์กับข้าราชการ 50 คน ถือนั้นไปถวายเจ้ามันทาดุราช (เจ้าครองนครหลวงพระบาง) เพื่อชักชวนเกลี้ยกล่อมให้ร่วมมือกันกู้ชาติ ตอนหนึ่งของสาสนกล่าวว่า "...ร่วมกำลังกันมิให้เมืองลาวสืบต่อขึ้นกับสยาม และถ้าสำเร็จแล้วก็จะถวายเมืองลาวให้เจ้าชีวิตหลวงพระบาง เพื่อให้เมืองลาวมีแต่เจ้าเดียว และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมือนดังแต่ก่อน ส่วนเราเอง (เจ้าอนุ) จะไปบวชอยู่วัดคือเจ้ารุ่ง" ฝ่ายเจ้ามันทาดุราชก็ได้ตอบสนองตามคำเรียกร้องของเจ้าอนุ โดยได้ส่งกำลังพลและเสบียงอาหารไปเมืองปากลายเพื่อเป็นกำลังหนุน ทางฝ่ายเมืองพวน เจ้าน้อยเชียงขวางก็ได้ส่งกำลังพลลงมาช่วยเจ้าอนุเช่นเดียวกัน

เมื่อตกแต่งกองทัพเรียบร้อยแล้ว เจ้าอนุก็ยกทัพหลวงออกจากเวียงจันทน์ข้ามน้ำโขงไปตั้งอยู่บ้านพานพร้าว ฝักกองทัพอยู่ที่นั่น จนเดือนยี่แรม ปีจอ พ.ศ. 2370 จึงได้มอบหมายให้เจ้าราชวงศ์ (เหง้า) เป็นแม่ทัพหน้าคุมทหาร 3,000 คน ยกลงไปเมืองนครราชสีมาแล้วไปขอเบิกข้าวจาคหลวงจากพระยาขกกระบัตร เจ้ากรมฉางข้าวเมืองนครราชสีมา โดยหลอกว่าสมเด็จพระเจ้าแห่งกรุงเทพฯ ให้เกณฑ์กองทัพไปรบกับอังกฤษ พระยาขกกระบัตรก็หลงเชื่อเบิกข้าวจ้างเจ้าราชวงศ์ตามประสงค์ แล้วเจ้าราชวงศ์จึงให้พระยาเมืองขวางกับพระยาเมืองเชียงได้ยกกำลังไปเมืองสระบุรี ส่วนเจ้าราชวงศ์ยกกำลังตามหลังลงไปแล้วตั้งอยู่บ้านขอนแก่น จนถึงเดือน 3 แรม 9 ค่ำ (ตรงกับ

วันที่ 20 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2370) พระยาเมืองขวาได้พาพระยาสุรราชวงศ์เจ้าเมืองสระบุรีกับ หลวงพลกองคำ กองเวียง กองสิงห์ ขึ้นมาเฝ้าเจ้าราชวงศ์อยู่ที่บ้านขอนแก่น เจ้าราชวงศ์สั่งว่า เดียวนี้พวกอังกฤษจะยกเข้ามาตีกรุงเทพฯ ขอให้กวาดต้อนครอบครัวลาวที่อยู่เมืองสระบุรีขึ้นไปอยู่ เวียงจันทน์จึงจะพ้นภัย พวกนายกองนายหมวดเมืองสระบุรีก็จัดการตามสั่ง

ฝ่ายเจ้าอนุกับเจ้าสุทธีสาร เมื่อได้ฤกษ์อันดีแล้วก็ได้ยกทัพตามหลังลงไป เจ้าราชวงศ์ไปถึงเมืองนครราชสีมาในเดือน 3 แรม 6 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 17 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2370) แล้วหยุดตั้งทัพอยู่ที่บึงทะเลทางทิศตะวันออกของเมืองนครราชสีมาพร้อมตั้งค่ายใหญ่ 7 ค่าย มีพลรบ ประมาณ 80,000 คน ในขณะนั้นพระยานครราชสีมาผู้เป็นเจ้าเมืองได้นำกำลังออกไปเมืองขุขันธ์ เพื่อปราบปรามพวกเขมรเมืองขุขันธ์ เจ้าอนุจึงเข้ายึดเมืองนครราชสีมาได้โดยง่าย แล้วสั่งให้พระยาพรหมภักดี ยกกระบัตรเมืองนครราชสีมา กวาดต้อนเอาชาวลาวยุ่เมืองนครราชสีมาขึ้นไปเวียงจันทน์ ให้หมดภายในเวลา 4 วัน ยกกระบัตรเมืองนครราชสีมาปฏิบัติตาม

ฝ่ายพระยาปลัดเมืองนครราชสีมาซึ่งเป็นสามีของนาง โมออกไปเมืองขุขันธ์กับเจ้าเมืองนครราชสีมาเมื่อได้ทราบข่าวว่าเจ้าอนุกวาดต้อนเอาครอบครัวลาวนครราชสีมาไปหมดแล้วก็รีบกลับคืนมาและเข้าเฝ้าเจ้าอนุว่าจะขอตามเสด็จไปอยู่เวียงจันทน์ เจ้าอนุก็อนุญาตให้พระยาปลัดกับพระยาพรหมภักดี ยกกระบัตรซึ่งเป็นชาวเมืองนครราชสีมา เป็นผู้ควบคุมคนอพยพขึ้นไปเวียงจันทน์ พอมาถึงทุ่งสำริดก็ตั้งพักครอบครัวที่กวาดต้อนมาอยู่ที่นั่น พระยาปลัดกับนางโมและพระยาพรหมภักดี ยกกระบัตร พร้อมกันลักลอบหนีไปหากองทัพของพระยานครราชสีมาแล้วนำทหารเมืองนครราชสีมาเข้าตีตำรวจลาว 50 คน เจ้าอนุได้ทราบดังนั้นจึงสั่งให้เจ้าสุทธีสาร เจ้าปาน เจ้ากำพริำคุมทหาร 3,000 คน ขึ้นมาเมืองนครราชสีมาอีก การต่อสู้ได้ดำเนินไปอย่างดุเดือด สุดท้ายกองทัพพระยานครราชสีมาที่มีอาวุธและกำลังเหนือกว่าก็สามารถยึดเอาพวกครัวเมืองโคราชนั้นคืนได้แล้วตั้งทัพอยู่ที่ทุ่งสำริดเพื่อตีขนาบด้านหลังของกองทัพเวียงจันทน์ ดังนั้น เจ้าสุทธีสารจึงได้ถอนทัพคืนไปทูลพระราชบิดาของตน

ฝ่ายเจ้าราชวงศ์ เมื่อได้กวาดต้อนครัวเมืองสระบุรีขึ้นมาถึงเมืองโคราชจึงเข้าเฝ้าพระบิดา ในเวลานั้นทราบว่าทางกรุงเทพฯ กำลังยกกองทัพใหญ่ขึ้นมาปราบ จึงปรึกษากันว่า ถ้าจะตั้งทัพรับอยู่ที่เมืองนครราชสีมาก็กลัวถูกตีขนาบ หากถอยขึ้นไปตั้งรับอยู่เมืองหนองบัวลำภูเห็นจะดีกว่า ฉะนั้น เจ้าอนุจึงถอยทัพคืนมาตั้งอยู่เมืองหนองบัวลำภูโดยปล่อยครอบครัวเมืองนครราชสีมาให้กลับคืนไป ส่วนเจ้าราชวงศ์ให้ยกขึ้นไปทางเมืองหล่มสัก

เจ้าอนุถอยทัพขึ้นมาตั้งอยู่เมืองหนองบัวลำภูในเดือน 4 แรม 11 ค่ำ แล้วตั้งค่ายอยู่ที่ภูข้าวสารตรงทางสองแยกที่จะมาเวียงจันทน์ ให้พระยาสุโขทัยกับชานนท์เป็นนายทัพรักษาค่ายพร้อมด้วยทหาร 20,000 คน ให้พระนรินทรตั้งค่ายอยู่หนองบัวลำภูโดยมีทหาร 3,000 คน ให้พระยา

เชียงสาตั้งค่ายอยู่บ้านสนม ให้พระยาองค์ำตั้งค่ายอยู่ช่องจัวแตก ส่วนเจ้าอุปราชคิดจะตั้งค่ายอยู่เมืองสุวรรณภูมิ

สำหรับฝ่ายสยาม หลังจากเจ้าราชวงศ์ได้ไปกวาดต้อนเอาครอบครัวเมืองสระบุรีไปหมดแล้ว จึงทราบจากพระสุริยะภักดีว่า กองทัพลาวจะยกลงมาตีกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้จัดการป้องกันพระนครเป็นการใหญ่โดยให้ตั้งค่ายล้อมพระนครไว้ตั้งแต่ทุ่งวัวลำพอง (หัวลำโพง) ไปจนถึงทุ่งบางกะปิ แล้วให้เกณฑ์กำลังจากหัวเมืองฝ่ายใต้ หัวเมืองฝ่ายเหนือ เข้ามารวมกันในวันที่ 3 มีนาคม 2370 จากนั้นจึงโปรดให้สมเด็จพระราชวังบรมมหาศักดิพลเสพเป็นแม่ทัพหลวงยกขึ้นมาทางสระบุรีตั้งทัพอยู่ที่ท่าเรือเขาพระพุทธรบาทเพื่อรอทัพจากหัวเมืองต่าง ๆ เมื่อทัพทั้งหลายมาพร้อมกันแล้วสมเด็จพระราชวังบรมมหาศักดิพลเสพจึงโปรดให้พระยาจำแสนยากร พระยากลาโหมราชเสนา พระยาวิไชยรินทรา พระยาณรงค์วิไชย เป็นทัพหน้า 1 ให้กรมหมื่นนเรศโยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ เป็นทัพหน้า 2 ให้กรมหมื่นเสนีเทพเป็นกองกลาง ให้กรมหมื่นรานุชิตกับกรมหมื่นสวัสดิ์วิไชยเป็นปีกซ้ายปีกขวา ให้กรมหมื่นรามอิศเรศ กรมหมื่นธิเบศรบวร กรมหมื่นเทพพรหมภักดี พระนเรนทรราชา เป็นแม่ทัพยกขึ้นมาทางคงพลญาไฟเพื่อบุกตีกองทัพเจ้าอนุ ให้พระยามหาโยธาคุมกองทัพมอญขึ้นมาทางคงพลญากลาง ให้พระยาอภัยภูธรคุมทหารหัวเมืองฝ่ายเหนือ 3,000 คน ขึ้นมาทางเมืองพิษณุโลกเพื่อบุกตีกองทัพเจ้าราชวงศ์ที่ตั้งอยู่เมืองหล่มสัก ให้พระยาราชนิกุล พระยารามคำแหง พระยาลองเมือง พระยาจันทบุรี ยกทัพเมืองตะบองขึ้นมาทางเมืองสุรินทร์ และให้กองทัพขึ้นมาทางเมืองปราจีน เมืองประจันตคามอีกจำนวน 4 ทัพ คือ ทัพของพระยาราชสุภาวดี ทัพของเจ้าพระยาพระระฆัง ทัพของกรมหมื่นพิชิตภูเบนทร์ และทัพของหมื่นสุรินทรรักษ์เพื่อเข้าตีทัพเจ้าอุปราชที่ตั้งอยู่เมืองสุวรรณภูมิ

ครั้นเมื่อถึงเดือน 5 ข้างแรม พ.ศ. 2370 กองทัพหลวงของสยามก็ยกมาถึงเมืองนครราชสีมา จากนั้นกรมพระราชวังบวรฯ แม่ทัพหลวงได้โปรดให้พระยาราชสุภาวดีนำทหาร 6,000 คน ยกขึ้นมาทางเมืองจำปาสัก พอมาถึงเมืองพิมายก็ปะทะกับกองทัพของเจ้าโง่ การสู้รบยืดเยื้อหลายวันโดยกองกำลังทหารสยามมากกว่าจนกองทัพของเจ้าโง่แตกค่ายแล้วถอยคืนมาเมืองสุวรรณภูมิเพื่อสมทบกับกองทัพของเจ้าอุปราช พระยาราชสุภาวดีจึงยกมาตั้งอยู่เมืองขอนแก่นแล้วมีหนังสือไปหาเจ้าอุปราชว่า เมื่อเจ้าอุปราชลงไปกรุงเทพฯ ครั้งก่อนเคยพูดว่า “เจ้าอนุจะเป็นกบฏนั้น บัดนี้สมจริงแล้ว ขอให้เจ้าอุปราชไปตีเวียงจันทน์ให้ได้ ทัพหลวงจะขึ้นไปโดยสะดวก และเราจะยกหนุนเจ้าอุปราชไป” ครั้นเจ้าอุปราชได้รับหนังสือนี้แล้วก็สงสัยพระทัยมากโดยคิดว่าการที่พระยาราชสุภาวดีมีหนังสือมาถึงนั้นจะเป็นอุบายเพื่อให้เจ้าอนุสงสัยในตนเป็นแน่แท้ แต่เจ้าอุปราชเห็นว่าจะปกปิดไว้ไม่ได้ ดังนั้นจึงส่งหนังสือไปถวายเจ้าอนุเพื่อให้พระองค์เห็นว่าไทยยุยงให้แตกกัน จากนั้นเจ้าอุปราชก็ถอยทัพมาตั้งอยู่เมืองหนองหาน กองทัพพระยาราชสุภาวดียกตามขึ้นมาถึง

เมืองยโสธร เจ้าเมืองยโสธรได้ออกต่อสู้อย่างเข้มแข็งแต่ก็ด้านกองทัพของสยามไม่ได้จึงแตกทัพถอยขึ้นมา

ฝ่ายกองทัพหลวงของไทยได้แต่งตั้งให้พระยาแสนยากร พระยาคลาโหมราชเสนา พระยาวิชัยบุรินทรา พระยาณรงค์วิชัย และหม่อมเจ้าขุนเนน คุมทหารรวม 8,400 คน ให้เป็นทัพหน้ายกขึ้นมาตีค่ายเมืองหนองบัวลำภู กองทัพสยามทั้งห้าทัพได้บุกเข้าตีค่ายหนองบัวลำภูของพระยานรินทรในวันอังคารที่ 1 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2370 พระยานรินทรแม่ทัพฝ่ายลาวได้นำกำลังเข้าต่อสู้อย่างเข้มแข็ง และได้ฆ่าฟันพวกทหารสยามล้มตายลงเป็นจำนวนมาก แม่ทัพใหญ่ของสยามผู้หนึ่งชื่อพระยาเกียรติถูกพระยานรินทรฆ่าตาย แต่เนื่องจากฝ่ายสยามมีกำลังมากกว่าและมีกองกำลังหนุนหลังกมาเพิ่มมิได้ขาดมาถึงวันศุกร์ที่ 4 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2370 ค่ายของพระยานรินทรก็เลยแตก ทหารสยามจับพระยานรินทรได้แล้วส่งตัวไปให้กรมพระราชวังบวรฯ แม่ทัพหลวง กรมพระราชวังบวรฯ เห็นฝีมือพระยานรินทรเก่งกล้าจึงถามว่า “จะยอมสวามิภักดิ์หรือไม่ ถ้ายอมสวามิภักดิ์จะเลี้ยงไว้” แต่พระยานรินทรได้ตอบว่า “เป็นชายชาติทหาร ถ้าเสียทีแล้วก็ต้องตาย” กรมพระราชวังบวรฯ จึงโปรดให้เอาช้างแท่งพระยานรินทรให้สิ้นชีวิต เมื่อกองทัพสยามตีค่ายของพระยานรินทรได้แล้วก็ยกมาตั้งอยู่ที่ทุ่งสัมปอຍไกลจากช่องข้าวสารประมาณ 10 กิโลเมตร

กองทัพสยามอีก 3 ทัพ คือ ทัพของเจ้าพระยาอภัยภูธร ทัพของพระยาเพชรพิชัย และทัพของพระยาไกรโกษา ได้ยกขึ้นมาตีกองทัพของเจ้าราชวงศ์ที่เมืองหล่มสักโดยเจ้าราชวงศ์ได้นำกำลังเข้าต่อสู้อยู่หลายวันจนเห็นว่าจะป้องกันไว้ไม่ได้จึงถอยทัพลงมาหาพระบิดาอยู่ที่ช่องข้าวสารเมืองหนองบัวลำภู ฝ่ายเจ้าอนุเมื่อได้ทราบข่าวค่ายของพระยานรินทรเสียให้แก่สยามแล้ว ก็แต่งตั้งให้พระยาสุโพธิ์กับพระยาชานนท์อยู่รักษาค่าย ส่วนพระองค์กับเจ้าราชวงศ์และเจ้าสุทริสารรีบถอนทัพกลับคืนเวียงจันทน์เพื่อจัดการป้องกันพระนคร

ฝ่ายพระยาสุโพธิ์กับพระยาชานนท์เมื่อได้ทราบข่าวว่ากองทัพสยามตีค่ายหนองบัวลำภูของพระยานรินทรแตกแล้วก็ยกทัพมาตั้งอยู่ที่ทุ่งสัมปอຍ พร้อมกันนั้นก็ให้มีหนังสือไปถึงพระยาเวียงสากับพระยาทองคำให้ยกเข้าตีทัพสยามที่ค่ายสัมปอຍ เมื่อนัดกันพร้อมแล้วกองทัพลาวทั้งสามทัพก็ยกมาล้อมกองทัพสยามอยู่ที่ทุ่งสัมปอຍทั้งสามด้าน กองทัพสยามยกกำลังออกเข้าต่อสู้ก็ถูกทหารลาวตีแตกถอยเข้าไปในค่าย แต่นั้นมาทหารสยามก็ไม่กล้าออกมารบกลางทุ่งโล่งได้ กองทัพลาวจึงตั้งล้อมไว้ 7 วัน ทำให้พวกทหารสยามอดอาหารและล้มตายลงอย่างมากมาย ค่ายฝ่ายสยามที่ทุ่งสัมปอຍเกือบจะแตกอยู่แล้ว แต่ในขณะนั้น กองทัพสยามของกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ได้ยกมาตีกองทัพลาวทางด้านหลัง กองทัพลาวจึงได้หันกำลังมาต่อสู้กับกองทัพของกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ทำให้ทหารสยามที่ถูกล้อมอยู่ในค่ายสามารถตีแตกค่ายออกมาได้ ถึงวันที่

13 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2370 กองทัพลาวที่ล้อมทัพไทยไว้นั้นก็แตกไปคนละทิศทาง กองทัพของพระยาเวียงสาได้ถอยมาตั้งอยู่บ้านโพนเวียงริมห้วยหลวงเมืองโพนพิสัย

เมื่อกองทัพลาวที่ตั้งอยู่ช่องเขาข้าวสารถอยหนีหมดแล้ว กองทัพสยามจึงยกข้ามเขาลงมา ฝ่ายเจ้าอนุเมื่อทราบข่าวก็พาภรรยาและครอบครัวหนีไปหาพระยาสุรสีห์ พระราชธิดา และพระมเหสีขึ้นเรือล่องลำน้ำโขงลงไป แล้วขึ้นไปเมืองมหาชัยกองแก้ว จากนั้นก็ข้ามชายแดนหลบหนีไปอยู่ที่เมืองเจ้ออันของฝ่ายญวน พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ คือ เจ้าราชวงศ์ เจ้าสุทธีสาร เจ้าไชยสถาน เจ้าเสือ เจ้าเลื่อน เจ้าเม่น เจ้าช้าง เจ้าอึ่งคำ เจ้าขัติยะ เจ้าพุทธชาติ เจ้าติดสะพัง เจ้าเต้ เจ้าหนูจิ้น เจ้าสุพรรณกับบุตรเจ้าอุปราชชื่อเจ้าเอบ เจ้าปาน เจ้าสุพรม เจ้าอึ้ง และมารดาของเจ้าอุปราชอีกด้วย

ส่วนเมืองเวียงจันทน์ ภายหลังเจ้าอนุเสด็จหนีไปเพียง 5 วัน กองทัพสยามก็ยกมาถึงเมืองพานพร้าวและข้ามลำน้ำโขงมายึดเอาเมืองเวียงจันทน์ ทหารสยามได้ทำการปล้นเก็บกวาดเอาทรัพย์สมบัติและเครื่องของอันล้ำค่าในพระราชวังและทั่วเมืองเวียงจันทน์ จากนั้นก็สั่งให้ตัดต้นไม้กินผล และทำลายกำแพงเมืองทั้งหมด

ภายหลังกวาดต้อนเอาประชาชนและทรัพย์สินของชาวเวียงจันทน์ลงไปกรุงเทพฯ แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ตรัสแก่แม่ทัพนายกองว่า “ตัวเจ้าอนุยังจับไม่ได้ จะกลับคืนมาตั้งบ้านเมืองอีกประการใดก็ยังไม่แจ้ง เมืองเวียงจันทน์ไม่ควรเอาไว้เป็นเมืองอีก”

โดยตอบสนองในพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาราชสุภาวดีจึงได้ยกทัพมาทำลายเมืองเวียงจันทน์อีกในเดือน 7 พ.ศ. 2371 โดยยกทัพขึ้นมาทางเมืองหนองบัวลำภูแล้วให้พระยาราชรองเมือง พระยาพิชัยสงคราม พระยาทุกขราช พระยานครราชสีมา และหลวงสุเรนทรวิชิต คุมทหาร 500 คน ยกมาอยู่เมืองพานพร้าวก่อน แล้วพระยาราชรองเมืองจึงให้พระยาพิชัยสงคราม พระยาทุกขราช และหลวงสุเรนทรวิชิต คุมทหาร 300 คน ข้ามฝั่งโขงมาเวียงจันทน์และได้ตั้งทัพอยู่วัดกลาง

ฝ่ายเจ้าอนุเมื่อไปถึงค่ายฝ่ายญวนแล้ว ก็ได้ไปขอความช่วยเหลือจากแม่ทัพใหญ่ฝ่ายญวน ญวนจึงได้นำกำลังพล 20,000 คน มาตั้งอยู่เมืองตานคอง แล้วส่งสาสนฉบับหนึ่งไปถึงพระยาราชสุภาวดีแม่ทัพฝ่ายไทยโดยสาสนบางตอนกล่าวว่า “เมืองเวียงจันทน์กับกรุงเทพฯ เป็นเมืองไมตรีสนิท เปรียบเสมือนริมฝีปากกับฟัน ไม่มีเหตุอันใด เหตุใดจึงยกทัพขึ้นมาทำลายรื้อเมืองเวียงจันทน์เสีย ให้ไพร่บ้านพลเมืองแตกตื่นไป” และตอนท้ายของสาสนได้กล่าวว่า “หนังสือนี้แจ้งให้ท่านยกกองทัพกลับไปอยู่แดนของท่าน และท่านกวาดเอาครอบครัวแดนแก้วไปเท่าใดขอให้ส่งมาทางไมตรีจะได้รอบคอบขึ้นนานเสมอไป” แต่ต่อมาก็ไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น

เมื่อเจ้าอนุประทับอยู่เงื่อนใต้หนึ่งปีกว่า ก็ตระเตรียมจะกลับคืนมาเวียงจันทน์ โดยเวลานั้นพระเจ้าแผ่นดินของญวนได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะส่งทูตถือพระราชสาสนของตนไปถวายพระเจ้าแผ่นดินสยามเพื่อขอพระราชทานโทษให้เจ้าอนุ

เจ้าอนุพร้อมด้วยราชวงศ์ได้กลับคืนมาเวียงจันทน์พร้อมทหารลาวกว่า 1,000 คน และทหารญวนอีก 80 คน พระองค์ได้นำกำลังไปพักอยู่ที่หอพระแก้ว เวลานั้นกองทัพสยามได้ถูกเหยียบย่ำคนลาว ทั้งไม่ให้ข้าวกินและยังได้เอาปืนยิงทหารลาวอีกด้วย เจ้าอนุเกิดความโกรธแค้นที่สุดจึงนำกำลังปิดล้อมโจมตีอย่างรุนแรงทำให้ทหารไทยที่รักษาการณ์ 300 คน ถูกฆ่าตายเกือบหมด รอดตายเพียง 45 คน เมื่อรู้ข่าวนี้กองทัพสยามที่ตั้งค่ายอยู่เมืองพานพร้าวก็รีบหนีออกจากค่ายฝ่ายเจ้าอนุเมื่อได้ทราบข่าวว่ากองทัพพระยาราชสุภาวดียกหนีจากเมืองพานพร้าวไปแล้ว จึงให้ทหารข้ามโขงไปทำลาย “พระเจดีย์ปราบเวียง” ที่แม่ทัพหลวงของสยามสร้างไว้ที่เมืองพานพร้าว แล้วอัญเชิญพระเสริมมาไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ดังเดิม

ส่วนเจ้าราชวงศ์ได้ยกกองทัพติดตามตีกองทัพสยามไปทันกันอยู่ที่บ้านบกหวานเมืองหนองคาย ในวันที่ 18 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2371 ได้สู้รบกันจนถึงขั้นประชิดตัว แต่กองทัพของเจ้าราชวงศ์มีทหารน้อย เจ้าราชวงศ์ขี่ม้าเอาหอกแทงพระยาราชสุภาวดีถูกท้องน้อยจนพระยาราชสุภาวดีล้มลง หลวงพิชิตน้องชายพระยาราชสุภาวดีเข้ามาช่วย เจ้าราชวงศ์จึงหันหน้ามาสู้กับหลวงพิชิตและเอาดาบฟันหลวงพิชิตตายคาที่ พอจะกระโดดเข้าฟันพระยาราชสุภาวดีอีกปรากฏว่ามีนายทหารฝ่ายไทยคนหนึ่งยิงปืนมาถูกหัวเข่าของเจ้าราชวงศ์จนล้มลง พวกทหารลาวจึงเข้ามาหามเจ้าราชวงศ์หลบหนีออกมา เมื่อมาถึงเวียงจันทน์จึงเข้าปรึกษากับเจ้าอนุผู้เป็นพระบิดาว่า เวลานั้นทหารของเราเหลือน้อย เห็นว่าจะสู้และต้านทานกับทหารของสยามไม่ได้ ควรทิ้งเมืองแล้วหนีไปเมืองญวนอีก เมื่อปรึกษากันแล้วเจ้าอนุก็พาครอบครัวหนีออกจากนครเวียงจันทน์อีกครั้งในเดือน 11 ขึ้น 11 ค่ำ ตรงกับวันที่ 19 เดือนตุลาคม เวลาใกล้รุ่ง ส่วนเจ้าราชวงศ์ก็ขี่เรือล่องลงไปทางเมืองมหาไชยกองแก้ว

ฝ่ายพระยาราชสุภาวดี เมื่อเห็นว่าบาดแผลไม่เป็นอะไรมากก็ให้ทหารหามแล้วติดตามกองทัพของเจ้าราชวงศ์ไป เมื่อมาถึงเมืองพานพร้าวจึงให้ทหาร 600 คน ข้ามน้ำโขงไปยังฝั่งเวียงจันทน์ ทหารไทย 600 คน ติดตามหาเจ้าอนุไม่ทัน คงทันแต่เจ้าสุทธิสาร เจ้าเต้ เจ้าปิ่น เจ้าดวงจันทร์ เจ้านางคำวัน (บุตรเจ้าอนุ) เจ้าหลอดหลาน และเจ้านางมาลัย เจ้านางวอนพระชายาของเจ้าอนุ และเชื้อสายพระองค์อื่น ๆ อีก ซึ่งไล่ติดตามทันอยู่ที่บ้านไผ่ในวันที่ 23 เดือนตุลาคม จึงจับส่งมาไว้ที่เมืองพานพร้าวและให้ส่งไปกรุงเทพฯ ก่อน จากนั้นพระยาราชสุภาวดีจึงข้ามโขงมายังฝั่งเวียงจันทน์แล้วเกณฑ์ทหารชาวบ้านชาวเมืองที่เหลืออยู่นั้นให้ทำลายบ้านเมืองพร้อมหอโรงและเอาไฟเผาเผาญให้หมดเกลี้ยงไม่ให้ชาวบ้านชาวเมืองเวียงจันทน์หลงเหลือสักอย่าง โดยไม่ให้ตั้งเป็น

บ้านเป็นเมืองได้อีก แล้วก็กวาดต้อนเอาครอบครัวคนลาวตามบ้านนอกบ้านนาส่งลงไปกรุงเทพฯ จนหมดในเดือน 12 พ.ศ. 2371 นั้นเอง

มาถึงเดือน 12 ขึ้น 15 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 12 เดือนพฤศจิกายน) เจ้าน้อยเมืองพวนจึงให้เพี้ยเมืองกลางกับเพี้ยมหาไชยเดินทางมารายงานต่อพระยาราชสุภาวดีแม่ทัพสยามอยู่เวียงจันทน์ว่า จะอาสาจัดกองทัพออกตั้งด่านไม่ให้เจ้าอนุหนีไปได้ และจะพยายามจับเจ้าอนุให้ได้ ขอบ่าให้กองทัพไทยยกขึ้นมาเมืองพวนเลย แล้วเจ้าน้อยเมืองพวนก็จัดแต่งกองทหารออกติดตามหาเจ้าอนุ โดยพวกทหารตามไปพบเจ้าอนุอยู่ที่ตีนภูง จึงให้ทหาร 50 คน ล้อมไว้ เจ้าน้อยจึงให้เพี้ยนามโคด กับเพี้ยอุ้มลงมาบอกแม่ทัพสยาม พระยาราชสุภาวดีจึงให้พระอินทราเดช พระสุพรรณเชียงสา กับเพี้ยเมืองกลาง ยกทหาร 300 คน ขึ้นไปเพื่อจะจับเจ้าอนุ ฝ่ายเจ้าพระยานันทาทูราช เจ้านครหลวงพระบางก็จัดแจงให้ท้าวมหาพรหมกับหนานขัติยะออกค้นหาจับเจ้าอนุเช่นเดียวกัน เมื่อไปพบนายด่านเมืองพวน นายด่านจึงพาไปจับเจ้าอนุได้พร้อมด้วยนางคำป้อ เจ้านางทองดี เจ้านางคำใส เจ้านางบุษบา พระชายาของเจ้าอนุ และหลานสาวอีกคนหนึ่ง แล้วท้าวมหาพรหมก็คุมลงมาส่งให้กองทหารของพระอินทราเดชอยู่ที่หาดเคียบ จากนั้นพระอินทราเดชก็คุมลงมาส่งพระยาราชสุภาวดีที่เวียงจันทน์ในเดือนอ้ายขึ้น 15 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 12 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2371) พระยาราชสุภาวดีจึงให้ทหาร 300 คน คุมเจ้าอนุกับญาติวงศ์ลงไปกรุงเทพฯ เมื่อมาถึงเมืองสระบุรี พระยาไชยวารีซึ่งมาตั้งกองส่งเสบียงอยู่ที่นั่นจึงให้สร้างกรงใส่เจ้าอนุแล้วตั้งประจานไว้ที่กลางเรือ จากนั้นพระยาอนุรักษโยธากับพระโยธาสงคราม ได้นำเรือดังกล่าวประจานลงไปตามทางจนถึงกรุงเทพฯ เมื่อเดือนยี่ ขึ้น 11 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 15 เดือนมกราคม พ.ศ. 2372) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เอาเจ้าอนุพร้อมญาติวงศ์ขังไว้ทั้งหมด แล้วสั่งกรมตำรวจสร้างที่ประจานไว้ต่อหน้าพระที่นั่ง คือ สร้างกรงเหล็กใหญ่สำหรับใส่เจ้าอนุกรงหนึ่ง และกรงเหล็กเล็กสำหรับใส่บุตรธิดากับพระชายาอีก 13 กรง ภายนอกกรงนั้นมีเครื่องลงโทษ เช่น ครกสากสำหรับตำ มีเบ็ดสำหรับเกาะแขวน มีหม้อขางสำหรับต้ม มีขวานสำหรับผ่าอก มีเลื่อยสำหรับเลื่อย และมีขาหยั่งไว้สำหรับเสียบทั้งเป็น เวลาเช้า ๆ ก็ไขเจ้าอนุออกมาพร้อมด้วยเจ้าราชบุตรใช้ เจ้าสุทธิสาร เจ้าเปี้ย เจ้าปาน เจ้าดวงจันทร์ เจ้าสุวรรณจักร เจ้าปิ่นซึ่งเป็นบุตรของเจ้าอนุกับนางคำป้อ พระชายา และเจ้าหลานอีก 5 คน คือ เจ้าสุริยะ เจ้าโง่นคำ เจ้าปาน และเจ้าดี เอามาขังไว้ในกรง ให้เจ้านางคำป้อ อัครชายาของเจ้าอนุถือพัดก้านหมากเข้าไปนั่งพักอยู่ในกรง ให้พวกอนุชายาแต่งตัวถือถ้วยกระเบื้องใส่ข้าวปลาอาหารไปเลี้ยงกันในกรงต่อหน้าประชาชนทุก ๆ วันมิได้ขาด พอถึงเวลาบ่ายก็เอาพวกลูกหลานของเจ้าอนุมาขึ้นยอบนขาหยั่งให้ร้องประจานโทษทุกคน เวลาค่ำก็เอาขังไว้ดังเดิม เจ้าอนุและญาติวงศ์ถูกทรมานอยู่ดังนี้ได้ 8 วัน เจ้าอนุก็เกิดอาพาธลงแดงสิ้นพระชนม์ไป

เมื่อเจ้าอนุสืบนพระชนม์แล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เอาศพไปเสียบประจานไว้ที่สำเหร่ ส่วนการที่จะประหารชีวิตพวกพระโอรสและพระธิดานั้นก็เลยเงียบไป

เจ้าอนุเกิดปีกุน พ.ศ. 2310 สิ้นพระชนม์เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2372 สิริรวมพระชนมายุได้ 62 พรรษา นั้นเป็นชะตากรรมของนครจันทบุรีสี่สัปดาห์คนสุดท้ายที่ได้สิ้นสุดลงพร้อมกับการสิ้นพระชนม์ของเจ้าอนุ ตลอดจนเชื้อสายวงศ์กษัตริย์นครเวียงจันทน์ที่ได้สิ้นสุดลงจนหมดเกลี้ยงในคราวเดียวกันนี้ด้วย ประชาชนพลเมืองลาวเวียงจันทน์หลายแสนคนก็ได้ถูกกวาดต้อนลงไปอยู่เมืองไทยแล้วก็กลายเป็นพลเมืองของไทยมาตราบนานเท่านาน

14.2 ประวัติพระยานรินทร์

“พระยานรินทร์” เป็นนายทหารระดับแม่ทัพของฝ่ายลาว ในคราวสงครามกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์ อดีตเป็นเจ้าเมืองสีมูม¹ ต่อมาได้รับแต่งตั้งจากเจ้าอนุให้เป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภู การศึกในครั้งนั้นกองทัพไทยได้ยกขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์เมื่อ พ.ศ. 2369 ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) พระยานรินทร์มีบทบาทสำคัญในการสู้รบที่ค่ายหนองบัวลำภูโดยนำกำลังทหารด้านการสู้รบกับกองทัพไทยเป็นสามารภ ภายหลังกองทัพไทยตีค่ายหนองบัวลำภูแตกจับได้พระยานรินทร์แล้วส่งตัวมายังทัพหลวง สมเด็จพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพแม่ทัพหลวงเห็นความสามารถในการรบของพระยานรินทร์ที่เก่งกล้าจึงมีรับสั่งให้ถามพระยานรินทร์ว่า “จะยอมอ่อนน้อมหรือไม่ ถ้ายอมอ่อนน้อมจะเลี้ยงไว้” แต่พระยานรินทร์ได้ตอบว่า “เป็นชายชาติทหาร ถ้าเสียทีแล้วก็ต้องตาย ” (พาควิชาวาสาลาว-วันนะกะดี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติ National University of Laos 2004: 66) สมเด็จพระราชวังบวรฯ จึงโปรดให้เอาช้างแท่งพระยานรินทร์ให้สิ้นชีวิต

ในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3 (2530: 76-78) มีหลักฐานบันทึก คำให้การของพระยานรินทร์ ภายหลังถูกจับตัวได้ในสนามรบหนองบัวลำภู โดยพระยานรินทร์เจ้าเมืองสีมูมให้การว่า เจ้าอนุเวียงจันทน์ใช้ให้ตำรวจกับไพร่ 13 คน นำตัวพระยานรินทร์มาหาเจ้าอนุเวียงจันทน์ บ้านคอนสาร โดยตำรวจแจ้งว่าถ้าไม่ไปจะตัดศีรษะเสีย พระยานรินทร์กลัวจึงไปพบเจ้าอนุ ณ บ้านคอนสาร เจ้าอนุถามว่าจะไปด้วยกันหรือไม่ไป พระยานรินทร์ตอบว่าจะไป จากนั้นเจ้าอนุก็พาพระยานรินทร์เดินทางร่วมกับกองทัพลาวลงไปยังเมืองโคราช ครั้นถึงเมืองโคราชเจ้าอนุได้ให้เพียรพินไชยเป็นผู้คุมกำลังกวาดต้อนครัวเมืองโคราชไปยังเมืองเวียงจันทน์ และให้เจ้าราชวงศ์คุมกำลังทหาร 1,660 คน ลงไปกวาดต้อนครัวที่เมืองสระบุรี ส่วนตัวพระยานรินทร์นั้นเจ้าอนุใช้ให้ย้ายสักกะละครกับกำลังทหาร 100 คน คุมตัวกลับไปเมืองสีมูมให้ไล่ต้อนครัวมาบรรจบกันที่

¹ ปัจจุบัน คือ อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ

ทางสามหมองจะได้ไปเวียงจันทน์ด้วยกัน ในขณะที่พระยานรินทร์ดือนครัวเมืองสีมูมซึ่งมีชายหญิงประมาณ 100 เศษ มาถึงบ้านแท่น เจ้าอนุให้ตำรวจขึ้นมาแจ้งให้เร่งตั้งค่าย ณ บ้านแท่น แต่ตั้งค่ายยังไม่แล้วเสร็จก็ยกกลับขึ้นมาหาเจ้าอนุที่ยกทัพกลับจากเมืองโคราช โดยเจ้าอนุบอกพระยานรินทร์ว่า ครัวเมืองโคราชซึ่งให้เพี้ยรามพิไชยพร้อมทหาร 200 คน คุมไปนั้น เมื่อไปถึงบ้านสำริดพวกครัวเมืองโคราชได้ฆ่านายกองและทหารตายหมด เจ้าอนุจึงได้ให้เจ้าสุทธีสารคุมทหาร 2,000 คน มีปืน 200 กระบอก ยกไปรบกับครัวเมืองโคราชที่บ้านสำริด เจ้าสุทธีสารแตกหนีมาโดยพวกครัวเมืองโคราชฆ่าทหารลาวตายเป็นอันมาก พอเจ้าสุทธีสารหนีมาถึงบ้านแท่นก็แจ้งข่าวเจ้าอนุว่าครัวเมืองโคราชฆ่าทหารลาวตายเสีย 600 คนเศษ จากนั้นเจ้าอนุกับเจ้าสุทธีสารและพระยานรินทร์ก็พากันถอยทัพขึ้นมาถึงบ้านหนองบัวลำภู โดยเจ้าอนุตั้งพระยานรินทร์เป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภู แล้วเจ้าอนุจัดแจงให้ตั้งค่ายไม้จริง¹ ยาว 30 เส้น กว้าง 16 เส้น เจ้าอนุจัดให้พระยานรินทร์กับปลัดหนองบัวลำภูคนเก่า อ้ายจ๊กบ้านบัว อ้ายธรรมวงศ์บ้านเทวี อ้ายอุปราชนบ้านภูเวียง อ้ายอรวงค์บ้านโหมโคด อ้ายตนามบ้านลำภู คุมกำลังทหาร 1,800 คน ปืนคาบศิลา 300 กระบอก อยู่รักษาค่ายหนองบัวลำภู นอกจากนั้นเจ้าอนุยังจัดครัวเมืองโคราชที่ไว้ใจได้ให้พระยานรินทร์อีก 30 ครัว เป็นชายหญิงประมาณ 70 คน ครั้นเจ้าอนุถอยทัพขึ้นไปถึงบ้านสัมปอຍก็ได้ให้อัยราชวงศ์บุตรของเจ้าเมืองชลบทกับทหาร 600 คน ปืนคาบศิลา 70 กระบอก กลับลงมารักษาค่ายร่วมกับพระยานรินทร์รวมกันแล้วมีทหารฉกรรจ์ 2,300 คน ครัวอีก 800 คน ปืนคาบศิลา 190 กระบอก

ครั้นต่อมาเจ้าอนุมีหนังสือมาถึงให้พระยานรินทร์ขนข้าวตามหมู่บ้านในเส้นทางเดินทัพเข้ามาไว้ในค่าย ถ้าขนไม่ทันให้เผาเสีย พระยานรินทร์กับปลัดหนองบัวลำภูจึงคุมกำลัง 400 คน ปืนคาบศิลา 49 กระบอก กับช้าง 40 เชือก ลงไปขนข้าว ณ บ้านลาด แล้วกลับมารักษาค่ายหนองบัวลำภู พร้อมกับมีหนังสือแจ้งข่าวไปยังเจ้าอนุว่า กองลาดตระเวนของลาวที่ภูเวียงแตกหนีมาแจ้งข่าวว่ากองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาจำนวนมากจึงให้เจ้าอนุเร่งคิดอ่านเถิด

ครั้น ณ วันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 6 เวลาบ่าย กองทัพกรุงเทพฯ ก็ยกทัพขึ้นมาถึงค่ายหนองบัวลำภู พระยานรินทร์กับปลัดหนองบัวลำภูกำกับกำลังทหารรักษาค่าย ทั้งสองฝ่ายยิงสู้กันจนรุ่งขึ้นเวลาเช้า พระยานรินทร์กับปลัดเมืองหนองบัวลำภูและนายกองอื่น ๆ แยกออกจากค่ายต่างคนต่างหนี กองทัพไทยจับได้พระยานรินทร์กับหลานชายพร้อมทหารติดตามอีก 10 คน²

¹ ไม้ต่าง ๆ ที่มีเนื้อแข็ง เว้นไม้ไผ่

² โปรดอ่านรายละเอียดใน กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (2530) จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3 กรุงเทพมหานคร สหประชา

ในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3 (2530: 93-96) คำให้การของอ้ายเชียงกันยา ชาวเมืองชลบทที่เข้ามาอยู่ในค่ายหนองบัวลำภูให้การเกี่ยวกับค่ายและพระยานรินทร์ว่า ที่ค่ายหนองบัวลำภูมีเพียงสิงหนาทกับพระยานรินทร์เป็นแม่ทัพอยู่รักษาค่าย เป็นค่ายไม้จริงเจาะคร่าวร้อย 4 เหลี่ยม กว้างยาวเท่ากันประมาณ 10 เส้น มีประตูหอรบ 4 แห่ง จุดคูสามด้าน มีสนามเพลาะชั้นในรอบสูงพื้นดิน 2 สอก ลึก 2 สอก กว้าง 1 สอกเศษ มีปืนคาบศิลาอยู่บนหอรบประตูละ 5-6 กระบอก จะมีดินกระสุนอยู่น้อยเท่าใดไม่ทราบ ปืนคาบศิลาอยู่ในค่ายมีอยู่ประมาณ 30 กระบอก ดินกระสุนมีพร้อม มีคนในค่ายชายฉกรรจ์ประมาณ 2,000 คน พวกบ้านอ้ายเชียงกันยานั้น พระยานรินทร์ไว้ใจให้ถือไม้รวกปลายแหลม อ้ายเชียงกันยาอยู่ในค่ายได้ 2 วัน ครั้น ณ วันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 6 เวลาเย็น กองทัพไทยประมาณ 1,000 คน ยกเป็นค่ายดับจุดสนามเพลาะเข้ามาตั้งประชิดห่างค่ายประมาณเส้นหนึ่ง พวกทัพไทย 2-3 คน เดินเข้าไปถามทหารลาวว่าจะยอมถวายดอกไม้เงินทองหรือไม่ ทหารลาวว่าจะไปบอกนายก่อน แล้วทหารลาวเข้าไปบอกพระยานรินทร์ฯ ปรึกษากับเพียงสิงหนาท ๆ ว่าไม่เข้าด้วยไทย จากนั้นเพียงสิงหนาทฉวยได้ปืนมายืนอยู่ริมเสาค่ายยิงไทยไปที่หนึ่งจะถูกหรือไม่ถูกนั้นไม่ทราบ แล้วทัพไทยก็ยิงค่ายพวกลาว ผู้กันอยู่ตั้งแต่เวลาเย็นจนเวลาใกล้รุ่งฝ่ายลาวก็แตกกระจัดกระจาย เพียงสิงหนาทกับอ้ายจางวางบ้านบ่อ อ้ายอุปราชา กับทหารติดตาม 10 คน พากันหนีแตกค่ายไปตั้งแต่เวลาใกล้รุ่ง ส่วนอ้ายเชียงกันยาถือไม้รวกปลายแหลมนั่งอยู่ในค่ายหาได้ทางพวกไทยไม่ ครั้นเวลาเช้าตอนสาย อ้ายเชียงกันยาริงหนีออกมานอกค่ายพวกไทยก็จับพระยานรินทร์กับอ้ายเชียงกันยาและทหารลาวได้ 14 คน แล้วส่งตัวอ้ายเชียงกันยากับทหารลาว 12 คน ลงมายังกรมหมื่นนเรศโยธี

หม่อมเจ้าทับ พระโอรสของกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ได้โดยเสด็จอยู่ในกองทัพหลวงที่ยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ครั้งนั้น ได้นิพนธ์ “นิราศทัพเวียงจันทน์” โดยกล่าวถึงพระยานรินทร์และการสู้รบระหว่างกองทัพไทยกับกองทัพลาวที่ค่ายหนองบัวลำภู (สุจิตต์ วงษ์เทศ “บรรณาธิการ” 2544: 56-59) ซึ่งเป็นการรบที่สู้กันอย่างดุเดือด แสงปืนวาววับ เสียงกึกก้องป่า ควันปืนมีดฟ้าพลรบทั้งสองฝ่ายต่างต้องอาวุธกันและกันจนเลือดนองปรุพี ฝ่ายไทยสูญเสียนายกองในสนามรบทั้งสองฝ่ายรบกันตั้งแต่บ่ายจนถึงรุ่งเช้าฝ่ายไทยจึงสามารถตีค่ายหนองบัวลำภูได้

สดับข่าวลาวมาตั้งสู้	ที่หนองบัวลำภูเป็นค่ายขัน
ทำที่มั่นกันทางไปเวียงจันทน์	ทั้งแปดพันคอยท่าจะราวี
.....	.....
แล้วยกเลพล่วงพื้นตำบลบ้าน	ระยษ่านชายไม้ไพรระหง

¹ คำนี้สะกดตามอักษรต้นฉบับที่ปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุ ปัจจุบันคือ อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น

ค่อยเลี้ยวเลียบแนวหนองบุง	ในจิตจงมาคุ้งกับไฟรี
ถึงพลับพลาอาศัยอนุพัก	ที่สำนักนอนทางกลางวิถี
ก็ยลเขตค่ายลานั้นยาวรี	ชัยภูมิवासกรีอันเรี่ยวแรง
ทั้งกว้างยาวราวสามสิบเส้นเศษ	มีอุเขตรั่วขวากล้วนเข้มแข็ง
ตั้งประชิดติดกันคั่นกำแพง	เสาไม้แดงร้อยเอ็นคูอาจง
สนามเพลาะช่องปืนตลอดป้อม	มีลับล่อมหอรบสูงระหง
คูท่วงที่อาจหาญชาญณรงค์	ในแคว้นวงขอบเขตที่คามา

.....

พวกไทยถึงพร้อมเข้าล้อมค่าย	ไปตามชายทิวป่าพนาสมถ์
เหล่านายร้อยเร่งรัดกำจัดพล	ให้รุกกรันต้อนตามกันเต็มมา
เร่งเกณฑ์กันล้อมค่ายได้สองด้าน	ก็สุดสิ้นทหารที่อาสา
ด้วยค่ายลาวยาวใหญ่หึมา	เหลือกำลังโยธาจะล้อมวง
จึงรอรังโปรดสังหารกล้า	ออกขี่ม้าสื่อสารตามประสงค์
ให้แม่ทัพมาประณตบทงศ์	จอมณรงค์สองเสด็จดำเนินมา
พระยานรินทร์กลับกลอกแล้วบอกเบือน	ทำพูดเชื่อนว่ายังชวนกันปรึกษา
แล้วเสแสร้งแกสั่งแต่งเป็นสารา	ทิ้งออกมาว่าจะขอเป็นไมตรี
พวกทัพไทยหลงคิดจิตประวิง	ด้วยลาวยังสัญญาเข้าหน้าที่
บ้างโห่ร้องก้องป่าพนาลี	ได้ท่วงที่สาดปืนเป็น โกลา
จนควันกลุ่มพุ่มพงคงสิงขร	บนอัมพรมัวมืดพระเวหา
ที่ค่ายลาวเลื่อนลับไปกับตา	ด้วยรุมามีคกลุ่มอรุ่มมัว
พวกกองไทยถอยหลังมาตั้งมั่น	ก็เกณฑ์กันเร่งล้อมเข้าพร้อมทั่ว
บ้างซุดดินขึ้นตั้งลงบังตัว	ไม่ย่อห้อยท้อกลัวแก่ไฟรี
ทุกหมวดกองเกณฑ์กันเข้าทุกด้าน	เหล่าทหารแผลงฤทธิ์ไม่คิดหนี
ทั้งปืนใหญ่น้อยยังเป็นสังคลี	ถ้อยทิวบรอเข้าต่อยุทธ์
ลาวไล่ไทยหนีเป็นที่ทำ	ลาวล่าไทยไล่สุดลุด
พุ่งซัดศัสตราแลอาวุธ	สัประยุทธ์ไม่ย่อท้อกัน
เสียงไพร่พลคนตรีออกมีก้อง	ปีพาทย์ฆ้องกราวเชิดดูเฉิดฉัน
กลองแขกตีเปลี่ยนแปลงเมื่อแทงกัน	บันลือลั่นกึกก้องทั้งหิมวา
ดูแสงปืนไทยลานั้นวาววับ	ดั่งหิ่งห้อยย้อยจับบนพฤษยา
ก้องสำเนียงเสียงโห่เป็น โกลา	คูงฟ้าฟาดสายทำลายลง

มีดคด้อมก้อมควันทั้งวันเวศ	ในขอบเขตหิมวาป่าระหง
โพยมพยับอับแสงพระสุริยง	จนลกลงลับเหลี่ยมขุคุณธร
พระยาเกียรติร์รามัญประมาทศึก	เข้าโหมฮึกแหกค่ายทลายถอน
ก็ต้องปีนกลสับลงพันนอน	พระยามอญอาสาญในทันตา
ปลัดกองธำโถมเข้าโถมอ้อม	ฮ้ายลาวซุ่มยิงซ้ำเข้าอังสา
ทั้งสองนายวายชีพชีวา	ฮ้ายลาวร่าเริงร้องลำพองใจ
พลรบต่างต้องศัสตราวุธ	บริสุทธิสามารถไม่หวาดไหว
เข้ายิงแทงลาวตายกระจายไป	โลหิตไหลแดงคชาษปฐพี
เมื่อเริ่มรบกันแต่บ่ายจนรุ่งเช้า	พวกกองลาวเหลือฤทธิ์ก็คิดหนี
กระโดดค่ายปายปีนขึ้นคีรี	พม่ามอญต้อนตีกระหนาบไป
บ้างถูกปืนถูกหอกกระย่ำยับ	ไทยเข้าโถมโถมจับเอาตัวได้
ใส่ตะโฆงผูกมัดมาบัดใจ	เข้าส่งให้ตำรวจใส่ตะราง
แต่ตัวนายโยธาพระยานรินทร์	ครั้นพลไพร่ไปสิ้นก็ขัดขวาง
ขึ้นขี่ช้างนางม้าเป็นท่าทาง	ออกวิ้งว้างจะไปขึ้นบนคีรี
กองพระยากลาโหมเข้าโถมจับ	พวกกองทัพติดพันไม่ทันหนี
ก็ตกม้าลงไปขัดคออยู่ปฐพี	พวกโยธีก้อมก้อมกัดเข้ามัดมา
ถึงถวายบังคมบรมบาท	จอมณรงค์ทรงประภาสที่ปรึกษา
ให้ซักถามตามบุขลแต่ต้นมา	ได้กิจจาแจ้งจริงทุกสิ่งอัน
.....	.....

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์ และการรบที่ค่ายหนองบัวลำภู นับว่าพระยานรินทร์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ครั้งนั้น และยังเป็นเจ้าเมืองฝ่ายลาวที่ได้รับความไว้วางใจจากเจ้าอนุในด้านความจงรักภักดีและการรบ สมกับเป็นแม่ทัพคนสำคัญของการศึกสงคราม แม้จะถูกจับตัวได้ก็ไม่ได้เกรงกลัวความตายที่รออยู่เบื้องหน้า โดยไม่ยอมจำนนต่อฝ่ายตรงกันข้ามซึ่งพิจารณาได้จากการให้ปากคำต่อฝ่ายกองทัพไทยหลังถูกจับตัวได้ โดยในคำให้การตามบันทึกทางประวัติศาสตร์นั้น พระยานรินทร์พูดถึงกองทัพฝ่ายลาวที่ถอยไปตั้งรับในเส้นทางก่อนถึงนครเวียงจันทน์ว่า มีกองกำลังของฝ่ายลาวมากมายและเส้นทางก็กันดาร ยากลำบากแก่การเดินทางซึ่งเป็นคำให้การที่เกินจริง อันเป็นการพูดในเชิงจิตวิทยาเพื่อให้กองทัพไทยเกิดความกลัวไม่กล้าเดินทางต่อไปยังนครเวียงจันทน์ จนในบางครั้งฝ่ายไทยต้องเชิญพระยานรินทร์เพื่อให้ความร่วมมือในขณะที่ให้ปากคำ ซึ่งเหตุการณ์ภายหลังจากนั้นก็ประจักษ์ชัดว่า คำให้การของพระยานรินทร์เป็นคำให้การที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงของกองกำลังฝ่ายลาว พระยา

นรินทร์คงจะพูดชมเพื่อให้ข้าศึกเกรงกลัวอันเป็นการพูดเพื่อปกป้องบ้านเมืองและพลพรรคของฝ่ายตนโดยแท้ ซึ่งเป็นการแสดงออกโดยชัดแจ้งของจิตใจที่กล้าหาญโดยไม่ยอมให้ความร่วมมือและไม่ยอมสวามิภักดิ์ต่อฝ่ายไทย ฝ่ายไทยเองก็คงประทับใจในความเป็นวีรบุรุษของพระยานรินทร์จึงได้สร้างศาลเข้าขึ้นให้ที่บริเวณปากช่องภูเวียง เรียกว่า “ศาลเจ้าจอม” ซึ่งหมายความว่า เป็นจอมคนจริง ๆ โดยศาลเจ้าแห่งนี้ประชาชนในย่านบริเวณนั้นให้ความเคารพนับถือว่าทรงความศักดิ์สิทธิ์มาก (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ 2520: 45)

14.3 ประวัติศาลเจ้าจอมนรินทร์

ประวัติหรือความเป็นมาของศาลเจ้าจอมนรินทร์มีปรากฏอยู่ในเอกสารหลายฉบับ เช่น เอกสารบรรยายสรุปของที่ทำการปกครองอำเภอภูเวียง (2548: 17) หนังสือ “ของดีอีสาน” ของจารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520: 43-45) จุลสารคู่มือนำเที่ยวภูเวียง-โคกภูตากา ของศูนย์วิจัยท่องเที่ยวภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2549: 12-13) ประวัติอำเภอภูเวียงในเว็บไซต์ของสถานีตำรวจภูธรอำเภอภูเวียง (2550) เป็นต้น โดยผู้จัดทำเอกสารเหล่านี้คงจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับ พระยานรินทร์จากการค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญก็คือ นิราศทัพเวียงจันทน์ของหม่อมเจ้าทัต พระโอรสในกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ที่ได้ตามเสด็จในกองทัพหลวงฝ่ายไทย ซึ่งมีสมเด็จพระราชวังบรมมหาศกดิพลเสพเป็นแม่ทัพหลวงยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ในคราวปราบกบฏ เจ้าอนุเวียงจันทน์ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 กับจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 และพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับศาลเจ้านั้น มีตัวศาลเจ้าตั้งอยู่ตรงนี้มีมานานตั้งแต่สมัยก่อนแล้ว และมีคำบอกเล่าของคนในพื้นที่เล่าสืบต่อกันมาว่าเป็นศาลเจ้าที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สิงสถิตแก่ดวงวิญญาณของแม่ทัพลาว ชาวบ้านเรียกศาลเจ้านี้ว่า “ศาลเจ้าจอม” หมายถึงเป็นจอมคน เมื่อนำข้อมูลที่มีการบันทึกไว้ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาประมวลเข้ากับตัวศาลเจ้าที่มีตัวตนอยู่จริงและผนวกกับคำบอกเล่าของตำนานในท้องถิ่น ชาวอำเภอภูเวียงจึงสามารถจัดทำประวัติหรือความเป็นมาของศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้ โดยเอกสารต่างๆ ที่มีการจัดพิมพ์เผยแพร่ประวัติหรือความเป็นมาของศาลเจ้าจอมนรินทร์จะมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันเป็นไปในลักษณะเดียวกัน จนอาจกล่าวได้ว่ามีแหล่งข้อมูลมาจากต้นฉบับของผู้เขียนคนเดียวกันหรือค้นคว้ามาจากเอกสารอ้างอิงทางประวัติศาสตร์แหล่งเดียวกัน โดยสรุปได้ดังนี้

เมื่อพระยานรินทร์เสียชีวิตในสงครามได้เอาศพมาไว้ ณ บริเวณต้นยางใหญ่ตรงทางโค้งปากช่องภูเวียงซึ่งมีหนองน้ำอยู่ข้าง ๆ ชาวบ้านเรียกว่าบึงกกแสงหรือบึงสระพัง (เดิมมีต้นแสงอยู่มาก) บางคำบอกเล่าก็กล่าวว่าจะนำศพกลับไปตีเมืองสิ่มม แต่ที่นำศพมาพักไว้ที่บึงกกแสงเมืองภูเวียงเพราะบริเวณนี้เป็นเส้นทางผ่านระหว่างเมืองหนองบัวลำภูจะไปยังเมืองสิ่มม ต่อมาชาวเมืองประทับใจในความเป็นวีรบุรุษจึงได้ร่วมกันสร้างศาลเข้าขึ้นให้ ณ บริเวณที่พักศพ เพื่อ

เป็นที่สิงสถิตของดวงวิญญาณและเป็นที่พักกระของคนทั่วไป โดยเรียกว่า “ศาลเจ้าจอม หรือศาล ปู่จอม” และเรียกสถานที่บริเวณนั้นว่า “ปากช่องเจ้าจอม” บางตำราก็บอกว่าเมื่อพระยานรินทรถูก จับเป็นเชลยหลังจากพ่ายแพ้ที่ค่ายเมืองหนองบัวลำภู ท้าวฝ่ายไทยได้ส่งตัวพระยานรินทรมายังทัพ หลวงซึ่งตั้งค่ายอยู่ตรงบริเวณปากทางเข้าหุบเขาภูเวียง และจุดที่พระยานรินทรถูกประหารด้วยการ เอาช้างแทงก็คือตรงบริเวณปากทางเข้าหุบเขาแห่งนี้ แล้วฝ่ายไทยจึงสร้างศาลเจ้าให้เพื่อเป็นที่สิง สถิตของดวงวิญญาณ

ต่อมาใน พ.ศ. 2506 สมัยนายศิริ ประชญา เป็นนายอำเภอภูเวียง ได้มีการ ปรับปรุงศาลเจ้าครั้งใหญ่โดยราษฎรและพ่อค้าคหบดีในอำเภอภูเวียงช่วยกันบริจาคเงินเป็น ค่าใช้จ่าย ศาลเจ้าที่ปรับปรุงใหม่มีลักษณะต่างจากสภาพเดิมไปบ้างและต่างจากศาลเจ้าโดยทั่วไป กล่าวคือ มีการสร้างรูปปั้นของพระยานรินทรขึ้นประดิษฐานไว้ภายในบริเวณศาลเจ้า อีกทั้งมีการ ค้นคว้าเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อเผยแพร่ประวัติของพระยานรินทรสู่สาธารณชน จนกระทั่งล่วงมาถึง พ.ศ. 2548 ก็ได้มีการปรับปรุงบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทรครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง โดยการสนับสนุนของพลเอก ดร.จารุภัทร เรืองสุวรรณ กรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ในขณะนั้น โดยได้ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์บริเวณรอบ ๆ ปากช่องเจ้าจอม พร้อมกับขยับศาลขึ้นไปยังเนินเชิง เขาซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปจากที่ตั้งเดิม ส่วนรูปปั้นของพระยานรินทรก็ได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ภายในซุ้มศาลาทรงไทยขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่อย่างสง่างามสมเกียรติ นอกจากนั้นยังได้สร้าง ศาลาเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมสักการะอีก 2 หลัง ในคราวเดียวกันนี้ด้วย โดยอำเภอภูเวียงได้ทำพิธี สมโภชงานบูรณะครั้งใหม่ในคราวจัดงานบุญเดือนหกเปิดฟ้าเมืองภูเวียง เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2548 (วรพงศ์ อินทพรหม 2548)

ศาลเจ้าจอมนรินทรถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในย่านนั้นให้ความเคารพ นับถืออย่างมาก โดยที่ตั้งของศาลจะตั้งอยู่ตรงปากช่องทางเข้าออกของหุบเขาภูเวียง ซึ่งตรงบริเวณ นี้มีลักษณะพิเศษคือเป็นช่องเขาขาด หากจะเข้าไปยังหุบเขาภูเวียงต้องผ่านจุดบริเวณนี้เพียงทาง เดียวเท่านั้นเพราะไม่มีทางเข้าออกอื่นใดอีก ทั้งนี้เพราะหุบเขาภูเวียงจะล้อมรอบไปด้วยแนว เทือกเขาสูง มีแอ่งที่ราบลุ่มอยู่ตรงกลางคล้ายปล่องภูเขาไฟ โดยแอ่งที่ราบลุ่มนี้จะเป็นที่อยู่อาศัย และเป็นที่ทำมาหากินของผู้คนที่อาศัยอยู่ในแอ่งหุบเขา ชาวบ้านในพื้นที่มักจะเรียกบริเวณช่อง เขาขาดนี้ว่า ปากช่อง หรือปากช่องภูเวียง หรือปากช่องทางเข้าในภู ส่วนคำว่า “ภูเวียง” ซึ่ง หมายถึง เมืองที่มีภูเขาเป็นกำแพงล้อมรอบ ก็น่าจะมาจากลักษณะทางธรรมชาติที่ว่านี้ ในเอกสาร เผยแพร่ประวัติศาสตร์เจ้าจอมนรินทรมักจะอ้างอิงเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในหนังสือพระ ราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ซึ่งมีข้อความเกี่ยวกับพระยานรินทร แม่ทัพฝ่ายลาวว่า “ครั้น ฅ เดือน 6 ขึ้น 10 ค่ำ ทัพหลวงก็ยกจากเมืองนครราชสีมาขึ้นไปตั้งอยู่น้ำ

เชน ทัพหน้าเข้าตีค่ายหนองบัวลำภู แต่ ณ วันอังคาร เดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ พระยานรินทร์แม่ทัพลาว ได้สู้รบทัพไทยเป็นสามารภ ทัพไทยตีค่ายหนองบัวลำภูแตก แต่ ณ วันศุกร์ เดือน 6 ขึ้น 9 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 4 พฤษภาคม 2379) จับได้พระยานรินทร์ส่งมาทัพหลวง รับสั่งให้ถามพระยานรินทร์ว่า จะเลี้ยง จะอยู่หรือไม่อยู่ พระยานรินทร์ไม่สวมมิภักดิ์ ก็โปรดให้เอาช้างแทงเสีย " แต่เดิมพระยานรินทร์ผู้นี้เป็นเจ้าเมืองสี่มุม (อำเภอจตุรัส จังหวัดชัยภูมิ) เป็นผู้มีฝีมือในการรบ มีจิตใจเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ ต่อสู้จนไพร่พลแตกหนีหมดเหลือแต่ตัวและหลานชายกับทหารอีก 6 คน จึงถูกจับได้ ฝ่ายไทยสนใจในความเป็นยอดนักรบจึงได้เสนอชুবเลี้ยงและจะให้ตำแหน่งแม่ทัพตามเดิม แต่พระยานรินทร์ไม่ยอมสวมมิภักดิ์ ขอตายอย่างสมเกียรติแม่ทัพ คือ ให้เอาช้างแทงเสียให้ตายโดยไม่สะทกสะท้านและจัดศพเหมือนเขลยทั่วไป ภายหลังฝ่ายไทยประทับใจในความเป็นวีรบุรุษจึงได้สร้างศาลเจ้าขึ้นที่บริเวณปากช่องภูเวียง เรียกว่า "ศาลเจ้าจอม" ศาลเจ้าแห่งนี้ยังคงเป็นที่นับถือว่าทรงความศักดิ์สิทธิ์มาก เป็นที่สักการบูชาของประชาชนในพื้นที่และผู้ผ่านไปมาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยเน้นการวิเคราะห์ตีความเพื่อหาความหมายหรือนัยทางการเมืองจากรูปสัญลักษณ์ (sign) ซึ่งต้องการจะสื่อ (signified) ออกมาให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ รวมถึงความหมายหรือนัยทางการเมืองที่เป็นกฎเกณฑ์หรือรหัสของสังคมในรูปของระเบียบ จารีตปฏิบัติ แล้วมีอิทธิพลต่อการกำหนดความเป็นไปของรูปสัญลักษณ์ที่ศึกษา (unit of analysis) อันเป็นการแสวงหาความรู้จากสิ่งที่ถูกเก็บกดปิดกั้น ทำให้มองเห็นความสำคัญของสิ่งที่ไม่ปรากฏ (absence) และมองเห็นความสำคัญของความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้พฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ทางสังคม ทั้งนี้ การตีความในลักษณะนี้อาจจะเกินเลยไปจากเจตนาหรือความเข้าใจของผู้สร้างรูปสัญลักษณ์ แต่ก็ยังเป็นแนวคิดของศาสตร์การตีความที่เชื่อว่ายังมีหลายสิ่งที่ภาษาหรือรูปสัญลักษณ์สื่อสารไม่ได้หรือสื่อสารไม่หมด เพราะเป็นผลมาจากข้อจำกัดของภาษาหรือรูปสัญลักษณ์นั้น ๆ ทำให้ยังมีสิ่งที่หลงเหลืออยู่ และต้องอาศัยการตีความจึงจะเข้าใจสิ่งเหล่านี้ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไม่เชื่อว่าเมื่อมีสิ่งที่มองเห็นแล้วทุกคนจะเห็นพ้องต้องกันโดยไม่ต้องมีการตีความหรือไม่ต้องทำความเข้าใจในความหมายของสิ่งนั้น สรรพสิ่งต้องอาศัยการตีความจึงจะเข้าใจความหมาย และเพราะการวิเคราะห์ตีความเป็นเรื่องเกี่ยวกับนามธรรมซึ่งมีทั้งแนวคิดทางการเมือง ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้สึกนึกคิด อุดมการณ์ และปฏิกิริยาของคนในพื้นที่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมทางการเมืองของมนุษย์ จึงต้องใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ตีความหาความหมายหรือนัยทางการเมืองจากรูปสัญลักษณ์และบริบทของรูปสัญลักษณ์ จึงใช้ศาลเจ้าจอมนรินทร์ซึ่งเป็นรูปสัญลักษณ์ตั้งอยู่ที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ให้เป็นเป้าหมายในการวิเคราะห์ จึงไม่มีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยเป็นการวิเคราะห์จากสิ่งที่เป็นวัตถุและสถานที่ พร้อมบริบทที่เกี่ยวข้อง จึงใช้กล้องถ่ายภาพเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากสถานที่เป้าหมายในการวิจัย นอกจากนั้นก็ได้เก็บรวบรวมข้อมูล (data collection) ซึ่งเป็นเอกสาร ภาพถ่าย และภาพเคลื่อนไหว (VCD) โดยขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้อง เช่น ที่ทำการปกครองอำเภอภูเวียง เทศบาลตำบลภูเวียง องค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง เป็นต้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้ทำการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารแหล่งต่าง ๆ เช่น เอกสารทางประวัติศาสตร์ ประวัติการก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ ประวัติพระยานรินทร์ เอกสารเกี่ยวกับพิธีกรรมและคำกล่าวกราบไหว้ศาลเจ้าจอมนรินทร์ เอกสารและข้อมูลเกี่ยวกับการปรับปรุงบูรณะ เป็นต้น ทั้งนี้ ยังได้สำรวจแหล่งเก็บข้อมูลตามเทคโนโลยีสมัยใหม่อีกด้วย อันได้แก่ ภาพถ่ายของศาลเจ้าจอมนรินทร์ ภาพถ่ายบริเวณที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์และสภาพภูมิทัศน์โดยรอบ รวมถึงภาพถ่ายสภาพทางกายภาพอื่นๆ ที่เป็นส่วนประกอบ หรือเป็น set ของหน่วยในการวิเคราะห์ และภาพเคลื่อนไหว(VCD) เกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมสักการะศาลเจ้าจอมนรินทร์ ฯลฯ

การเก็บรวบรวมข้อมูลบางส่วนได้จากการขอความอนุเคราะห์จากหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะที่ทำการปกครองอำเภอภูเวียง ที่ทำการปกครองอำเภอเวียงเก่า องค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง และเทศบาลตำบลภูเวียง นอกจากนั้น ผู้วิจัยก็ได้เดินทางไปถ่ายภาพเก็บข้อมูลจากสถานที่ด้วยตนเอง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้แนวคิดในการตีความเพื่อหาความหมายหรือนัยทางการเมืองจากสิ่งที่ปรากฏ เช่น รูปสัญลักษณ์ สภาพทางกายภาพของหน่วยในการวิเคราะห์ การจัดพิธีกรรมสักการะ เป็นต้น นอกจากนั้นก็วิเคราะห์ตีความจากสิ่งที่ไม่ปรากฏ โดยวิเคราะห์ถึงเบื้องหลังหรือกฎเกณฑ์ จารีตปฏิบัติของสังคม ที่มีผลกระทบต่อองค์การอยู่ของสัญลักษณ์ที่เป็น

หน่วยในการวิเคราะห์ พร้อมกับอธิบายผลการวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา (descriptive analysis) โดยบรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษาและผลของการวิเคราะห์ตีความ แล้วมีการวิเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ควบคู่กันไป

ทั้งนี้ ประเด็นที่จะวิเคราะห์ประกอบด้วย

1. การตีความหรือหานัยจากแนวคิดที่ริเริ่มก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์
2. การตีความหรือหานัยจากบริบทและสภาพทางกายภาพของศาลเจ้าจอมนรินทร์
  - 2.1 นัยทางการเมืองของรูปปั้นพระยานรินทร์
  - 2.2 นัยทางการเมืองของชื่อ “เจ้าจอม”
  - 2.3 นัยทางการเมืองของสถานที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์
  - 2.4 นัยทางการเมืองของค่ายก้องเชิดชู
  - 2.5 นัยทางการเมืองจากพิธีกรรมสักการะ
  - 2.6 นัยทางการเมืองจากการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์

อนึ่ง เพื่อให้สามารถมองเห็นความหมายสำคัญที่ซ่อนเร้นอยู่ในรูปสัญลักษณ์และบริบทต่างๆ ของรูปสัญลักษณ์ ในการวิเคราะห์ตีความอาจจะเกินเลยไปจากเจตนาหรือความเข้าใจของผู้สร้างรูปสัญลักษณ์ แต่ก็เป็นกรวิเคราะห์ตามแนวคิดของศาสตร์การตีความที่เชื่อว่ายังมีหลายสิ่งทีภาษาหรือรูปสัญลักษณ์สื่อสารไม่ได้หรือสื่อสารไม่หมด เพราะข้อจำกัดของภาษาหรือรูปสัญลักษณ์นั้นๆ ทำให้ยังมีสิ่งที่หลงเหลืออยู่ และต้องอาศัยการตีความจึงจะเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ได้

บทที่ 4

บทวิเคราะห์นโยบายการเมืองศาลเจ้าจอมนรินทร์

แนวความคิดในการสร้างสิ่งที่เป็นอนุสรณ์เพื่อเป็นการระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์สำคัญทั้งในด้านวีรกรรมหรือคุณงามความดีที่ได้กระทำไว้ในอดีตนั้น ผู้ก่อสร้างมีเจตนาเพื่อให้เป็นสิ่งโน้มนำจิตใจและเป็นแบบอย่างแก่นุชนรุ่นหลัง โดยสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์มักจะถูกสร้างไว้ตามที่ทางสาธารณะซึ่งประชาชนทั่วไปสามารถพบเห็นได้ง่าย อีกทั้งยังได้ผนวกเอาระบบความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อตามท้องถิ่นมาผูกโยงเข้าไปด้วย ทำให้สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของสาธารณชนในฐานะเป็นตัวหล่อหลอมกลมกล่อมกลางทางสังคม (socialize) ได้โดยตรง และโดยเหตุที่สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์เมื่อมีการสร้างขึ้นมาแล้วมักจะดำรงอยู่นานไม่มีการทำลายจึงทำให้บทบาทของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์แต่ละแห่งยังคงดำรงอยู่ยาวนานเท่าที่สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้น ๆ ยังคงดำรงตนอยู่

เนื่องจากมีผู้มองเห็นถึงประโยชน์ของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ดังกล่าว จึงได้พยายามนำเอาสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์มาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อหล่อหลอมผู้คนให้มีความคิดความเชื่อคล้ายตามตน อาจจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามที หรือแม้สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์อาจจะไม่สามารถทำหน้าที่สื่อสารความคิดความเชื่อของผู้ก่อสร้างสู่สาธารณชนได้ทั้งหมดอันเป็นผลมาจากข้อจำกัดต่าง ๆ แต่สาร (message) ที่ปรากฏออกมาจากสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้นก็ได้สะท้อนให้สาธารณชนในฐานะผู้รับสารได้รับรู้ได้คิด ได้รู้สึก และมองเห็นถึงความคิดความเชื่อบางอย่างอยู่ดีไม่มากนักน้อยซึ่งขึ้นอยู่กับภูมิหลังหรือความสามารถของตัวผู้รับสารว่าจะสามารถถอดรหัสหรือตีความสิ่งที่แฝงเร้นอยู่ภายในสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้น ๆ ได้มากน้อยเพียงใด แต่อย่างน้อยที่สุดโดยสภาพทางกายภาพภายนอกของตัวสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ก็ยังสามารถบอกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ได้ในระดับหนึ่งอยู่แล้ว ด้วยเหตุดังกล่าวนี้นี้ สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์จึงมักจะมีการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตลอด ไม่มากนักน้อยหรือไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ดังเราจะเห็นได้จากกรณีรัฐสร้างอนุสาวรีย์วีรชนที่เสียสละชีวิตจากการสู้รบในสงครามเพื่อหวังกระตุ้นให้ประชากรภายในรัฐเกิดความรักชาติอันเป็นการหวังผลในการสร้างความมั่นคงด้านการเมืองการปกครองให้เกิดขึ้นแก่รัฐ หรือดังกรณีผู้มีบทบาทในสังคมซึ่งอาจจะป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือนักการเมืองทั้งในระดับชาติหรือในระดับท้องถิ่นมักจะสร้างชื่อเสียงและการยอมรับให้กับตนด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เป็นผู้ริเริ่มการก่อสร้าง เป็นประธานในพิธีเปิด เป็นประธานในพิธีสักการะหรืองานฉลองประจำปี เป็นต้น ซึ่งการกระทำเหล่านี้เป็นการชี้ให้เห็น

ว่าในกระบวนการทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ตั้งแต่ขั้นริเริ่มจนถึงขั้นสุดท้ายนั้นมักจะมีการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ด้วยตลอด แม้บางกรณีผู้เกี่ยวข้องอาจจะไม่มีเจตนาให้เป็นเช่นนั้นก็ตาม

นอกจากนั้น สิ่งที่ต้องการจะระลึกถึงหรือสิ่งที่จะนำมาก่อสร้างให้เป็นอนุสรณ์ไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือเหตุการณ์ก็มักจะมี ความเกี่ยวข้องกับแนวความคิดความเชื่อของผู้ริเริ่มแฝงเร้นอยู่ในตัวสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้น ๆ และยังเกี่ยวโยงไปถึงลักษณะทางกายภาพตลอดจนสถานที่ก่อสร้างของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ด้วย เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ที่จะต้องจัดทำให้สอดคล้องหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยทั่วไปลักษณะทางกายภาพของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญในการวิเคราะห์หาความหมายเพราะลักษณะและรูปแบบของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อแสดงให้เรามองเห็นถึงความคิดความเชื่อที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในตัวสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ได้ชัดเจนที่สุด และยังเป็นส่วนที่ปรากฏออกมาสู่สาธารณชนในขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการการสร้างสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ด้วย ผู้พบเห็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์จะมีความคิดความเชื่อคล้ายตามความคิดความเชื่อของผู้ริเริ่มหรือไม่ ส่วนหนึ่งนั้นก็ขึ้นอยู่กับลักษณะและรูปแบบของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นี้ เพราะเหตุที่ว่าผู้ริเริ่มต้องพยายามให้มากที่สุดที่จะจัดสร้างให้สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ได้ทำหน้าที่สื่อถึงความคิดหรือจินตนาการให้สอดคล้องกับแนวความคิดความเชื่อที่ตนต้องการปลูกฝัง (socialize) สู่สาธารณชน ในด้านของสถานที่ก่อสร้างหรือสถานที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้นก็มีความสำคัญเช่นกัน ซึ่งโดยปกติแล้วสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์มักจะถูกใช้ประโยชน์โดยนำไปเกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ในอดีตแล้วนำมาสร้างให้เห็นเป็นรูปธรรม เข้าถึงได้ง่ายเร้าอารมณ์ได้ดี และนี่คือเหตุผลที่สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ต่าง ๆ มักจะถูกก่อสร้างหรือตั้งอยู่ในที่สาธารณะ นอกจากนั้นสถานที่ก่อสร้างหรือที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ยังได้บ่งบอกถึงการให้การยอมรับหรือมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด หากสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ใดถูกสร้างขึ้นอย่างใหญ่โตและตั้งอยู่ใจกลางเมืองย่อมมีความสำคัญมากกว่าสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ตามต่างจังหวัดหรืออำเภอ และสถานที่ก่อสร้างหรือสถานที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ยังเป็นตัวบ่งชี้ให้เราเห็นว่าความคิดความเชื่อที่แฝงเร้นอยู่ในสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้นๆ ได้รับการยอมรับจากสาธารณชนมากน้อยเพียงใด อีกทั้งมีเหตุปัจจัยอื่นๆ หรือข้อจำกัดในเรื่องใดบ้างที่เป็นตัวกำหนดให้ผู้ริเริ่มต้องสร้างในสถานที่เช่นว่านั้น

อีกปัจจัยหนึ่งที่ควรนำมาพิจารณาในการหาความหมายของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้นคือบทบาทในขณะดำรงตนอยู่ของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์โดยพิจารณาจากรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ เช่น การจัดให้มีพิธีสักการะหรืองานฉลองประจำปี การเช่นไหว้ของสาธารณชน การวาง

พวงมาลา เป็นต้น รูปแบบพิธีกรรมเหล่านี้ก็เป็นส่วนสำคัญที่จะบอกให้เราว่าสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้นยังคงมีความสำคัญเพียงใดในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะความต่อเนื่องของพิธีกรรมที่กระทำสืบมา เพราะพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สร้างความมีชีวิตให้กับความคิดความเชื่อที่ซ่อนอยู่ในสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ หากสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ใด ๆ ที่สร้างขึ้นแล้วกลับถูกลบทิ้งโดยไม่มีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องย่อมมีความฉืดจางกว่าสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ที่มีพิธีกรรมอยู่เป็นประจำ ในขณะที่เดียวกันหากพิธีกรรมนั้นมีบุคคลสำคัญเข้าร่วมในพิธีก็ย่อมมีความสำคัญแตกต่างจากพิธีกรรมที่เป็นงานฉลองแบบชาวบ้าน บทบาทในขณะดำรงตนอยู่ของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์จึงเป็นตัวชี้วัดอย่างหนึ่งถึงความพยายามที่จะหล่อหลอมกลมเกลียวทางสังคมและการเมือง โดยให้ความสำคัญต่อสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ผ่านรูปแบบพิธีกรรม ซึ่งกรณีนี้ยังรวมไปถึงการปรับปรุงหรือบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้น ๆ ด้วย

การวิเคราะห์หาความหมายจากสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์อีกประการหนึ่งคือ การพิจารณาถึงเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำกับหรือเป็นตัวกำหนดให้สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์มีความหมายไปในลักษณะนั้น ๆ กล่าวคือ หากให้สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์เป็นเหมือนสัญญาณ (sign) หรือตัวสื่อความหมาย (signifier) การที่จะทำความเข้าใจในความหมายของสัญญาณหรือความคิดที่รูปสัญญาณต้องการจะสื่อ (signified) ได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นนั้น เราจะต้องพิจารณาต้องเข้าใจถึงบริบท (context) หรือเหตุการณ์แวดล้อม (circumstance) ที่สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์นั้น ๆ ถูกผลิตขึ้นมาด้วย เช่น ใครเป็นผู้สร้าง สร้างด้วยวัตถุประสงค์ใด ผู้สร้างต้องการสื่อสารความคิดไปถึงบุคคลกลุ่มใด (decoder) สภาพสังคมในขณะที่ผลิตหรือก่อสร้างเป็นอย่างไร มีกฎเกณฑ์จารีตปฏิบัติ เหตุการณ์หรือเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องหรือไม่ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเหตุปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายให้กับตัวสัญญาณทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์รวมตลอดจนการดำรงตนอยู่ตั้งแต่เริ่มก่อสร้างในอดีตจนถึงปัจจุบันนั้น มักจะมีการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์อยู่โดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นการเมืองระดับชาติหรือการเมืองระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อม และไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม อีกทั้งแนวความคิดความเชื่อที่เกิดจากการหล่อหลอมโดยสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ก็มีบางส่วนที่เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองซึ่งเนื้อหาสาระในส่วนที่เกี่ยวกับการเมืองนี้จะใช้เป็นกรอบเนื้อหาสำหรับการวิเคราะห์งานวิจัยครั้งนี้ ส่วนแนวการวิเคราะห์นอกจากจะวิเคราะห์โดยใช้แนวการตีความหรือหาความหมายจากตัวสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์แล้ว ยังจะพิจารณาถึงบริบทหรือเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและการดำรงตนอยู่ของสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ด้วย

1. การตีความหรือหานัยจากแนวคิดที่ริเริ่มก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยได้พยายามสร้างความเป็นปึกแผ่นหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนภายในชาติภายใต้กระบวนการสร้างรัฐชาติ โดยมีลักษณะสำคัญคือการรวมศูนย์อำนาจให้รัฐบาลกลางมีอำนาจในการปกครองบริหาร และการทำให้พลเมืองมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันภายใต้การใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน เช่น ธงชาติเดียวกัน ภาษาเดียวกัน วัฒนธรรมเดียวกัน ประวัติศาสตร์เดียวกัน เป็นต้น ซึ่งลักษณะเหล่านี้อาจจะไม่ตรงกับลักษณะของเผ่าพันธุ์เดิมที่มีประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์ (identity) เป็นแบบเฉพาะของตนในแต่ละท้องถิ่น

ในการใช้อำนาจของรัฐผ่านกระบวนการสร้างรัฐชาติของไทยนั้น นอกจากรัฐจะใช้อำนาจในแบบของอำนาจอธิปไตยโดยการออกกฎหมายระเบียบข้อห้ามต่างๆแล้ว รัฐยังได้สร้างวาทกรรมของ “ความเป็นไทย” ขึ้นมาเพื่อหล่อหลอมความแตกต่างหลากหลายในด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรมให้เป็นหนึ่งเดียว โดยผ่านทางสื่อประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรการศึกษา ตำราเรียน เอกสารที่ตีพิมพ์โดยทางราชการ นวนิยาย ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ คำพูดของชนชั้นนำในสังคม (elite) หรือแม้แต่บทสนทนาในชีวิตประจำวัน จนทำให้สังคมไทยมีความรู้สึกว่าการใช้สัญลักษณ์ร่วมกันหรือการมีเอกลักษณ์ของความเป็นไทยอย่างเดียวกันกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาและถือว่าเป็นเรื่องของจารีตปฏิบัติในสังคม แต่ในขณะเดียวกัน การสร้างเอกลักษณ์หรือความเป็นหนึ่งเดียวขึ้นมาจากความแตกต่างหลากหลายเป็นเรื่องของการชูความเฉพาะเจาะจงของสิ่งหนึ่ง ๆ ที่ไปกดทับปิดกั้นความเฉพาะเจาะจงของแบบอื่น ๆ เอาไว้ ส่งผลให้เกิดกระบวนการเบียด (exclusion) กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ซึ่งมีภาษา วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ ตลอดจนประวัติความเป็นมาที่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทยหรือแตกต่างจาก “ความเป็นไทย” ให้กลายเป็น “ความเป็นอื่น” ซึ่งการเกิดขึ้นของลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการใช้อำนาจของรัฐอีกรูปแบบหนึ่งเพื่อจัดระเบียบในสังคม เป็นอำนาจที่ไม่ใช่อำนาจอธิปไตยแต่เป็นอำนาจในความหมายที่เป็นความรู้และความจริง เป็นอำนาจที่หลุดนอกรอบจากสถานภาพของบุคคลและโครงสร้างสถาบันทางสังคม เป็นการให้ความสำคัญกับอำนาจในแง่มุมของการสร้างวาทกรรมที่เป็นการอธิบายความหมายของคำกับความสัมพันธ์เชิงผูกขาดในการอธิบายความจริงในสังคม การใช้อำนาจประเภทหลังดังกล่าวนี้ มิเชล ฟูโกต์ ถือว่าเป็นเรื่องศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับสถานะปกติธรรมดา (ไซบริตัน เจริญสินโอฟาร 2545: 276) และโดยนัยนี้ อำนาจจึงมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง และมีอยู่ในทุกระดับภายในสังคม ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดคคคคคค คควคคว หรือเสริมอำนาจให้กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (ธโรธร ตู๋ทองคำ 2548: 487)

แนวคิดการริเริ่มก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์รัฐชาติของไทย เพราะที่ผ่านมากกระบวนการสร้างรัฐชาติของไทยได้สร้างประวัติศาสตร์ในเชิง “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม” ขึ้นมา เพื่อยกย่องเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นมหาวีรบุรุษ ส่วนสามัญชนในหน้าประวัติศาสตร์ของไทยหากจะได้รับการยกย่องเชิดชูในระดับใกล้เคียงกับพระมหากษัตริย์ก็ต้องเป็นบุคคลที่ได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ อย่างเช่นกรณีท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) เมืองนครราชสีมา และพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) เมืองชัยภูมิ โดยกระบวนการสร้างรัฐชาติในมิตินี้ได้ไปกดทับปิดกั้นไม่ให้เรื่องราวของพระยานรินทร์ปรากฏขึ้นมาในสังคม พระยานรินทร์เป็นบุคคลที่อยู่ในฝ่ายของเจ้าอนุวงศ์ผู้เป็นกบฏต่อราชอาณาจักรไทย ซึ่งตามแนวคิดอุดมการณ์รัฐชาติของไทยพระยานรินทร์จึงมีความเป็นอื่น เมื่อแนวคิดรัฐชาติไม่ยอมรับส่งเสริมความแตกต่าง กลุ่มผู้มีแนวคิดแตกต่างที่ต้องการยกย่องเชิดชูวีรกรรมและความเป็นวีรบุรุษของพระยานรินทร์จึงริเริ่มก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ขึ้นมา โดยเป็นการก่อสร้างในลักษณะพัฒนาหรือต่อยอดจากศาลเจ้าซึ่งสภาพเดิมนั้นได้อิงไว้กับความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณและผีบรรพบุรุษ อีกทั้งขนาดของศาลเจ้าก็มีได้ใหญ่โตหรือเด่นจนเกินใคร ที่สำคัญการที่ศาลเจ้าแห่งนี้มีรูปปั้นของพระยานรินทร์ปรากฏอยู่ด้วยนั้นได้ทำให้ศาลเจ้ามีสภาพเป็น “กึ่งศาลเจ้ากึ่งอนุสาวรีย์” ซึ่งวิธีการและรูปลักษณะของศาลเจ้าจอมนรินทร์ที่เกิดขึ้นนี้คือวิธีการปรับตัวเพื่อเข้าสู่บริบทของสังคมไทยโดยให้สอดคล้องกับกระแสหลักของความเป็นไทยพร้อม ๆ กับให้สามารถธำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเองไว้

แฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) กล่าวว่า ความหมายของสรรพสิ่งมิได้ดำรงอยู่ในตัวของสิ่งนั้น แต่อยู่ที่ความสัมพันธ์ของสิ่งนั้นกับสิ่งอื่น ๆ ภายใต้ระบบเดียวกัน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอบาร 2545: 10) ด้วยเหตุนี้ หากเทียบเคียงศาลเจ้าจอมนรินทร์กับอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีหรือคุณหญิงโม และอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพลหรือพญาแล อดีตเจ้าเมืองชัยภูมิ ก็จะเห็นความแตกต่างและมองเห็นความหมายหรือนัยทางการเมืองที่แฝงเร้นอยู่ภายในศาลเจ้าจอมนรินทร์ โดยเฉพาะในมิติของการให้ความสำคัญและการยกย่องเชิดชูที่ถูกโยงเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองของไทย ทั้งคุณหญิงโมและพญาแลต่างก็เป็นบุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์หน้าเดียวกันกับพระยานรินทร์เมื่อครั้งเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ แม้พระยานรินทร์จะมีคุณสมบัติที่ครบถ้วนเป็นผู้ซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี แต่การที่อยู่คนละฝ่ายในการทำศึกสงครามในครั้งนั้น ก็ทำให้พระยานรินทร์ไม่ได้รับการยกย่องเชิดชูอย่างคุณหญิงโมและพญาแลผู้ซึ่งได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย

คุณหญิงโมได้รับการยกย่องว่าเป็นวีรสตรีผู้รวบรวมครัวชายหญิงที่ถูกแม่ทัพฝ่ายเจ้าอนุเวียงจันทน์กวาดต้อนไปเป็นเชลยเข้าต่อสู้ฆ่าฟันทหารลาวล้มตายเป็นอันมาก ณ ท่งสำริด¹ แขวงเมืองนครราชสีมา เมื่อศึกสงครามสงบก็ได้รับโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นท้าวสุรนารี และเมื่อมีการก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีขึ้นในภายหลังเมื่อ พ.ศ. 2477 ลักษณะรูปปั้นหรือรูปหล่อของท้าวสุรนารีก็ยังได้รับการออกแบบเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย โดยรูปหล่อท้าวสุรนารีตัดผมทรงดอกกระพุ่ม แต่งกายด้วยเครื่องยศพระราชทาน มีขอวากุมดาบ ปลายดาบจรดพื้น มือซ้ายท้าวสะเอว หันหน้าไปทางทิศที่เป็นที่ตั้งของกรุงเทพมหานครอันเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินสยาม ส่วนพระยาภักดีชุมพลหรือพญาแลเจ้าเมืองชัยภูมิเป็นผู้ที่ไม่ยอมเข้าด้วยกับเจ้าอนุเวียงจันทน์ในการศึกครั้งนั้นจึงถูกเจ้าอนุสั่งประหาร ต่อมาก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่ยอมสละชีวิตเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทยจึงได้มีการสร้างอนุสาวรีย์ของท่านขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2508 โดยรูปหล่อของพระยาภักดีชุมพลก็หันหน้าไปทางทิศที่เป็นที่ตั้งของกรุงเทพมหานครอันเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย

ส่วนพระยานรินทร์มีความแตกต่างที่เป็นตรงกันข้ามกับคุณหญิงโมและพญาแล โดยพระยานรินทร์เป็นแม่ทัพฝ่ายกบฏ เป็นคู่สงครามกับพระมหากษัตริย์ของไทย เป็นผู้ไม่ยอมจงรักภักดีต่อราชอาณาจักรไทย และถูกสำเร็จโทษโดยแม่ทัพหลวงของกองทัพไทย ถึงแม้ว่าจะมีคุณสมบัติเด่นด้านความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี แต่ก็เป็นการซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดีต่อฝ่ายศัตรูของชาติไทย พระยานรินทร์จึงมีความเป็นอื่นและเป็นผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ของชาติไทย การที่จะไปยกย่องเชิดชูด้วยการสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่พระยานรินทร์จึงเป็นเรื่องที่ขัดต่ออุดมการณ์รัฐชาติของไทย ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญของกลุ่มผู้สนับสนุนในวีรกรรมของพระยานรินทร์

การเกิดขึ้นของอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีที่จังหวัดนครราชสีมา และลักษณะของรูปหล่อท้าวสุรนารีที่ถูกออกแบบให้เป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายในเชิงแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทยและแผ่นดินไทยนั้น ด้านหนึ่งก็มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างให้ประชาชนมีความจงรักภักดีและเทิดทูนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ทำให้ประชาชนภายในชาติทุกหมู่เหล่าทุกชาติพันธุ์มีจุดศูนย์รวมจิตใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันเป็นการจัดทำเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดอุดมการณ์รัฐชาติ แต่อีกด้านหนึ่ง สิ่งนี้กลับไปกดทับปิดกั้นความแตกต่างหรือความเป็นอื่นที่เป็นวีรกรรมของผู้ก่อการกบฏต่อพระมหากษัตริย์ไทยและแผ่นดินไทยไม่ให้ปรากฏขึ้น ด้วยเหตุนี้ หากจะก่อสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่พระยานรินทร์ก็ไม่สามารถจะทำให้เหมือนอย่างอนุสาวรีย์ของ

¹ คำนี้สามารถใช้ได้ทั้ง " สำริด " และ " สัมฤทธิ์ " เพราะมีความหมายเดียวกัน ในงานวิจัยนี้บางแห่งผู้วิจัยสะกดเป็น " สัมฤทธิ์ " เพราะถือตามการสะกดคำในหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ท้าวสุรนารีได้ เพราะพระยานรินทร์เป็นคู่ตรงกันข้าม ผู้สร้างคงไม่สามารถหล่อรูปปั้นให้มีนัย แสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย ทางกรมไทยคงไม่ยินยอมให้ใช้พื้นที่สาธารณะ สำหรับสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่ผู้ที่เคยเป็นฝ่ายกบฏของแผ่นดินไทย ยิ่งในระยะถัดมาได้มีการสร้าง อนุสาวรีย์ให้แก่พระยาภักดีชุมพล (พญาแล) โดยมีนัยเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทยใน ลักษณะเดียวกันกับอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ก็ยังเป็นการตอกย้ำถึงการกดทับปิดกั้นการยกย่องเชิดชูผู้ มีความเป็นอื่นอย่างกรณีพระยานรินทร์ไม่ให้ออกมาในรูปแบบของอนุสาวรีย์

ภาพที่ 4.1 สภาพภายนอกของศาลเจ้าจอมรินทร์ ณ บริเวณปากช่องภูเวียง

ด้วยเหตุที่การจะก่อสร้างอนุสาวรีย์ใด ๆ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับสถาบัน พระมหากษัตริย์และการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทย และอนุสาวรีย์ได้ถูกโยงให้ เกี่ยวข้องกับการเมืองไทยมาโดยตลอด จากการศึกษาของพิบูลย์ หัตถกิจโกศล (2527: 169-170) ก็

พบว่าอนุสาวรีย์ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อหาประโยชน์ทางการเมืองของผู้มีอำนาจในสังคมไทยด้วยการหล่อหลอมกล่อมเกล่าประชาชนให้มีค่านิยม ความคิด ความเชื่อตามที่ผู้นำหรือรัฐต้องการ และการสร้างอนุสาวรีย์ในประเทศไทยก็มีแนวคิดที่มุ่งให้ความสำคัญหรือยกย่องเทิดทูนสถาบันกษัตริย์ราชวงศ์จักรี ซึ่งแนวคิดการก่อสร้างอนุสาวรีย์ดังกล่าวนี้มีอำนาจเพียงพอที่จะไปกดทับปิดกั้นมิให้มีการก่อสร้างอนุสาวรีย์แก่บุคคลที่เป็นฝ่ายตรงกันข้ามหรือมีความเป็นอื่นที่มีใช้ความเป็นชาติไทย ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้มีแนวคิดแตกต่างในอำเภอกูเวียงจึงไม่กล้าที่จะก่อสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่พระยานรินทร์ จนต้องหันไปพึ่งพาศาลเจ้าและพัฒนาศาลเจ้านั้นให้มีลักษณะใกล้เคียงกับอนุสาวรีย์ เพราะแนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์ในสังคมไทยได้ถูกสงวนไว้ให้เป็นพื้นที่สำหรับแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทย จนแนวคิดนี้กลายเป็นกระแสหลักและเป็นเรื่องปกติธรรมดาในสังคมไทย หากการก่อสร้างอนุสาวรีย์ใดที่ไม่เป็นไปตามแนวคิดกระแสหลักก็จะทำให้อนุสาวรีย์นั้น ๆ ถูกเบียดให้กลายเป็นความเป็นอื่น ศาลเจ้าจอมรินทร์จึงเป็นไปได้เพียง “กึ่งศาลเจ้ากึ่งอนุสาวรีย์” หากจะพัฒนาไปถึงขั้นเป็นอนุสาวรีย์อย่างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีหรืออนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพลก็จะเป็นการออกนอกกรอบของแนวคิดกระแสหลักที่สังคมไทยได้ขีดเส้นตีกรอบกำหนดเอาไว้ให้

ในการหาความหมายจากสิ่งที่ปรากฏนั้น โรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ได้แนะนำว่า ความหมายเกิดจากคนอ่านหรือผู้พบเห็น โดยคนอ่านหรือผู้พบเห็นจะเป็นผู้สร้างความหมายใหม่ขึ้นจากสิ่งที่ปรากฏซึ่งคนเขียนหรือคนสร้างเองอาจคิดไม่ถึงก็ได้ เพราะสิ่งที่ปรากฏนั้นมีใช้คู่กับความหมาย ความหมายจึงมิได้ถูกผูกขาดและมีเพียงหนึ่งเดียว แต่ความหมายมีหลากหลายโดยใช้แนวคิดเรื่องความหมายแฝง (connotation) มาใช้ ทั้งนี้ ความหมายแฝงหรือมายาคติ (myth) ไม่สามารถตีความจากสิ่งที่ปรากฏได้ แต่ต้องตีความหมายจากกระบวนการในการผลิตสิ่งที่พบเห็นและกฎเกณฑ์ของสังคมในขณะนั้น ๆ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอพาร 2545: 213)

หากจะพิจารณาหาความหมายจากแนวคิดในการสร้างศาลเจ้าจอมรินทร์ขึ้นมา นั้น ความหมายตรง (denotation) ก็คงเป็นเพียงต้องการยกย่องเชิดชูวีรกรรมและแสดงความรักอาลัยแก่พระยานรินทร์ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการแสวงหาและชำระอัตลักษณ์ตลอดจนประวัติความเป็นมาแห่งชาติพันธุ์ท้องถิ่นของตน โดยสามารถดูได้จากเอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับประวัติของพระยานรินทร์ที่คนเขียนหรือผู้ค้นคว้าจะให้ความสำคัญต่อการสู้รบที่หาญกล้าของพระยานรินทร์ในสนามรบเมืองหนองบัวลำภู กับการให้คุณค่าต่อคุณสมบัติของพระยานรินทร์ที่เป็นชายชาติทหารซึ่งได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อเจ้าอนุเวียงจันทน์เพียงองค์เดียว เมื่อแพ้ศึกสงครามแล้วก็ขอยอมตาย ไม่ยอมเป็นข้าสองเจ้าป่าสองนาย โดยวีรกรรมและคุณสมบัติอันโดดเด่นนี้ย่อมนำมา

ซึ่งความภาคภูมิใจของบุคคลผู้มีความผูกพันทางเผ่าพันธุ์เดียวกันกับพระยานรินทร หากพระยานรินทรได้รับการยกย่องเชิดชูก็จะทำให้ชุมชนแห่งนี้ได้รับการยกย่องเชิดชูไปด้วย

แต่ความหมายแฝงอันเป็นความหมายในระดับมายาคติตามทัศนะของบาร์ตส์ หรือนัยทางการเมืองที่แฝงเร้นอยู่ภายในแนวคิดการสร้างศาลเจ้าจอมรินทรนั้น คือ การแสดงออกที่ปฏิเสธหรือไม่ยอมรับในแนวคิดกระแสหลักของการสร้างอนุสาวรีย์ของไทยที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญหรือยกย่องเชิดชูเฉพาะคนบางกลุ่มมากเกินไป ปฏิเสธแนวคิดหรืออุดมการณ์รัฐชาติที่ต้องการสร้างเอกภาพของคนภายในรัฐจนไปกดทับปิดกั้น และทำลายคุณค่าอัตลักษณ์ตลอดจนประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติพันธุ์กลุ่มอื่น ๆ รวมถึงเป็นข้อเรียกร้องต่อสังคมเพื่อต้องการแสดงออกของเผ่าพันธุ์หรือชุมชนท้องถิ่นที่ต้องการหลุดพ้นจากการถูกข่มเหงศักดิ์ศรีแห่งชาติพันธุ์ หรือต้องการหลุดพ้นจากฝ่ายที่ถูกกระแสหลักของฝ่ายเทพเบียดให้กลายเป็นฝ่ายชั่วร้าย

ที่สำคัญ หากมองในมิติของอำนาจที่ไม่ใช่อำนาจอธิปไตย แต่เป็นอำนาจในความหมายที่เป็นความรู้และความจริงซึ่งตามอธิบายของธโรธร ผู้ทองคำ (2548: 487) อำนาจนี้มีอยู่ทุกหนทุกแห่งและมีอยู่ในทุกระดับภายในสังคม นั่นก็หมายความว่า กลุ่มผู้สร้างศาลเจ้าจอมรินทรได้สร้างอำนาจดังที่ว่ามีขึ้นในชุมชนของตนเพื่อต่อสู้หรือเรียกร้องสิทธิในการแสดงความเป็นท้องถิ่นจากรัฐ โดยศาลเจ้าจอมรินทรคือสัญลักษณ์ทางการเมืองอีกรูปแบบหนึ่งของการต่อสู้ทางการเมืองที่ไม่ใช่การเผชิญหน้ากัน หรือไม่ต้องการใช้กำลังรุนแรงต่อกัน แต่เป็นการต่อสู้แบบแอบแฝงที่มีความละเอียดอ่อนมีผลต่อความรู้สึกและจิตใจของผู้คน ส่วนการเชิดชูคุณสมบัติเด่นของพระยานรินทรในด้านความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ก็คือการให้ความหมายให้คุณค่าแก่ศาลเจ้าจอมรินทร อันเป็นการปรับรูปแบบการนำเสนอเพื่อให้อำนาจของกลุ่มตนในความหมายที่เป็นความรู้และความจริงสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางบริบทของสังคมและการเมืองของไทย

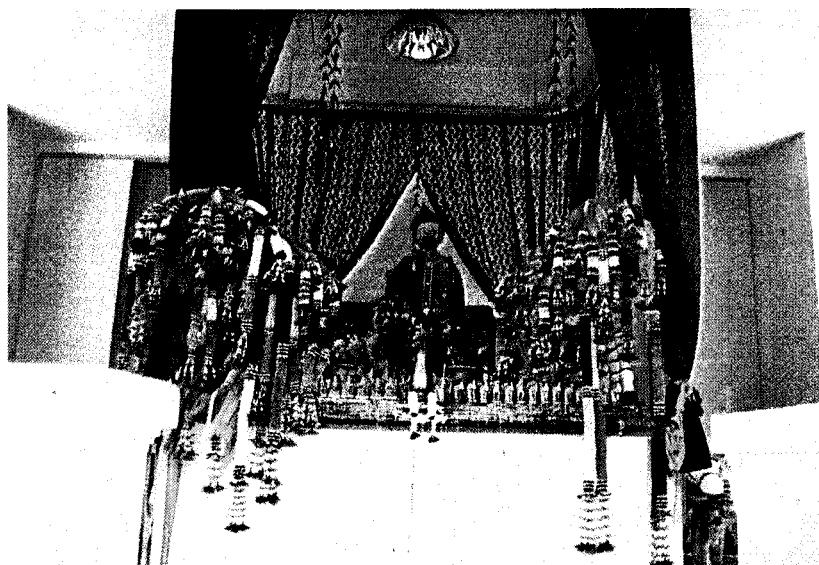
2. การตีความหรือหานัยจากบริบทและสภาพทางกายภาพของศาลเจ้าจอมรินทร

2.1 นัยทางการเมืองของรูปปั้นพระยานรินทร

การที่มนุษย์สร้างรูปปั้นของบุคคลใด ๆ ขึ้นไว้นั้น ก็เพื่อให้เป็นอนุสรณ์หรือเป็นที่ระลึกถึงบุคคลนั้น ๆ ซึ่งโดยทั่วไปมักจะเป็นการยกย่องเชิดชูถึงวีรกรรมหรือคุณงามความดีของเจ้าตัวที่ได้กระทำไว้ให้แก่สังคม ด้วยเหตุนี้ลักษณะหรือรูปสัญลักษณ์ของตัวรูปปั้นมักจะถูกออกแบบให้ทำหน้าที่สื่อสารถึงสาระสำคัญของ “สาร” ที่ต้องการจะสื่อไปยังผู้รับสารหรือผู้พบเห็นรูปปั้นอย่างเช่น รูปปั้นอนุสาวรีย์พระยาพิชัยที่มีดาบหักหนึ่งเล่มอยู่ในกำมือขวาก็สื่อถึงจิตใจอันองอาจ

กล่าวหาญ รักษาติ เลียสละ ที่ต่อสู้กับศัตรูจนดาบของตัวเองหักคามือ รูปปั้นอนุสาวรีย์ยุทธหัตถี สมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็สื่อถึงการต่อสู้กันด้วยอาวุธบนหลังช้างอันเป็นวิธีการรบอย่างกษัตริย์ ในสมัยโบราณ รูปปั้นอนุสาวรีย์สุนทรภู่ที่ถืออุปกรณการเขียนหนังสือก็สื่อถึงความเป็นกวีนักแต่ง กลอน ฯลฯ

รูปปั้นพระยานรินทร์ที่ประดิษฐานอยู่ภายในซุ้มศาลาทรงไทยของศาลเจ้าจอม นรินทร์ เป็นรูปปั้นที่สร้างเมื่อ พ.ศ. 2506 เมื่อครั้งที่นายศิริ ประชญา นายอำเภอภูเวียงในขณะนั้น ได้นำราษฎรและพ่อค้าคหบดีในอำเภอภูเวียงร่วมกันบริจาคเงินสิ่งของจัดสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ ขึ้น โดยบูรณะเพิ่มเติมจากศาลเจ้าจอมของเดิมที่มีมาก่อนแล้ว ต่อมาเมื่อมีการบูรณะครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2548 จึงได้อัญเชิญรูปปั้นนี้ขึ้นประดิษฐานไว้ภายในซุ้มศาลาทรงไทยที่สร้างขึ้นใหม่ ลักษณะ หรือรูปลักษณะที่แสดงความเป็นสัญลักษณ์ของรูปปั้นไม่ได้บ่งบอกถึงคุณสมบัติหรือลักษณะเด่นของ พระยานรินทร์ ไม่เหมือนอย่างกรณีรูปปั้นอนุสาวรีย์พระยาพิชัยดาบหัก รูปปั้นอนุสาวรีย์ยุทธหัตถี สมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือรูปปั้นอนุสาวรีย์สุนทรภู่ รูปปั้นของพระยานรินทร์เป็นรูปที่ปั้น ก่อด้วยปูน มีขนาดเล็ก เป็นทำขึ้นกำลังก้าวเท้าขวา สูงประมาณ 70 เซนติเมตร ในมือขวาถือดาบ ไม่ใช้รูปหล่อโลหะขนาดใหญ่อย่างที่พบเห็นทั่วไป ฝีมือการปั้นก็ไม่ละเอียดประณีตเพราะเป็น ฝีมือคนในพื้นที่ไม่ใช่ช่างผู้ชำนาญการของกรมศิลปากร ความเป็นสัญลักษณ์ที่พอจะสื่อสารให้รับรู้ได้ โดยตรงก็คงมีเพียงดาบและเสื้อที่สวมให้กับรูปปั้นซึ่งรูปทรงเสื้อเป็นแบบยุคสมัยก่อน อันหมายถึง เป็นรูปปั้นของเจ้าเมืองในสมัยก่อน และก็ต้องนำชื่อป้ายคำว่า “ศาลเจ้าจอมนรินทร์” ที่ตั้งอยู่ ด้านหน้ามาประกอบการสื่อสารร่วมกับตัวรูปปั้นด้วย

ภาพที่ 4.2 รูปปั้นพระยานรินทร์ที่ประดิษฐานอยู่ภายในศาลเจ้าจอมนรินทร์

ในการตีความเพื่อหาความหมายจากรูปปั้นซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งนั้น มิใช่เพียง การทำความเข้าใจเฉพาะสิ่งที่ปรากฏอยู่ต่อหน้าเราเท่านั้น การตีความจากรูปปั้นของพระยานรินทร์ ในฐานะที่เป็นตัวสัญลักษณ์ก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากตีความจากรูปลักษณะภายนอกเราก็จะทราบเพียง ความหมายตรง คือ หมายถึงพระยานรินทร์อดีตแม่ทัพฝ่ายลาว และเป็นอดีตเจ้าเมืองหนองบัวลำภู ที่ถูกฝ่ายไทยประหารชีวิต แล้วต่อมาได้มีการสร้างศาลเจ้าขึ้นเพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของดวงวิญญาณ และเป็นที่พักกระกราบไหว้ของอนุชนรุ่นหลัง การตีความเพียงเท่านี้ก็เท่ากับมองว่าตัวรูปปั้นของ พระยานรินทร์เป็นเพียงกล่องบรรจุความหมาย เป็นการตีความเฉพาะสิ่งที่ปรากฏซึ่งมีลักษณะคับ แคบเพราะจะทำให้เราไม่สามารถทราบถึงความหมายอื่นที่อยู่นอกกล่องใบนี้

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2545: 52) ได้สรุปคำแนะนำการตีความถึงสิ่งที่ไม่ ปรากฏอยู่ในตัวสัญลักษณ์ว่า ในบางครั้งเราอาจหาความรู้ได้จากสิ่งที่ไม่ปรากฏ (absence) หรือสิ่งที่ถูก เก็บกดปิดกั้น สิ่งที่อยู่ชายขอบ สิ่งที่คุณเหมือนว่าไร้ความหมายไร้สาระหรือไม่สลักสำคัญ แต่สิ่ง เหล่านี้อาจกลับกลายเป็นแหล่งสร้างความหมายที่สำคัญของการวิเคราะห์หาความรู้ ทั้งนี้เพราะ ไม่มีสิ่งใดที่คุณไร้สาระ แปลกประหลาด เกินจริง เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบใหญ่ ต่างก็มีบทบาทหน้าที่และความหมายในระบบ เพียงแต่เป็นบทบาทหน้าที่ของสิ่งที่ไร้สาระ แปลก ประหลาด เกินจริง ของระบบที่ดำรงอยู่เท่านั้น ซึ่งถ้าพิจารณาตามนี้ ความหมายสำคัญของรูปปั้น พระยานรินทร์จึงไม่ใช่เพียงรูปลักษณะของรูปปั้นที่ปรากฏ แต่ยังมีความหมายแฝงอีกหลายอย่างที่ ซ่อนเร้นอยู่ในตัวรูปปั้น และการตีความตามนี้จะเป็นการเผย (disclosure) ความหมายหรือนัย ของรูปปั้นพระยานรินทร์ออกมา แม้ความหมายเหล่านี้อาจจะเกินเลยไปจากเจตนาหรือความเข้าใจ ของผู้สร้างก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะผู้สร้างไม่ใช่ผู้ให้ความหมายแก่รูปปั้นพระยานรินทร์ แต่ผู้ให้ ความหมายหรือผู้ตีความคือผู้รับสารซึ่งหมายถึงประชาชนผู้มาพบเห็นตัวรูปปั้นพระยานรินทร์ นั้นเอง ดิลไทย (Dillthey 1964:113 อ้างถึงใน ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฬาร 2545:47) ก็ได้กล่าวถึงการ ตีความในลักษณะเดียวกันนี้ว่า “เป้าหมายสูงสุดของกระบวนการตีความ คือ ต้องเข้าใจผู้เขียนให้ได้ ดีกว่าที่ผู้เขียนเข้าใจตัวเอง”

การที่รูปปั้นพระยานรินทร์เป็นเพียงการปั้นด้วยปูน และมีขนาดเล็ก ไม่ใช่รูปหล่อ โลหะขนาดใหญ่อย่างรูปอนุสาวรีย์ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปนั้น หากพิจารณาตามแนวคิดของเคอ โซซูร์ เรื่องความสัมพันธ์หรือความเชื่อมโยงระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ที่มักจะเป็นเรื่องของ กฎเกณฑ์ชุดหนึ่งที่กำหนดให้เป็นอย่างไรเป็นอยู่ และกฎเกณฑ์ที่สำคัญที่สุดได้แก่จารีตปฏิบัติใน แต่ละสังคมซึ่งแตกต่างกันไป (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2545: 22) ก็แสดงว่าในสังคมไทยยังมี กฎเกณฑ์หรือรหัสบางชุดที่กำหนดให้รูปปั้นพระยานรินทร์ปรากฏออกมาอย่างไรเป็นอยู่

กฎเกณฑ์หรือรหัสในสังคมไทยชุดแรกสุดที่น่าจะมีอิทธิพลต่อการสร้างรูปปั้นพระยานรินทร์ คือ เรื่องราวส่วนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทย เพราะพระยานรินทร์ก็เป็นบุคคลที่ปรากฏชื่อในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทย ไม่ว่าจะเป็น “นิราศทัพเวียงจันทน์” ของหม่อมเจ้าทับ หรือบันทึกคำให้การของพระยานรินทร์และคำให้การของเชลยศึกเมื่อครั้งสงครามปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์ที่มีการบันทึกไว้ในเอกสาร โบราณประเภทหนังสือสมุดไทยและกระดาษเพล่า ซึ่งมีผู้คัดถ่ายถอดอักษรจากต้นฉบับแล้วรวบรวมไว้ในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 แต่อย่างไรก็ดี ในการวิจัยครั้งนี้คงไม่ได้ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของประวัติศาสตร์ แต่จะพิจารณาเฉพาะเนื้อหาสาระของแนวคิดทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังการสร้างประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ก็เพื่อให้อยู่ในกรอบของการวิจัย

แนวคิดการสร้างประวัติศาสตร์ที่ถือว่าเป็นกฎเกณฑ์หรือรหัสในสังคมไทยและได้ส่งผลกระทบต่อการสร้างรูปปั้นพระยานรินทร์ในที่นี้หมายถึง “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม” ซึ่งเป็นแนวคิดทางการเมืองประเภทหนึ่งของสังคมไทย โดยการสร้างประวัติศาสตร์ตามแนวคิดนี้จะนำเสนอแต่บุญบารมีปรีชาสามารถของกษัตริย์สยามตามทัศนะของเจ้ากรุงเทพฯ (ธงชัย วินิจจะกูล 2550) ประวัติศาสตร์จำนวนมากที่ทรงนิพนธ์โดยสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ชูชีพ) กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มักจะสถาปนาความคิดทางการเมืองว่า เมืองไทยสามารถรักษาเอกราชและความเจริญก้าวหน้ามาได้ก็เพราะพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ในอดีตของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทั้งนี้ ประเทศไทยได้สร้างแนวคิดนี้ควบคู่กันกับแนวคิด “ความเป็นไทย” โดยถูกทำให้มีความสำคัญทางการเมืองอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ต่อด้วยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และในยุคการสร้างชาตินิยมสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แนวคิดนี้ได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังผ่านระบบการศึกษา และสื่อสมัยใหม่ประเภทต่าง ๆ จนทำให้แนวคิดนี้กลายเป็นแนวคิดที่มีพลัง โดยทำให้ประชาชนรับรู้ถึงความสำคัญของการมีพระมหากษัตริย์ที่ต้องคงอยู่ควบคู่กับความเป็นไทย อันเป็นความรู้สึกร่วมอันเดียวกันของคนไทยทั้งประเทศและมีอิทธิพลสืบมาจนถึงปัจจุบัน

อิทธิพลของแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมได้กดทับปิดกั้นการสร้างรูปปั้นของพระยานรินทร์ไว้หลายอย่าง สิ่งแรกที่เราเห็นได้ชัดเจนคือรูปปั้นพระยานรินทร์จะต้องมีขนาดเล็กเท่านั้น ต้องไม่ใช่รูปหล่อโลหะขนาดใหญ่อย่างรูปอนุสาวรีย์ที่ปรากฏอยู่ทั่วไป มิเช่นนั้นจะต้องถูกสังคมไทยนำไปโยนเทียบเคียงว่ายกตนเสมอกับอนุสาวรีย์ของพระมหากษัตริย์ไทยหรืออนุสาวรีย์ของบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย ทั้งนี้เพราะ

แนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมได้นำเอาอนุสาวรีย์มาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างให้คนยึดถือประวัติศาสตร์ที่ได้สร้างขึ้น และเรื่องราวเกี่ยวกับอนุสาวรีย์ต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทยก็ล้วนแต่เป็นอนุสาวรีย์ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ จนคนไทยรับรู้ร่วมกันว่าอนุสาวรีย์เป็นสิ่งก่อสร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์สำหรับพระมหากษัตริย์เท่านั้น เช่น อนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ถนนราชดำเนิน อนุสาวรีย์สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ณ สะพานพุทธ พระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประดิษฐานอยู่ ณ บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดต่าง ๆ เป็นต้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538: 94-97) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า วิธีการที่รัฐจะทำให้คนยึดถือประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นได้ ก็อาศัยระบบการศึกษามวลชน การสื่อสารมวลชน พิธีกรรม และอนุสาวรีย์ ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย อนุสาวรีย์ทุกแห่งสร้างขึ้นโดยพระราชดำริหรือพระบรมราชโองการทั้งสิ้น เมื่อแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมได้อาศัยอนุสาวรีย์มาสร้างความสำคัญให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงเท่ากับไปปิดกั้นหรือเบียดการสร้างอนุสรณ์ของพระยานรินทร์ให้หันไปใช้หนทางอื่นที่มีใช้หนทางของอนุสาวรีย์ ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นก็คือ รูปปั้นพระยานรินทร์ต้องไม่มีความเป็นอนุสาวรีย์ ตัวรูปปั้นต้องไม่สูงใหญ่เหมือนอนุสาวรีย์ ด้วยเหตุนี้รูปปั้นพระยานรินทร์จึงต้องปั้นด้วยปูนและมีขนาดเล็ก โดยสูงเพียง 70 เซนติเมตร

บุคลิกท่าทางของตัวรูปปั้นพระยานรินทร์ อันได้แก่ ทิศทางการหันหน้าของรูปปั้น การถือดาบ เสื้อผ้าที่สวมให้กับรูปปั้น ต่างก็มีความหมายในทางสัญลักษณ์ได้หลายอย่างเช่นกัน เพราะรูปสัญลักษณ์ในลักษณะนี้เดอ โซซัวร์บอกว่า มักจะเป็นการเลือกโดยจงใจเพื่อสื่อถึงความคิดหรือจินตภาพเฉพาะแบบหนึ่ง (ไซยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2545: 23)

รูปปั้นพระยานรินทร์หันหน้าไปทางทิศเหนือหรือทิศที่ตั้งของเมืองหนองบัวลำภู ซึ่งตามแผนที่ในปัจจุบันจะอยู่ห่างจากเมืองภูเวียงขึ้นไปทางทิศเหนือประมาณ 80 กิโลเมตร ถ้าพิจารณาตามลักษณะหรือสภาพภูมิประเทศบริเวณที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์ที่มีถนนซึ่งเป็นเส้นทางเข้าออกของหุบเขาภูเวียงตัดผ่านด้านหน้าของศาลเจ้าจอมนรินทร์ รูปปั้นจึงถูกวางให้หันหน้าสู่ถนนเพื่อจัดวางให้สอดคล้องกับลักษณะของภูมิประเทศ และก็เป็นความบังเอิญเมื่อหันหน้ารูปปั้นในแนวนี้ทำให้ใบหน้าของรูปปั้นหันไปสู่ทิศเหนือหรือทิศที่ตั้งของเมืองหนองบัวลำภู แต่ถ้าพิจารณาตามทัศนะของเดอ โซซัวร์ที่ว่ารูปสัญลักษณ์มักจะเป็นการเลือกโดยจงใจ ก็จะพบว่าภายในบริเวณสถานที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์ยังมีที่ว่างเพียงพอที่สามารถจัดวางให้รูปปั้นพระยานรินทร์หันหน้าไปยังทิศทางอื่นอีกก็ได้ การหันหน้ารูปปั้นพระยานรินทร์ไปทางทิศเหนือจึงน่าจะเป็นการเลือกโดยจงใจ เมื่อรูปปั้นพระยานรินทร์ถูกวางให้หันหน้าไปทางทิศเหนือ ด้านหลังของรูปปั้นจึงเป็นทิศใต้หรือทิศที่ตั้งของกรุงเทพมหานครซึ่งก็จะสามารถตีความหมายได้ว่ารูปปั้นพระ

ยานรินทร์ได้หันหลังให้กับกรุงเทพมหานครหรือปฏิเสธอำนาจของกรุงเทพมหานคร การตีความตามความหมายนี้จะมีเหตุผลและมีน้ำหนักมากขึ้นถ้าสิ่งนี้ไปเทียบเคียงกับกรณีรูปปั้นของท้าวสุนารีนารี (คุณหญิงโม) ที่จังหวัดนครราชสีมา และรูปปั้นพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) ที่จังหวัดชัยภูมิ เพราะทั้งสองท่านนี้เป็นบุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์หน้าเดียวกันกับพระยานรินทร์ เพียงแต่อยู่คนละฝ่าย โดยรูปปั้นของท้าวสุนารีนารี (คุณหญิงโม) และพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) ถูกจัดวางให้หันหน้าไปยังทิศทางที่เป็นที่ตั้งของกรุงเทพมหานครอันเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินสยามและเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของไทย ในการศึกษาวิจัยของสายพิณ แก้วงามประเสริฐ (อ้างถึงใน มาลินี กุ่มสุภา 2541: 8) ก็เชื่อว่าผู้นำท้องถิ่นคิดที่จะสร้างอนุสาวรีย์ของคุณหญิงโมขึ้นเพื่อยืนยันถึงความจงรักภักดีของเมืองนครราชสีมาที่มีต่อกรุงเทพมหานคร อีกทั้ง “สาร” ที่อนุสาวรีย์คุณหญิงโมสื่อถึงประชาชนก็เพื่อต้องการสร้างความมั่นคงให้กับรัฐบาลด้วยการปลุกความคิดชาตินิยมให้เกิดขึ้นกับประชาชน

การที่รูปปั้นพระยานรินทร์ถูกจัดวางหันหลังให้กับกรุงเทพมหานคร หากตีความในระดับความหมายตรงก็คงเป็นลักษณะหนึ่งของการปฏิเสธอำนาจของกรุงเทพมหานคร ปฏิเสธเพราะอยู่คนละฝ่าย ปฏิเสธเพราะเหตุการณ์ในอดีตพระยานรินทร์ก็ได้บอกปิดโดยไม่ยอมสวามิภักดิ์ต่อแม่ทัพหลวงของฝ่ายสยาม การหันหน้ารูปปั้นพระยานรินทร์ไปทางทิศเหนือและหันหลังให้กรุงเทพมหานครจึงเสมือนกระทำตามเจตนารมณ์ของพระยานรินทร์เมื่อครั้งถูกจับเป็นเชลยแล้วไม่ยอมสวามิภักดิ์ต่อฝ่ายสยาม ซึ่งการหันหน้ารูปปั้นในทิศทางนี้นอกจากจะสอดคล้องกับสภาพทำเลบริเวณที่ตั้งของศาลเจ้าจอมรินทร์แล้ว ยังมีความสอดคล้องกับเรื่องราวของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์อีกด้วย จนน่าจะเชื่อว่าเป็นความตั้งใจที่ต้องการจะสื่อสารไม่ใช่เรื่องบังเอิญ

ส่วนการถือดาบและการสวมเสื้อผ้าให้กับรูปปั้นพระยานรินทร์ก็น่าจะมีความหมายในลักษณะเดียวกันกับการหันหน้าของรูปปั้น เพราะทั้งดาบและเสื้อผ้าก็ไม่ใช่ดาบหรือเสื้อผ้าที่สื่อไปในทางแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย ต่างจากการแต่งกายของอนุสาวรีย์คุณหญิงโมที่ถูกออกแบบให้แต่งกายด้วยเครื่องยศพระราชทานอันแสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย นอกจากนั้นดาบที่ถือในมือของรูปปั้นพระยานรินทร์พร้อมกับกริชของรูปปั้นที่ก้าวเท้าขวาก็ยังอาจสื่อถึงจิตใจที่ห้าวหาญรุกรบของชายชาติทหารผู้เป็นเจ้าของหนองบัวลำภูที่ต้องต่อสู้กับศัตรูซึ่งหมายถึงฝ่ายไทย อันเป็นการสื่อความหมายถึงการเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับฝ่ายไทยและตรงกันข้ามกับอนุสาวรีย์อื่น ๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย

กฎเกณฑ์หรือรหัสชุดสำคัญอีกชุดหนึ่งที่กำกับรูปปั้นพระยานรินทร์ คือ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติและการจำลองพระพุทธรูป พ.ศ. 2520

โดยระเบียบนี้เป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมการก่อสร้างอนุสาวรีย์ในประเทศไทยให้เป็นไปตามที่รัฐต้องการ หากผู้ใดจะสร้างรูปปั้นในลักษณะของอนุสาวรีย์ก็ต้องแสดงความประสงค์ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรต่ออธิบดีกรมศิลปากร พร้อมทั้งแนบเอกสารประกอบการพิจารณาดังนี้

1. พระราชประวัติหรือประวัติบุคคลที่จะก่อสร้าง
2. เหตุผลและวัตถุประสงค์
3. แผนผังบริเวณสถานที่ประดิษฐาน พร้อมทั้งบริเวณใกล้เคียง
4. รูปลักษณะ ขนาด แบบรายการ แผนผัง และรายละเอียดต่างๆ รวมทั้งคำ

จารึก

5. หน่วยงานหรือบุคคล นิติบุคคล ที่รับผิดชอบในการดำเนินงาน

รัฐเข้าควบคุมการก่อสร้างอนุสาวรีย์ก็ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อให้การก่อสร้างอนุสาวรีย์สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่รัฐสร้างขึ้น รวมถึงรูปลักษณะสิ่งก่อสร้างต้องถูกต้องตามหลักวิชาการด้านประติมากรรม สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม และเพื่อให้อนุสาวรีย์เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์แก่ประชาชน แต่หากมองอีกด้านหนึ่งแล้ว นี่คือการใช้อำนาจของรัฐในการจัดระเบียบในสังคม มันเป็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน โดยรัฐใช้อำนาจผ่านการควบคุมจัดระเบียบในรูปแบบต่าง ๆ จนสามารถทำให้ทุกอย่างกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาไป บริบทต่าง ๆ ที่รัฐได้สร้างขึ้นในระยะที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ ด้านการศึกษา หรือด้านอื่น ๆ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนเกิดความเคยชินหรือเป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่จริงๆ แล้วสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของอำนาจทั้งสิ้น

ระเบียบดังกล่าวได้สร้างความยุ่งยากให้กับการสร้างรูปปั้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้แก่พระยานรินทร์ เพราะหากจะสร้างเป็นรูปปั้นโดยหล่อสำริดหรือโลหะชนิดอื่นโดยให้มีขนาดใหญ่โตเหมือนรูปหล่ออนุสาวรีย์ทั่วไปก็ต้องดำเนินการขออนุญาตก่อสร้างต่อกรมศิลปากรตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ที่ระเบียบกำหนด ประการสำคัญ ประวัติของพระยานรินทร์ซึ่งเป็นประวัติบุคคลที่จะก่อสร้างพร้อมเหตุผลและวัตถุประสงค์ของการก่อสร้างที่ต้องการระลึกถึงวีรกรรมของพระยานรินทร์ที่ยอมสละชีพเพื่อปกป้องเมืองของตนนั้น คงไม่เป็นที่ตามเจตนารมณ์ของระเบียบนี้แน่นอน เพราะพระยานรินทร์เป็นฝ่ายกบฏอยู่ในฐานะ “ความเป็นอื่น” และเป็นผู้ร้ายในหน้าประวัติศาสตร์ของชาติไทย ในขณะที่ระเบียบนี้มีพื้นฐานแนวคิดมาจากลัทธินิยมเจ้าหรือกษัตริย์นิยม โดยมุ่งยกย่องเทิดทูนองค์พระมหากษัตริย์ผ่านหน้าประวัติศาสตร์และอนุสาวรีย์ซึ่งเห็นได้จากหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ที่ระเบียบกำหนด

ความพยายามของแนวคิดที่ต้องการให้รัฐเข้ามาควบคุมการสร้างอนุสาวรีย์เพื่อสร้างโอกาสในการเทิดทูนองค์พระมหากษัตริย์ผ่านหน้าประวัติศาสตร์และอนุสาวรีย์ได้แสดงเจตนาเอาไว้อย่างชัดเจน โดยในช่วงเดือนมิถุนายน 2550 กระทรวงวัฒนธรรมได้เสนอให้ยกเลิกระเบียบฉบับนี้แล้วตราเป็นพระราชบัญญัติขึ้นแทน คือ ร่างพระราชบัญญัติอนุสาวรีย์แห่งชาติ อนุสรณ์สถาน และรูปเคารพ พ.ศ. .... ซึ่งหลักการและเหตุผลที่แสดงไว้ในตอนหน้าของร่างพระราชบัญญัติได้บอกว่า "...ที่ผ่านมานั้นมีการก่อสร้างอนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน และรูปเคารพ เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์จำนวนมากที่ไม่สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และมีรูปลักษณะไม่เหมาะสม ซึ่งอาจเสื่อมเสียพระเกียรติขององค์พระมหากษัตริย์หรือเสื่อมเสียเกียรติยศของบุคคลสำคัญของชาติ และบางกรณีอาจเป็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์ของชาติ ผิดเพี้ยนจากหลักศาสนาและคติความเชื่อ..." (กระทรวงวัฒนธรรม 2550) กรณีจึงสอดคล้องกับผลการศึกษาของพิบูลย์ หัตถกิจโกศล (2527: 169-170) ที่ว่าอนุสาวรีย์ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อหาประโยชน์ทางการเมืองของผู้มีอำนาจในสังคมไทยด้วยการหล่อหลอมกลมเกลียวประชาชนให้มีค่านิยม ความคิด ความเชื่อตามที่ผู้นำหรือรัฐต้องการ และการสร้างอนุสาวรีย์ในประเทศไทยก็มีแนวคิดที่มุ่งให้ความสำคัญหรือยกย่องเทิดทูนสถาบันกษัตริย์ราชวงศ์จักรี

ด้วยเจตนารมณ์และผลบังคับของระเบียบกระทรวงศึกษาธิการดังกล่าวนี้ ได้ไปกดทับปิดกั้นมิให้การสร้างอนุสรณ์ของพระยานรินทรพัฒนาไปถึงขั้นเป็นอนุสาวรีย์ เพราะในประวัติศาสตร์พระยานรินทรไม่มีฐานะเป็นกษัตริย์หรือไม่เป็นเชื้อพระวงศ์ของกษัตริย์ ไม่ใช่บุคคลที่ได้สร้างวีรกรรมอันแสดงถึงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทยและองค์พระมหากษัตริย์ของไทยเหมือนอย่างกรณีท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) และพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) อนุสรณ์หรือสิ่งใด ๆ ที่จะสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงพระยานรินทรจึงไม่อาจแทรกตัวเข้าไปยืนในพื้นที่ของหลักเกณฑ์การสร้างอนุสาวรีย์ที่รัฐได้กำหนดขึ้นซึ่งเป็นพื้นที่ที่สงวนไว้สำหรับการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ อนุสรณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงพระยานรินทรจึงเป็นได้เพียงแค่รูปปั้นขนาดเล็กที่ทำด้วยปูนซีเมนต์ ไม่ใช่โลหะสำริดอย่างอนุสาวรีย์ของท้าวสุรนารีและพระยาภักดีชุมพล

รูปลักษณะของรูปปั้นพระยานรินทรที่ปรากฏจึงสะท้อนให้เราทราบว่า แนวคิดอนุรักษนิยมของกลุ่มนิยมเจ้าหรือกษัตริย์นิยมยังคงมีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความเป็นไปในมิติต่าง ๆ ของสังคมการเมืองไทย แม้แต่การสร้างอนุสรณ์เพื่อเป็นที่ระลึกถึงบุคคลสำคัญของแต่ละท้องถิ่นอย่างกรณีศาลเจ้าจอมรินทรก็ยังคงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและการกำกับดูแลของแนวคิดนี้ โดยแนวคิดอนุรักษนิยมเป็นแนวคิดที่สำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ ลักษณะสำคัญของแนวคิดอนุรักษนิมนั้น พวกเขาต้องการเห็นการคงอยู่หรือดำรงอยู่ของสถาบันทางการเมืองเดิมในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมือง ดังเช่นต้องการเห็นการคงอยู่

หรือดำรงอยู่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรับตัว เปลี่ยนแปลง หรือปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในบริบทของสังคมการเมือง หรือการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ตัวอย่างสำคัญของแนวคิดอนุรักษนิยมปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ที่ให้ความสำคัญกับการรักษาเสถียรภาพ การสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม การเน้นอำนาจและประเพณีนิยม การเน้นแนวคิดการพัฒนา การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในประเทศ การเน้นความรักชาติ ความมั่นคงของชาติ และการต่อต้านคอมมิวนิสต์ แนวคิดเหล่านี้ปรากฏอย่างเด่นชัดภายหลังจาก พ.ศ. 2500 ที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างถอนรากถอนโคน ความปรารถนาของแนวคิดอนุรักษนิยม คือ การให้คุณค่ากับประเพณีที่เห็นว่ามีค่าสำคัญต่อสังคม (ธโรธร ผู้ทองคำ 2550: 103)

ส่วนแนวคิดกษัตริย์นิยม เป็นแนวคิดที่เชิดชูพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์ในขณะนั้น ๆ เป็นแนวคิดที่ก่อตัวภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยในระยะเริ่มแรก แนวคิดนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเรียกร้องแสวงหาอำนาจอย่างที่เคยมีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หากแต่ต้องการแสวงหาสถานะ บทบาท และพระราชอำนาจมากขึ้นกว่าที่คณะราษฎรจำกัด เช่น พระราชอำนาจแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา พระราชอำนาจแต่งตั้งประธานศาลฎีกา พระราชอำนาจยับยั้งกฎหมาย เป็นต้น (ธโรธร ผู้ทองคำ 2550: 103) ในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มแนวคิดนี้ก็ยังคงมีจุดมุ่งหมายให้พระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสำคัญทางสังคมการเมือง โดยเฉพาะการเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทั้งประเทศ แต่มิใช่พระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศอย่างที่เคยเป็นในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แนวคิดนี้จึงแสวงหาพื้นที่ในสังคมเพื่อสร้างความทรงจำเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ให้เกิดขึ้นในสมาชิกของสังคม อันจะทำให้สามารถคงสถานะและความสำคัญของพระมหากษัตริย์ให้ดำรงอยู่ได้

การเสนอให้ตราพระราชบัญญัติอนุสาวรีย์แห่งชาติฯ เพื่อใช้แทนระเบียบกระทรวงศึกษาธิการฉบับเดิม จึงเป็นทั้งความพยายามและความสำเร็จของแนวคิดกษัตริย์นิยมที่สามารถสร้างกระแสหลักให้มีอิทธิพลต่อกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทย จนประชาชนคนไทยโดยทั่วไปรู้สึกว่สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องปกติธรรมดา ดังนั้น ในมุมมองของผู้มีแนวคิดกษัตริย์นิยมมักจะมองข้ามความสำคัญในวีรกรรมของบุคคลที่มีใ้ผู้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทยซึ่งก็รวมถึงวีรกรรมของพระยานรินทร์ด้วย การที่รูปปั้นพระยานรินทร์เป็นเพียงรูปปั้นขนาดเล็กมีประชาชนมาสักการะกราบไหว้เหมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไป จึงถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาของแนวคิดกษัตริย์นิยม กลุ่มผู้สนับสนุนในวีรกรรมของพระยานรินทร์ก็ตระหนักดีว่า หากจะยื่นเรื่องขออนุญาตสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่พระยานรินทร์ โดยครรถองของแนวคิดกษัตริย์นิยมที่ทรงอิทธิพลในสังคมคงจะไม่ยอมให้

ศาลเจ้าจอมนรินทร์ไปเทียบเคียงให้อยู่ในระดับเดียวกันกับอนุสาวรีย์ของบุคคลผู้ได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทยอย่างกรณีอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี(คุณหญิงโม) และอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (พญาแล) แนวคิดกษัตริย์นิยมจึงเป็นแนวคิดที่ปฏิเสธพร้อมกับทำลายคุณค่าของอัตลักษณ์ในแต่ละท้องถิ่นไปในคราวเดียวกัน รวมทั้งเป็นแนวคิดที่ปฏิเสธความเป็นพหุลักษณะในสังคมไทย เป็นแนวคิดที่ยังคงยึดมั่นถือมั่นและพึงพอใจในอัตลักษณ์ร่วม(collective identity) ที่พวกตนเทิดทูนอยู่

ถ้าหากวิเคราะห์เพื่อค้นหาความหมายในระดับมายาคติหรือความหมายแฝงตามทัศนะของโรลิ่งด์ บาร์ตส์ ที่ต้องพิจารณาในบริบทที่ใหญ่ขึ้นไปอีก (ไชยรัตน์ เจริญสิน โสพาร 2545: 139) เราก็คงพบว่า การที่รูปปั้นของพระยานรินทร์มีรูปลักษณะอย่างที่ปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นการถูกปั้นด้วยปูนอย่างเรียบง่าย การหันหลังให้กับอำนาจกรุงเทพมหานคร การถือดาบ และการสวมเสื้อผ้าให้กับรูปปั้น ล้วนแต่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่และทรงอิทธิพลของแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม แนวคิดอนุรักษนิยม และแนวคิดกษัตริย์นิยม ที่ถูกสร้างให้กลายเป็นอุดมการณ์ที่ทรงพลังในสังคมไทยจนสามารถกีดกันหรือผลักใครก็ได้ที่มีแนวคิดแตกต่างให้ออกไปจากพื้นที่ที่สงวนไว้สำหรับการแสดงออกถึงการให้ความสำคัญและการยกย่องเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดจนการแสดงออกถึงความเป็นชาติไทย เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยในมิตินี้คือการนำเรื่องราวในอดีตหรือนำประวัติศาสตร์มารับใช้การสร้างความเข้มแข็งหรือสร้างความสำคัญให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ จนสังคมไทยถูกปลูกฝังให้รับรู้โดยทั่วกันว่ามีแต่สถาบันพระมหากษัตริย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่จะมีฐานะเป็นศูนย์กลางของชาติได้ ซึ่งก็หมายถึงประเทศไทยจะขาดสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ได้ สถาบันพระมหากษัตริย์จะต้องคงอยู่คู่กับความเป็นชาติไทย หากมีผู้ใดมาคิดล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์หรือปฏิเสธการคงอยู่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ก็เท่ากับว่าผู้นั้นคิดล้มล้างประเทศไทย

การคงอยู่ของแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม แนวคิดอนุรักษนิยม และแนวคิดกษัตริย์นิยม มีส่วนสำคัญในการธำรงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์กลายเป็นสถาบันที่มีความเข้มแข็ง ทรงพลัง และมีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ในระยะที่ผ่านมา นอกจากจะใช้แนวคิดเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการกดทับปิดกั้นแนวคิดที่แตกต่างหรือสิ่งที่มีความเป็นอื่นมิใช่ความเป็นชาติไทยอย่างกรณีที่เกิดขึ้นกับศาลเจ้าจอมนรินทร์แล้ว แนวคิดดังกล่าวนี้ยังกลายเป็นแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมของชนชั้นปกครองหรือผู้นำรัฐบาลในการขจัดฝ่ายตรงกันข้าม โดยกล่าวหาฝ่ายตรงกันข้ามว่าขาดความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังที่เกิดขึ้นในยุคสมัยของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ใช้อุดมการณ์เหล่านี้กล่าวหาและทำลายฝ่ายที่ฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ (ยุทธพร อิสระชัย 2548: 336-343) หรือกรณี

เหตุการณ์กบฏเมื่อวันที่ 1-3 เมษายน 2524 โดยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ไปตั้งกองบัญชาการเฉพาะกิจที่กองทัพภาคที่ 2 จังหวัดนครราชสีมา เพื่อเป็นฐานยันอำนาจกับฝ่ายก่อการกบฏ โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จประทับอยู่ที่กองทัพภาคที่ 2 ร่วมกับพลเอกเปรมฯ ด้วย อันเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่สร้างความชอบธรรมและสร้างความได้เปรียบให้กับฝ่ายพลเอกเปรมฯ จนได้รับชัยชนะเหนือฝ่ายกบฏ และได้ทำให้พลเอกเปรมฯ สามารถดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้อย่างต่อเนื่องจนถึง พ.ศ. 2531 (ธโรธร ดู่ทองคำ 2550: 109)

นอกจากนั้น แม้แต่การเมืองในระบบประชาธิปไตยสมัยใหม่ของไทย ก็ยังมีนักการเมืองบางคนใช้ประโยชน์จากอุดมการณ์ที่ว้าวนี้ โดยกล่าวหาใส่ร้ายป้ายสีฝ่ายตรงกันข้ามว่าขาดความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่ฝ่ายตนเพื่อขจัดหรือทำลายชื่อเสียงนักการเมืองฝ่ายตรงกันข้าม ดังกรณีก่อนเกิดเหตุการณ์รัฐประหารเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 ฝ่ายพรรคประชาธิปัตย์และฝ่ายพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยได้กล่าวหาโจมตีพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นว่าพุดจาจาบจ้วงเบื้องสูง หรือพุดจาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จนทำให้ฝ่ายพันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ตกเป็นจำเลยของสังคมไทย

กรณีนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์และผู้นำฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎรได้กล่าวโจมตีใส่ความนายจักรภพ เพ็ญแข รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลของนายสมัคร สุนทรเวช ว่ามีทัศนคติที่เป็นอันตรายต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในคราวนายจักรภพ เพ็ญแข ได้รับเชิญไปปาฐกถาต่อที่ประชุมชมรมนักข่าวต่างประเทศ เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2550 ในหัวข้อ “ประชาธิปัตย์กับระบบอุปถัมภ์ของไทย” ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนนายจักรภพ เพ็ญแข จะมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี และก็กลายเป็นข้อถกเถียงหาข้อยุติไม่ได้เพราะนายจักรภพ เพ็ญแข อ้างว่าคำปาฐกถาของตนเป็นภาษาอังกฤษ แต่ฝ่ายผู้กล่าวหาแปลเป็นภาษาไทยผิดจากคำแปลที่ควรจะเป็น เป็นการแปลเพื่อใส่ร้ายป้ายสีและทำลายผู้พุด (ข่าวหนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันจันทร์ที่ 19 พฤษภาคม 2551 ปีที่ 31 ฉบับที่ 11027 หน้า 1, 14)

กรณีที่มีการอ้างสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อไปกล่าวหาใส่ร้ายป้ายสีฝ่ายตรงกันข้ามให้มีความเป็นอื่น เช่น กล่าวหาว่า “หมิ่นเบื้องสูง” “ดิ่งฟ้าดำ” “หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ” เป็นต้น ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงการคงอยู่และพลังอิทธิพลของแนวคิดในการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นการเทิดทูนผ่านแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม แนวคิดอนุรักษนิยม หรือแนวคิดกษัตริย์นิยม ต่างก็มีเป้าหมายเดียวกันคือ ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์สามารถคงสถานะและความสำคัญอยู่ในสังคมไทยต่อไปได้ ดังนั้น ไม่ว่าจะในปัจจุบันหรือในอนาคต แนวคิดเหล่านี้ก็ยังคงมีบทบาทใน

การสร้างพลัง ไปกดทับปิดกั้นศาลเจ้าจอมนรินทร์และผู้มีความแตกต่างหรือมีความเป็นอื่นได้ต่อไป อีกนานเหมือนกับสิ่งที่ได้เกิดขึ้นมาแล้วในอดีตที่ผ่านมา ศาลเจ้าจอมนรินทร์คงไม่มีโอกาสพัฒนาไปถึงขั้นสร้างเป็นอนุสาวรีย์อย่างอนุสาวรีย์คุณหญิงโมและอนุสาวรีย์พญาแล ทั้งนี้เพราะตราบคิดที่แนวคิดในการแสดงความจงรักภักดีหรือเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงทรงอิทธิพลและเป็นกระแสหลักจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม โดยมองเห็นเป็นเรื่องปกติธรรมดา ศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็คงเป็นไปได้เพียงอนุสรณ์ขนาดเล็กดังสภาพที่เป็นอยู่ต่อไป หากใครไปพัฒนาศาลเจ้าจอมนรินทร์ให้มีฐานะในทางเชิดชูที่สูงกว่านี้ ผู้นั้นอาจถูกฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยยกเอาแนวคิดของกระแสหลักมาใส่ร้ายป้ายสีด้วยข้อกล่าวหาว่าขาดความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์หรือหมิ่นเบื้องสูงโดยการไปเชิดชูฝ่ายกบฏ

ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้ถูกกดทับปิดกั้นเพราะการสร้างประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่นิยมนำเสนอแต่บุญบารมีปรีชาสามารถของกษัตริย์สยาม อันเป็นการนำเสนอประวัติศาสตร์แต่เพียงด้านเดียว และเป็นการเลือกสร้างประวัติศาสตร์เพื่อรับใช้แนวคิดที่ฝ่ายตนได้ประโยชน์ ซึ่งการนำเสนอประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538: 93-94) บอกว่า ประวัติศาสตร์ในอดีตมักถูกสร้างขึ้นโดยรัฐ ไม่เป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิก็เป็นรัฐชาติ แม้ว่าราชสำนักไทยและกัมพูชาอาจมีเจ้าพนักงานที่คอยจดพระราชพงสาวดารเอาไว้แต่ก็ไม่มี ความพยายามจะขยายข้อความในพระราชพงสาวดารออกไปถึงคนอื่นนอกแวดวงของชนชั้นปกครอง รัฐสมบูรณาญาสิทธิและรัฐชาติเท่านั้นที่สร้างอดีตขึ้นเป็นประวัติศาสตร์ แล้วพยายามให้ทุกคนในรัฐยึดถือประวัติศาสตร์อันนั้นว่าเป็นอดีตร่วมกันของคน ทั้งนี้เพราะส่วนหนึ่งนั้นรัฐสมบูรณาญาสิทธิและรัฐชาติเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ก็เพราะสร้างพลีตของอดีตขึ้นเป็นประวัติศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ การนำเสนอประวัติศาสตร์แต่เพียงด้านเดียวนอกจากจะปิดกั้นการนำเสนอวิกรมของพระยานรินทร์แล้ว สิ่งนี้ยังไปปกปิดอำพรางด้านอุปถัมภ์ของประวัติศาสตร์ชาติไทยที่กระทำต่อพระยานรินทร์ เมืองเวียงจันทน์ และตัวเจ้าอนุเวียงจันทน์อีกด้วย

ธงชัย วินิจจะกูล (2550) กล่าวถึงด้านอุปถัมภ์ของประวัติศาสตร์ชาติไทยว่า มีลักษณะกดขี่ข่มเหง ใช้ลัทธิครองความเป็นเจ้าโดยปราบปรามและผนวกรัฐเล็ก ๆ รอบข้างซึ่งเป็นเพื่อนบ้านที่อ่อนแอกว่าเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม อย่างกรณีการผนวกเอารัฐปัตตานี ลาว เขียงใหม่ เป็นต้น นอกจากนั้นยังนิยมนิยามอำนาจของตนไว้ด้วยการใช้ความรุนแรง และพยายามใช้อำนาจที่เหนือกว่าจัดการกับวัฒนธรรมที่แตกต่าง แล้วปลูกฝังความเหนือกว่าเหล่านี้ให้เป็นความภูมิใจร่วมของคนในชาติ จนคนไทยส่วนใหญ่ลืมไปว่าชัยชนะของสยามคือสิ่งที่กดทับความพ่ายแพ้และหายนะของรัฐที่อ่อนแอกว่า

ด้านอุปถัมภ์ของประวัติศาสตร์ชาติไทยที่กระทำต่อฝ่ายตรงกันข้ามในคราวปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์นั้น การผนวกเอาแผ่นดินลาวซึ่งเป็นรัฐที่อ่อนแอกว่าเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม การกรีธาทัพขนาดใหญ่ไปตีและทำลายเมืองเวียงจันทน์จนย่อยยับคือการแสดงออกถึงแนวคิดครองความเป็นเจ้าและนิยมนิยามอำนาจด้วยการใช้ความรุนแรง ดังกรณีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 มีพระราชโองการดำรัสต่อเจ้าพระยาราชสุภาวดีผู้มาเข้าเฝ้าหลังจากยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้แล้วแต่ยังจับตัวเจ้าอนุไม่ได้ว่า “ตัวอ้ายอนุก็ยังจับไม่ได้ จะกลับมาตั้งบ้านเมืองอีกประการใดก็ไม่แจ้ง เมืองเวียงจันทน์นี้เป็นขบถมาสองครั้งแล้ว ไม่ควรจะเอาไว้เป็นบ้านเมืองให้อยู่สืบไป ให้กลับขึ้นไปทำลายล้างเสียให้สิ้น อย่าให้ตั้งคอกอยู่ได้...” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ 2530: 136) หลังจากนั้นประมาณสี่เดือนเจ้าพระยาราชสุภาวดีก็ได้กราบบังคมลากลับไปเมืองเวียงจันทน์อีกครั้งเพื่อเผาทำลายเมือง อันเป็นการแสดงออกถึงการนิยมนิยามอำนาจด้วยการใช้ความรุนแรงเพื่อมิให้รัฐอื่นๆ ในปกครองเอาเยี่ยงอย่าง ดังมีบันทึกในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3 ความว่า “...แล้วเจ้าพระยาราชสุภาวดีก็ข้ามไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันทน์ ให้เลิกเรือทำลายบ้านเมืองเสียให้สิ้นเว้นไว้แต่วัดเท่านั้น ฝ่ายท้าวเพี้ยเมืองเวียงจันทน์ก็พากันเข้าหาเจ้าพระยาราชสุภาวดี จึงจัดคนไปติดตามกวาดต้อนครัวเมืองเวียงจันทน์ข้ามมารวมไว้ ณ ฟากพันพร้าว กำหนดกวาดครัวส่งลงมา ณ กรุงเทพมหานคร ณ เดือนสิบสอง คิคอ่านตัดรอนผ่นกำลังรีพลอนุเสียให้สิ้น มิให้ตั้งบ้านเมืองต่อไปได้ จะให้ยังอยู่แต่ป่าเปล่า...” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ 2530: 142)

นอกจากนั้นการกระทำต่อผู้คิดทรยศหรือฝ่ายกบฏอย่างเจ้าอนุเวียงจันทน์ ก็เป็นการกระทำที่รุนแรงและเป็นด้านอุปถัมภ์อีกอย่างหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทยที่กระทำต่อรัฐเพื่อนบ้านที่อ่อนแอกว่า และเรื่องนี้ก็ได้ทำให้รัฐเพื่อนบ้านมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อฝ่ายไทย ดังกรณีหนังสือประวัติศาสตร์ของฝ่ายลาวได้กล่าวถึงเหตุการณ์ทรمانเจ้าอนุและญาติวงศ์ภายหลังถูกจับตัวได้และถูกส่งตัวไปยังยังกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นการกระทำอันรุนแรงของฝ่ายไทยในสงครามปราบกบฏเวียงจันทน์ครั้งนั้น และได้ส่งผลกระทบต่อจำนวนประชากรและการพัฒนาของลาวมาจนถึงทุกวันนี้ “...พระยาราชสุภาวดีจึงให้ทหาร 300 คน คุมเจ้าอนุกับญาติวงศ์ส่งไปกรุงเทพฯ เมื่อมาถึงเมืองสระบุรีพระยาไชยวารีซึ่งมาตั้งกองส่งเสบียงอยู่ที่นั่นจึงให้สร้างกรงใส่เจ้าอนุแล้วตั้งประจานไว้ที่กลางเรือ จากนั้นพระยาอนุรักษโยธากับพระโยธาสงคราม ได้นำเรือดังกล่าวประจานลงไปตามทางจนถึงกรุงเทพฯ เมื่อเดือนยี่ ขึ้น 11 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 15 เดือนมกราคม พ.ศ. 2372) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เอาเจ้าอนุพร้อมญาติวงศ์ขังไว้ทั้งหมด แล้วส่งกรมตำรวจสร้างที่ประจานไว้ต่อหน้าพระที่นั่ง คือ สร้างกรงเหล็กใหญ่สำหรับใส่เจ้าอนุกรงหนึ่ง และกรงเหล็กเล็ก

¹ คำนี้สะกดตามเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์

² คำนี้สะกดตามเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์

สำหรับใส่บุตริคากับพระชายาอีก 13 ทรง ภายนอกทรงนั้นมีเครื่องลงโทษ เช่น ครกสากสำหรับตำ มีเบ็ดสำหรับเกาะแขวน มีหม้อขางสำหรับต้ม มีขวานสำหรับผ่าอก มีเลื่อยสำหรับเลื่อย และมีขาหยั่งไว้สำหรับเสียบทั้งเป็น เวลาเช้า ๆ ก็ไขเจ้าอนุออกมาพร้อมด้วยเจ้าราชบุตรโย้ เจ้าสุทริสาร์ เจ้าเปี้ย เจ้าปาน เจ้าดวงจันทร์ เจ้าสุวรรณจักร เจ้าปิ่น ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าอนุกับนางคำป้ออง พระชายา และเจ้าหลานอีก 5 คน คือ เจ้าสุริยะ เจ้าโง่นคำ เจ้าปาน และเจ้าดี เอามาขังไว้ในกรง ให้เจ้านางคำป้อองอัครชายาของเจ้าอนุถือพัดก้านหมากเข้าไปนั่งพัดอยู่ในกรง ให้พวกอนุชายาแต่งตัวถือถ้วยกระเบื้องใส่ข้าวปลาอาหารไปเลี้ยงกันในกรงต่อหน้าประชาชนทุก ๆ วันมิได้ขาด พอถึงเวลาบ่ายก็เอาพวกลูกหลานของเจ้าอนุมาขังขอยบนขาหยั่งให้ร้องประจาน โทษทุก ๆ คน เวลาค่ำก็เอาขังไว้ดังเดิม เจ้าอนุและญาติวงศ์ถูกทรมานอยู่ดังนี้ได้ 8 วัน เจ้าอนุก็เกิดอาพาธลงแดงสิ้นพระชนม์ไปเมื่อเจ้าอนุสิ้นพระชนม์แล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เอาศพไปเสียบประจานไว้ที่สำเหร่ ส่วนการที่จะประหารชีวิตพวกพระโอรสและพระธิดานั้นก็เลยเสียบไป... นั่นเป็นชะตากรรมของนครจันทบุรีสี่สัปดาห์ที่ได้อันสุดลงพร้อมกับการสิ้นพระชนม์ของเจ้าอนุ ตลอดจนเชื้อสายวงศ์กษัตริย์นครเวียงจันทน์ก็ได้สิ้นสุดลงจนหมดเกลี้ยงในคราวเดียวกันนี้ด้วย ประชาชนพลเมืองลาวเวียงจันทน์หลายแสนคนก็ได้ถูกกวาดต้อนลงไปอยู่เมืองไทยแล้วก็กลายเป็นพลเมืองของไทยมาตราบเท่าทุกวันนี้” (พาควิชาวาสาลา-วันนะคะดี คะนะอักสอนสาด มะหาวิทะยาไลแห่งชาด National University of Laos 2004: 70)

แม้เหตุการณ์เผาทำลายเมืองเวียงจันทน์และการทำลายเชื้อพระวงศ์กษัตริย์เวียงจันทน์จะผ่านมาเป็นร้อยปีแล้ว แต่การนิยมนิยามอำนาจด้วยการใช้ความรุนแรงดูเหมือนจะเป็นวัฒนธรรมหรือมรดกทางความคิดที่ชนชั้นปกครองของไทยรับมรดกมาจากรัฐสยาม โดยชนชั้นปกครองของไทยเกือบทุกยุคสมัยมักจะ โยงแนวคิดนี้เข้ากับเรื่องเอกภาพและความมั่นคงภายในรัฐ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้ฝ่ายตนสามารถใช้กำลังหรือใช้อำนาจที่เหนือกว่าเข้าทำลายล้างฝ่ายตรงกันข้ามด้วยความรุนแรง ดังกรณีการใช้กำลังทหารที่มีอาวุธสงครามเข้าปราบปรามประชาชนและนักศึกษาที่รวมตัวกันขับไล่อำนาจเผด็จการในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และกรณีการใช้กำลังเข้าล้อมปราบนักศึกษาอย่างป่าเถื่อนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

นัยอีกประการหนึ่งที่ค้นหาได้จากกรณีที่รูปปั้นของพระยานรินทร์ถูกกดทับปิดกั้นโดยแนวคิดกระแสหลักอย่างแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม แนวคิดอนุรักษนิยม หรือแนวคิดกษัตริย์นิยม ก็คือความเป็นท้องถิ่นหรือสิ่งที่เป็นภาคประชาชนได้ถูกทำลายไป เพราะการนำเสนอแต่บุญบารมีปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนการผูกขาดพื้นที่อนุสาวรีย์หรือพื้นที่การสื่อสารอื่น ๆ เพื่อแสดงความจงรักภักดีหรือเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นเป็นการนำเสนอในด้านเดียว โดยอีกด้านหนึ่งที่เป็นด้านของภาคประชาชนจะถูกกีดกันและเบียดขับให้

หายไป ดังกรณีที่เกิดขึ้นกับศาลเจ้าจอมรินทร สิ่งที่ได้เห็นได้ชัดเจนคือทำให้เกียรติประวัติและวีรกรรมของพระยานรินทรถูกกีดกันให้มีความเป็นอื่นแล้วได้รับการเผยแพร่อยู่ในขอบเขตที่จำกัด โดยมีคนไทยที่อยู่นอกเขตอำเภอเวียงและอำเภอเวียงเก่าเพียงไม่กี่คนที่รู้จักศาลเจ้าจอมและพระยานรินทร แม้แต่คุณงามความดีของมนุษย์ที่มีอยู่ในตัวพระยานรินทรไม่ว่าจะเป็นความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ หรือความจงรักภักดี หากมิได้อยู่ในฝ่ายของความเป็นไทยหรือฝ่ายเราแล้ว ก็ยากที่จะได้รับการเผยแพร่เชิดชูในสังคมไทย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงการไม่ให้ความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ไม่ให้ความสำคัญแก่อัตลักษณ์ของท้องถิ่น รวมถึงไม่ให้ความสำคัญกับการให้สิทธิเสรีภาพและอำนาจที่เท่าเทียมแก่ประชาชนภายในรัฐ ทั้งที่ประชาชนทุกคนและชุมชนทุกแห่งก็มีฐานะเป็นเจ้าของแผ่นดินเช่นกัน ชนชั้นปกครองของไทยมักจะปลุกฝังแต่เพียงว่าประชาชนต้องเป็นผู้เสียสละความสุขและผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของชาติ

การที่ชาวมุขชนภูเวียงได้สร้างรูปปั้นพระยานรินทรขึ้นมา ทั้ง ๆ ที่ยังคงมีอิทธิพลของแนวคิดกระแสหลักอย่างแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม แนวคิดอนุรักษนิยม หรือแนวคิดกษัตริย์นิยม มากดทับปิดกั้นทั้งพื้นที่ของการสร้างอนุสาวรีย์ พื้นที่การศึกษาและตำราเรียน ตลอดจนพื้นที่ของการสื่อสารมวลชนต่าง ๆ นั้น ก็เพราะเป็นลักษณะทางธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ โดยอมรา พงศาพิชญ์ (2547: 142) ได้บอกถึงลักษณะทางธรรมชาตินี้ว่า มนุษย์มีความต้องการสืบทอดเผ่าพันธุ์ และมีสำนึกเกี่ยวกับโคตรเหง้าของเผ่าพันธุ์ตน การธำรงชาติพันธุ์เดิมของตนจึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในมนุษยชาติทุกกลุ่มชาติพันธุ์

การเกิดขึ้นของรูปปั้นพระยานรินทรจึงมีความเกี่ยวพันกับความเป็นชาติพันธุ์ของชุมชนและสำนึกเกี่ยวกับโคตรเหง้าของเผ่าพันธุ์ โดยรูปปั้นพระยานรินทรได้สื่อสารความต้องการของชุมชนให้เราทราบหลายอย่าง เช่น ความต้องการแสดงออกถึงอัตลักษณ์และประวัติความเป็นมาแห่งท้องถิ่นหรือชุมชน ความต้องการที่อยากจะสื่อสารให้รัฐทราบว่าในพื้นที่แถบนี้ยังมีความแตกต่างจากความเป็นไทยหลงเหลืออยู่ แม้ประเทศไทยของเราจะผ่านกระบวนการของการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) มานานพอสมควรแล้ว และต้องการให้รัฐยอมรับในความต่างนั้น ความต้องการสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมในการแสดงออกถึงศักดิ์ศรีแห่งชุมชน เป็นต้น ในขณะที่เดียวกัน รูปปั้นพระยานรินทรก็ได้สื่อสารให้เราทราบว่าพวกเขาปฏิเสธแนวคิดหรือค่านิยมกระแสหลักที่ดูเหมือนว่าคนบางกลุ่มได้รับอภิสิทธิ์ถูกยกย่องเชิดชูให้มีคุณค่ามากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งนับที่รูปปั้นพระยานรินทรสื่อสารออกมาให้ทราบดังที่ว่านี้ ล้วนมีความเกี่ยวพันกับการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนหรือระหว่างรัฐกับท้องถิ่น หากรัฐมองเห็นความสำคัญและยินยอมให้ท้องถิ่นสามารถแสดงออกถึงตำนานประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น

รวมถึงการแสดงออกทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ของท้องถิ่น รัฐก็สามารถดำเนินการได้ในรูปของการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม 2546: คำนำ) กล่าวถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในภูมิภาคแถบนี้ว่า “ในดินแดนอันเป็นประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียงอันเรียกรวมกันว่าสุวรรณภูมินี้ มีกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลายอยู่รวมกันมาช้านาน สังคมในพื้นที่นี้มีระบบความสัมพันธู์เชิงอำนาจที่ซับซ้อน มีระบบนิเวศที่หลากหลาย มีการเคลื่อนไหวไม่เคยหยุดนิ่ง มีการเรียนรู้และการปรับตัวตลอดเวลา และมีวัฒนธรรมที่ทั้งหลากหลายและคล้ายคลึงกัน เราก็คงต้องยอมรับเช่นกันว่าเรามีปัญหาสะสมในการทำความเข้าใจที่ถูกต้องเหมาะสมระหว่างคนต่างชาติพันธุ์ต่างระบบคุณค่าและต่างวัฒนธรรม ที่ต้องอยู่ร่วมกันทั้งในประเทศไทยเองและระหว่างประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง” ซึ่งหมายความว่า ประเทศไทยเป็นรัฐชาติที่ถูกสร้างขึ้นมาจากความหลากหลายของชาติพันธุ์และวัฒนธรรม หรือมีความเป็นพหุสังคม (plural society) และตั้งแต่มีความเป็นรัฐชาติเป็นต้นมา ประเทศไทยประสบปัญหาการทำความเข้าใจระหว่างคนในชาติเกี่ยวกับความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ ระบบคุณค่า และวัฒนธรรม ศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็เป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่บอกให้สังคมไทยได้รู้ว่า แม้สังคมไทยเราจะถูกทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือมีความคล้ายคลึงกัน แต่เมื่อลึกลงไปในรายละเอียดแล้วยังคงมีความแตกต่างหลงเหลือให้เห็นอยู่ เป็นความแตกต่างที่ประชาชนภายนอกชุมชนภูเวียงแทบจะมองไม่เห็นหรือไม่รู้จัก แต่หากพิจารณาโดยลึกซึ้งแล้วปรากฏการณ์ศาลเจ้าจอมนรินทร์ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มีผลมาจากการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของการเมืองการปกครองไทย อันเป็นการแสดงออกถึงการปะทะสังสรรค์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในชุมชนภูเวียงกับศูนย์กลางส่วนกลาง

การที่รัฐไม่ให้ความสำคัญต่อสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกถึงตำนานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมถึงการแสดงออกทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ของท้องถิ่น ดังกรณีที่มีผลกระทบต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์จนไม่สามารถสร้างเป็นอนุสาวรีย์ได้นี้ หากพิจารณาแล้วก็เสมือนว่ารัฐยังยึดติดกับเอกลักษณ์ของความเป็นไทยที่ตนได้สร้างขึ้น ยังไม่ยอมรับถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ระบบคุณค่า และวัฒนธรรม ที่ยังคงมีอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย รวมถึงยังมองปรากฏการณ์เหล่านี้ว่าเป็นสิ่งที่แปลกแยกจากคนส่วนใหญ่ และยังหวาดระแวงว่าหากปล่อยให้ชุมชนหรือท้องถิ่นมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ที่เป็นมรดกทางชาติพันธุ์จะไปกระทบต่อความมั่นคงหรือกระทบต่อความเป็นรัฐชาติที่รัฐได้สร้างไว้ให้มั่นคงแล้ว ซึ่งการมีทัศนคติต่อกลุ่มอื่นอย่างแปลกแยกนี้ถือว่าเป็นอคติทางชาติพันธุ์ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม 2546: 6) การปิดกั้นของรัฐดังกรณีที่เกิดขึ้นกับศาลเจ้า

จอมนรินทร์นี้ จึงเป็นการใช้อำนาจของรัฐในทางอ้อมเพื่อบีบบังคับให้ชุมชนภูเวียงต้องเสียสละ
 ดำเนินและประวัติศาสตร์ดั้งเดิมของตน จนสูญเสียความเป็นท้องถิ่นหรือเบียดขับให้ประวัติศาสตร์
 ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์นอกตำราต่อไป แล้วทำตัวให้อยู่ในกรอบของมาตรฐานกลางที่รัฐไทยได้
 สร้างขึ้น ซึ่งในความเป็นจริงคงไม่สามารถคงสภาพเหล่านี้ให้ยืนยงถาวรตลอดไป เพราะอย่างน้อย
 ศาลเจ้าจอมนรินทร์และรูปปั้นพระยานรินทร์ที่ได้ปรากฏขึ้นก็ชี้ให้เห็นแล้วว่ารัฐไม่สามารถปิดกั้น
 ความเป็นอื่นได้ทั้งหมดหรือตลอดไป ดังนั้น หากรัฐยังไม่ยอมรับความเป็นพหุสังคมของไทยก็จริง
 แต่จะนำไปสู่ความขัดแย้งหรือความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างคนในชาติ

แต่หากพิจารณาอีกมุมมองหนึ่ง การที่รูปปั้นพระยานรินทร์มีลักษณะไม่ละเอียดย
 ประณีต หรือมีขนาดเล็กไม่สูงใหญ่อย่างรูปหล่อโลหะสำริดของอนุสาวรีย์อื่น ๆ ก็น่าจะสอดคล้อง
 กับความเห็นของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ในเรื่องการสร้างรูปเคารพและอนุสาวรีย์ของคนไทยว่า “ช่างไทย
 ไม่เคยคิดจะปั้นคนสักที ถ้าไม่ปั้นพระหรือหลักการนามธรรมอันสูงส่งของพระพุทธศาสนาก็ปั้นผี
 ช่างไทยเลยไม่สนใจที่จะปั้นคนให้ถูกต้องตามหลักกายวิภาค ดูด้วยสายตาฝรั่งแล้วก็เห็นว่าไม่
 เหมือนรูปคน และดูเหมือนช่างไทยไม่มีความสามารถ แต่ที่จริงแล้วไม่เกี่ยวกับเรื่องความสามารถ
 หากเป็นเพราะช่างไทยหรือคนสั่งช่างต้องการปั้นรูปเคารพ ไม่ใช่รูปมนุษย์ เขาจึงปั้นอย่างนั้น
 และไม่เปลี่ยนการปั้นไปเป็นอย่างอื่นตราบเท่าที่ความคิดของเขายังไม่เปลี่ยนในเรื่องของ
 ประติมากรรม” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2538: 92)

นอกจากนั้น การที่รูปปั้นพระยานรินทร์มีลักษณะของความเป็นรูปเคารพปนอยู่
 ด้วย ก็น่าจะมีส่วนที่เป็นประโยชน์แก่การดำรงอยู่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์อยู่พอสมควร เพราะ
 รูปลักษณะของรูปปั้นพระยานรินทร์ที่เป็นอยู่นี้จะมีความกลมกลืนกับบริบททางสังคมหรือวิถีชีวิต
 ของสังคมในชนบท กล่าวคือเป็นรูปปั้นที่มีลักษณะเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนในมิติของประติมากรรม
 การซ่อมแซมดูแลหรือการบูรณะก็สามารถกระทำได้ง่าย ใช้งบประมาณไม่มาก อีกทั้งเมื่อ
 ประชาชนในพื้นที่มาพบเห็นตัวรูปปั้นก็มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นสมบัติที่พวกเขา
 ร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อจิตใจและการสร้างแรงศรัทธา เหมือนอย่างที่บ้านเคารพศรัทธา
 ต่อรูปไม้ที่แกะสลักเป็นรูปเทวดาหรือเทพเจ้าที่ปรากฏตามศาลเจ้า ศาลปู่ตา หรือศาลพระภูมิ ที่
 พวกเขาได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา ผิดกับรูปปั้นอนุสาวรีย์อื่นๆ ที่หล่อขึ้นด้วยโลหะสำริดซึ่งมีแนวคิด
 มาจากวัฒนธรรมของตะวันตก มีหลักวิชาการด้านศิลปกรรมหรือประติมากรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง
 มากมาย จนรู้สึกถึงความซับซ้อนยุ่งยากและเป็นทางการมากเกินไป ชาวบ้านอาจมีความรู้สึกว่าร
 รูปหล่อโลหะสำริดเป็นรูปปั้นของทางราชการ เป็นรูปปั้นที่หล่อหรือสร้างโดยหน่วยงานของทาง
 ราชการ ความผูกพันด้านความรู้สึกที่มีต่อรูปปั้นจึงอาจแตกต่างไปจากรูปปั้นที่ชาวบ้านร่วมแรง
 ร่วมใจกันสร้างขึ้นมาเองแบบเรียบง่าย เพราะรูปปั้นที่สร้างขึ้นมาเองโดยช่างชาวบ้านนั้นจะมีความ

เป็นเอกลักษณ์ตามวิถีแบบไทย ๆ มากกว่ารูปปั้นที่สร้างขึ้นตามแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ซึ่งเป็นแนวคิดที่นำมาจากชาติตะวันตก ด้วยเหตุนี้ รูปลักษณะของรูปปั้นพระยานรินทร์ที่เป็นอยู่น่าจะเป็นผลดีในด้านช่วยให้ประชาชนในพื้นที่เข้าถึงได้ง่ายและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งอาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

2.2 นัยทางการเมืองของชื่อ “เจ้าจอม”

คำเรียกหรือชื่อที่ชาวภูเวียงใช้เรียกศาลเจ้าจอมนรินทร์นั้นมีหลายชื่อ โดยทุกชื่อจะมีความหมายและมีส่วนเกี่ยวข้องกับศาลเจ้าจอมนรินทร์ อีกทั้งชาวภูเวียงโดยทั่วไปก็รับรู้และยินยอมที่จะใช้ชื่อเหล่านี้ในการสื่อสารเพื่อให้หมายถึงศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือพระยานรินทร์ ชื่อหรือคำเรียกที่ว่านี้ ได้แก่

1. ศาลเจ้าจอมนรินทร์
2. ศาลเจ้าจอม
3. ศาลปู่จอม
4. เจ้าจอม

คำว่า “ศาลเจ้าจอมนรินทร์” น่าจะเป็นการนำเอาคำว่า “ศาลเจ้า” ซึ่งเป็นศาลเจ้าที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณพระยานรินทร์มารวมกับคำว่า “จอม” ในความหมายเป็นผู้ที่ยอดเยี่ยมที่สุดในหมู่ (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานฯ 2539: 218) แล้วรวมกับคำว่า “นรินทร์” ซึ่งหมายถึงพระยานรินทร์ โดยความหมายนี้ “ศาลเจ้าจอมนรินทร์” จึงหมายถึง ศาลเจ้าอันเป็นที่สถิตแห่งดวงวิญญาณของผู้ที่ยอดเยี่ยมที่สุดในหมู่หรือผู้เป็นจอมคนที่ชื่อพระยานรินทร์

คำว่า “เจ้าจอม” เป็นการนำเอาคำว่า “เจ้า” ซึ่งคงหมายถึง “เจ้าเมือง” ในระบบการเมืองการปกครองอาณัติที่ใช้ปกครองในราชอาณาจักรลาวและดินแดนภูมิภาคแถบนี้ในสมัยก่อน (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ 2520: 148-149) โดยเมืองหนองบัวลำภูในสมัยนั้นก็มิพระยานรินทร์เป็นเจ้าเมือง จึงเป็นการเรียกชื่อพระยานรินทร์ตามฐานะทางปกครอง หรืออาจเป็นคำว่า “เจ้า” ในความหมายของฝ่ายไทยที่หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า หรือผู้เป็นเจ้าเมือง (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานฯ 2539: 238) แล้วนำมารวมกับคำว่า “จอม” ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ยอดเยี่ยมที่สุดในหมู่ โดยความหมายนี้ “เจ้าจอม” จึงหมายถึง ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า หรือผู้เป็นเจ้าเมืองที่ยอดเยี่ยมที่สุด อันเป็นการยกย่องเชิดชูให้พระยานรินทร์ผู้เป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภูอยู่ในฐานะของจอมคนจริง ๆ

คำว่า “ศาลเจ้าจอม” ก็คงเป็นคำย่อหรือชื่อย่อของคำว่า “ศาลเจ้าจอมนรินทร์” โดยตัดเอาคำสำคัญมาเรียกให้สั้นลง แต่ก็ยังสามารถสื่อสารได้ใจความว่าหมายถึงศาลเจ้าจอมนรินทร์

คำว่า “ศาล” ก็หมายถึงศาลเจ้าที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณพระยานรินทร์ แล้วรวมกับคำว่า “เจ้าจอม” ในความหมาย ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า หรือผู้เป็นเจ้าของ

ส่วนคำว่า “ศาลปู่จอม” ก็มีความหมายคล้ายกับคำว่าศาลเจ้าจอม เพียงแต่นำเอาคำว่า “ปู่” ที่หมายถึงผู้เฒ่าที่คนเคารพนับถือ หรือ “ปู่” ในความหมายเดียวกันกับ “ศาลปู่ตา” ที่สังคมชนบทอีสานทั่วไปนิยมนับถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษที่คอยคุ้มภัยให้กับหมู่บ้าน แล้วนำมารวมกับคำว่า “จอม”

คำเรียกหรือชื่อที่ตั้งคำ ไม่ว่าจะ เป็น “ศาลเจ้าจอมนรินทร์” “ศาลเจ้าจอม” “ศาลปู่จอม” หรือ “เจ้าจอม” จะปรากฏคำว่า “เจ้าจอม” หรือ “จอม” แทรกอยู่ในคำทั้งสิ้น ถือว่าเป็นสิ่งแปลกอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์มีความน่าสนใจและน่าจะมีความหมายมากกว่าความเป็นชื่อ เพราะโดยปกติทั่วไปคนไทยจะรับรู้และเข้าใจว่าเจ้าจอมหมายถึงตำแหน่งพระสนมในวังหลวง แต่เจ้าจอมที่ชาวภูเวียงนำมาเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์นั้น พวกเขาหมายถึงผู้เป็นจอมคนจริง ๆ (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ 2520: 45) อันเป็นการแสดงถึงเจตนาที่ต้องการจะสื่อสารให้ผู้คนได้รับรู้ถึงความในใจ และที่สำคัญความหมายหรือนัยทางการเมืองที่แฝงซ่อนเร้นอยู่ภายในคำเรียกชื่อเหล่านี้ อาจจะมี ความหมายเกินกว่าที่เราคิดกันก็ได้

หากพิจารณาถึงการสรรหาด้อยคำเพื่อนำมาเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ตามที่กล่าวข้างต้น ก็จะพบว่า เป็นด้อยคำที่ถูกเลือกสรรโดยจงใจ เพื่อสื่อถึงความคิดหรือจินตภาพเฉพาะแบบหนึ่ง เพราะถึงอย่างไรภาษาก็คือระบบของสัญญาณ (a system of signs) ที่ใช้สำหรับสื่อถึงความคิดและความหมายต่าง ๆ เพื่อให้การสื่อสารเป็นไปได้ เดอ โซซูร์ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเลือกสรรด้อยคำมาใช้ในการสื่อสารว่า “มนุษย์สามารถสื่อสารในรูปแบบและวิธีการอื่นได้ แต่เนื่องจากมนุษย์สามารถคิดค้นระบบภาษาขึ้นมา ทำให้การพูดในฐานะที่เป็นวิธีการติดต่อสื่อสารเป็นที่ยอมรับและกลายเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ทรงอำนาจที่สุดของมนุษย์ไป ความสำคัญจึงเป็นเรื่องความสามารถในการคิดค้นสร้างระบบภาษาขึ้นมาเพื่อให้การสื่อสารเป็นไปได้” (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ 2545: 13) ประเด็นสำคัญในการหาความหมายหรือนัยทางการเมืองจากการเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์จึงอยู่ที่กระบวนการสร้างด้อยคำขึ้นมาเพื่อใช้เป็นคำเรียกศาลเจ้าจอมนรินทร์ เพราะด้อยคำเหล่านี้เป็นผลผลิตและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมซึ่งจะเป็นกระบอกอีกบานหนึ่งที่สามารถสะท้อนภาพของสังคมการเมืองออกมาให้เห็น

ในการตีความเพื่อหาความหมายหรือนัยทางการเมืองจากคำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็คงยึดตามแนวคิดของคิลไทป์ (Dilthey 1964: 113 อ้างถึงในไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ 2545: 47) ที่ว่า “เป้าหมายสูงสุดของกระบวนการตีความคือต้องเข้าใจผู้เขียนให้ได้ดีกว่าที่ผู้เขียนเข้าใจตัวเอง” โดยจะพยายามตีความหรือเปิดเผย (disclose) สิ่งที่เป็นรหัสสำคัญในการกำหนดให้

ชาวภูเวียงต้องเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ว่าศาลเจ้าจอม หรือเจ้าจอม แม้ว่าการศึกษาความนี้ อาจจะตีความเกินเลยไปจากเจตนาของผู้ตั้งชื่อก็ตาม

ภาพที่ 4.3 ป้ายชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์

สิ่งที่น่าสนใจประการแรกของกลุ่มคำที่ใช้เรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็คือ ไม่มีคำว่า “อนุสาวรีย์” แทรกปนอยู่ในคำเรียก ไม่ว่าจะ เป็นคำว่า “ศาลเจ้าจอมนรินทร์” “ศาลเจ้าจอม” “ศาลปู่จอม” หรือ “เจ้าจอม” ทั้ง ๆ ที่โดยสภาพทางกายภาพของศาลเจ้าจอมนรินทร์ที่มีรูปปั้นของพระยานรินทร์ประดิษฐานอยู่ภายในซุ้มศาลาทรงไทยที่สร้างขึ้นนั้น สามารถที่จะใช้คำว่า “อนุสาวรีย์” มาเป็นคำประกอบกรตั้งชื่อได้ เพราะรูปปั้นก็คือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระยานรินทร์อันเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดของการสร้างอนุสาวรีย์ แต่เหตุใดศาลเจ้าจอมนรินทร์จึงไม่ใช้คำว่าอนุสาวรีย์มาเป็นคำเรียก

การที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่ใช้คำว่าอนุสาวรีย์มาเป็นคำเรียก เหตุผลหนึ่งน่าจะสืบเนื่องมาจากกรณีที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้พัฒนามาจากศาลเจ้าซึ่งสภาพเดิมทำด้วยไม้ คล้ายศาลเจ้าหรือศาลปู่ตาที่พบเห็นได้ทั่วไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในภาคอีสาน ตามประวัติกล่าวว่าเป็นศาลเจ้าที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณพระยานรินทร์และเป็นที่สักการะของอนุชนรุ่นหลัง

¹ “อนุสาวรีย์” หมายถึง สิ่งที่สร้างไว้เป็นที่ระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์สำคัญ เช่น อาคาร หลุมฝังศพ รูปปั้น เป็นต้น (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานฯ 2539: 916)

เมื่อมีการปรับปรุงศาลเจ้าใหม่ใน พ.ศ. 2506 พร้อมกับสร้างรูปปั้นของพระยานรินทร์ขึ้นนั้น จึงได้เรียกชื่อตามชื่อเดิมว่าศาลเจ้าจอมรินทร์ แต่ชาวบ้านโดยทั่วไปมักจะเรียกแบบสั้นๆว่าศาลเจ้าจอมหรือศาลปู่จอม

ใน พ.ศ. 2506 ที่มีการปรับปรุงศาลเจ้าและมีการสร้างรูปปั้นของพระยานรินทร์ขึ้น แนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์และคำว่าอนุสาวรีย์ก็เป็นที่รู้จักของคนไทยโดยทั่วไปแล้ว เพราะก่อนหน้านั้นก็มีการสร้างอนุสาวรีย์หลายแห่ง เช่น พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 หรือพระบรมรูปทรงม้า ที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2451 อนุสาวรีย์ของท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) ที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2477 เป็นต้น (มาลินี คุ่มสุภา 2541: 5) ยิ่งการปรับปรุงศาลเจ้าจอมรินทร์ใน พ.ศ. 2506 ที่นำโดยนายศิริ ปรึชญา นายอำเภอภูเวียงในขณะนั้นซึ่งเป็นผู้มีการศึกษาสูงและได้รับแต่งตั้งจากส่วนกลาง ก็ยังเป็นที่น่าเชื่อได้ว่าแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์คงเป็นที่รู้จักของชาวภูเวียงมากพอสมควรแล้ว แต่สาเหตุที่ไม่เรียกศาลเจ้าที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ว่าอนุสาวรีย์พระยานรินทร์ หรือไม่ได้แทรกคำว่าอนุสาวรีย์เข้าไปในคำเรียกชื่อศาลเจ้าด้วยนั้น นอกจากจะมีเหตุผลของการเรียกชื่อตามชื่อเดิมแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งน่าจะเป็นเรื่องของความไม่เหมาะสมไม่ควรในบริบทของสังคมการเมืองไทย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็หมายความว่า พระยานรินทร์ซึ่งเป็นแม่ทัพของฝ่ายกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์อยู่ในฐานะความเป็นอื่นของประวัติศาสตร์ชาติไทย จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะได้รับการยกย่องเชิดชูในสังคมไทย

การดำเนินนโยบายชาตินิยมในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และการฟื้นฟูสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดนิยมเจ้าหรือกษัตริย์นิยมในสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาก่อนที่จะสร้างศาลเจ้าจอมรินทร์ก็เป็นรหัสทางสังคมหรืออีกปัจจัยหนึ่งที่น่าจะมีอิทธิพลต่อการตั้งชื่อศาลเจ้าจอมรินทร์จนต้องหลีกเลี่ยงการใช้คำว่าอนุสาวรีย์

ประเทศไทยในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487) แนวคิดแบบชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผลให้นโยบายของรัฐมีผลต่อภาคอีสานในสองลักษณะ คือ ประการแรก การสร้างสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ อันนำไปสู่การใช้อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) ที่จัดสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2477 เป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม ประการที่สอง การเรียกร้องดินแดนที่สูญเสียไปในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับคืนจากฝรั่งเศส ด้วยการสนับสนุนให้ประชาชนมีบทบาทในการเรียกร้องดินแดนคืน ดังที่ปรากฏในจังหวัดเลย หนองคาย และบุรีรัมย์ เป็นต้น (มานิตย์ นวลละออ 2540: 101 อ้างถึงใน ธโสธร ตู้ทองคำ 2545: 10)

เมื่อสิ้นรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แล้ว จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ก้าวขึ้นสู่อำนาจโดยสมบูรณ์เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 และนโยบายรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์จะแตกต่างไปจากยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นอย่างมาก โดยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พยายามที่จะฟื้นฟูสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้กลับมาเป็นสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์อีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่เคยถูกลดความสำคัญมาตลอดตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 การฟื้นฟูสถาบันพระมหากษัตริย์ของจอมพลสฤษดิ์ฯ ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ นอกจากจะช่วยให้รัฐบาลสามารถสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองด้วยการกล่าวอ้างความเป็นรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้แล้ว ในอีกด้านหนึ่ง การกระทำดังกล่าวยังทำให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ค่อยๆ ถูกสถาปนาให้กลายเป็นคุณค่าหลักของความเป็นไทย เปิดโอกาสให้รัฐบาลสามารถนำความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันทั้งสาม ไปรองรับการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของตนได้ง่าย และหากว่าประชาชนคนใดที่ลุกขึ้นต่อต้านการดำเนินนโยบายของรัฐบาล บุคคลเหล่านั้นก็จะถูกกล่าวหาว่าเป็นศัตรูหรือผู้บ่อนทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ทันที (ยุทธพร อิศรัชย์ 2548: 340)

ทั้งนโยบายแบบชาตินิยมในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และการฟื้นฟูสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดกษัตริย์นิยมในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต่างก็เป็นแนวคิดหรืออุดมการณ์กระแสหลักของชาติที่สังคมส่วนใหญ่ของไทยให้การยอมรับ จนเป็นเรื่องปกติธรรมดา ประกอบกับแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้าที่จะสร้างศาลเจ้าจอมนรินทรใน พ.ศ. 2506 นั้น ล้วนแต่เป็นอนุสาวรีย์ที่เกี่ยวข้องกับการเทิดทูนและการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้น หากจะนำคำว่าอนุสาวรีย์มาแทรกในคำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทรก็จะเป็นการสวนกระแสหลักของสังคม และอาจจะถูกฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยอ้างอิงเรื่องขาดความจงรักภักดีมากกล่าวหาทำลายก็ได้ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ การหลีกเลี่ยงคำว่าอนุสาวรีย์นอกจากจะเป็นการกำหนดบทบาทหรือสถานะของศาลเจ้าจอมนรินทรให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมและการเมืองไทยแล้ว ยังจะเป็นการช่วยอำพรางมิให้ศาลเจ้าจอมนรินทรถูกเพ่งเล็งหรือถูกทำลายในฐานะผู้มีความเป็นอื่นได้อีกทางหนึ่งด้วย

สิ่งที่น่าสนใจประการที่สองของกลุ่มคำที่ใช้เรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทรก็คือ การเลือกใช้คำว่า “จอม” หรือ “เจ้าจอม” ซึ่งได้อธิบายแล้ว คำว่า “จอม” มีนัยหมายถึงผู้ที่ยอดเยี่ยมที่สุดในหมู่ หรือผู้เป็นจอมคน ส่วนคำว่า “เจ้า” มีนัยหมายถึงผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า หรือผู้เป็นเจ้าของ ทั้งคำว่าจอมหรือเจ้าจอมต่างก็เป็นคำที่มีนัยยกย่องเชิดชูพระยานรินทรให้มีสถานะที่สูงส่งควรแก่การสักการบูชา แต่หากพิจารณาตามแนวคิดของเดอ โซซูร์ที่มองว่ามนุษย์มักจะมีเจตนาหรือจงใจเลือกสรรคำมาใช้ในการสื่อสาร (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอพาร 2545: 13) ก็จะพบว่านี่คือการ

เลือกใช้ถ้อยคำเพื่อเสริมให้บุคคลที่ตนยกย่องเชิดชูอยู่ในฐานะระดับเดียวกันกับบุคคลอื่นหรือสามารถเทียบเคียงได้กับบุคคลอื่นที่สังคมยกย่องเชิดชู ถึงแม้ว่าพระยานรินทร์ไม่มีเชื้อสายของกษัตริย์แต่ชาวภูเวียงก็ยังแทรกคำว่า “เจ้า” เข้าไปในคำเรียก หากเรียกคำว่า “ศาลเจ้าจอม” ก็ยังพอให้เข้าใจว่าเป็นศาลเจ้าของบุคคลหนึ่งซึ่งมีความเป็นยอดคนหรือจอมคน แต่หากเรียกเพียงคำว่า “เจ้าจอม” ก็จะทำให้หลายคนหลงเข้าใจว่าพระยานรินทร์มีเชื้อสายของกษัตริย์ อันหมายถึงพระยานรินทร์ได้รับการยกย่องเชิดชูให้สูงเทียบเคียงระดับเชื้อสายของกษัตริย์ตั้งแต่คำเรียกชื่อแล้ว ส่วนการแทรกคำว่า “จอม” เข้าไปในคำเรียก ก็เพื่อให้พระยานรินทร์มีฐานะสูงสุดยอดของความ เป็นวีรบุรุษหรือมีความเป็นยอดคน

สาเหตุที่ชาวภูเวียงมีความจงใจที่จะยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ให้มีความสุขยอดของความ เป็นวีรบุรุษหรือความเป็นจอมคน นอกจากจะด้วยคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวของพระยานรินทร์ทั้งด้านความกล้าหาญ ซื่อสัตย์ และจงรักภักดี ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ดั่งามของมนุษย์ที่สมควรแก่การยกย่องเชิดชูแล้ว กระแสของแนวคิดกษัตริย์นิยมที่เป็นอุดมการณ์กระแสหลักของชาติไทยกับกระแสแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมที่มุ่งเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งในรูปของตำราการเรียนการสอน การสื่อสารมวลชน รวมถึงการสร้างอนุสาวรีย์ให้กับวีรบุรุษต่าง ๆ ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ของไทยหรือวีรบุรุษผู้ที่แสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย ก็น่าจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการนำคำว่า “จอม” และ “เจ้าจอม” มาแทรกไว้ในคำเรียกศาลเจ้าจอมรินทร์ เพราะชาวภูเวียงมีความจงใจที่จะยกย่องพระยานรินทร์ให้ทัดเทียมกับวีรบุรุษเหล่านี้ แต่เนื่องจากพระยานรินทร์อยู่ในฐานะฝ่ายตรงกันข้ามหรือมีความเป็นอื่นสำหรับประวัติศาสตร์ชาติไทย สังคมการเมืองไทยไม่จึงเปิดพื้นที่ไว้สำหรับผู้มีความเป็นอื่นอย่างพระยานรินทร์หรือศาลเจ้าจอมรินทร์ ดังนั้น การยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ในฐานะวีรบุรุษที่ชาวภูเวียงสักการบูชาจึงทำได้เพียงการบรรจุคำบางคำที่มีความหมายในเชิงยกย่องเชิดชูแทรกไว้ในคำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมรินทร์

การสร้างศาลเจ้าจอมรินทร์ใน พ.ศ. 2506 ภายใต้การนำของนายศิริ ปรัชญา นายอำเภอภูเวียงในขณะนั้น ก็น่าจะมีส่วนสำคัญในการกำหนดคำเรียกหรือชื่อของศาลเจ้าจอมรินทร์ เพราะตำแหน่งของนายอำเภอเป็นตำแหน่งข้าราชการที่มีอำนาจสูงสุดในอำเภอ เป็นตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้งจากส่วนกลางและเป็นกลไกสำคัญของรัฐ พื้นที่ใดมีนายอำเภอไปดำรงตำแหน่งก็หมายความว่ารัฐสามารถมีอำนาจอธิปไตยไปถึงพื้นที่แห่งนั้น นอกจากนายอำเภอจะมีอำนาจหน้าที่ในทางปกครองและน่านโยบายของรัฐไปปฏิบัติให้เกิดผลแก่ราษฎรแล้ว ในอีกมิติหนึ่งนายอำเภอก็ต้องคอยสอดส่องดูแลและปกครองราษฎรมิให้กระทำการใด ๆ อันเป็นการฝ่าฝืนต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองหรือขัดต่อแนวนโยบายแห่งรัฐ การที่นายอำเภอภูเวียงรับ

หน้าที่ในการนำราษฎรปรับปรุงศาลเจ้าจอมนรินทร์ในครั้งนั้นก็ด้วยค่านิยมของสังคมที่มักจะเชิดชูผู้หลักผู้ใหญ่ของบ้านเมืองให้เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมของสังคม แต่ในขณะที่เดียวกันนายอำเภอก็มีโอกาสที่จะควบคุมดูแลไม่ให้การยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ออกไปในทางที่ขัดต่อนโยบายหรืออุดมการณ์ทางการเมืองของชาติทั้งแนวคิดชาตินิยมและแนวคิดกษัตริย์นิยมที่รัฐบาลกำลังส่งเสริมอยู่ในช่วงนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ต้องไม่ออกนอกกรอบที่รัฐได้สร้างขึ้น ถึงแม้กรอบที่ว่านี้จะเป็นามธรรมจนยากที่จะกำหนดเส้นแบ่งว่าสิ่งใดทำได้หรือทำไม่ได้ แต่โดยการรับรู้ของคนส่วนใหญ่ในสังคมเกี่ยวกับแนวคิดชาตินิยมและแนวคิดกษัตริย์นิยมซึ่งเป็กระแสหลักของสังคมก็พอที่จะทำให้ทุกฝ่ายสามารถแยกแยะได้โดยสามัญสำนึกว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ หากการเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่มีคำหรือพยางค์ใดส่อไปในทางที่ขัดต่อแนวคิดกระแสหลัก ผู้เป็นนายอำเภอก็คงจะยินยอมให้ใช้คำหรือพยางค์นั้นๆ ได้ แต่หากคำหรือพยางค์ใดขัดต่อแนวคิดกระแสหลัก ผู้เป็นนายอำเภอก็คงจะแนะนำไม่ให้ใช้คำหรือพยางค์นั้นๆ อันหมายถึงการเลือกสรรคำเรียกหรือชื่อของศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้ผ่านความเห็นชอบจากนายอำเภอมานี้แล้ว แม้จะเป็นการเห็นชอบโดยพฤตินัยก็ตาม และก็น่าจะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งว่าทำไมจึงไม่มีคำว่าอนุสาวรีย์แทรกปนอยู่ในคำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ ทั้งๆ ที่มีรูปปั้นของพระยานรินทร์ประดิษฐานอยู่ และแนวคิดการสร้างรูปปั้นนั้นก็เป็แนวคิดของการสร้างอนุสาวรีย์

หากนำชื่อที่เรียกศาลเจ้าจอมนรินทร์ไปเทียบเคียงกับกรณีของคุณหญิงโมที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ให้สถาปนาขึ้นเป็น "ท้าวสุรนารี" ก็จะทำให้คำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์มีความหมายหรือมีนัยทางการเมืองมากขึ้น ดังความเห็นของเดอ โซซัวร์ที่ว่า ความหมายของสรรพสิ่งมิได้ดำรงอยู่ในตัวของสิ่งนั้น แต่อยู่ที่ความสัมพันธ์ของสิ่งนั้นกับสิ่งอื่น ๆ ภายใต้ระบบเดียวกัน (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร 2545: 10)

การสถาปนาคุณหญิงโมขึ้นเป็นท้าวสุรนารีก็เพราะได้สร้างวีรกรรมในการรวบรวมครัวชาวนครราชสีมาที่ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยให้เข้าต่อสู้ฆ่าฟันทหารฝ่ายลาวจนล้มตายเป็นอันมาก ณ ท่งสำริด แขวงเมืองนครราชสีมา เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2369 ในเหตุการณ์สงครามกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี 2551) ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้นำอนุสาวรีย์ของท้าวสุรนารีไปเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม (ธ โสธร ตู้อองคำ 2545: 9) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทั้งชื่อและตัวอนุสาวรีย์มีความเกี่ยวโยงกับการเมืองการปกครองหรือแนวอุดมการณ์ทางการเมืองของชาติ เพราะรัฐก็ตระหนักดีว่าอนุสาวรีย์มีประโยชน์ต่อการปลูกฝังความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ให้แก่ประชาชน รัฐจึงได้พยายามสนับสนุนหรือยกย่องเชิดชูแต่วีรสตรีหรือวีรบุรุษที่จะทำให้รัฐหรือชนชั้นผู้ปกครองได้ประโยชน์เท่านั้น เมื่อกรณีของพระยานรินทร์อยู่ในฝ่ายของกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์ซึ่งเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับวีรบุรุษของ

ประวัติศาสตร์ชาติไทยและมีฐานะเป็นอื่นของกระแสหลัก ดังนั้น นอกจากรัฐไทยจะไม่สนับสนุนเกี่ยวกับการตั้งชื่ออย่างทำวสุรนาธิแล้ว รัฐยังต้องคอยควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดเพื่อไม่ให้ชื่อศาลเจ้าปรากฏถ้อยคำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย โดยการควบคุมดูแลนี้มีทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ซึ่งหลายฝ่ายอาจจะตั้งข้อสังเกตว่าที่ผ่าน ๆ มากี่ไม่เห็นหน่วยงานใดของรัฐไปเฝ้าคอยดูแลดังที่ว่านี้ นั่นมิได้หมายความว่าไม่มีผู้เฝ้าดูแล แต่ผู้เฝ้าดูแลไม่ปรากฏตัวออกมาให้เห็นก็เพราะปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับศาลเจ้าจอมนรินทรยังคงอยู่ในกรอบที่รัฐมองว่าไม่กระทบหรือไม่เป็นอันตรายต่อแนวอุดมการณ์ของกระแสหลัก หากเมื่อใดศาลเจ้าจอมนรินทรมีคำเรียกชื่อที่สื่อว่าจะขยับออกนอกกรอบที่ว่านี้ เมื่อนั้นแหละผู้เฝ้าดูแลจะปรากฏตัวออกมาให้เห็นซึ่งอาจจะมีทั้งการกล่าวหาว่ายกย่องเชิดชูฝ่ายกบฏหรืออาจกล่าวหาถึงขั้นเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ หรือแม้แต่การกล่าวหาว่าขาดความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ก็เป็นไปได้ทั้งนั้น ทั้งนี้ก็เพราะผู้เฝ้าดูแลก็คือประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมที่ยอมรับแนวคิดกระแสหลักของชาตินั่นเอง

สิ่งที่น่าสนใจและไม่ควรมองข้ามอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับคำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทรก็คือการไม่มีคำว่า “พระยา” ปรากฏในคำเรียกชื่อไม่ว่าจะเป็นคำว่า “ศาลเจ้าจอมนรินทร” “ศาลเจ้าจอม” “ศาลปู่จอม” หรือ “เจ้าจอม” เมื่อคำว่าพระยาซึ่งเป็นคำที่บ่งบอกถึงตำแหน่งความเป็นเจ้าเมืองไม่ปรากฏในคำเรียกชื่อ ก็ทำให้นักคลลภายนอกที่ไม่เคยทราบประวัติความเป็นมาของศาลเจ้าจอมนรินทรไม่สามารถเข้าใจได้ในทันทีว่า “ศาลเจ้าจอมนรินทร” แห่งนี้เป็นศาลเจ้าหรืออนุสรณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระยานรินทรอดีตเจ้าเมืองหนองบัวลำภู และมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของไทยในคราวสงครามปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์ มิใช่ศาลเจ้าของ “เจ้าจอม” ที่หมายถึงตำแหน่งของผู้หญิงที่เป็นพระสนมในวังหลวง

การไม่มีคำว่าพระยาแทรกปนอยู่ในคำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร ด้านหนึ่งอาจทำให้นักคลลภายนอกชุมชนภูเวียงเข้าใจว่าศาลเจ้าแห่งนี้เป็นศาลเจ้าธรรมดาหรือเป็นศาลเจ้าที่สร้างขึ้นตามความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณและผีบรรพบุรุษของชาวพื้นเมือง ซึ่งการเข้าใจในด้านนี้จะไม่ส่งผลดีต่อการเผยแพร่วีรกรรมของพระยานรินทร เพราะดูเหมือนว่าศาลเจ้าจอมนรินทรตลอดจนรูปปั้นพระยานรินทรไม่ได้ทำหน้าที่สื่อความหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในอีกด้านหนึ่ง การที่คำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทรไม่สามารถสื่อสารให้เข้าใจถึงความเป็นพระยานรินทรได้ในทันทีนั้นก็กลับส่งผลดีต่อศาลเจ้าจอมนรินทร เพราะในแนวคิดกระแสหลักของสังคมไทย พระยานรินทรก็ยังคงเป็นฝ่ายกบฏและมีความเป็นอื่นอยู่ในตัวโดยไม่ต้องสร้างวาทกรรมใด ๆ มาอธิบาย ดังนั้น การใช้คำเรียกชื่อที่ไม่โดดเด่นจนสะดุดความนึกคิดแก่ผู้พบเห็นหรือผู้ได้ยินจึงเป็นวิธีการซ่อนพรางศาลเจ้าจอมนรินทรไว้เบื้องหลังคำเรียกชื่อ เพื่อให้ผู้พบเห็นหรือผู้ได้ยินเพียงผิวเผินมีความเข้าใจ

เป็นอื่น อันเป็นการป้องกันศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่ให้ถูกมองว่ากำลังทำทลายอำนาจของแนวคิดกระแสหลัก

ในสังคมการเมืองของไทยนั้น ไม่ว่าจะเป็นการเมืองในระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น ยังมีบุคคลบางส่วนได้พยายามอ้างอิงแนวคิดกระแสหลักอย่างแนวคิดชาตินิยมและแนวคิดกษัตริย์นิยมมาทำลายผู้อื่น โดยเฉพาะคู่แข่งทางการเมือง ด้วยการกล่าวหาฝ่ายตรงกันข้ามว่าไม่รักชาติหรือขาดความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ หากศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่ได้พรางตัวเองด้วยคำเรียกชื่อดังที่ว่ามี ก็อาจจะทำให้ประชาชนบางส่วนไม่กล้าเข้ามาสนับสนุนหรือเข้าร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้าจอมนรินทร์เพราะเกรงกลัวจะถูกกล่าวหาจากฝ่ายแนวคิดกระแสหลัก

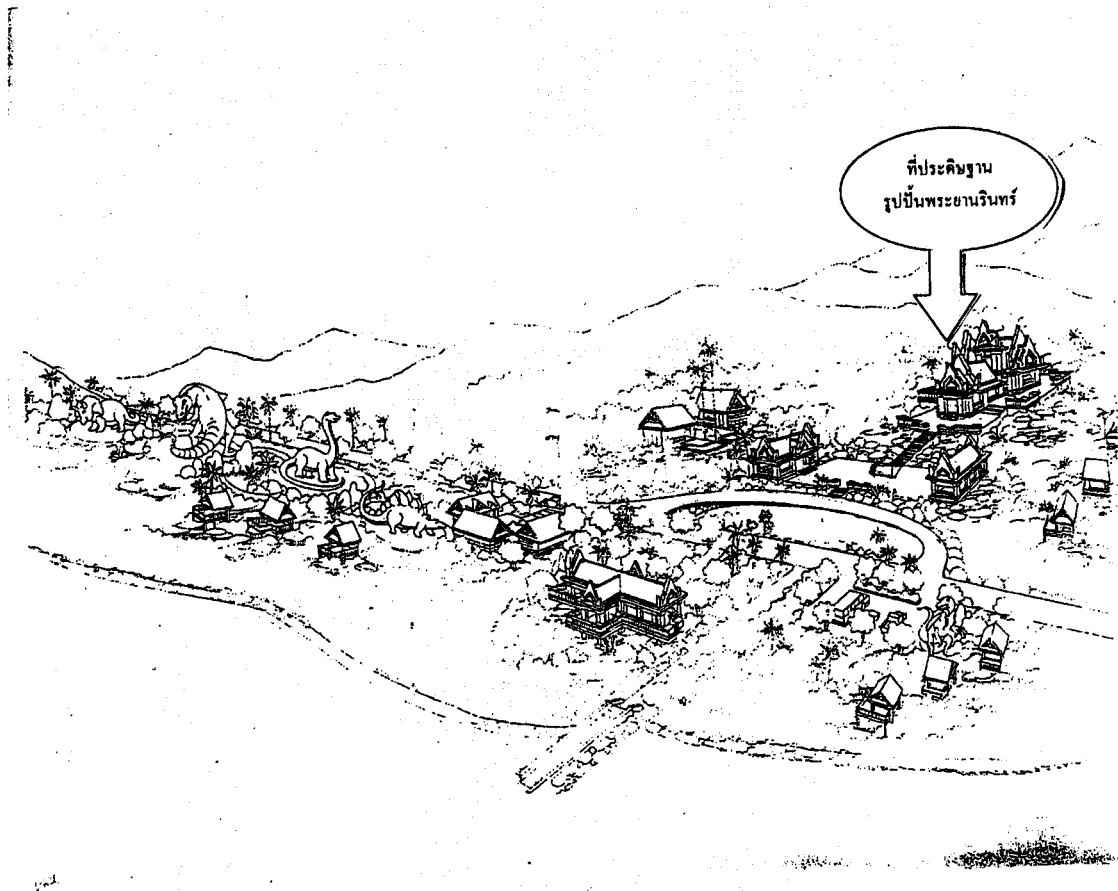
สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกรณีเกี่ยวกับชื่อของศาลเจ้าจอมนรินทร์นี้ก็คือ ชาวภูเวียงมองว่าแม้พระยานรินทร์จะอยู่ในฐานะฝ่ายตรงกันข้ามหรือมีความเป็นอื่นของประวัติศาสตร์ชาติไทย แต่ในเมื่อมีคุณสมบัติที่ดึงมทั้งในด้านความกล้าหาญ ชื่อสัตย์ และจงรักภักดี ก็สมควรที่จะได้รับการยกย่องเชิดชูให้ทัดเทียมกับวีรบุรุษอื่น ๆ เช่นเดียวกัน พวกเขาจึงแสดงออกด้วยการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้เพื่อยกย่องเชิดชูวีรบุรุษของพวกเขาตน ถึงแม้ว่าคำเรียกชื่อจะไม่ใช่ชื่อพระราชทานดังชื่อของท้าวสุรนารี แต่ชื่อที่พวกเขาเลือกสรรมาก็มีความหมายสูงส่งสุดยอดเช่นกัน และเมื่อพิจารณาถึงนัยหรือความหมายแฝงซึ่ง โรลิ่งด์ บาร์ตส์ บอกว่ามักจะเป็นเจตนาที่ไม่ปรากฏให้เห็นตรง ๆ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร 2545: 139) ก็จะพบว่า คำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์คือปรากฏการณ์ของชุมชนที่มีอัตลักษณ์ด้านประวัติความเป็นมาและคุณค่าต่างจากส่วนกลาง ได้ปฏิเสธแนวคิดที่มุ่งแต่ยกย่องเชิดชูบุคคลหรือสถาบันอย่างไม่เท่าเทียมกันของชาติไทย รวมถึงได้เห็นภาพของอุดมการณ์ทางการเมืองแห่งชาติไม่ว่าจะเป็นแนวคิดชาตินิยม แนวคิดกษัตริย์นิยม หรือแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ล้วนแต่เป็นแนวคิดกระแสหลักของสังคมที่มีความเข้มแข็งทรงพลังและพร้อมที่จะแสดงอิทธิพลต่อความเป็นไปของศาลเจ้าจอมนรินทร์ในฐานะผู้มีความเป็นอื่นได้ในทุกมิติและทุกเวลา จนไม่อาจสามารถคาดการณ์ได้ว่า ศาลเจ้าจอมนรินทร์แห่งนี้จะพ้นจากสภาวะถูกกดทับปิดกั้นได้เมื่อใด

2.3 นัยทางการเมืองของสถานที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์

การพิจารณาด้านสถานที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็คงต้องเทียบเคียงกับความสำคัญในเรื่องพื้นที่ (space) ที่มีความสำคัญต่ออนุสาวรีย์ เพราะศาลเจ้าจอมนรินทร์มีลักษณะใกล้เคียงกับความเป็นอนุสาวรีย์ โดยมีทั้งรูปปั้นในลักษณะแนวคิดแบบเดียวกันกับรูปหล่อของอนุสาวรีย์ มีความเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองของไทย นอกจากนั้นศาลเจ้าจอมนรินทร์ยังทำหน้าที่ในการหล่อหลอมกล่อมเกล่าประชาชนให้มีค่านิยม ความคิด ความเชื่อ เหมือนกับอนุสาวรีย์อีกด้วย

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538: 93-94) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ตั้งกับตัวอนุสาวรีย์ว่า “อนุสาวรีย์นั้นเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึง จะระลึกด้วยความชอบก็ได้ ระลึกด้วยความชังก็ได้ อนุสาวรีย์จะต้องตั้งอยู่ที่สาธารณะ เพื่อให้ใคร ๆ ก็เข้าไปถึงได้หรือเห็นได้” และ “อนุสาวรีย์เป็นการเลือกหยิบเอาประวัติศาสตร์ส่วนที่รัฐจะใช้ประโยชน์มาสร้างให้เห็นเป็นรูปธรรม เข้าถึงได้ง่าย เร้าอารมณ์ได้ดี และนี่คือเหตุผลที่อนุสาวรีย์ต้องตั้งอยู่ที่สาธารณะ”

การสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ใน พ.ศ. 2506 นอกจากจะสร้างรูปปั้นพระยานรินทร์ขึ้นเป็นครั้งแรก พร้อมซุ้มศาลาทรงไทยสำหรับประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์แล้ว ยังมีการย้ายขั้วจุดที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์จากจุดเดิมบริเวณบึงกกแสงหรือป่าต้นยาง มายังจุดที่ตั้งในปัจจุบันนี้ด้วย และใน พ.ศ. 2548 แม้จะมีการก่อสร้างศาลาเพิ่มขึ้นเพื่อใช้สำหรับประกอบพิธีกรรม และมีการขยับรูปปั้นพระยานรินทร์ให้ไปประดิษฐานบนเนินเชิงเขาที่อยู่เหนือขึ้นไปจากจุดเดิม แต่ก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงบริเวณจุดที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์แต่อย่างใด พื้นที่อาณาบริเวณอันเป็นจุดที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์ยังคงเป็นที่เดิม เพียงแต่สภาพภูมิทัศน์ที่ปรับปรุงใหม่ใน พ.ศ. 2548 อาจจะทำให้แลดูต่างไปจากเดิมบ้าง โดยที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์ในปัจจุบันอยู่ติดกับถนนทางเข้าออกหุบเขาภูเวียงตรงบริเวณที่เรียกว่า “ปากช่องภูเวียง” หรือ “ปากช่องเจ้าจอม” เมื่อพิจารณาถึงสภาพทางกายภาพของจุดที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์ในปัจจุบันก็จะเห็นได้ว่า ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้เข้ายึดจุดที่ตั้งที่เหมาะสมที่สุดในละแวกนี้ไว้แล้ว เพราะตั้งอยู่บนเส้นทางผ่านเข้าออกของหุบเขาภูเวียงซึ่งมีเพียงเส้นทางนี้ทางเดียวเท่านั้น โดยสภาพทางกายภาพและจุดทำเลที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์จึงทำให้ผู้คนที่สัญจรไปมาบนเส้นทางสายนี้สามารถมองเห็นและเข้าถึงศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้โดยง่าย แต่ข้อจำกัดของบริเวณพื้นที่ด้านหน้าที่ขนานกับความยาวของถนนมีระยะหน้ากว้างเพียง 60 เมตร อาจทำให้ไม่สะดวกต่อการจัดพิธีกรรมขนาดใหญ่ที่ต้องมีประชาชนมาร่วมในพิธีกรรมจำนวนมาก ๆ เพราะลักษณะพื้นที่คงไม่สามารถจุผู้คนและยานพาหนะได้มากนัก ซึ่งลักษณะข้อจำกัดของพื้นที่ที่ว่านี้จะต่างจากกรณีของอนุสาวรีย์อื่นๆ ที่ตั้งอยู่ในใจกลางเมืองและสามารถจุผู้คนได้เป็นเรือนหมื่นเรือนแสน อันมีผลโดยตรงต่อการใช้ประโยชน์จากความเป็นอนุสาวรีย์ด้วยการจัดพิธีกรรมให้มีขนาดใหญ่ตามที่ต้องการ โดยเฉพาะกิจกรรมที่หวังผลทางการเมืองซึ่งต้องการให้ประชาชนมาร่วมในกิจกรรมคราวละมาก ๆ

ภาพที่ 4.4 ภาพเขียนแสดงสัดส่วน หรือภาพ perspective แสดงบริเวณที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์
ในคราวบูรณะครั้งใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2548

ในการพิจารณาเลือกใช้พื้นที่เพื่อเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์ นอกจากจะพิจารณาเหตุผลด้านความเกี่ยวข้องกับสถานที่เกิดเหตุในประวัติศาสตร์แล้ว ยังต้องพิจารณาในบริบทด้านการเมืองการปกครองของไทยด้วย เพราะพระยานรินทร์ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทย และศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็เป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดจากการปะทะสังสรรค์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับส่วนกลาง ซึ่งเป็นศูนย์อำนาจการบริหารการปกครองของประเทศ การเลือกใช้พื้นที่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์จึงไม่น่าจะมีเหตุผลด้านความเหมาะสมของสถานที่เกิดเหตุแต่เพียงเหตุผลเดียว น่าเชื่อว่าจะมีเหตุผลทางการเมืองการปกครองเข้ามาเป็นปัจจัยในการพิจารณาเลือกพื้นที่ด้วยก็ได้

ปัจจัยทางด้านการเมืองการปกครองภายในประเทศที่น่าเชื่อว่ามีผลต่อการเลือกใช้พื้นที่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์น่าจะเป็นเรื่องแนวคิดการเลือกใช้พื้นที่ของอนุสาวรีย์ โดยการเลือกใช้พื้นที่ของอนุสาวรีย์ไปเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองก็เพราะประเทศไทยได้นำแนวคิดของการสร้างอนุสาวรีย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางการเมืองการปกครอง ประชาชนภายในรัฐจะถูกปลุกฝังให้มีความคิด ความเชื่อ หรืออุดมการณ์ทางการเมือง ตามที่ผู้มีอำนาจต้องการ โดยอนุสาวรีย์จะทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของความคิดเพื่อคอยย้ำเตือนความทรงจำเหล่านี้ เช่น กรณีที่พิบูลย์ หัตถกิจโกศล (2527: 169–170) ได้ศึกษาแล้วพบว่า “การสร้างอนุสาวรีย์ของไทยส่วนใหญ่ได้มุ่งเสริมความสำคัญให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีและการปกครองในแบบเผด็จการทหาร อนุสาวรีย์ส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นอนุสาวรีย์ที่เป็นตัวแทนของส่วนกลางเกือบทั้งสิ้น” หรือกรณีการศึกษาของสายพิณ แก้วงามประเสริฐ ที่เชื่อว่า “ผู้นำท้องถิ่นสร้างอนุสาวรีย์ของคุณหญิงโมขึ้นเพื่อยืนยันถึงความจงรักภักดีของเมืองนครราชสีมาที่มีต่อกรุงเทพมหานคร และขณะเดียวกันเหตุการณ์นี้ก็ทำให้รัฐตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับท้องถิ่น” (อ้างถึงใน มალიณี คุ้มสุภา 2541: 8)

สาเหตุสำคัญที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์เลือกที่จะอยู่ ณ ปากช่องภูเวียง น่าจะเป็นเรื่องของการเลือกจุดที่ตั้งให้อยู่ใกล้กับบริเวณจุดที่ตั้งเดิมของศาลเจ้า ไม่ต้องการเคลื่อนย้ายไปแห่งใหม่ที่ไกลจากจุดนี้ เพราะจุดบริเวณนี้เชื่อกันว่าเป็นจุดที่พระยานรินทร์ถูกประหาร จุดบริเวณนี้จึงน่าจะดึงดูดความสนใจและเร้าอารมณ์ได้ดีกว่าจุดอื่นๆ หรือในกรณีเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมสักการะศาลเจ้าจอมนรินทร์ การได้จัดพิธีกรรมภายในฉากที่เป็นสถานที่จริงทางประวัติศาสตร์ย่อมสร้างอารมณ์ความรู้สึกและจินตนาการให้แก่ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมได้ดีกว่าการเลือกใช้สถานที่อื่น อันจะทำให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์สามารถสื่อ “สาร” ไปยังผู้รับสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นบริเวณนี้ยังมีลักษณะเป็นเชิงดินเขา สภาพโดยรอบเป็นป่าและมีกลุ่มต้นไม้ใหญ่ขึ้นหลายต้นแลดูสูงตระหง่านจนน่าเกรงกลัว ซึ่งสภาพแวดล้อมลักษณะนี้สามารถเสริมสร้างพลังอำนาจที่เหนือธรรมชาติหรือสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้เป็นอย่างดี จนเป็นที่กล่าวขานกันทั่วไปว่า “ประชาชนในย่านบริเวณนั้นเคารพนับถือศาลเจ้าจอมนรินทร์ว่าทรงความศักดิ์สิทธิ์มาก” (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ 2520: 45)

อย่างไรก็ตาม การยกย่องเชิดชูบุคคลในประวัติศาสตร์ในบางกรณีก็ไม่ได้ยึดติดกับสถานที่เกิดเหตุหรือสถานที่จริงเสมอไป แต่ขึ้นอยู่กับเจตนาที่ต้องการจะนำบทบาทวีรกรรมของบุคคลในประวัติศาสตร์เหล่านั้นมาเป็นเครื่องมือในทางการเมืองการปกครองมากกว่า การแสวงหาจุดที่ตั้งเพื่อสร้างสิ่งที่จะยกย่องเชิดชูจึงอาจเป็นสถานที่อื่นที่มีโชคลาภที่เกิดเหตุก็ได้ โดยอาจจะเป็นสวนสาธารณะ ถนนสำคัญในใจกลางเมือง หรือสถานที่สาธารณะอื่น ๆ ซึ่งการเลือกใช้

พื้นที่ในแต่ละกรณีต่างก็มีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันออกไป อย่างกรณีอนุสาวรีย์ของพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) อดีตเจ้าเมืองชัยภูมิซึ่งเป็นผู้อยู่ในประวัติศาสตร์หน้าเดียวกันกับพระยานรินทร์ โดยตัวรูปหล่ออนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพลถูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2508 แล้วนำไปประดิษฐานไว้บริเวณกลางสี่แยกถนนหฤทัยในใจกลางเมืองชัยภูมิ แต่จุดที่พระยาภักดีชุมพลถูกฝ่ายเจ้าอนุเวียงจันทน์ประหารชีวิตอยู่ที่บริเวณหนองปลาเฒ่าซึ่งอยู่ห่างจากจุดที่ตั้งของอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพลประมาณ 3 กิโลเมตร

กรณีจุดที่ตั้งของอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) ก็เช่นเดียวกันกับจุดที่ตั้งของอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล โดยตัวอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีตั้งอยู่ที่หน้าประตูชุมพลซึ่งเป็นประตูเมืองสมัยก่อนและอยู่ในใจกลางเมืองนครราชสีมาในปัจจุบัน แต่ทว่าสารคดีที่เชื่อกันว่าเป็นสนามรบที่คุณหญิงโมได้สร้างวีรกรรมไว้อยู่ในเขตพื้นที่ของอำเภอพิมาย ซึ่งอยู่ห่างจากจุดที่ตั้งของอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ประมาณ 50 กิโลเมตร

ทั้งอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพลและอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเป็นกรณีตัวอย่างว่าจุดที่ตั้งของตัวอนุสาวรีย์ไม่จำเป็นต้องอยู่จุดเดียวกันกับจุดเกิดเหตุ แต่อนุสาวรีย์ของสองท่านนี้ได้ถูกนำไปตั้งอยู่ในย่านใจกลางเมืองก็เพราะการสร้างอนุสาวรีย์มีเจตนาเลือกใช้พื้นที่เฉพาะแห่ง เพราะเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์คุณหญิงโมได้รับการยกย่องจากฝ่ายไทยว่าเป็นผู้ที่เสียสละเพื่อปกป้องแผ่นดินไทย ส่วนพระยาภักดีชุมพลได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่สละชีวิตเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทยโดยไม่ยอมเข้ากับฝ่ายเจ้าอนุเวียงจันทน์จนถูกเจ้าอนุสั่งประหารชีวิต ดังนั้น โดยสถานะทางประวัติศาสตร์ของคุณหญิงโมกับพระยาภักดีชุมพลจึงต่างจากพระยานรินทร์ที่เป็นกบฏต่อฝ่ายไทย เมื่อรัฐมีนโยบายเสริมสร้างแนวคิดความรักชาติและแนวคิดเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ การเลือกจุดที่ตั้งอนุสาวรีย์ของคุณหญิงโมกับพระยาภักดีชุมพลให้อยู่ในที่สาธารณะใจกลางเมืองจึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด นับจากกรณีนี้จึงชี้ให้เห็นว่า อนุสาวรีย์ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเสริมสร้างแนวคิดความรักชาติและแนวคิดเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ได้เข้าครอบครองพื้นที่สาธารณะย่านใจกลางชุมชนเอาไว้ทั้งหมดแล้ว ทั้งก่อนการสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ตั้งกรณีจุดที่ตั้งของอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี และหลังการสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ตั้งกรณีจุดที่ตั้งของอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล วัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาในสังคมไทยก็คือ อนุสาวรีย์ที่มีสิทธิตั้งอยู่ในที่สาธารณะย่านใจกลางชุมชนต้องเป็นอนุสาวรีย์ของแนวคิดความรักชาติ แนวคิดเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือแนวคิดที่ไม่ส่งผลกระทบในทางลบต่อระบอบการเมืองการปกครองของรัฐเท่านั้น สำหรับศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือพระยานรินทร์ซึ่งมีฐานะเป็นอื่นในสังคมไทยยังไม่มีสิทธิที่จะใช้พื้นที่สาธารณะย่านใจกลางชุมชน หรือหากกล่าวอีกนัยหนึ่งก็

หมายความว่า พื้นที่สาธารณะในย่านใจกลางเมืองไม่ได้มีไว้สำหรับการสร้างอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ของผู้มีความเป็นอื่น

ธงชัย วินิจจะกูล (อ้างถึงใน มาลีณี คุ่มสุภา 2541: 12) ได้อธิบายถึงข้อจำกัดหรือความคับแคบของแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ในประเทศไทย และประโยชน์ที่รัฐได้จากการสร้างอนุสาวรีย์ว่า “โดยปกติรัฐต้องการอนุสรณ์และการรำลึกอดีตที่ค้ำจุนภาวะปกติของระบอบการเมืองในปัจจุบัน ไม่ทำทลายอำนาจและระบอบปกครองที่เป็นอยู่ อนุสรณ์และอดีตที่รัฐสนับสนุนจึงมีขีดจำกัดเห็นกันอยู่ชัด ๆ” จากข้อสรุปที่ธงชัย วินิจจะกูล ชี้ให้เห็นก็คือทางรัฐไทยยินยอมให้ก่อสร้างอนุสาวรีย์ได้เพียงไม่กี่ประเภท และประเภทของอนุสาวรีย์ที่รัฐจะยินยอมให้สร้างขึ้นนั้นต้องเป็นอนุสาวรีย์ที่สอดคล้องกับแนวคิดทางการเมืองการปกครองของรัฐ หรือสอดคล้องกับแนวคิดกระแสหลักของรัฐ อนุสาวรีย์นั้น ๆ ต้องไม่มีลักษณะทำลายอำนาจของรัฐ และต้องไม่ส่งผลกระทบต่อระบอบการปกครองของรัฐที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

ด้วยเหตุที่พระยานรินทรมีฐานะเป็นกบฏต่อฝ่ายไทย ทำให้ศาลเจ้าจอมรินทรถูกลงด้วยความเป็นอื่นในสายตาของแนวคิดความรักชาติและแนวคิดเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย การยกย่องเชิดชูพระยานรินทรไม่ได้ช่วยค้ำจุนระบอบการเมืองการปกครองของไทย แต่กลับจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นแนวคิดที่ทำทลายอำนาจ ทั้งอำนาจในรูปของการเมืองการปกครองของรัฐ อำนาจในรูปของกลุ่มผู้ที่มีแนวคิดชาตินิยม หรืออำนาจในรูปของกลุ่มแนวคิดเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้น ตราบไคที่รัฐยังเน้นให้ความสำคัญกับการสร้างอนุสาวรีย์เพื่อสนองต่อแนวคิดสร้างความรักชาติ โดยเฉพาะการดำเนินนโยบายของรัฐตามแนวคิดชาตินิยมและแนวคิดเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ก็เท่ากับเป็นการขีดวงจำกัดการสร้างอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ให้อยู่ในแวดวงของแนวคิดกระแสหลักเท่านั้น พื้นที่สาธารณะก็ยังคงถูกสงวนไว้สำหรับอนุสาวรีย์ของฝ่ายที่มีแนวคิดเดียวกันกับรัฐ เมื่อพื้นที่สาธารณะที่อยู่ใจกลางชุมชนยังไม่พร้อมที่จะเปิดให้แก่แนวคิดที่แตกต่าง ศาลเจ้าจอมรินทรจึงต้องหลบซ่อนอยู่เชิงดินเขาบริเวณปากช่องภูเวียงแห่งนี้ต่อไป

การดำเนินนโยบายของไทย รัฐยังคงมีแนวคิดกีดกันการใช้พื้นที่สาธารณะสำหรับการสร้างอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ โดยเห็นได้จากบทบัญญัติในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติและการจำลองพระพุทธรูป พ.ศ. 2520 และร่างพระราชบัญญัติอนุสาวรีย์แห่งชาติ อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน และรูปเคารพ พ.ศ. .... ที่ให้อำนาจรัฐเข้าควบคุมพื้นที่สำหรับการก่อสร้างอนุสาวรีย์ ด้วยการกำหนดให้ผู้ที่ประสงค์จะสร้างอนุสาวรีย์ต้องแสดงแผนผังบริเวณสถานที่ก่อสร้างหรือสถานที่ประดิษฐานตัวอนุสาวรีย์ พร้อมทั้งบริเวณใกล้เคียง โดยรัฐได้อ้างเหตุผลในการตราบทบัญญัติดังกล่าวนี้ว่า “เพื่อต้องการควบคุมอนุสาวรีย์ต่างๆ ให้สอดคล้องกับ

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ให้มีรูปลักษณะที่เหมาะสมไม่เสื่อมเสียพระเกียรติขององค์พระมหากษัตริย์ รวมถึงไม่ผิดเพี้ยนจากหลักศาสนาและคติความเชื่อ” (กระทรวงวัฒนธรรม 2550) ซึ่งลักษณะของบทบัญญัติแสดงให้เห็นชัดเจนว่า เป็นบทบัญญัติที่สอดคล้องกับแนวคิดกระแสหลัก เป็นบทบัญญัติที่ไปปิดกั้นโอกาสของประชาชนบางส่วนที่มีแนวคิดแตกต่างหรือแนวคิดที่มีลักษณะของความเป็นอื่นไม่ให้สร้างอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ของฝ่ายตนตามที่ต้องการได้ ผลกระทบจากบทบัญญัตินี้จึงไปปิดกั้นศาลเจ้าจอมนรินทร์ โดยศาลเจ้าจอมนรินทร์จะถูกตรึงให้อยู่กับที่ไม่สามารถจะเคลื่อนย้ายไปที่ใดได้ เพราะหากศาลเจ้าจอมนรินทร์จะพัฒนาไปอีกขั้นด้วยการสร้างเป็นอนุสาวรีย์ขนาดใหญ่แล้วขอไปตั้งอยู่ในที่สาธารณะในเขตย่านชุมชนอย่างกรณีอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพลที่พัฒนาจากศาลเจ้าพญาแลที่ตั้งอยู่ริมหนองปลาเฒ่าแล้วตั้งขึ้นเป็นอนุสาวรีย์ไปตั้งอยู่ในใจกลางเมืองชัยภูมิ ศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็จะต้องเผชิญกับการคัดค้านหรืออุปสรรคต่าง ๆ จากกลุ่มผู้สนับสนุนแนวคิดกระแสหลัก โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบดูแลเรื่องนี้

การที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ถูกปิดกั้นในเรื่องการใช้พื้นที่สาธารณะ เป็นภาพสะท้อนสภาพทางการเมืองการปกครองของไทยที่มุ่งสร้างความเป็นเอกภาพภายในรัฐและสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันสำคัญของชาติ รัฐพยายามที่จะผสมกลมกลืนสิ่งที่แตกต่างทั้งหลายให้หลอมกลายเป็นหนึ่งเดียว จนบางครั้งรัฐกลับละเลยและมองข้ามคุณค่าบางอย่างที่ชุมชนเล็ก ๆ บางแห่งยังให้ความสำคัญอยู่ ดังกรณีที่ชาวภูเวียงยังคงให้ความสำคัญและยกย่องเชิดชูศาลเจ้าจอมนรินทร์ หากรัฐยังคงดำเนินนโยบายด้านการเมืองการปกครองเหมือนที่ผ่านมา มา แม้รัฐจะไม่ได้ใช้อำนาจในรูปของการห้ามปรามอย่างประเทศที่ปกครองด้วยระบอบเผด็จการกระทำกัน แต่การส่งเสริมเฉพาะแนวคิดที่ค้ำจุนอำนาจและระบอบการปกครองของรัฐพร้อมกับสร้างวาทกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อสนับสนุนแนวคิดเหล่านี้ ก็ส่งผลให้ประเภทของอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ไม่มีความหลากหลาย อนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบของแนวคิดที่รัฐสนับสนุนซึ่งมีเพียงไม่กี่ประเภท อนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ของแนวคิดที่แตกต่างจะถูกควบคุมในลักษณะของการถูกกดทับปิดกั้นอย่างไม่รู้ตัว จนผู้คนในสังคมเห็นเป็นเรื่องปกติธรรมดาไม่รู้สึกรู้ว่านี่คืออำนาจอีกประเภทหนึ่งที่รัฐนำมาจัดระเบียบสังคม ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจึงไม่แตกต่างไปจากการใช้อำนาจของรัฐเข้าห้ามปรามโดยตรง

2.4 นโยบายการเมืองของค่ายก่องเชิดชู

โดยประเพณีปฏิบัติทั่วไป เมื่อมีการสร้างอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์เพื่อระลึกนึกถึงหรือเหตุการณ์สำคัญ ผู้ก่อสร้างมักจะบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์นั้น ๆ ไว้ในบริเวณที่ตั้งของอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์เพื่อบอกความเป็นมาหรือความสำคัญให้แก่ผู้พบเห็นได้รับรู้ เช่น บทสลักจารึกบนพื้นปูนสีขาวของอนุสาวรีย์ปราบฮ่อที่จังหวัดหนองคายที่บอกเล่าถึงความเสียสละและความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของผู้สละชีพในสงครามปราบฮ่อเมื่อ พ.ศ. 2428

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้น ทั้งนี้ การที่มีการบันทึกเหตุการณ์หรือเรื่องราวกำกับไว้ที่อนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ก็คงเพราะอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ยังไม่สามารถสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ให้แก่ผู้พบเห็นได้ครบถ้วนทั้งหมด จึงต้องเสริมการสื่อสารด้วยการจารึกเรื่องราวกำกับเอาไว้

ภาพที่ 4.5 ป้ายคำกล่าวสำหรับกราบสักการะศาลเจ้าจอมนรินทร์

คำยกย่องเชิดชูพระยานรินทรที่ถ่ายทอดผ่านศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่มีการจารึกเรื่องราวลงในแผ่นหินเหมือนที่อนุสาวรีย์อื่น ๆ นิยมทำกัน แต่พวกเขาถ่ายทอดคำยกย่องเชิดชูนี้ผ่านการบอกเล่า และบางส่วนปรากฏในเอกสารเผยแพร่ประวัติศาลเจ้าจอมนรินทร์ สารสำคัญของคำยกย่องเชิดชูคือ “ชื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี” และใน พ.ศ.2548 เมื่อมีการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ครั้งใหญ่ องค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง ได้จัดทำแผ่นป้ายคำกราบไหว้เพื่อให้ประชาชนที่เข้ามากราบสักการะศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้กล่าวตาม โดยได้นำคำยกย่องเชิดชูบางส่วนมาเขียนไว้ในแผ่นป้ายคำกราบไหว้ซึ่งมีข้อความที่เป็นภาษาไทยว่า “แม่ทัพผู้ยิ่งใหญ่ นามพระยานรินทรนี้เป็นผู้ทรงสัตย์ ทรงธรรม และกล้าหาญ ข้าฯทั้งหลายขอบูชาท่านด้วยเครื่องสักการะนี้ ขออานิสงส์ จงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ปวงข้าฯ สิ้นกาลนานเทอญ”

การที่ชาวภูเวียงใช้คำยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ด้วยคำว่า “ซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี” จะมีความแตกต่างจากกรณีการเลือกสรรถ้อยคำมาเรียกเป็นชื่อศาลเจ้าจอมรินทร์ เพราะคำเรียกชื่อไม่ว่าจะเป็นคำว่า “ศาลเจ้าจอมรินทร์” “ศาลเจ้าจอม” “ศาลปู่จอม” หรือ “เจ้าจอม” ล้วนแต่เป็นวิธีการสรรหาคำเรียกให้เหมาะสมตามที่ได้อธิบายผ่านมาแล้ว แต่กรณีคำยกย่องเชิดชูนี้ เป็นเรื่องของการหยิบเอาคุณสมบัติหรือลักษณะเด่นของพระยานรินทร์ที่มีอยู่จริงและได้เกิดขึ้นจริงมาเป็นจุดเชิดชู

คำว่า “ซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี” นอกจากจะบอกให้เราทราบถึงลักษณะเด่นของพระยานรินทร์แล้ว กลุ่มคำเหล่านี้ยังบอกให้เราทราบถึงค่านิยมของชาวภูเวียงด้วย โดยการมีค่านิยมลักษณะเดียวกันของชาวภูเวียงย่อมมีผลต่อการดำรงอยู่ของศาลเจ้าจอมรินทร์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เพราะในสังคมหนึ่ง ๆ การมีลักษณะวัฒนธรรมเดียวกันของกลุ่มคนในสังคมย่อมทำให้เกิดความรู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน มีจิตสำนึกของความเป็นเจ้าของร่วมกัน จึงก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน และพร้อมที่จะปกป้องให้วัฒนธรรมอันเป็นส่วนร่วมของตนคงอยู่ตลอดไป (จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่นๆ 2549: 19) ด้วยเหตุนี้เราจึงได้เห็นศาลเจ้าจอมรินทร์มีการพัฒนามาเป็นลำดับขั้น ทุกครั้งที่มีการบูรณะศาลเจ้าจอมรินทร์จะมีการประดิษฐ์หรือก่อสร้างสิ่งใหม่ ๆ เพิ่มเติมขึ้นเสมอ ดังกรณีใน พ.ศ. 2506 เมื่อมีการสร้างศาลเจ้าจอมรินทร์ขึ้นโดยปรับปรุงจากศาลเจ้าเล็ก ๆ หลังเดิม ก็มีการสร้างรูปปั้นของพระยานรินทร์ขึ้นเป็นครั้งแรกในคราวเดียวกันนี้ด้วย ต่อมาเมื่อมีการบูรณะใน พ.ศ. 2548 ชาวภูเวียงก็ได้สร้างซุ้มศาลาทรงไทยขึ้นใหม่เพื่อใช้ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์พร้อมกับสร้างศาลาประกอบพิธีกรรมและอาคารอื่น ๆ อีกหลายหลัง ปราภฏการณ์เหล่านี้บอกให้เราทราบถึงคนในชุมชนแห่งนี้มีความเชื่อและค่านิยมร่วมกัน โดยเฉพาะสิ่งที่พวกเขาบูชาและยกย่องในความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดีของพระยานรินทร์

ความซื่อสัตย์ของพระยานรินทร์ที่ชาวภูเวียงยกย่องเชิดชูก็คงหมายถึง ความซื่อสัตย์ต่อแผ่นดินและเจ้าอนุเวียงจันทน์ผู้เป็นนายของตน โดยเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ครั้งนั้นพระยานรินทร์ได้แสดงออกด้วยการไม่ติดคตทรยศต่อแผ่นดินและเจ้านายของตน ไม่เห็นแก่ความสุขส่วนตนที่จะได้รับในภายหน้าหากยอมสวามิภักดิ์ต่อฝ่ายสยาม เป็นการแสดงออกถึงการผูกใจรักด้วยความเคารพนับถือหรือเป็นคนรู้คุณต่อเจ้าอนุ อันเป็นลักษณะภาวะของความจงรักภักดี ส่วนความกล้าหาญคงหมายถึงวีรกรรมที่พระยานรินทร์ได้สู้รบอย่างห้าวหาญ แม้ตนเองจะพ่ายแพ้ในการสู้รบ แต่ก็ไม่ยอมสวามิภักดิ์ให้ฝ่ายตรงกันข้าม ยอมให้ถูกประหารโดยไม่เกรงกลัวต่อความตายที่อยู่เบื้องหน้า จึงถือว่ามี ความกล้าหาญสมควรที่จะได้รับการยกย่องเชิดชูอย่างยิ่ง หากพระยา

นรินทร์ยอมสวามิภักดิ์เข้ากับฝ่ายไทยแต่ครั้งนั้น ชื่อเสียงก็คงไม่เป็นที่กล่าวขวัญกันจนถึงทุกวันนี้ หรืออาจจะถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ในฐานะผู้ซื่อสัตย์และทรยศต่อเจ้านายของตนก็ได้

การยกย่องเชิดชูคุณสมบัติของพระยานรินทร์ด้านความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ได้ส่งผลดีต่อการดำรงอยู่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์ เพราะนี่คือเกราะป้องกันมิให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์ถูกทำลายจากฝ่ายที่มองพระยานรินทร์ว่าเป็นกบฏหรือมีความเป็นอื่น ไม่ว่าจะเป็กลุ่มผู้มีแนวคิดชาตินิยม กลุ่มแนวคิดกษัตริย์นิยม หรือแม้แต่ข้าราชการผู้เป็นกลไกของรัฐในเขตพื้นที่ เหตุที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะว่า ค่านิยมโดยทั่วไปของสังคมไทยก็ยกย่องบุคคลผู้มีความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี เช่นกัน ดังกรณีการสร้างอนุสรณ์พันท้ายนรสิงห์ที่จังหวัดสมุทรสาคร เพื่อยกย่องพันท้ายนรสิงห์ที่มีความกล้าหาญซื่อตรงต่อหน้าที่ โดยขอให้พระเจ้าเสือส่งประหารชีวิตตนเพื่อมิให้เสียกมลคุณเกียรติบาลในความผิดที่คัตท้ายเรือพระที่นั่งไปชนกับกิ่งไม้จนท้ายเรือพระที่นั่งหัก หรือกรณีการสร้างอนุสาวรีย์ของพระยาพิชัยดาบหักที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ก็มีการบันทึกประวัติศาสตร์ยกย่องเชิดชูพระยาพิชัยในลักษณะเดียวกันกับที่ชาวภูเวียงยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ โดยพระยาพิชัยมีความกล้าหาญในการรบในยุคมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสิน เมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินใน พ.ศ. 2325 และเล็งเห็นว่าพระยาพิชัยเป็นขุนนางคู่พระทัยของสมเด็จพระเจ้าตากสิน อีกทั้งเป็นผู้มีฝีมือในการรบและซื่อสัตย์ จึงชักชวนพระยาพิชัยเข้ารับราชการในแผ่นดินใหม่ แต่พระยาพิชัยไม่ขอรับตำแหน่งด้วยท่านจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อองค์สมเด็จพระเจ้าตากสิน และถือคติที่ว่า “ข้าสองเจ้าบ่าวสองนายมิดี” จึงขอให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกสำเร็จโทษตนเป็นการถวายชีวิตตายตามสมเด็จพระเจ้าตากสิน

กรณีการสร้างอนุสาวรีย์ของท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) ที่จังหวัดนครราชสีมา กับอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (พญาแล) ที่จังหวัดชัยภูมิ ก็เช่นกัน โดยส่วนหนึ่งในการยกย่องเชิดชูวีรกรรมของทั้งสองท่านนี้ก็ได้อ้างถึงความกล้าหาญ ความจงรักภักดี เพียงแต่เป็นความกล้าหาญ ความจงรักภักดีที่กระทำให้แก่แผ่นดินและพระมหากษัตริย์ฝ่ายไทยซึ่งตรงกันข้ามกับพระยานรินทร์ที่แสดงความกล้าหาญและจงรักภักดีต่อฝ่ายเจ้าอนุเวียงจันทน์

ประเทศไทยได้สร้างอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์เพื่อยกย่องเชิดชูบุคคลผู้มีความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ไว้หลายแห่งดังตัวอย่างที่กล่าวข้างต้น โดยรัฐก็มีเจตนาจะให้อนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์เหล่านี้ทำหน้าที่หล่อหลอมกล่อมเกล่าประชาชนให้มีค่านิยม ความคิดความเชื่อตามที่ผู้นำหรือรัฐต้องการ ในมุมมองนี้รัฐจึงได้ประโยชน์จากการใช้อนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์เป็นเครื่องมือในการสื่อสารและปลูกฝังแนวคิดสู่ประชาชน แต่ในขณะเดียวกัน ในอีกมุมมองหนึ่งอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์เหล่านี้กลับไปทำหน้าที่เป็นเกราะคุ้มกันในทางอ้อมให้แก่อนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์อื่น ๆ ที่เชิดชูในแนวคิดเดียวกันแต่อยู่ในฐานะผู้มีความเป็นอื่น (otherness)

อย่างกรณีที่เกิดขึ้นกับศาลเจ้าจอมนรินทร์แห่งนี้ เพราะหากรัฐหรือบุคคลใดมาทำลายล้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ ก็เท่ากับว่ารัฐหรือบุคคลนั้นมุ่งทำลายล้างค่านิยมด้านความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ซึ่งเป็นค่านิยมที่สังคมไทยให้การยอมรับและยกย่องเชิดชู ด้วยเหตุนี้ การยกย่องเชิดชูคุณสมบัติด้านความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ของพระยานรินทร์ นอกจากจะเป็นการเรียกร้องความสนใจจากประชาชนผู้มีค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ได้แล้ว ยังเป็นการช่วยปกป้องศาลเจ้าจอมนรินทร์มิให้ถูกทำลายจากผู้ไม่หวังดีได้อีกด้วย

การที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้รับความคุ้มครองโดยทางอ้อมจากค่านิยมของสังคมไทย ที่ให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้มีความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ได้ส่งผลในทางบวกแก่ศาลเจ้าจอมนรินทร์พอสมควร ประการแรกคือ ทำให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์ในฐานะตัวแทนของพระยานรินทร์ได้รับแรงศรัทธาจากประชาชนผู้มีค่านิยมยกย่องความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี โดยไม่เลือกชาติชั้นวรรณะหรือไม่แบ่งฝ่ายเขาฝ่ายเรา ซึ่งความศรัทธาที่ว่านี้มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการทำนุบำรุงศาลเจ้าจอมนรินทร์ หากสังคมไทยมีสมาชิกที่มีค่านิยมในแนวนั้นเพิ่มจำนวนมากขึ้นเท่าใด โอกาสที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์จะได้รับความสนใจหรือแรงสนับสนุนจากสมาชิกในสังคมก็ยิ่งมากขึ้นตามไปด้วย จนอาจกล่าวได้ว่าศาลเจ้าจอมนรินทร์จะพัฒนาไปถึงขั้นยกชั้นขึ้นเป็นอนุสาวรีย์ หรือจะสามารถยืนหยัดอยู่ในท่ามกลางอิทธิพลที่ทรงพลังของแนวคิดกระแสหลักในสังคมไทยอย่างแนวคิดชาตินิยมและแนวคิดกษัตริย์นิยมได้หรือไม่นั้น ความศรัทธาจากสมาชิกของสังคมต่อค่านิยมด้านความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ดังที่กล่าวถึงนี้นับเป็นปัจจัยสำคัญมากกว่าปัจจัยอื่น ๆ เพราะปัจจัยด้านจำนวนสมาชิกของสังคมที่เข้าร่วมสนับสนุนนี้อาจจะนำไปสู่การเรียกร้องให้รัฐจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนเสียใหม่ โดยรัฐอาจจะถูกกดดันให้กระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นเพื่อจัดทำในสิ่งที่เคยถูกห้ามในอดีตก็ได้ เช่น การจัดทำประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เป็นต้น

การถูกคุ้มครองโดยทางอ้อมจากค่านิยมของสังคมไทยที่ให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้มีความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ได้ส่งผลในทางบวกแก่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ในประการต่อมาคือ ทำให้ภาวะความเป็นอื่นของศาลเจ้าจอมนรินทร์เจือจางลงไป กล่าวคือ แทนที่ผู้คนจะมองศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือพระยานรินทร์ในมิติของฝ่ายกบฏที่มุ่งร้ายต่อแผ่นดินไทยแต่เพียงมิติเดียว ซึ่งหากถูกมองในลักษณะนั้นก็จะไม่เกิดผลดีต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์และอาจจะทำให้การดำรงอยู่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์พบกับปัญหาอุปสรรค แต่การที่มีเรื่องความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ทำให้ผู้คนหันมาสนใจต่อพระยานรินทร์ในมิติของคุณสมบัติที่ดีงามของมนุษย์ที่ควรเอาแบบอย่างซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญ เพราะทำให้บุคคลหลายฝ่ายที่มีฐานะทางสังคมผูกพันอยู่กับระบบกลไกอำนาจรัฐ เช่น ข้าราชการ นักการเมือง เป็นต้น สามารถที่จะเข้า

ร่วมในกิจกรรมของศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้อย่างไม่กังวลต่อการถูกกล่าวหาว่าฝักใฝ่ฝ่ายกบฏ เพราะสามารถเรื่องความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ดั่งใจของมนุษย์มาเป็นข้ออ้างในการเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับศาลเจ้าจอมนรินทร์ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับศาลเจ้าจอมนรินทร์ทุกครั้งจะมีข้าราชการและนักการเมืองในพื้นที่เข้าร่วมในกิจกรรมอยู่เสมอ

ตัวอย่างของกิจกรรมที่มีข้าราชการและนักการเมืองเข้าร่วม เช่น กรณีการสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ขึ้นใน พ.ศ. 2506 พร้อมกับการสร้างรูปปั้นพระยานรินทร์ด้วยนั้น ก็มีนายอำเภออุเวียงในขณะนั้นคือนายศิริ ประชญา เป็นผู้นำในการจัดสร้าง ต่อมาใน พ.ศ. 2548 ที่มีการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ครั้งใหญ่ ก็มีพลเอกจรรุภทร เรืองสุวรรณ ซึ่งเป็นชาวอำเภออุเวียงโดยกำเนิด และมีตำแหน่งเป็นกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) อันเป็นตำแหน่งสำคัญของชาติในขณะนั้น ได้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้มีการบูรณะ (วรพงศ์ อินทรพรม 2548) โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นกว่า 7,000,000 บาท¹ หรืออย่างกรณีการประกอบพิธีกรรมเคลื่อนย้ายรูปปั้นพระยานรินทร์ไปประดิษฐานในซุ้มศาลาที่สร้างขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2548 ก็ มีนายสมชาย มีสิงห์ นายอำเภออุเวียง เป็นประธานในพิธี และแม้แต่ในงานพิธีสักการะบวงสรวงศาลเจ้าจอมนรินทร์ในแต่ละปี ก็จะมีผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภออุเวียงมาเป็นประธานในพิธี นอกจากนี้จะมีนายอำเภออุเวียงเป็นประธานในพิธีกรรมต่างๆ แล้ว ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้าจอมนรินทร์เกือบทุกครั้ง มักจะมีข้าราชการในพื้นที่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประจำพื้นที่ และนักการเมืองระดับท้องถิ่นอย่างนายกเทศมนตรีของเทศบาล นายกองกิจการบริหารส่วนตำบลต่างๆ เข้าร่วมในพิธีกรรมด้วยเช่นกัน²

กรณีที่มีข้าราชการ นักการเมือง เข้าร่วมในพิธีกรรมที่จัดขึ้นสำหรับศาลเจ้าจอมนรินทร์ นอกจากจะเข้าร่วมเพราะเหตุผลด้านค่านิยมความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ดังที่กล่าวแล้ว อาจจะมีเหตุผลในมุมมองของการเมืองวัฒนธรรมมาประกอบด้วยก็ได้ โดยพิธีกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นอาจมีการปรับรูปแบบหรือออกแบบ (design) พิธีกรรมเพื่อสร้างโอกาสให้แก่ผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครอง หรือให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมือง ตลอดจนผลประโยชน์และความต้องการของหน่วยงานราชการและนักการเมือง แต่อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมอำนาจนิยม ประชาชนมักจะมีค่านิยมให้เกิดิทธิแก่ผู้มีอำนาจและผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมืองเสมอ การปรากฏตัวของผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครองในงานพิธีกรรมต่างๆ จึงถือเป็นเรื่องปกติธรรมดา

¹ ข้อมูลงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลอุเวียง อำเภออุเวียง จังหวัดขอนแก่น

² ข้อมูลจากที่ทำการปกครองอำเภออุเวียง และเทศบาลตำบลอุเวียง อำเภออุเวียง จังหวัดขอนแก่น

ปรากฏการณ์ที่ชาวภูเวียงได้ยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ในเรื่องความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี โดยได้แสดงออกผ่านการสร้างและบูรณะศาลเจ้าจอมรินทร์ การเผยแพร่เอกสารเกี่ยวกับประวัติของพระยานรินทร์ รวมถึงการจัดพิธีกรรมบวงสรวงประจำปี ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ที่ชี้ให้เราเห็นว่า พวกเขามีความภูมิใจในวีรกรรมและคุณสมบัติของพระยานรินทร์เป็นอย่างมาก ซึ่งการค้นหาความหมายหรือนัยทางการเมืองจากพฤติกรรมและปรากฏการณ์เหล่านี้ เทเลอร์ (Taylor) ได้แนะนำว่า เราต้องมองให้เห็นความสำคัญของสิ่งที่ไม่ปรากฏ หรือมองให้เห็นความสำคัญของความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้พฤติกรรมหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ เพราะสิ่งเหล่านี้มักจะมีหลักเกณฑ์หรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เป็นตัวสร้างความหมายให้กับพฤติกรรม (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร 2545: 261-262)

เหตุผลที่ชาวภูเวียงมีความภูมิใจในวีรกรรมและคุณสมบัติของพระยานรินทร์ นอกจากจะเป็นเหตุผลด้านค่านิยมส่วนตัวแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งที่ไม่น่าจะมองข้าม คือ ความผูกพันด้านชาติพันธุ์ กล่าวคือ เราต้องยอมรับความจริงว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลาวหรือคนลาวเป็นกลุ่มประชากรที่ได้อาศัยอยู่ในบริเวณภาคอีสานของไทยในปัจจุบันมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ การแบ่งแยกอาณาเขตทางการเมืองมีผลทำให้ดินแดนของอาณาจักรลาวถูกแบ่งแยก และคนลาวที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานของไทยปัจจุบันจึงได้กลายเป็นประชากรของประเทศไทย โดยที่สำนึกทางชาติพันธุ์นั้นยังเป็นลาว กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ได้กลายเป็นคนไทยหรือไทยลาวไปเกือบหมดแล้ว ถ้าถามว่าบรรพบุรุษหรือปู่ย่าตายายเป็นใคร ก็จะได้คำตอบว่าไม่ได้เป็นคนไทย แต่สภาพทั่วไปในปัจจุบันของคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ก็จะมองตนเองว่าเป็นคนไทย (อมรา พงศาพิชญ์ 2547: 154 และ 167) ดังนั้น ถึงแม้ว่าประชากรในภูมิภาคนี้จะผ่านกระบวนการสร้างรัฐชาติและสร้างความเป็นคนไทยมานานพอสมควรแล้ว แต่ความผูกพันในกลุ่มชาติพันธุ์เดิมยังคงมีหลงเหลือให้เห็น ซึ่งจะเห็นได้จากวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่พวกเขาแสดงออกมา เช่น ภาษาพูด การแต่งกายของผู้สูงอายุ การแสดงด้านศิลปะดนตรี การประกอบพิธีกรรมงานบุญประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ความรู้สึกที่ยังผูกพันกับกลุ่มชาติพันธุ์เดิมของประชากรในภาคอีสานจึงน่าจะมียู่ทั่วไป รวมถึงมีอยู่ในเขตพื้นที่ของอำเภอกุเวียงและอำเภอกุเวียงเก่านี้ด้วย

การมีความผูกพันด้านชาติพันธุ์ของชาวมุขชนภูเวียง เป็นภาวะทางธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ซึ่งอมรา พงศาพิชญ์ เรียกว่า “วิถีลักษณะทางชาติพันธุ์” (อมรา พงศาพิชญ์ 2547:201) กล่าวคือ มีสำนึกความเป็นไทย แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีสำนึกชาติพันธุ์อื่นหรือวัฒนธรรมอื่น เป็นภาวะสำนึกทางชาติพันธุ์ที่ทับซ้อนกันอยู่ ซึ่งความรู้สึกนี้เป็นลักษณะทางธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการเอกลักษณ์และความเฉพาะตัว ต้องการมีรากเหง้า ต้องการรู้ว่าโคตรเหง้าของตนอยู่ที่ไหนหรือมาจากที่ใด ยังมีกระบวนการโลกาภิวัตน์กระตุ้นให้เกิดสำนึกในวัฒนธรรมและชาติพันธุ์

ท้องถิ่น ก็ยังเป็นแรงกระตุ้นให้พวกเขากดดันต่อรัฐที่ยังปิดกั้นเรื่องนี้ให้ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม และยอมรับการมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มคน ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าปรากฏการณ์ลักษณะนี้จะนำไปสู่การเกิดความขัดแย้งทางสังคมเสมอไป

ผู้มีอำนาจของรัฐก็ตระหนักดีว่าประชากรในภาคอีสานมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ สังคม และวัฒนธรรม แตกต่างจากส่วนกลาง ดังนั้น เมื่อประเทศไทยได้เริ่มสร้างความเป็นรัฐชาติให้เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 รัฐจึงได้พยายามกระทำต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกวิถีทางเพื่อลบ “ความเป็นลาว” โดยเริ่มต้นจากการยกเลิกการปกครองในลักษณะหัวเมืองชั้นนอกและประเทศราช พร้อมสถาปนากการปกครองแบบเทศาภิบาลในลักษณะมณฑลเรียกว่ามณฑลเทศาภิบาล อันมีข้าหลวงต่างพระองค์หรือสมุหเทศาภิบาลหรืออื่นใดที่ส่งมาจากส่วนกลาง ให้มาเป็นผู้ปกครองในพื้นที่แห่งนี้โดยตรงแล้วเชื่อมโยงเข้ากับการปกครองส่วนกลางที่มีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้รับผิดชอบ โดยนัยนี้ การปกครองส่วนกลางที่มีกระทรวงมหาดไทยเป็นกลไกในการควบคุมดูแลการปกครองในส่วนภูมิภาค ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงมีผลกระทบต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในขณะเดียวกัน เพื่อหลีกเลี่ยงข้ออ้างของฝรั่งเศสที่ในขณะนั้นได้ยึดครองดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงนับตั้งแต่ พ.ศ. 2436 แล้วพยายามจะยึดดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอาศัยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ สังคม และวัฒนธรรม ของกลุ่มคนสองฝั่งโขงในฐานะคนลาวที่เคยร่วมเป็นอาณาจักรเดียวกันมา ด้วยเหตุนี้รัฐไทยจึงได้ดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อสถาปนาความแตกต่างของคนและพื้นที่ในดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สำคัญได้แก่ การยกเลิกระบบกินเมืองและแทนด้วยรูปแบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล และการสถาปนา “อีสาน” แทนการเรียกชื่อเดิมที่ใช้คำว่า “ลาว” (ธโรธร ตูทองคำ 2545: 1-5)

การจัดผู้ไปดำรงตำแหน่งเทศาภิบาลเพื่อปกครองมณฑลต่าง ๆ ก็ล้วนแต่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ดังกรณีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวท้าว ปกครองหัวเมืองอันประกอบไปด้วยเมืองอุบลราชธานี นครจำปาศักดิ์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ (ไพฑูริย์ มีกุล อ่างถึงใน ธโรธร ตูทองคำ 2545: 3) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน โดยก่อน พ.ศ. 2436 ได้ดูแลหัวเมืองฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงด้วย จึงตั้งชื่อมณฑลตามเมืองพวนซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลาง อย่างไรก็ตาม หลังจากสูญเสียหัวเมืองไปใน พ.ศ. 2436 ก็ได้ย้ายศูนย์กลางการปกครองจากเมืองพวนมาอยู่ที่เมืองหนองคายและอุดรธานีตามลำดับ โดยมณฑลลาวพวนมีหัวเมืองในปกครองอันประกอบไปด้วยเมืองอุดรธานี สกลนคร หนองคาย ขอนแก่น นครพนม และเลย (คารารัตน์ เมตตาริกานนท์ อ่างถึงใน ธโรธร ตูทองคำ 2545: 3-4)

ส่วนการสถาปนา “อีสาน” แทนการเรียกชื่อเดิมที่ใช้คำว่า “ลาว” นั้น รัฐได้ดำเนินการในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยมีนัยเพื่อลดอิทธิพลของความเป็นลาว อันเป็นเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญในการอ้างความชอบธรรมของฝรั่งเศสในการครอบครองดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง แต่ในอีกด้านหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงบทบาทของผู้ปกครองที่กรุงเทพมหานครในการสถาปนาวาทกรรมสมัยใหม่ ดังที่ปรากฏในการกำหนดทิศอีสานหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ก็ยังเป็นการกำหนดทิศโดยให้ศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานคร เป็นสำคัญ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนนำไปสู่การสร้างสำนึกของความเป็นคนไทย คำว่าอีสานหรือตะวันออกเฉียงเหนือจึงกลายเป็นคำที่ได้รับการยอมรับและใช้กันอย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน (ธโรธร ฐิตองคำ 2545: 4) การทำให้คนทุกชาติพันธุ์ในเมืองไทย “กลายเป็นไทย” ซึ่งรวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในภาคอีสานด้วยนี้ จึงเป็นความต้องการที่แท้จริงของชนชั้นนำไทยตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นต้นมา ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ก็มีการบันทึกถึงการแก้ปัญหาของรัฐในเรื่องนี้ว่า “ถ้าเขาจงรักภักดีต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เขาจึงจะเป็นไทยแท้ ดังนั้น ความเป็นไทยจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเชื้อชาติเท่ากับว่าได้กลายเป็นไทยทางจิตใจอย่างแท้จริง” หรือมีกรณีคำกล่าวที่ว่า “ปัญหาเกี่ยวกับลาวในภาคเหนือและภาคอีสานคลี่คลายลงไปมากแล้ว” (สายชล สัตยานุรักษ์ 2548)

ทั้งการยกเลิกระบบกินเมืองแล้วจัดรูปแบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลและการสถาปนา “อีสาน” แทนคำว่า “ลาว” หรือแทนคำว่า “ฝั่งขวาแม่น้ำโขง” ต่างก็เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองการปกครองของไทยในระบอบที่ผ่านมา โดยเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าดินแดนแถบนี้มีความความเป็นมาด้านชาติพันธุ์ สังคม และวัฒนธรรม แตกต่างจากสังคมส่วนกลาง ซึ่งผู้มีอำนาจของรัฐก็ได้ตระหนักถึงข้อแตกต่างนี้ จึงได้พยายามดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อสร้างให้กลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคนี้มีสำนึกร่วมของความเป็นคนไทย ไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปการปกครอง การเปลี่ยนคำเรียก การจัดการศึกษา การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสื่อสารมวลชนสมัยใหม่ หรือแม้แต่การปลูกฝังอุดมการณ์แนวจิตชาตินิยม กษัตริย์นิยม หรือการเขียนตำราประวัติศาสตร์ในเชิงประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ล้วนแต่เป็นกระบวนการที่มุ่งหมายหล่อหลอมให้ทุกชาติพันธุ์กลายเป็นหนึ่งเดียวภายใต้วาทกรรมของความเป็นไทย โดยมีจุดศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ที่กรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการพบว่า แม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์จะมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม แต่เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ เมื่อมีการติดต่อสื่อสารระหว่างสังคม จะทำให้วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีการปรับรับซึ่งกันและกันได้ ความเป็นชาติพันธุ์จึงอาจเปลี่ยนแปลงได้เช่นเดียวกัน (อมรา พงศาพิชญ์ 2547: 135) ด้วยเหตุนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ในดินแดน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงได้กลายเป็นคนไทยหรือไทยลาว หรือไทยเขมร ไปเกือบหมดแล้ว แต่การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมนี้ไม่ว่าจะเป็นไปด้วยความราบรื่นและสามารถเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมดอย่างสมบูรณ์ เพราะบทเรียนทางการเมืองการปกครองในระยะที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองของไทยไม่ว่าจะเป็นในระบอบการปกครองใด ต่างยังคงมีความหวาดระแวงต่อประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้เพราะพื้นที่แห่งนี้มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมา สังคม วัฒนธรรม ที่แตกต่างกันกับส่วนกลาง และมีความใกล้ชิดหรือใกล้ชิดกับรัฐอื่นมากกว่า ผู้ปกครองไทยสายอนุรักษนิยมมักจะใช้ความรุนแรงเสมอในการปราบปรามประชาชน นักการเมือง หรือกลุ่มผู้ที่รัฐไทยคิดว่าเป็นภัย ดังกรณีเหตุการณ์กิโล 11 อันเป็นการสังหารอดีตรัฐมนตรีสาขาสีสะเกษใน พ.ศ. 2492 ซึ่งประกอบไปด้วย นายถวิล อุดล นายจำลอง ดาวเรือง นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และ ดร. ทองเปลว ชลภูมิ (ปราจีนบุรี) เหตุเกิดในพื้นที่ถนนพหลโยธิน กิโลเมตรที่ 14-15 โดยตำรวจในสมัยพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นอธิบดีกรมตำรวจ และกรณีการหายสาบสูญของนักการเมืองอีสานคนสำคัญ คือ นายเตียง ศิริขันธ์ ใน พ.ศ. 2494 ที่ภายหลังพบว่าถูกฆ่าทิ้งที่จังหวัดกาญจนบุรี (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ อ้างถึงใน ฐโสร ฐทองคำ 2545:13-15)

กระบวนการสร้างรัฐชาติ การรวบรวมอำนาจทางการเมืองการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง กระบวนการสร้างความเป็นลาวให้กลายเป็นไทย รวมถึงเหตุการณ์ขจัดนักการเมืองของอีสานที่ผู้ปกครองรัฐหวาดระแวงดังที่กล่าวมา ถือเป็นตัวอย่างของการเมืองการปกครองของไทยในระยะที่ผ่านมาและย่อมมีบางส่วนที่ส่งผลต่อการปะทะสังสรรค์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในภูมิภาคกับศูนย์อำนาจ ด้านหนึ่งนั้น ชาวภูเวียงก็เช่นเดียวกับผู้คนส่วนใหญ่ในภาคอีสานที่ต่างก็ยอมรับถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับคนทั้งชาติภายใต้ความเป็นไทย ซึ่งสภาวะความเป็นเอกภาพนี้คนไทยทุกคนก็ทราบดี แต่ในอีกด้านหนึ่งของชาวชุมชนภูเวียงยังคงมีความเป็น “ทวิลักษณ์ทางชาติพันธุ์” โดยพวกเขาไม่สำนึกความเป็นไทย แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีสำนึกของชาติพันธุ์เดิม เป็นภาวะสำนึกทางชาติพันธุ์ที่ทับซ้อนกันอยู่ พวกเขาจึงมีความรู้สึกที่พระยานรินทร์เป็นพวกเดียวกัน พระยานรินทร์มิใช่ “พวกเขา” หรือ “ความเป็นอื่น” อย่างที่แนวคิดความเป็นไทยพยายามปลุกฝังให้เขาแยกแยะ ด้วยเหตุนี้ พวกเขาจึงภูมิใจในวีรกรรมของพระยานรินทร์ที่มีทั้งความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ดูเหมือนว่าพวกเขาได้เรียนรู้เหตุการณ์ทางการเมืองการปกครองของไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน จนรู้ช่องทางหรือวิธีการที่จะธำรงรักษานุสรณ์ของพระยานรินทร์หรือศาลเจ้าจอมรินทร์แห่งนี้เอาไว้ให้ได้ในท่ามกลางของความเป็นไทย

การที่ชาวภูเวียงยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ด้วยเหตุผลความผูกพันด้านชาติพันธุ์จึงเป็นการสะท้อนให้เราเห็นภาพการเมืองการปกครองของไทยในระยะที่ผ่านมา เพราะสิ่งนี้คือ

ร่องรอยที่กระบวนการสร้างรัฐชาติได้ทิ้งเอาไว้ เป็นร่องรอยของความแตกต่างที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายก่อนการสร้างรัฐชาติ และกระบวนการสร้างรัฐชาติไม่สามารถหล่อหลอมความต่างที่หลากหลายนี้ให้เป็นหนึ่งเดียวได้ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะการสร้างรัฐชาติของไทยได้มุ่งเน้นความเป็นเอกภาพของความเป็นไทยมากเกินไป จนเป็นการฝืนลักษณะทางธรรมชาติหลาย ๆ อย่างในตัวมนุษย์ โดยเฉพาะการมองข้ามความรู้สึกนึกคิด จิตวิญญาณ และศักดิ์ศรีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ การยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ในรูปของเจ้าจอมผู้มีความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี จึงเป็นการยกย่องเชิดชูตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ชาวชุมชนภูเวียงภูมิใจ อีกด้านหนึ่งก็เพื่อต้องการประกาศให้สังคมไทยได้รับรู้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ของตนก็มียอดคนเช่นกัน ซึ่งหากพิจารณาในมิตติดังกล่าวนี้ ปรากฏการณ์ศาลเจ้าจอมรินทร์และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องก็เปรียบเสมือนเป็นรอยปริแตกแห่งหนึ่งบนผิวของลูกบอลเอกภาพ (a split on the unity ball) ที่รัฐชาติได้สร้างขึ้น

2.5 นัยทางการเมืองจากพิธีกรรมสักการะ

โดยธรรมชาติของมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคม มนุษย์จะสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อความจำเป็นในทางจิตใจ วัฒนธรรมที่ว่านี้มีหลายอย่าง อย่างกรณีเรื่องตำนานที่ถูกสร้างขึ้นก็เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและความกล้าหาญกับเผ่าพันธุ์ ส่วนศาสนาช่วยทำให้มนุษย์รู้สึกว่ามีเพื่อน มีความอบอุ่น และรู้สึกปลอดภัย ไสยศาสตร์และพิธีกรรมก็เช่นเดียวกัน ถูกสร้างขึ้นมากเพื่อจะช่วยให้มนุษย์รู้สึกว่ามีอำนาจ และสามารถควบคุมปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ อย่างเช่น พิธีรักษาโรค หรือพิธีกรรมที่ทำเพื่อเพิ่มผลผลิต (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ 2544: 14)

สำหรับพิธีกรรมสักการะที่ชาวชุมชนภูเวียงได้แสดงความเคารพต่อศาลเจ้าจอมรินทร์มีหลายรูปแบบ นับแต่แบบง่าย ๆ ด้วยการกตเสียงแดรรถยนต์หรือแดรรถจักรยานยนต์เมื่อวิ่งผ่านบริเวณด้านหน้าศาลเจ้าจอมรินทร์ บางรายที่มีเวลามากพอก็จะเดินขึ้นไปสักการะภายในบริเวณศาลเจ้าจอมรินทร์โดยจุดธูปเทียนพร้อมกล่าวคำกราบไหว้ต่อหน้ารูปปั้นของพระยานรินทร์ ผู้ใดมีเครื่องเช่นสักการะมาด้วยก็จะนำไปวางไว้ที่ฐานรูปปั้น หรือใครจะบนบานศาลกล่าวขอพรขอความคุ้มครองจากศาลเจ้าจอมรินทร์ก็ปฏิบัติกันไป เหมือน ๆ กับที่เราพบเห็นคนไทยเข้าไปสักการะรูปเคารพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไป ส่วนพิธีกรรมสักการะศาลเจ้าจอมรินทร์ที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการเรียกว่า “ประเพณีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าจอม” โดยจะจัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง ในช่วงสงกรานต์ของทุกปี¹ โดยในพิธีจะเชิญนายอำเภอภูเวียงไปเป็นประธานทุกปี กิจกรรมในพิธีกรรมก็ได้แก่ พิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ การผูกผ้าแพรพร้อมสรงน้ำรูปปั้นพระยานรินทร์ การรำบวงสรวงหรือปีกลองเพื่อแซ่ซ้องสรรเสริญ มีการขอพรให้เจ้าจอมปกปักรักษาคุ้มครองให้แก่ชาวภูเวียง

¹ ข้อมูลจากที่ทำการปกครองอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

นอกจากนั้นก็ยังมี การจุดบั้งไฟขนาดเล็กเพื่อออกไปยังดวงวิญญานเจ้าจอมที่อยู่บนสรวงสวรรค์ พร้อมเสด็จทวยโดยขอให้ประชาชนอยู่ดีมีสุขปราศจากอุปสรรคปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ และได้ขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ดี ซึ่งโดยทั่วไปก็เหมือน ๆ กับพิธีบวงสรวงถึงศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่สังคมไทยนิยมปฏิบัติกัน แต่ที่อาจแตกต่างจากพิธีบวงสรวงของที่อื่นก็มีบ้าง อย่างเช่น การแต่งกายของผู้เข้าร่วมในพิธี โดยจะให้ผู้ชายสวมใส่เสื้อเชิ้ตสีขาว ผู้หญิงใส่ผ้าถุงหรือชุดไทยพาดผ้าสไบ ซึ่งเป็นการแต่งกายแบบสมัยก่อนของชาวลาวที่เป็นชนชาติดั้งเดิมของประชาชนในพื้นที่ อันเป็นการสร้างบรรยากาศให้เข้ากับพิธีกรรม ซึ่งน่าจะมึนัยเพื่อให้ผู้เข้าร่วมในพิธีได้ระลึกถึงความผูกพันในชาติพันธุ์เดียวกันกับพระยานรินทร์ เป็นการตอกย้ำให้จดจำในสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์

การที่พิธีกรรมสักการะศาลเจ้าจอมรินทร์มีเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยนั้น สามารถพิจารณาได้ 2 ประการ

ประการแรก คงสืบเนื่องมาจากพัฒนาการของศาลเจ้าจอมรินทร์ซึ่งพัฒนามาจากศาลเจ้าหลังเดิมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สิงสถิตแก่ดวงวิญญานของพระยานรินทร์ตามความเชื่อเรื่องผีและวิญญานของบรรพบุรุษ เมื่อพัฒนามาเป็นศาลเจ้าจอมรินทร์ใน พ.ศ. 2506 รูปแบบของพิธีกรรมสักการะที่เคยปฏิบัติต่อศาลเจ้าหลังเดิมอย่างไร ก็ยังคงยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องต่อมาตามแบบนั้นอยู่ โดยเป็นการปฏิบัติตามระบบความเชื่อของคนในท้องถิ่น ภาพพิธีกรรมสักการะต่าง ๆ ที่ปรากฏออกมาจึงไม่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นในภาคอีสานที่นับถือเรื่องผีและวิญญานของบรรพบุรุษ

เกี่ยวกับเรื่องผีและวิญญานของบรรพบุรุษนี้ หมู่บ้านในชนบทภาคอีสานจะนับถือผีบรรพบุรุษประเภทหนึ่งเรียกว่า “ผีปู่ตา” หรือ “ผีตาปู่” โดยชาวบ้านจะมีความเชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษที่จะคอยดูแลปกป้องรักษาให้ผู้คนในหมู่บ้านพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะมากระทำแก่คนในหมู่บ้าน ศาลปู่ตานี้ชาวบ้านจะทำศาลไม้ขึ้นหลังหนึ่งโดยเรียกตัวศาลหรือหอนี้ว่า “ตูป” มีลักษณะคล้ายกับกระท้อหลังเล็ก ๆ จึงมีบางหมู่บ้านเรียกศาลปู่ตาว่า “ตูปตาปู่” ทุก ๆ ปีจะต้องมีการเลี้ยงผีปู่ตาที่คอนปู่ตาหรือที่ตูปตาปู่ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมสักการะต่อผีปู่ตา หากทำไม่ดีผีปู่ตาจะโกรธและบันดาลให้ชีวิตประสบแต่อัปมงคล ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ จะมีผู้ทำหน้าที่ติดต่อกับผีปู่ตาเรียกว่า “เฒ่าจ้ำ” คล้ายกับคนทรงแต่ไม่ได้ทำแบบเข้าร่างทรง เฒ่าจ้ำจะเป็นผู้นำในการทำพิธีสักการะพร้อมกับทำนายดินฟ้าอากาศ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารในแต่ละปี

¹ “ตูป” ในภาษาลาวซึ่งเป็นภาษาพื้นเมืองของภาคอีสานหมายความว่า กระท่อมหรือกระท้อหลังเล็ก ๆ ปลูกติดกับพื้นดิน บางครั้งก็เรียกกระทูป

นอกจากนั้นก็จะมีกล่าวถึงเกี่ยวกับความประพฤติกของคนในหมู่บ้าน (สุภาวศ์ จันทวานิช กับ สุวรรณมา สถาอานันท์ 2544: 156)

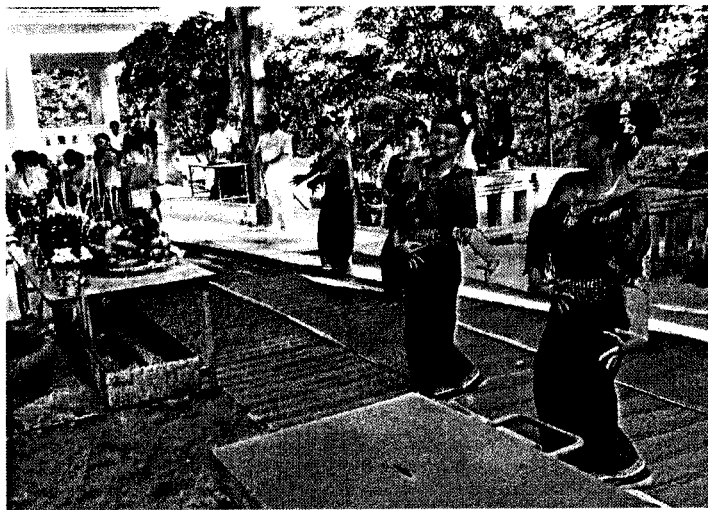
ภาพที่ 4.6 การผูกผ้าแพรและสรองน้ำรูปปั้นพระยานรินทร์ ในพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าจอม
เมื่อวันที่ 12 เมษายน 2551 เวลา 06.00 – 12.00 นาฬิกา
นายวิเชียร บุญแลบ นายอำเภอภูเวียง (ซ้ายมือ)
นายสุชาย ศรีสุรพล ส.ส. ขอนแก่น เขต 4 (ขวามือ)

หากเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องผีปู่ตากับกรณีที่ชาวมชนภูเวียงให้ความเคารพนับถือต่อศาลเจ้าจอมรินทร์แล้ว นับว่ามีความใกล้เคียงกันมาก ใกล้เคียงกันทั้งระบบความเชื่อและพิธีกรรมสักการะ จะต่างก็เพียงศาลปู่ตาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน โดยตั้งขึ้นตามระบบความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณของบรรพบุรุษ เราจึงพบเห็นศาลปู่ตากันเกือบทุกหมู่บ้านในชนบทภาคอีสาน ศาลปู่ตาไม่มีเรื่องของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องแต่อย่างใด เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพราะระบบความเชื่อเพียงอย่างเดียว ในขณะที่ศาลเจ้าจอมรินทร์มีจุดเริ่มต้นมาจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์แต่ถูกนำมาผูกไว้กับระบบความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณของบรรพบุรุษ

นามเรียกชื่อของศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็เป็นนามของตัวละครในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เคยมีตัวตนอยู่จริง ขอบเขตของผู้ให้ความเคารพนับถือจึงกินวงกว้างไกลกว่าระดับหมู่บ้าน ความคล้ายกันระหว่างศาลปู่ตากับศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็คงเพราะในระยะแรก ๆ ต่างก็อยู่ในรูปของศาลหรือคูบซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างทำด้วยไม้คล้ายกับกระต๊อบหลังเล็ก ๆ และมีระบบความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณของบรรพบุรุษเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น ในบางครั้งเราจึงได้ยินชาวภูเวียงเรียกศาลเจ้าจอมนรินทร์ว่าศาลปู่จอม

ประการที่สอง เป็นเพราะวัฒนธรรมการเคารพบูชาต่อรูปเคารพของสังคมสมัยก่อน แม้จะมีการสร้างสิ่งที่เป็นอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการระลึกถึงตามความหมายของตะวันตกหรือสังคมสมัยใหม่ แต่ลักษณะพฤติกรรมที่คนไทยแสดงความเคารพต่ออนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ก็ยังคงปฏิบัติเสมือนว่าเป็นรูปเคารพ ซึ่งกรณีที่ชาวภูเวียงแสดงความเคารพบูชาต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์นี้ก็เช่นกัน ยังคงมีลักษณะของการบูชาเสมือนว่าศาลเจ้าจอมนรินทร์เป็นรูปเคารพ

ในเรื่องการให้ความเคารพต่อสิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์เสมือนเป็นรูปเคารพนั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538: 89-97) ได้อธิบายไว้ว่าเป็นเพราะคนในแถบนี้มักจะสร้างอะไรบางอย่างแทนบรรพบุรุษของตนเองขึ้นบูชา ดังเช่นไหหินจำนวนนับเป็นพันในทุ่งไหหินซึ่งบรรจุอัฐิหรือกระดูกคนตาย เพราะฉะนั้นธรรมเนียมการสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อแทนคนตายซึ่งอาจกลายเป็นเทพหรือผีเพื่อไว้ให้ลูกหลานได้กราบไหว้บูชา จึงเข้าไปปนเปออยู่ในประเพณีพุทธศาสนาแบบไทยๆ และคนไทยไม่ได้คิดถึงอนุสาวรีย์แต่คิดถึงรูปเคารพ จะเป็นรูปเคารพในพระพุทธศาสนาหรือรูปเคารพในความเชื่อเรื่องผีก็ตาม แต่ก็ยังคงเป็นรูปเคารพ ไม่ใช่อนุสาวรีย์ตามความหมายของคำ monument ในภาษาฝรั่ง วัฒนธรรมรูปเคารพของไทยแทรกซึมเข้าไปอยู่ร่วมกับอนุสาวรีย์อย่างรวดเร็ว คนไทยจะยกมือไหว้ทุกครั้งที่ผ่านมาอนุสาวรีย์ทุกแห่งในเมืองไทย และอนุสาวรีย์ทุกแห่งจะมีร่องรอยของการปิดทองหรือดอกไม้เครื่องหอมที่มีผู้นำไปบูชาทิ้งไว้เสมอ อนุสาวรีย์บางแห่งเป็นที่นิยมบนบานศาลกล่าวของคนทั่วไป อนุสาวรีย์แบบไทยๆ จึงต้องผสมความเป็นรูปเคารพไปด้วยเหตุนี้ อนุสาวรีย์ซึ่งเป็นธรรมเนียมฝรั่งจึงถูกผสมให้เป็นไทยด้วยการปฏิบัติต่ออนุสาวรีย์เหมือนเป็นรูปเคารพ

ภาพที่ 4.7 ภาพบางส่วนในพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าจอม เมื่อ 12 เมษายน 2551

การที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้รับการเคารพสักการบูชาจากชาวชุมชนภูเวียงในรูปแบบของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณของบรรพบุรุษ หรือแม้แต่การเคารพบูชาในลักษณะของรูปเคารพ ได้ส่งผลดีต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ เพราะนอกจากจะทำให้ประชาชนมีความศรัทธาในความเชื่อศักดิ์สิทธิ์ กกล้าหาญ และจงรักภักดี ของพระยานรินทร์แล้ว ยังทำให้ประชาชนเชื่อว่าพระยานรินทร์คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะคอยปกป้องคุ้มภัยให้แก่พวกตน พระยานรินทร์จึงยังมีฐานะเป็น “เจ้า” ที่ไม่มีตัวตนของคนที่นี่ ซึ่งความเชื่อความรู้สึกที่ว่าเป็นการดึงให้ประชาชนมาอยู่ฝ่ายเดียวกันกับพระยานรินทร์อย่างไม่รู้ตัว และจะเป็นความเชื่อความรู้สึกที่มีลักษณะมั่นคงยาวนานอีกต่างหากด้วย ผลต่อเนื่องที่เกิดจากความเชื่อความรู้สึกว่าเป็นฝ่ายเดียวกันกับพระยานรินทร์ก็คือ ศาลเจ้าจอมนรินทร์จะได้รับการบูรณะบำรุงจากประชาชนอยู่โดยตลอด หากศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้รับผลกระทบในทางลบจากระบบการเมืองการปกครองของประเทศด้วยเหตุผลของความเป็นอื่นที่มีอยู่ในตัวศาลเจ้าจอมนรินทร์ ประชาชนที่มีความรู้สึกเป็นฝ่ายเดียวกันกับพระยานรินทร์ก็จะออกมาปกป้องศาลเจ้าจอมนรินทร์ให้พ้นจากภัยของการเมืองการปกครอง ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับศาลเจ้าจอมนรินทร์จึงสามารถพึ่งพากันและกันได้

แต่หากจะมองให้เห็นถึงนัยที่แฝงเร้นก็คือ ศาลเจ้าจอมนรินทร์ซึ่งยังคงอยู่ในฐานะผู้เป็นอื่นได้ถูกจับวางให้ไปหลบซ่อนพรางตัวอยู่ในระบบความเชื่อของคนในท้องถิ่น หากผู้คนจากภายนอกเข้าไปสักการะกราบไหว้ศาลเจ้าจอมนรินทร์โดยไม่ศึกษาความเป็นมาของศาลเจ้าจอมนรินทร์ ก็จะไม่ทราบว่าตนเองกำลังสักการะกราบไหว้ผู้มีความเป็นอื่นของสังคมไทย ด้านหนึ่งก็ทำให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่โดดเด่นจนเกินไป เพราะหากโดดเด่นจนเกินไปอาจจะนำภัยมาสู่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็ได้ แต่อีกด้านหนึ่งก็ทำให้การเผยแพร่เกียรติประวัติของพระยานรินทร์เป็นไปด้วยความล่าช้าและขอบเขตการรับรู้สู่สังคมภายนอกจะอยู่ในวงจำกัด

เมื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ถูกจับวางให้ไปหลบซ่อนพรางตัวอยู่ในระบบความเชื่อของคนในท้องถิ่น กลุ่มผู้มีแนวคิดกระแสหลักของสังคมไทยอย่างแนวคิดชาตินิยม แนวคิดกษัตริย์นิยม ก็ไม่สามารถจะยกข้ออ้างเรื่องความเป็นอื่นหรือความเป็นกบฏไปกล่าวหาเพื่อทำลายศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้ง่าย ๆ เพราะก่อนจะเข้าไปถึงเนื้อหาสาระของความเป็นอื่นหรือความเป็นกบฏที่มีอยู่ในตัวศาลเจ้าจอมนรินทร์ ผู้ไม่หวังดีต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์จะต้องตีฝ่าผ่านด่านระบบความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติของศาลเจ้าจอมนรินทร์เสียก่อน โดยเฉพาะพลังศรัทธาที่ชาวชุมชนภูเวียงได้แสดงออกต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ในรูปแบบของการเคารพสักการบูชาตามความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณของบรรพบุรุษ หากผู้ใดคิดทำลายศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็เท่ากับคิดทำลายสิ่ง

ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของชาวภูเวียง ซึ่งแน่นอนว่าผู้นั้นจะต้องได้รับการต่อต้านจากประชาชนชาวภูเวียงหลายหมื่นคน เพราะคงมีชาวภูเวียงบางส่วนที่เคารพบูชาศาลเจ้าจอมนรินทร์ด้วยศรัทธาอย่างบริสุทธิ์ใจ โดยเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองและปฏิบัติต่อกันมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ประชาชนชาวภูเวียงส่วนนี้เคารพบูชาศาลเจ้าจอมนรินทร์โดยไม่มีเรื่องของการเมืองการปกครองหรือภาพของความเป็นกบฏของพระยานรินทร์เข้ามาปนกับแรงศรัทธาของพวกเขาแต่อย่างใด ถือเป็นความศรัทธาที่บริสุทธิ์ใจล้วนๆ ดังนั้น ผู้คิดจะทำลายศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็จะถูกกล่าวหาย้อนกลับได้เช่นกันว่าเป็นผู้คิดทำลายความเชื่อและแรงศรัทธาอันบริสุทธิ์ใจของประชาชน

ปรากฏการณ์ที่ชาวภูเวียงได้แสดงความเคารพสักการบูชาต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองจึงเป็นสิ่งที่บอกให้เราได้ว่า ศาลเจ้าจอมนรินทร์จะยังคงอยู่กับชาวภูเวียงต่อไปอีกนานเท่านาน แม้ศาลเจ้าจอมนรินทร์จะมีความเป็นอื่นอยู่ในตัว แต่การรู้จักจับวางให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์อยู่ในที่อันเหมาะสมโดยอาศัยแรงศรัทธาและการเคารพสักการบูชาเป็นเกราะคุ้มกันให้ ประกอบกับการไม่ยกตนให้เด่นจนต้องเข้าปะทะกับแนวคิดกระแสหลัก ได้ทำให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์อยู่รอดปลอดภัยจากการกล่าวหาใด ๆ จากฝ่ายผู้ปกครองของรัฐ โดยนับตั้งแต่การก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ขึ้นใน พ.ศ. 2506 จวบจนถึงปัจจุบัน ศาลเจ้าจอมนรินทร์ยังไม่เคยมีภัยคุกคามใด ๆ จากฝ่ายรัฐ แต่กลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม คือ กลับมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าร่วมในพิธีกรรมสักการะหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับศาลเจ้าจอมนรินทร์มาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอ นายกเทศมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) สมาชิกสภาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนข้าราชการและพนักงานของรัฐทุกหมู่เหล่า หรือหากมองถึงนับในมุมตรงกันข้ามก็จะพบว่า แนวคิดกระแสหลักของสังคมการเมืองไทยที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์อย่างแนวคิดชาตินิยม แนวคิดกษัตริย์นิยม หรือแม้แต่การปลุกฝังให้ประชาชนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชาติไทยตามแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ล้วนแต่เป็นแนวคิดที่มีส่วนในการกดทับและเบียดขับให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์ต้องหลบเข้าไปซ่อนพรางตัวอยู่หลังความศรัทธาของประชาชนในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง โอกาสที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือพระยานรินทร์จะโดดเด่นออกมาในฐานะเจ้าเมืองหนองบัวถ้าผู้ปกป้องแผ่นดินจากการปราบปรามของฝ่ายผู้มีอำนาจเหนือกว่า อย่างกรณีที่สังคมไทยได้ยกย่องวีรกรรมของชาวบ้านบางระจันที่จังหวัดสิงห์บุรีคงจะเป็นไปได้ยาก เพราะตราบใจที่รัฐยังไม่เปิดโอกาสให้แก่แนวคิดที่แตกต่าง การยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ก็ต้องกระทำผ่านศาลเจ้าจอมนรินทร์และผ่านพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ ที่จัดขึ้นสำหรับการสักการบูชาต่อพระยานรินทร์

การจับวางให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์อยู่ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองโดยอิงระบบความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณของบรรพบุรุษ ได้ส่งผลดีต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์คล้ายกับกรณี

การยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ผ่านคุณสมบัติด้านความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี กล่าวคือ ได้ทำให้บุคคลที่มีตำแหน่งทางสังคมหรือตำแหน่งหน้าที่การงานที่ผูกอยู่กับกลไกการใช้อำนาจของรัฐ เช่น มีตำแหน่งเป็นข้าราชการ นักการเมือง สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น สามารถตัดสินใจเข้าร่วมในพิธีกรรมสักการบูชาต่อศาลเจ้าจอมรินทร์ได้โดยไม่ลังเล ไม่ต้องกังวลกับการถูกกล่าวหาจากฝ่ายผู้ไม่เห็นด้วยว่าเข้าร่วมในพิธีกรรมของฝ่ายกบฏหรือฝ่ายที่เคยกระด้างกระเดื่องต่อพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทย เพราะผู้มีตำแหน่งดังกล่าวนี้สามารถยกเอาเหตุผลด้านพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่จัดขึ้นตามความเชื่อความศรัทธาของประชาชนในท้องถิ่น ขึ้นเป็นข้ออ้างในการเข้าร่วมในพิธีกรรมสักการบูชาต่อศาลเจ้าจอมรินทร์ ดังนั้น ปรัชญาการณ์ที่เกิดขึ้นจนเห็นเป็นเรื่องปกติธรรมดาของชาวภูเวียงเกี่ยวกับพิธีกรรมของศาลเจ้าจอมรินทร์ก็คือ หากมีการจัดพิธีกรรมหรือกิจกรรมเกี่ยวกับพระยานรินทร์ครั้งใด ผู้ดำรงตำแหน่งนายอำเภอภูเวียง ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของข้าราชการในพื้นที่ก็จะได้รับเกียรติให้ไปเป็นประธานในพิธีกรรมหรือกิจกรรมนั้น ๆ เสมอ เช่น พิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าจอมประจำปีซึ่งจัดขึ้นภายในบริเวณที่ตั้งของศาลเจ้าจอมรินทร์ ณ ปากช่องภูเวียง โดยจะจัดในช่วงสงกรานต์ของทุกปี และจะมีนายอำเภอภูเวียงเดินทางไปเป็นประธานในพิธี เป็นต้น¹ นอกจากนี้ หน่วยงานของทางราชการยังรับเป็นเจ้าภาพเพื่อรับผิดชอบทางธุรการในการจัดงานพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย เช่น เทศบาลตำบลภูเวียงรับผิดชอบในการจัดพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าจอมประจำปี 2551² หรือกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียงรับผิดชอบในการจัดทำป้ายคำกราบไหว้เจ้าจอมรินทร์และการดูแลรักษาความสะอาด ตลอดจนคอยจัดหาดอกไม้ธูปเทียนเตรียมไว้ให้แก่ผู้จะมาสักการะกราบไหว้ศาลเจ้าจอมรินทร์ เป็นต้น³

ในขณะที่เกี่ยวกับการเข้าร่วมในพิธีกรรมสักการบูชาต่อศาลเจ้าจอมรินทร์ของบุคคลที่มีตำแหน่งทางสังคมหรือตำแหน่งหน้าที่การงานที่ผูกโยงอยู่กับกลไกการใช้อำนาจของรัฐอย่างข้าราชการ นักการเมือง สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยบุคคลเหล่านี้ก็จะมีโอกาสในการให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิดแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดพิธีกรรม เพื่อมิให้พิธีกรรมสักการะมีรูปแบบที่จะไปกระทบต่อความรู้สึกของกลุ่มผู้สนับสนุนแนวคิดกระแสหลัก เพราะถึงอย่างไรศาลเจ้าจอมรินทร์ก็ยังคงมีความเป็นอื่นสำหรับการเมืองการปกครองและประวัติศาสตร์ของไทย ดังนั้น การที่บุคคลที่เป็นกลไกของอำนาจรัฐได้มีโอกาสเข้าร่วมในพิธีกรรมก็จะมีโอกาสควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ แทนรัฐ หากมีการจัดทำพิธีกรรมที่ส่อไปในทางทำทนายอำนาจรัฐหรือ

¹ ข้อมูลจากที่ทำการปกครองอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

² ข้อมูลจากเทศบาลตำบลภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

³ ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

หมิ่นเหม่ต่อการลดความเชื่อถือในสถาบันพระมหากษัตริย์ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าร่วมในพิธีกรรมก็จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบและตอบคำถามของรัฐ และเมื่อพิจารณาถึงนัยหรือความหมายแฝงเร้นซึ่งโรลิ่งด์ บาร์ตส์ บอกว่ามักจะเป็นเจตนาที่ไม่ปรากฏให้เห็นตรง ๆ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร 2545: 139) ก็จะพบพลังอันเข้มแข็งของแนวคิดกระแสหลักอย่างแนวคิดชาตินิยม หรือแนวคิดกษัตริย์นิยม ที่สามารถมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติตนของข้าราชการ เจ้าหน้าที่รัฐ และบุคคลที่อยู่ในระบบกลไกการใช้อำนาจรัฐอย่างนักการเมือง โดยบุคคลเหล่านี้ต้องระมัดระวังภัยที่จะมาถึงตนอยู่ตลอดในระหว่างการเข้าร่วมพิธีกรรมสักการบูชาศาลเจ้าจอมนรินทร์ หากทราบล่วงหน้าว่าการจัดทำพิธีกรรมสักการะจะออกนอกกรอบจนไปกระทบต่อแนวคิดกระแสหลัก ก็น่าเชื่อว่าบุคคลเหล่านี้อาจจะปฏิเสธการเข้าร่วมในพิธีกรรมสักการะ แม้การเข้าร่วมในพิธีกรรมสักการะในบางครั้งอาจจะอ้างเหตุผลของการเข้าร่วมเพราะเป็นกิจกรรมสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของประชาชนในพื้นที่ แต่การจัดพิธีกรรมออกนอกกรอบก็จะมีผลกระทบต่อตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลเหล่านี้ได้เช่นกัน เพราะตำแหน่งหน้าที่ของพวกเขาจะต้องพึ่งพาอำนาจและระบบการบริหารราชการของรัฐ

การเข้าร่วมในพิธีกรรมสักการบูชาต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ แม้บางครั้งอาจจะสร้างความกังวลให้แก่บุคคลที่มีตำแหน่งทางสังคมหรือตำแหน่งหน้าที่การงานที่ผูกอยู่กับกลไกการใช้อำนาจของรัฐ แต่หากมองในอีกมุมหนึ่ง ข้าราชการและนักการเมืองเหล่านี้อาจจะมีความพึงพอใจก็ได้ เพราะพิธีกรรมที่จัดขึ้นอาจจะสอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมือง ประโยชน์ที่ได้จากความนิยมในฐานะคนของสาธารณะ และความต้องการอื่น ๆ ทั้งในฐานะส่วนตัวและในฐานะหน่วยงาน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เราเรียกว่าการเมืองวัฒนธรรม โดยเป็นการพึ่งพาพิธีกรรมของชุมชนหรือท้องถิ่นให้เป็นโอกาสของผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครอง และกรณีเช่นนี้ก็เคยเกิดขึ้นมาแล้วหลายแห่ง ดังกรณีการจัดงานบุญบั้งไฟแบบใหม่ของจังหวัดยโสธรซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างถึงใน ธ โสธร ตู๋ทองคำ 2545: 32) ได้วิเคราะห์ว่า งานบุญบั้งไฟแบบใหม่มีหน้าที่ตอบสนองต่อโครงสร้างของความสัมพันธ์ของชุมชนใหม่ คือ เมืองยโสธร (ที่ไม่ใช่หมู่บ้านหรือชุมชนชนบท) หรือกรณีบุญผะเหวดเมืองร้อยเอ็ดที่จัดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ได้กลายเป็นบุญผะเหวดของทางราชการและนักการเมืองอย่างเต็มตัว นักการเมืองท้องถิ่นและหน่วยงานราชการได้ “ริบ” เอาประเพณีการทำบุญของชาวบ้านมาจากชาวบ้านแล้วสถาปนาพิธีกรรมใหม่ให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมือง ผลประโยชน์ และความต้องการของหน่วยงานราชการและนักการเมืองในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นสำคัญ (สุริยา สมุทรคุปต์ และคณะ อ้างถึงใน ธ โสธร ตู๋ทองคำ 2545: 32)

2.6 นัยทางการเมืองจากการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์

นับแต่ศาลเจ้าที่มีสภาพเป็นศาลไม้หรือตูปหลังเล็ก ๆ ได้รับการพัฒนาสร้างขึ้นเป็นศาลเจ้าจอมนรินทร์อย่างเป็นทางการเป็นกิจจะลักษณะใน พ.ศ. 2506 หลังจากนั้นศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็ไม่ได้รับการบูรณะใด ๆ ทั้งนี้ก็มีได้หมายความว่าศาลเจ้าจอมนรินทร์ถูกปล่อยให้รกร้างหรือเสื่อมโทรม แต่ตรงกันข้าม ชาวภูเวียงยังคงเข้าสักการบูชาศาลเจ้าจอมนรินทร์อยู่โดยตลอด การจัดพิธีกรรมสักการะประจำปีในช่วงสงกรานต์ก็มีขึ้นทุกปีมิได้ขาดหาย แต่เหตุที่ไม่ได้มีการบูรณะเพราะศาลเจ้าจอมนรินทร์มีสภาพดีอยู่แล้ว โดยสิ่งก่อสร้างสำคัญที่เป็นส่วนประกอบของศาลเจ้าจอมนรินทร์ในขณะนั้นได้แก่ รูปปั้นของพระยานรินทร์ และซุ้มศาลาทรงไทยที่ประดิษฐานรูปปั้นของพระยานรินทร์ นอกจากนี้ก็มีผู้คนนำรูปปั้นอื่น ๆ มาวางเป็นเครื่องสักการะ เช่น รูปปั้นม้า รูปปั้นสัตว์ประเภทต่าง ๆ ไม้แกะสลักเป็นรูปทหารโบราณ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อมีการบูรณะครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2548 ได้ทำให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์และบริเวณรอบ ๆ เปลี่ยนแปลงไปหลายอย่าง มีการสร้างซุ้มศาลาทรงไทยขึ้นใหม่ซึ่งดูสง่าสมเกียรติเพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์ นอกจากนี้ยังมีการก่อสร้างศาลาทรงไทยเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมขึ้นอีกสองหลัง ลานพิธีกรรมขนาดพอเหมาะกับสถานที่อีกหนึ่งแห่ง ส่วนบริเวณรอบ ๆ ก็มีการปรับแต่งภูมิทัศน์ใหม่พร้อมก่อสร้างอาคารชมทิวทัศน์ และสร้างห้องน้ำห้องส้วมตลอดจนร้านอาหารจำหน่ายของที่ระลึกเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาสักการะกราบไหว้ศาลเจ้าจอมนรินทร์ โดยใช้งบประมาณในการบูรณะกว่า 7,000,000 บาท ซึ่งเป็นเงินอุดหนุนจากกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย และบางส่วนได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง¹

โดยปกติทั่วไป การบูรณะสถานที่หรือสิ่งก่อสร้างใด ๆ มักจะกระทำเพื่อซ่อมแซมสภาพที่ทรุดโทรมให้มีสภาพที่ดีขึ้น แต่การบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์จะมีความแตกต่างไปจากแนวคิดในการบูรณะทั่วไป เพราะศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่ได้มีสภาพชำรุดทรุดโทรม แต่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้รับการบูรณะเพราะมีเจตนาจะพัฒนาให้ดีขึ้น หรือยกระดับการยกย่องเชิดชูให้สูงขึ้นนั่นเอง อันเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาที่ชาวภูเวียงยังคงให้ความเคารพบูชาต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์อย่างไม่เคยเสื่อม แม้รัฐจะปลุกฝัง (socialize) ผ่านตำราการเรียนการสอน ตำราทางประวัติศาสตร์ การสื่อสารมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนการอบรมจากหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้ประชาชนในถิ่นนี้มีแนวคิดในความรักชาติที่เป็นชาติไทยและพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่รัฐปลุกฝังนี้ล้วนแต่เป็นแนวคิดที่ทำให้มีทัศนคติต่อพระยานรินทร์หรือศาลเจ้าจอมนรินทร์

¹ ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

ในภาพของความเป็นอื่น แต่พวกเขาก็ยังเคารพนับถือศาลเจ้าจอมนรินทร์เสมือนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คู่บ้านคู่เมืองเสมอมา เมื่อใดที่เดินทางผ่านศาลเจ้าจอมนรินทร์พวกเขาจะแสดงความเคารพและขอให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์คุ้มภัยให้แก่ตน เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนหรือต้องเดินทางไปเสี่ยงภัยในต่างถิ่นต่างแดน พวกเขาก็จะมากราบไหว้ขอให้ประสบความสำเร็จและขอความคุ้มครองจากศาลเจ้าจอมนรินทร์ ศาลเจ้าจอมนรินทร์จึงเข้าไปอยู่ในจิตใจของพวกเขาทุกคนจนถือเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของพวกเขา ด้วยเหตุนี้ เมื่อใดที่สภาพทางการเมืองการปกครองภายในรัฐเปิดโอกาสให้แก่แนวคิดที่แตกต่างหรือแนวคิดของความเป็นอื่น ไม่ว่าจะมากหรือน้อย พวกเขาก็จะฉกฉวยโอกาสนั้นมาพัฒนาปรับปรุงศาลเจ้าจอมนรินทร์เพื่อให้สมเกียรติแก่วีรกรรมของพระยานรินทร์ที่พวกเขา ยกย่องเชิดชู ภาพที่ปรากฏของศาลเจ้าจอมนรินทร์ภายหลังการบูรณะใน พ.ศ. 2548 จึงเป็นภาพที่สง่าดูแล้วสมเกียรติ

ภาพที่ 4.8 คณะเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง
ในพิธีย้ายรูปปั้นพระยานรินทร์ขึ้นประดิษฐานภายในซุ้มศาลาทรงไทยที่สร้างขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2548

อีกสิ่งหนึ่งที่ถือว่าเป็นการยกระดับการยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ให้สูงขึ้น ก็คือการย้ายรูปปั้นพระยานรินทร์ออกจากซุ้มประดิษฐานเดิม แล้วนำไปประดิษฐานภายในซุ้มศาลาทรงไทยที่สร้างขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2548 นัยของปรากฏการณ์นี้ได้ชี้ให้เราเห็นว่า แม้สถานะทางด้านการเมืองการปกครองของประเทศไทยซึ่งมีแนวคิดชาตินิยมและแนวคิดกษัตริย์นิยมยังคงเป็น

กระแสหลักจะไม่อำนวยความสะดวกการยกระดับศาลเจ้าจอมนรินทร์ให้ขึ้นเป็นอนุสาวรีย์อย่างกรณีอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) หรืออนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (พญาแล) แต่ชาวภูเวียงก็มีความพยายามที่จะทำให้สังคมได้รับทราบ ว่าพวกเขาได้ยกระดับการยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ขึ้นมาอีกขั้นหนึ่งแล้ว ด้วยการสร้างซุ้มศาลาทรงไทยขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์ โดยเป็นซุ้มศาลาคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาทรงไทย ซึ่งแลดูสง่างามเกียรติ

หากเรานำปรากฏการณ์การสร้างซุ้มศาลาประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์ขึ้นใหม่ ไปเทียบเคียงกับกรณีที่รัฐได้ยกย่องเชิดชูท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) และพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) ด้วยการสร้างเป็นอนุสาวรีย์เราก็จะพบความหมาย ซึ่งเป็นความหมายที่มีได้เกิดจากเนื้อหาของตัวรูปปั้นหรือซุ้มศาลาประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์ แต่เป็นความหมายที่นักสัญวิทยา มองว่าเป็นเรื่องของความแตกต่างและความเป็นตรงกันข้าม โดยคู่ตรงข้ามของสรรพสิ่งต่างร่วมกันกำหนดความหมายซึ่งกันและกัน (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอพาร 2545: 94)

ทั้งท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) และพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) ต่างมีฐานะเป็น “ฝ่ายเรา” ในมิติของประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองของชาติไทย เพราะเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องจากรัฐว่าเป็นผู้เสียสละเพื่อรักษาแผ่นดินไทยและเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย จึงได้รับการยกย่องจากรัฐด้วยการสร้างขึ้นเป็นอนุสาวรีย์ ในขณะที่พระยานรินทร์ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ในประวัติศาสตร์หน้าเดียวกันกับทั้งสองท่าน กลับตกอยู่ในฐานะของ “ฝ่ายเขา” หรือ “ผู้มีความเป็นอื่น” เพราะเป็นกบฏต่อฝ่ายสยาม จึงยังไม่มีผู้ใดกล้าเสนอให้ยกระดับการยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ให้ถึงขั้นเป็นอนุสาวรีย์ ดังนั้น การสร้างซุ้มศาลาประดิษฐานพร้อมกับย้ายรูปปั้นพระยานรินทร์มายังซุ้มศาลาที่สร้างขึ้นใหม่ นอกจากจะเป็นการสื่อสารให้สังคมได้รับรู้ถึงการให้ความสำคัญด้วยการยกระดับการยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ขึ้นมาอีกขั้นในท่ามกลางภาวะข้อจำกัดทางการเมืองการปกครองแล้ว อีกนัยหนึ่งยังเป็นการบอกให้สังคมได้รับทราบถึงอิทธิพลของแนวคิดกระแสหลักที่พร้อมจะพุ่งเข้าหา “ฝ่ายเขา” หรือ “ผู้มีความเป็นอื่น” ได้ตลอดเวลา ทั้ง ๆ ที่สภาวะทางการเมืองการปกครองของไทยในช่วง พ.ศ. 2548 เป็นช่วงที่ได้รับการกล่าวขานว่ามีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดช่วงหนึ่ง เพราะยังมีการบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 อันเป็นรัฐธรรมนูญที่บัญญัติให้รัฐกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นและชุมชนมากกว่ารัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ และเป็นโอกาสสำคัญที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์จะยกระดับเลื่อนขึ้นเป็นอนุสาวรีย์ แต่ก็ไม่มีผู้ใดกล้าเสนอแนวคิดนี้ต่อสังคม การยกระดับการยกย่องพระยานรินทร์ขึ้นมาอีกขั้นจึงทำได้เพียงสร้างซุ้มศาลาทรงไทยขึ้นใหม่ แล้วนำรูปปั้นพระยานรินทร์ขึ้นประดิษฐานภายในซุ้มศาลาที่สร้างขึ้นใหม่นั้น

ภาพที่ 4.9 ที่ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์หลังใหม่

ภาพที่ 4.10: ศาลาพิธีกรรม (ซ้ายมือ) และที่ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์หลังเก่า (ขวามือ)

ภาพการเมืองการปกครองของไทยอีกประการหนึ่งที่สะท้อนผ่านปรากฏการณ์การบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ใน พ.ศ. 2548 คือ ภาพบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีทั้งบทบาทขององค์กร อันได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล และบทบาทของบุคลากรในองค์กรซึ่งหมายถึงนักการเมืองท้องถิ่น อันได้แก่ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด นายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาล นายกองค์การบริหารส่วนตำบลและสมาชิกสภา โดยองค์กรและบุคลากรเหล่านี้ได้เข้าไปมีบทบาทหลายอย่างในการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ ทั้งในด้านการตั้งงบประมาณเพื่อสนับสนุนการบูรณะและการดูแลรักษาให้คงสภาพหลังการบูรณะ (maintenance) นอกจากนี้ยังมีบทบาทในทางธุรการและการกำหนดรูปแบบของพิธีกรรมต่าง ๆ อีกด้วย เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียงเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดทำสัญญาจ้างก่อสร้างอาคารและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ตามโครงการปรับปรุงบูรณะใน พ.ศ. 2548 เทศบาลตำบลภูเวียงรับผิดชอบในการจัดพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าจอมประจำปี 2551 เป็นต้น¹

การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและบุคลากรภายในองค์กรเข้าไปมีบทบาทในการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ เป็นภาพพัฒนาทางการเมืองการปกครองของประเทศ เพราะเมื่อก่อนนั้นบทบาทเหล่านี้จะตกอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะส่วนราชการในระดับอำเภอ เช่น ที่ทำการปกครองอำเภอซึ่งเป็นหน่วยงานในบังคับบัญชาของนายอำเภอ เป็นต้น แต่หลังจากการรวมมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2537 และประกาศยกฐานะสุขาภิบาลขึ้นเป็นเทศบาลตำบลใน พ.ศ. 2542 พร้อมกับรัฐมีนโยบายในการกระจายอำนาจทางการบริหารและการถ่ายโอนภารกิจ และจัดสรรเงินงบประมาณให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้มากขึ้น ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้ส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีทรัพยากรในทางบริหารมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเงินงบประมาณหรือจำนวนของบุคลากรที่เพิ่มมากขึ้น จนทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้สามารถเข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นตามวัฒนธรรมหรือประเพณีของท้องถิ่น โดยเป็นบทบาทในลักษณะเกือบจะเข้าควบคุม (take over) แทนหน่วยงานภูมิภาคเกือบทั้งหมด

นัยจากปรากฏการณ์ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นตามวัฒนธรรมหรือประเพณีของท้องถิ่น ดังกรณีบทบาทของเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลในการปรับปรุงบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ที่ว่านี้ หากพิจารณาในมุมมองของ

¹ ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียง และเทศบาลตำบลภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

การเมืองการปกครอง ก็จะเห็นว่ารัฐได้กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากขึ้น โดยประชาชนในท้องถิ่นเริ่มมีโอกาสในการดูแลหรือจัดกิจกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะหรือเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย ประชาชนในท้องถิ่นเองซึ่งเป็นแนวการพัฒนาที่รัฐได้พยายามส่งเสริมให้เกิดขึ้นมาโดยตลอด ในช่วงหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 แต่หากจะพิจารณาในมุมมองของการเมืองวัฒนธรรม นี่คือการปรากฏการณ์ของการเข้าไปพึ่งพากิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นเพื่อสร้างให้เป็นโอกาสแก่องค์กรและนักการเมืองในระดับท้องถิ่น โดยการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ที่ว่านี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือบุคลากรในองค์กรอาจจะไม่มีเจตนาโดยตรง และอาจเป็นการเกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว เพราะทุกฝ่ายต่างเห็นเป็นเรื่องปกติธรรมดา และในบางครั้งอาจจะมีเหตุผลความจำเป็นเรื่องเงินงบประมาณที่ต้องใช้ในการบูรณะ ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเข้าไปดูแล ดังกรณีที่องค์การบริหารส่วนตำบลภูเวียงในฐานะเจ้าของพื้นที่ที่ต้องเข้ามาเป็นหน่วยราชการในการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ใน พ.ศ. 2548 มิเช่นนั้นแล้ว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอาจจะถูกตำหนิหรือลดความนิยมจากประชาชนในพื้นที่ก็ได้

นอกจากจะพิจารณาดังบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว บทบาทของบุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือนักการเมืองท้องถิ่นก็มีส่วนสำคัญในการแสดงบทบาทต่อการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ โดยเฉพาะบุคลากรในเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งมีโครงสร้างของฝ่ายบริหารและโครงสร้างของฝ่ายสภาที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่สามารถเข้าไปเป็นฝ่ายบริหารหรือสมาชิกสภาได้โดยผ่านระบบการเลือกตั้ง เมื่อบุคคลเหล่านี้เข้ามาสู่กลไกการใช้อำนาจรัฐในฐานะผู้บริหารหรือสมาชิกสภาท้องถิ่น ก็จะพยายามนำทรัพยากรขององค์กรไปเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ยิ่งคนใดมีแนวคิดที่เคารพบูชาศาลเจ้าจอมนรินทร์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ก็ยิ่งจะแสวงหาโอกาสใช้อำนาจรัฐที่ตนมีส่วนอยู่นี้เข้าไปสนับสนุน (serve) ในกิจกรรมของศาลเจ้าจอมนรินทร์ เช่น การเสนอให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตั้งจ่ายงบประมาณเป็นค่าปรับปรุงบูรณะ หรือค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาศาลเจ้าจอมนรินทร์ เป็นต้น และโดยส่วนตัวของความเป็นนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ก็ถือเป็นเรื่องปกติที่ผู้แสวงหาอำนาจทางการเมือง (a political seeker) จะต้องผสมกลมกลืนกับประชาชน อันเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งในการสร้างการยอมรับให้ได้ผลในการเลือกตั้ง วิธีการที่นิยมปฏิบัติกันก็คือ การพยายามแสวงหาโอกาสเพื่อสื่อสารให้ประชาชนได้รู้จักตนเองและองค์กรของตน

ด้วยเหตุนี้ หากรัฐยังคงดำเนินนโยบายในการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อไป ก็น่าเชื่อได้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและบุคลากรเหล่านี้คงจะ

เป็นหน่วยงานสำคัญในการเข้ามาดูแลในกิจการต่าง ๆ ของศาลเจ้าจอมนรินทร์ เพราะเป็นหน่วยที่มีความพร้อมทั้งเงินงบประมาณและกำลังพล อีกทั้งมีความชอบธรรมในฐานะเป็นตัวแทนของประชาชนโดยการเลือกตั้ง การกระทำใด ๆ จึงสามารถอ้างได้ว่าเป็นข้อเรียกร้องหรือความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ความเป็นไปของศาลเจ้าจอมนรินทร์ในวันข้างหน้า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการดูแลรักษา การปรับปรุงบูรณะ การจัดพิธีกรรมสักการะให้ใหญ่โต หรือแม้แต่การเรียกร้องขอยกระดับการยกย่องเชิดชูขึ้นเป็นอนุสาวรีย์ ก็น่าจะมีจุดเริ่มต้นมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนักการเมืองท้องถิ่นเหล่านี้ เพราะบุคคลต่าง ๆ ที่ขับเคลื่อนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านี้ ก็คือสมาชิกของชุมชนชาวภูเวียงซึ่งเป็นผู้เคารพนับถือศาลเจ้าจอมนรินทร์นั่นเอง

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

นับแต่มีการสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2506 พร้อมกับการสร้างรูปปั้นของพระยานรินทร์ขึ้น อันเป็นผลให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์มีลักษณะใกล้เคียงกับความเป็นอนุสาวรีย์ หลังจากนั้นศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็ได้รับความเคารพนับถือจากชาวภูเวียงเสมือนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าศาลเจ้าจอมนรินทร์จะได้รับการสักการบูชาจากชาวภูเวียงมาโดยตลอด แต่ก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อสภาพทางกายภาพของศาลเจ้าจอมนรินทร์ จวบจนเมื่อมีการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2548 ซึ่งได้ทำให้บริเวณที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์เปลี่ยนแปลงไปหลายอย่าง และทำให้รู้สึกที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ยังมีชีวิตและมีการพัฒนาเพื่อการดำรงตนอยู่ ซึ่งปรากฏการณ์ของศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่ว่าจะเป็นการเกิดขึ้น การคงอยู่ในสภาพเดิมนาน ๆ และการได้รับบูรณะครั้งใหญ่ ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ที่มีนัยทางการเมือง เพราะถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบใหญ่ ต่างก็มีบทบาท หน้าที่ ความหมายในระบบ เพียงแต่เป็นบทบาทหน้าที่ที่ถูกจับวางให้อยู่ในส่วนที่ไม่สำคัญของระบบ โดยผู้วิจัยได้พยายามตีความเพื่อหานัยทางการเมืองจากสิ่งเหล่านี้

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ตีความหานัยจากสภาพทางกายภาพและบริบทของศาลเจ้าจอมนรินทร์โดยอาศัยแนวคิดการตีความและแนวคิดสัญวิทยาเป็นหลัก อีกส่วนหนึ่งก็เป็นการตีความหานัยจากสิ่งที่ไม่ปรากฏหรือนัยแฝงซึ่งเป็นแนวคิดในการตีความที่ต้องหาความหมายจากการเทียบเคียงกับคู่ตรงกันข้ามหรือคู่แตกต่าง ซึ่งโดยมากผู้วิจัยจะเทียบเคียงกับบุคคลในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์หน้าเดียวกันกับพระยานรินทร์ คือ กรณีของท้าวสุรนารี(คุณหญิงโม) กับพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) นอกจากนั้นก็เป็นการตีความหานัยทางการเมืองโดยการพิจารณาถึงพิธีกรรมหรือกิจกรรมบางอย่างของบุคคลในพื้นที่ที่แสดงความเคารพสักการะต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ โดยวิเคราะห์ตามแนวคิดการเมืองวัฒนธรรม

ผลการวิจัยหรือการตีความได้ค้นพบนัยทางการเมืองหลายอย่าง รวมถึงแนวคิดทางการเมืองที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงตนอยู่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์ นอกจากนั้นยังได้ทราบว่า การเกิดขึ้นของศาลเจ้าจอมนรินทร์ การคงอยู่ในสภาพเดิมนาน ๆ และการได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ ล้วนแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองของไทย รวมถึงบางกรณีที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้าจอมนรินทร์ก็สามารถเป็นกระจกสะท้อนภาพการเมืองการปกครองของไทยได้

พอสถาวร โดยเฉพาะการเมืองในระดับท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำรงตนอยู่และพัฒนาการของศาลเจ้าจอมนรินทร์ในอนาคต

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษานัยทางการเมืองของศาลเจ้าจอมนรินทร์

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

1.2.1 วิธีวิจัย และการวิเคราะห์ตีความ

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยเน้นการวิเคราะห์ตีความ เพื่อหาความหมายหรือนัยทางการเมืองจากรูปสัญลักษณ์ (sign) ที่ต้องการจะสื่อ (signified) ออกมาให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ รวมถึงการตีความเพื่อค้นหากฎเกณฑ์หรือรหัสของสังคมที่อยู่ในรูปของระเบียบ จารีตปฏิบัติ หรือวาทกรรม แล้วมีอิทธิพลต่อการกำหนดความเป็นไปของรูปสัญลักษณ์ที่ศึกษา (unit of analysis) อันเป็นการแสวงหาความรู้จากสิ่งที่ถูกเก็บกดปิดกั้น ทำให้มองเห็นสิ่งที่ไม่ปรากฏและมองเห็นความหมายสำคัญที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในรูปสัญลักษณ์และบริบทต่าง ๆ ของรูปสัญลักษณ์

ทั้งนี้ ในการตีความอาจจะเกินเลยไปจากเจตนาหรือความเข้าใจของผู้สร้างรูปสัญลักษณ์ แต่ก็ยังเป็นแนวคิดของศาสตร์การตีความที่เชื่อว่ายังมีหลายสิ่งทีภาษาหรือรูปสัญลักษณ์สื่อสารไม่ได้หรือสื่อสารไม่หมด เพราะข้อจำกัดของภาษาหรือรูปสัญลักษณ์นั้น ๆ ทำให้ยังมีสิ่งที่หลงเหลืออยู่ และต้องอาศัยการตีความจึงจะเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ได้

1.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักฐานแหล่งต่าง ๆ เช่น เอกสารทางประวัติศาสตร์ ประวัติการก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ ประวัติพระยานรินทร์ เอกสารเกี่ยวกับพิธีกรรมและคำกล่าวกราบไหว้ศาลเจ้าจอมนรินทร์ เอกสารและข้อมูลเกี่ยวกับการปรับปรุงบูรณะ รวมถึงภาพถ่ายของศาลเจ้าจอมนรินทร์ ภาพถ่ายบริเวณที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์และสภาพภูมิทัศน์โดยรอบ ตลอดจนภาพถ่ายสภาพทางกายภาพอื่น ๆ ที่เป็นส่วนประกอบ (set) ของหน่วยในการวิเคราะห์ และภาพเคลื่อนไหว (VCD) เกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมสักการะศาลเจ้าจอมนรินทร์ ฯลฯ

1.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความเพื่อหาความหมายหรือนัยทางการเมืองจากสิ่งที่ปรากฏ เช่น รูปสัญลักษณ์ สภาพทางกายภาพของหน่วยในการวิเคราะห์ การจัดพิธีกรรมสักการะ เป็นต้น นอกจากนั้นก็วิเคราะห์ตีความจากสิ่งที่ไม่ปรากฏ โดยวิเคราะห์ถึงเบื้องหลังหรือกฎเกณฑ์ จารีตปฏิบัติของสังคม ที่มีผลกระทบต่อองค์การดำรงอยู่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์ซึ่งเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ ทั้งนี้ ใช้การวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา (descriptive analysis) โดยบรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษาและผลของการวิเคราะห์ตีความ แล้วมีการวิเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ควบคู่กันไป

ประเด็นที่วิเคราะห์ตีความประกอบด้วย

- 1) การตีความหรือหานัยจากแนวคิดที่ริเริ่มก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์
- 2) การตีความหรือหานัยจากบริบทและสภาพทางกายภาพของศาลเจ้า

จอมนรินทร์

- (1) นัยทางการเมืองของรูปปั้นพระยานรินทร์
- (2) นัยทางการเมืองของชื่อ “เจ้าจอม”
- (3) นัยทางการเมืองของสถานที่ตั้งศาลเจ้าจอมนรินทร์
- (4) นัยทางการเมืองของคำยกย่องเชิดชู
- (5) นัยทางการเมืองจากพิธีกรรมสักการะ
- (6) นัยทางการเมืองจากการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์

1.3 ผลการวิเคราะห์ตีความ (ผลการวิจัย)

ผลการวิเคราะห์ตีความแยกตามประเด็น มีดังนี้

1.3.1 การตีความหรือหานัยจากแนวคิดที่ริเริ่มก่อสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์

ผลจากการวิเคราะห์ตีความพบว่า นโยบายการสร้างรัฐชาติและแนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์ของไทย ได้ส่งผลกระทบต่อองค์การศาลเจ้าจอมนรินทร์ในลักษณะไปกดทับปิดกั้นมิให้มีการก่อสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่บุคคลที่เป็นฝ่ายตรงกันข้ามหรือมีความเป็นอื่นที่มีใช้ความเป็นชาติไทย จึงทำให้ชาวภูเวียงที่ต้องการยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ซึ่งเป็นฝ่ายกบฏและมีความเป็นอื่นสำหรับชาติไทย ต้องหันไปพึ่งศาลเจ้าและพัฒนาศาลเจ้านั้นให้มีลักษณะใกล้เคียงกับความเป็นอนุสาวรีย์ นอกจากนั้นยังเชื่อว่า แนวคิดที่ต้องการสร้างศาลเจ้าจอมนรินทร์ขึ้นมาถือว่าเป็นแนวคิดที่ปฏิเสธหรือไม่ยอมรับในแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ของไทยที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญหรือยกย่องเชิดชูเฉพาะคนบางกลุ่มมากเกินไป และเป็นแนวคิดที่ปฏิเสธอุดมการณ์รัฐชาติที่มุ่งแต่สร้าง

เอกภาพของคนภายในรัฐจน ไม่ให้ความสำคัญแก่คุณค่าและประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

กล่าวคือ ในระยะที่ผ่านมาประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายสร้างรัฐชาติโดยเน้นการสร้างความเป็นปึกแผ่นหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ มีการรวมศูนย์อำนาจการบริหารการปกครองไว้ที่ส่วนกลาง และการทำให้พลเมืองมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันภายใต้การใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น ภาษาเดียวกัน วัฒนธรรมเดียวกัน ประวัติศาสตร์เดียวกัน เป็นต้น นอกจากนี้ รัฐยังได้สร้างวาทกรรมของ “ความเป็นไทย” ขึ้นมาซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ในด้านหนึ่งก็ทำให้รัฐมีเอกภาพ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับไปกดทับปิดกั้นความเฉพาะเจาะจงของแบบอื่น ๆ เอาไว้ ส่งผลให้เกิดกระบวนการเบียดกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ซึ่งมีภาษา วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ ตลอดจนตำนานหรือประวัติความเป็นมาที่แตกต่างจากความเป็นไทยให้กลายเป็น “ความเป็นอื่น”

นอกจากนั้น กระบวนการสร้างรัฐชาติของไทยได้สร้างประวัติศาสตร์ในเชิง “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม” ขึ้นมา เพื่อยกย่องเชิดชูพระมหากษัตริย์ให้เป็นมหาวีรบุรุษส่วนสามัญชนในหน้าประวัติศาสตร์ของไทยหากจะได้รับการยกย่องเชิดชูในระดับใกล้เคียงกับพระมหากษัตริย์ก็ต้องเป็นบุคคลที่ได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเช่นกรณีท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) เมืองนครราชสีมา และพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) เมืองชัยภูมิ โดยกระบวนการสร้างรัฐชาติในมิติดังกล่าวนี้ได้ไปกดทับปิดกั้นมิให้มีการก่อสร้างอนุสาวรีย์แก่บุคคลที่เป็นฝ่ายตรงกันข้ามหรือมีความเป็นอื่นที่มีใช้ความเป็นชาติไทย เรื่องราวของพระยา นรินทรจึงไม่สามารถปรากฏขึ้นในสังคมไทย

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้มีแนวคิดแตกต่างในชุมชนภูเวียงจึงไม่กล้าที่จะก่อสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่พระยานรินทร จนต้องหันไปพึ่งพาศาลเจ้าและพัฒนาศาลเจ้านั้นให้มีลักษณะใกล้เคียงกับอนุสาวรีย์ เพราะแนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์ในสังคมไทยได้ถูกสงวนไว้ให้เป็นพื้นที่สำหรับแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทย

การวิเคราะห์ตีความเพื่อหานัยจากแนวคิดในการสร้างศาลเจ้าจอมรินทร ขึ้นมานั้น หากพิจารณาในระดับความหมายตรงก็คงเป็นเพียงต้องการยกย่องเชิดชูวีรกรรมและแสดงความรักอาลัยแก่พระยานรินทร ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการแสวงหาและธำรงอัตลักษณ์ ตลอดจนประวัติความเป็นมาแห่งชาติพันธุ์ท้องถิ่นของตน โดยสามารถดูได้จากเอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับประวัติของพระยานรินทรที่คนเขียนหรือผู้ค้นคว้าจะให้ความสำคัญต่อการสู้รบที่หาญกล้าของพระยานรินทรในสนามรบเมืองหนองบัวลำภู กับการให้คุณค่าต่อคุณสมบัติของพระยานรินทร

ที่เป็นชายชาติทหารซึ่งได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อเจ้าอนุเวียงจันทน์เพียงองค์เดียว เมื่อแพ้ศึกสงครามแล้วก็ขอยอมตาย ไม่ยอมเป็นข้าสองเจ้าบ่าวสองนาย โดยวีรกรรมและคุณสมบัติอันโดดเด่นนี้ข้อมนำมาซึ่งความภาคภูมิใจของบุคคลผู้มีความผูกพันทางเผ่าพันธุ์เดียวกันกับพระยานรินทร หากพระยานรินทรได้รับการยกย่องเชิดชูก็จะทำให้ชุมชนแห่งนี้ได้รับการยกย่องเชิดชูไปด้วย

แต่ถ้าวิเคราะห์ตีความเพื่อหานัยจากแนวคิดในการสร้างศาลเจ้าจอมรินทรในระดับความหมายแฝงอันเป็นความหมายในระดับมายาคติ หรือเป็นนัยทางการเมืองที่แฝงเร้นอยู่ในแนวคิดการสร้างศาลเจ้าจอมรินทรนั้น ก็สามารถตีความได้ว่าแนวคิดในการสร้างศาลเจ้าจอมรินทรขึ้นมาคือแนวคิดที่ปฏิเสธหรือไม่ยอมรับในแนวคิดกระแสหลักของการสร้างอนุสาวรีย์ของไทยที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญหรือยกย่องเชิดชูเฉพาะคนบางกลุ่มมากเกินไป แนวคิดนี้ได้บอกนัยให้เราทราบว่า เป็นแนวคิดที่ปฏิเสธอุดมการณ์รัฐชาติที่มุ่งแต่สร้างเอกภาพของคนภายในชาติจนมองข้ามคุณค่าและประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น

นัยทางการเมืองอีกประการหนึ่งที่ได้จากการตีความในประเด็นนี้คือ การสร้างศาลเจ้าจอมรินทรขึ้นมาเสมือนว่าชุมชนท้องถิ่นได้สร้างอำนาจอีกประเภทหนึ่งขึ้นมา โดยอำนาจที่ว่านี้เป็นอำนาจที่ไม่ใช่อำนาจอธิปไตย แต่เป็นอำนาจในความหมายที่เป็นความรู้และความจริงซึ่งเป็นอำนาจที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่งและมีอยู่ในทุกระดับภายในสังคม ทั้งนี้ ก็เพื่อประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นที่ต้องการจะต่อสู้หรือเรียกร้องสิทธิในการแสดงความเป็นท้องถิ่นจากรัฐ ถือเป็น การต่อสู้ทางการเมืองอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่ใช่การเผชิญหน้ากัน หรือไม่ต้องการใช้กำลังรุนแรงต่อกัน แต่เป็นการต่อสู้แบบแอบแฝงที่มีความละเอียดอ่อนมีผลต่อความรู้สึกและจิตใจของผู้คน

1.3.2 การตีความหรือนัยจากบริบทและสภาพทางกายภาพของศาลเจ้าจอมรินทร

1) นัยทางการเมืองของรูปปั้นพระยานรินทร

ด้วยรูปปั้นพระยานรินทรที่ประดิษฐานอยู่ภายในศาลเจ้าจอมรินทรเป็นรูปปั้นที่มีขนาดเล็ก สูงประมาณ 70 เซนติเมตร ลักษณะรูปปั้นอยู่ในท่ายืนกำลังก้าวเท้าขวา ในมือขวาถือดาบ เป็นรูปปั้นที่มีรูปลักษณ์เหมือนอย่างอนุสาวรีย์ทั่วไป เป็นฝีมือการปั้นของคนในพื้นที่จึงไม่ประณีตอย่างช่างของกรมศิลปากร จึงน่าจะเชื่อได้ว่าในสังคมไทยต้องมีกฎเกณฑ์หรือรหัสบางอย่างไปกำหนดให้รูปปั้นพระยานรินทรปรากฏรูปลักษณ์ออกมาอย่างที่เห็นอยู่ ซึ่งผลการวิเคราะห์ตีความเชื่อว่า แนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม แนวคิดอนุรักษนิยม และแนวคิดกษัตริย์นิยม กับ “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติและการจำลองพระพุทธรูป พ.ศ. 2520” คือ แนวคิดและระเบียบกฎเกณฑ์ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างรูปปั้นของพระยานรินทร

แนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม แนวคิดอนุรักษนิยม และแนวคิดกษัตริย์นิยม นั้นมุ่งนำเสนอและให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การสอนประวัติศาสตร์ การสื่อสารมวลชนประเภทต่าง ๆ จนทำให้แนวคิดเหล่านี้กลายเป็นแนวคิดที่เป็นกระแสหลักในสังคมการเมืองการปกครองของไทย และเป็นแนวคิดที่มีพลังอิทธิพลต่อสังคมไทยในหลาย ๆ มิติ แม้แต่นักการเมืองหรือผู้นำของรัฐก็ยังใช้ประโยชน์จากแนวคิดเหล่านี้ โดยยกอ้างอิงไปกล่าวหาทำลายฝ่ายตรงกันข้าม ในมิติของการสร้างอนุสาวรีย์เอง แนวคิดเหล่านี้ได้แทรกเข้ามามีอิทธิพลต่อการสร้างอนุสาวรีย์ โดยอนุสาวรีย์ต่าง ๆ ถูกสร้างขึ้นมาก็เพื่อมุ่งให้ความสำคัญหรือยกย่องเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ จนสังคมรับรู้กันโดยทั่วไปและเห็นเป็นเรื่องปกติว่า อนุสาวรีย์ไม่ใช่พื้นที่ของสามัญชน และไม่ใช่ว่าพื้นที่สำหรับผู้มีความเป็นอื่นอย่างกรณีพระยานรินทร์ซึ่งเป็นฝ่ายกบฏและเป็นผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ของชาติไทย การสร้างอนุสาวรีย์ได้ถูกสงวนไว้สำหรับการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์และการสร้างความรู้สึกให้รักชาติเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ แนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ของไทยจึงไปปิดกั้นมิให้อนุสาวรีย์ที่อยู่นอกแนวคิดนี้กำเนิดขึ้นมาได้ ยิ่งกรณีที่จะสร้างสิ่งที่เป็นที่ระลึกถึงพระยานรินทร์ให้อยู่ในรูปของอนุสาวรีย์นั้น ยิ่งไม่มีหนทางจะเป็นไปได้เลย เมื่อถูกแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ของไทยปิดกั้น ชาวชุมชนภูเวียงจึงหันไปสร้างรูปปั้นพระยานรินทร์เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงพระยานรินทร์แทนการสร้างเป็นอนุสาวรีย์แบบมีรูปหล่อโลหะขนาดใหญ่ของมนุษย์

ในขณะที่เดียวกัน หากจะสร้างเป็นอนุสาวรีย์ให้แก่พระยานรินทร์ก็ต้องพบกับอุปสรรคอีกอย่างหนึ่งคือ ต้องขออนุญาตก่อสร้างต่อกรมศิลปากรตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติและการจำลองพระพุทธรูป พ.ศ. 2520 ซึ่งมีเงื่อนไขหรือหลักเกณฑ์ที่เป็นไปเพื่อเอื้อต่อการยกย่องเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ และเมื่อพิจารณาแล้ว พระยานรินทร์ที่มีความเป็นอื่นสำหรับประวัติศาสตร์ชาติไทยคงไม่สามารถผ่านเงื่อนไขหลักเกณฑ์ของระเบียบดังกล่าวนี้ไปได้ เพราะโดยพื้นฐานของแนวคิดในการออกระเบียบก็เพื่อมุ่งยกย่องเทิดทูนองค์พระมหากษัตริย์ผ่านหน้าประวัติศาสตร์และอนุสาวรีย์ แนวคิดควบคุมการสร้างอนุสาวรีย์จึงเป็นแนวคิดที่ปฏิเสธฝ่ายตรงกันข้ามหรือปฏิเสธฝ่ายผู้มีความเป็นอื่น

ด้วยเหตุที่มีกฎเกณฑ์ของสังคมดังกล่าว ทำให้ไม่สามารถสร้างเป็นอนุสาวรีย์ให้แก่พระยานรินทร์ได้ และก็ไม่สามารถหล่อรูปโลหะขนาดใหญ่ให้แก่พระยานรินทร์เหมือนรูปหล่ออนุสาวรีย์อื่น ๆ ได้ เพราะถ้าทำแบบนั้นจะกลายเป็นอนุสาวรีย์ขึ้นมาทันที อันจะเป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนระเบียบที่ใช้บังคับอยู่ ดังนั้น รูปปั้นของพระยานรินทร์จึงทำได้เพียงเป็นรูปปั้นธรรมดา ขนาดก็ต้องไม่ใหญ่โตดังที่ปรากฏ

เมื่อวิเคราะห์ตีความเพื่อหาความหมายแฝงจากกรณีรูปปั้นของพระยานรินทร์นี้แล้ว ก็พบว่า การที่รูปปั้นของพระยานรินทร์มีรูปลักษณะอย่างที่ปรากฏ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่และทรงอิทธิพลของแนวคิดประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม แนวคิดอนุรักษนิยม และแนวคิดกษัตริย์นิยม ที่ถูกสร้างให้กลายเป็นอุดมการณ์ที่ทรงพลังในสังคมไทย จนสามารถกีดกันหรือผลักใครก็ได้ที่มีแนวคิดแตกต่างให้ออกไปจากพื้นที่ที่สงวนไว้สำหรับแนวคิดเหล่านี้ นอกจากนี้ ประกฏการณ์นี้ยังสื่อสารให้เราทราบว่า แม้ทุกภาคส่วนของประเทศไทยจะผ่านการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม(assimilation) มานานพอสมควรแล้ว แต่เมื่อเจาะลงไปรายละเอียดลึก ๆ มักจะมีความแตกต่างจากความเป็นไทยหลงเหลือให้เห็นอยู่เสมอ และอาจเป็นความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่ต้องการให้รัฐยอมรับในรายละเอียดที่เป็นความแตกต่างนี้ อันเป็นความต้องการในสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมในการแสดงออกถึงศักดิ์ศรีแห่งชุมชน และรัฐก็ไม่ควรหวาดระแวงว่าหากปล่อยให้ชุมชนหรือท้องถิ่นมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ที่เป็นมรดกทางชาติพันธุ์ของพวกเขาจะไปกระทบต่อความมั่นคงหรือกระทบต่อความเป็นรัฐชาติที่รัฐได้สร้างไว้ให้มั่นคงแล้ว ซึ่งการมีทัศนคติต่อกลุ่มอื่นอย่างแปลกแยกนี้ถือว่าเป็นอคติทางชาติพันธุ์

แต่หากพิจารณาอีกมุมมองหนึ่ง การที่รูปปั้นพระยานรินทร์มีลักษณะไม่ละเอียดประณีต หรือมีขนาดเล็กไม่สูงใหญ่อย่างรูปหล่อโลหะสำริดของอนุสาวรีย์อื่น ๆ ก็น่าจะสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างรูปเคารพของคนไทย กล่าวคือ วัฒนธรรมของช่างไทยไม่นิยมปั้นรูปเหมือนของมนุษย์เหมือนอย่างแนวคิดสร้างรูปปั้นอนุสาวรีย์อย่างชาติตะวันตก ถ้าไม่ปั้นพระพุทธรูปหรือหลักการนามธรรมอันสูงส่งของพระพุทธรูปศาสนาที่ปั้นผิ ช่างไทยเลยไม่สนใจที่จะปั้นรูปคนให้ถูกต้องตามหลักกายวิภาค รูปปั้นที่ออกมาจึงไม่เหมือนรูปคน ซึ่งการปั้นลักษณะนี้ไม่ใช่เรื่องของการขาดความสามารถ แต่เป็นเพราะช่างไทยหรือคนสั่งช่างต้องการปั้นรูปเคารพไม่ใช่รูปมนุษย์ เขาจึงปั้นออกมาอย่างนั้น และการที่รูปปั้นพระยานรินทร์มีลักษณะของความเป็นรูปเคารพป็นอยู่ด้วย ก็น่าจะมีส่วนที่เป็นประโยชน์แก่การดำรงอยู่ของศาลเจ้าจอมรินทร์อยู่พอสมควร เพราะรูปลักษณะของรูปปั้นพระยานรินทร์ที่เป็นอยู่นี้จะมีความกลมกลืนกับบริบททางสังคมหรือวิถีชีวิตของสังคมในชนบท เป็นรูปปั้นที่มีลักษณะเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนในมิติของประติมากรรม การซ่อมแซมดูแลหรือการบูรณะก็สามารถทำได้ง่าย ใช้งบประมาณไม่มาก อีกทั้งเมื่อประชาชนในพื้นที่มาพบเห็นตัวรูปปั้นก็มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นสมบัติที่พวกตนได้ร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อจิตใจและการสร้างแรงศรัทธา เหมือนอย่างที่บ้านเคารพศรัทธาต่อรูปไม้ที่แกะสลักเป็นรูปเทวดาหรือเทพเจ้าที่ปรากฏตามศาลเจ้า ศาลปู่ตา หรือศาลพระภูมิ ที่พวกตนได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา อันจะเป็นผลดีในด้านช่วยให้ประชาชนในพื้นที่เข้าถึงได้

ง่ายและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งอาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

2) นัยทางการเมืองของชื่อ “เจ้าจอม”

ศาลเจ้าจอมนรินทร์มีความแปลกแตกต่างจากศาลเจ้าอื่น ๆ ที่เราพบเห็นทั่วไป เพราะถึงแม้จะมีคำว่าศาลเจ้าปนอยู่ในคำเรียก แต่ศาลเจ้าจอมนรินทร์กลับมีความเป็นอนุสาวรีย์มากกว่าความเป็นศาลเจ้า นอกจากนั้น คำเรียกหรือชื่อที่ชาวภูเวียงใช้เรียกศาลเจ้าจอมนรินทร์นั้นก็มิใช่ชื่ออื่น อันได้แก่ “ศาลเจ้าจอมนรินทร์” “ศาลเจ้าจอม” “ศาลปู่จอม” และ “เจ้าจอม” โดยจะปรากฏคำว่า “เจ้าจอม” หรือ “จอม” แทรกอยู่ในคำเรียกทั้งสิ้น จนคนภายนอกทั่วไปอาจเข้าใจว่าเป็นศาลเจ้าของเจ้าจอมคนใดคนหนึ่งที่มีตำแหน่งเป็นพระสนมในวังหลวง อีกทั้งคำว่าเจ้าจอมหรือจอมก็เป็นคำที่ไม่มีพื้นฐานมาจากคำว่าพระยานรินทร์ ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงได้วิเคราะห์ตีความเพื่อหานัยทางการเมืองจากชื่อ “เจ้าจอม”

ผลการวิเคราะห์ตีความน่าเชื่อว่า การที่ชาวภูเวียงแทรกคำว่า “เจ้าจอม” หรือ “จอม” อยู่ในคำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์นั้น เพื่อต้องการยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ให้มีสถานะที่สูงส่ง ควรแก่การสักการบูชา เพราะคำว่า “จอม” มีนัยหมายถึงผู้ที่ยอดเยี่ยมที่สุดในหมู่หรือผู้เป็นจอมคน ส่วนคำว่า “เจ้า” มีนัยหมายถึงผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า หรือผู้เป็นเจ้าของ ทั้งคำว่าจอมหรือเจ้าจอมต่างก็เป็นคำที่มีนัยยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ให้มีสถานะที่สูงส่ง และเมื่อวิเคราะห์ตีความให้ลึกลงไปอีกเพื่อค้นหาความหมายในระดับความหมายแฝงก็น่าเชื่อว่า ถ้อยคำที่นำมาเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์เป็นถ้อยคำที่ถูกเลือกสรรโดยจงใจ เพื่อให้การยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์อยู่ในฐานะระดับเดียวกันกับบุคคลอื่นหรือสามารถเทียบเคียงได้กับบุคคลอื่นที่สังคมยกย่องเชิดชู ถึงแม้ว่าพระยานรินทร์ไม่มีเชื้อสายของกษัตริย์แต่ชาวภูเวียงก็ยังแทรกคำว่า “เจ้า” เข้าไปในคำเรียก ทำให้หลายคนหลงเข้าใจว่าพระยานรินทร์มีเชื้อสายของกษัตริย์ อันหมายถึงพระยานรินทร์ได้รับการยกย่องเชิดชูให้สูงเทียบเคียงระดับเชื้อสายของกษัตริย์โดยอาศัยคำเรียกชื่อ ส่วนการแทรกคำว่า “จอม” เข้าไปในคำเรียก ก็น่าเชื่อว่าเป็นการยกย่องพระยานรินทร์ให้มีฐานะสูงสุดหรือเป็นสุดยอดของความเป็นวีรบุรุษ ซึ่งก็จะไปตรงกับความหมายที่ชาวภูเวียงนับถือพระยานรินทร์ว่ามีความเป็นยอดคนจริง ๆ

การตีความเพื่อค้นหาความหมายแฝงยังพบอีกว่า เหตุที่ในคำเรียกชื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่มีคำว่า “พระยา” แทรกปนอยู่ น่าจะมีเจตนาเพื่อช้อนพรางศาลเจ้าจอมนรินทร์ไว้เบื้องหลังคำเรียกชื่อ กล่าวคือ เมื่อไม่มีคำว่าพระยาซึ่งเป็นชื่อตำแหน่งของเจ้าเมือง คำเรียกชื่อก็จะไม่โดดเด่นจนสะดุดความนึกคิดแก่ผู้พบเห็นหรือผู้ได้ยิน เพื่อให้ผู้พบเห็นหรือผู้ได้ยินเพียงผิวเผินมีความเข้าใจเป็นอื่น เป็นการป้องกันศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่ให้ถูกมองว่ากำลังทำทนาย

อำนาจของแนวคิดกระแสหลัก ซึ่งเป็นการหลีกเลี่ยงมิให้ถูกกล่าวหาว่าตีตนเสมอกับอนุสาวรีย์ของชนชั้นปกครองของรัฐ นอกจากนี้ ยังน่าเชื่อว่าแนวคิดในการยกย่องเชิดชูพระยานรินทรให้เป็นสุดยอดคนนี้ หากมองในมุมตรงกันข้ามก็ถือเป็นแนวคิดที่ปฏิเสธนโยบายทางการเมืองการปกครองของรัฐที่มุ่งเน้นนำเสนอแต่แนวคิดที่ยกย่องเชิดชูบุคคลหรือสถาบันบางกลุ่มอย่างไม่เท่าเทียมกัน เพราะแนวคิดพื้นฐานของชาวภูเวียงเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ หากผู้ใดไม่ว่าจะอยู่ฝ่ายเขาฝ่ายเรา เมื่อมีคุณสมบัติที่ดีงามทั้งด้านความกล้าหาญ ซื่อสัตย์ และจงรักภักดี อย่างกรณีของพระยานรินทร ก็สมควรจะได้รับการยกย่องเชิดชูให้ทัดเทียมกับวีรบุรุษอื่น ๆ เช่นเดียวกัน

3) นโยบายการเมืองของสถานที่ตั้งศาลเจ้าจอมรินทร

ที่ตั้งของศาลเจ้าจอมรินทรตั้งอยู่ตรงปากทางเข้าออกของหุบเขาภูเวียง ซึ่งหุบเขาแห่งนี้มีเส้นทางเข้าออกเพียงเส้นทางนี้ทางเดียวเท่านั้น เมื่อผู้คนสัญจรผ่านไปมาจึงพบเห็นศาลเจ้าจอมรินทรได้โดยง่ายเพราะบริเวณที่ตั้งอยู่ติดกับถนน

ในการวิเคราะห์ตีความเชื่อว่า สาเหตุสำคัญที่ศาลเจ้าจอมรินทรเลือกที่จะอยู่ตรงปากทางเข้าออกของหุบเขา น่าจะเป็นเรื่องของ การให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เพราะจุดบริเวณนี้เชื่อกันว่าเป็นจุดที่พระยานรินทรถูกประหาร ซึ่งเมื่อพิจารณาในมิติของการสื่อสารแล้ว จุดบริเวณนี้สามารถที่จะดึงดูดความสนใจและเร้าอารมณ์ได้ดีกว่าจุดอื่น ๆ หรือในกรณีเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมสักการะศาลเจ้าจอมรินทร การได้จัดพิธีกรรมภายในบริเวณที่เป็นสถานที่จริงทางประวัติศาสตร์ย่อมสร้างอารมณ์ความรู้สึกและจินตนาการให้แก่ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมได้ดีกว่าการเลือกใช้สถานที่อื่น

แต่หากวิเคราะห์เพื่อหานัยในระดับความหมายแฝงก็น่าเชื่อว่า การดำเนินนโยบายของรัฐตามแนวคิดชาตินิยมและแนวคิดเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์โดยใช้อุสาวรีย์เป็นเครื่องมือในการสื่อสารนั้น น่าจะส่งผลกระทบต่อ การแสวงหาจุดที่ตั้งของศาลเจ้าจอมรินทร กล่าวคือ การสร้างอนุสาวรีย์แต่ละแห่งจะถูกจับวางไว้ในที่สาธารณะย่านใจกลางชุมชน ประกอบกับแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ได้ถูกจำกัดไว้เฉพาะในแวดวงของการสร้างความรักชาติและการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้น จึงเท่ากับว่าพื้นที่สาธารณะได้ถูกสงวนไว้สำหรับอนุสาวรีย์ของฝ่ายที่มีแนวคิดเดียวกันกับรัฐ พื้นที่สาธารณะย่านใจกลางชุมชนไม่พร้อมที่จะเปิดให้แก่แนวคิดที่แตกต่างหรือผู้มีความเป็นอื่นอย่างพระยานรินทร ด้วยเหตุนี้ อนุสรณ์ของพระยานรินทรผู้มีฐานะเป็นกบฏต่อฝ่ายไทย จึงต้องถูกเบียดขับให้ไปหลบซ่อนอยู่เชิงตีนเขาบริเวณปากช่องหุบเขาภูเวียงต่อไป ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้คือปรากฏการณ์ของแนวคิดกระแสหลักที่ไปกดทับปิดกั้นความเป็นอื่นอย่างไม่รู้ตัว

4) นัยทางการเมืองของค่ายกบองเซิดชู

ในการวิเคราะห์ตีความเพื่อหานัยทางการเมืองจากค่ายกบองเซิดชู ได้เลือกวิเคราะห์ตีความจากคำว่า “ซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี” ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญหรือลักษณะเด่นของพระยานรินทร์ที่ชาวภูเวียงเลือกสรรมากล่าวอ้างเพื่อการยกย่องเซิดชู โดยความซื่อสัตย์จงรักภักดี หมายถึง พระยานรินทร์เป็นผู้ที่ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อแผ่นดินและเจ้าอนุเวียงจันทน์ ผู้เป็นนาย ส่วนความกล้าหาญก็คือ ความกล้าหาญในการรบและการไม่เกรงกลัวความตายในขณะที่ถูกจับเป็นเชลยแล้วปฏิเสธการสวามิภักดิ์ต่อฝ่ายสยาม

ผลการวิเคราะห์ตีความเชื่อว่า การเลือกเอาคุณสมบัติเด่นของพระยานรินทร์ทั้งสามด้านดังกล่าวมายกย่องเซิดชู เพราะต้องการป้องกันมิให้ศาลเจ้าจอมรินทร์ถูกทำลายจากฝ่ายที่มองพระยานรินทร์ว่าเป็นกบฏหรือมีความเป็นอื่น ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มผู้มีแนวคิดชาตินิยม กลุ่มแนวคิดกษัตริย์นิยม หรือแม้แต่ข้าราชการผู้เป็นกลไกของรัฐในเขตพื้นที่ เหตุที่ตีความเช่นนี้ก็เพราะว่า ค่านิยมโดยทั่วไปของสังคมไทยก็ยกย่องบุคคลผู้มีความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี เช่นกัน ดังกรณีสังคมไทยยกย่องพันท้ายนรสิงห์ เป็นต้น ในอีกด้านหนึ่งของการยกย่องความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี ของพระยานรินทร์ ได้ส่งผลดีต่อการเรียกความนิยมหรือศรัทธาจากประชาชน โดยเฉพาะผู้ที่มีค่านิยมหรือให้คุณค่าในเรื่องความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี

นอกจากนั้นจากการวิเคราะห์ตีความยังเชื่อว่า คุณสมบัติเด่นทั้งสามด้านนี้ ได้ทำให้ภาวะความเป็นอื่นของศาลเจ้าจอมรินทร์เจือจางลงไป โดยผู้คนจะให้ความสนใจหรือให้น้ำหนักด้านความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี มากกว่าจะจดจำในเรื่องความเป็นกบฏของพระยานรินทร์ ซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญ เพราะทำให้บุคคลหลายฝ่ายที่มีฐานะทางสังคมผูกพันอยู่กับระบบกลไกอำนาจรัฐ อย่างกลุ่มข้าราชการและนักการเมืองสามารถที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมของศาลเจ้าจอมรินทร์ได้อย่างสบายใจ ไม่ต้องกังวลกับข้อกล่าวหาว่าฝักใฝ่ฝ่ายกบฏ อันเป็นผลดีต่อศาลเจ้าจอมรินทร์ที่จะทำให้ประชาชนหันมาสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น

อีกนัยหนึ่งเชื่อว่า ชาวภูเวียงมีความภูมิใจในตัวพระยานรินทร์ที่มีคุณสมบัติเด่นทั้งสามด้านนี้ ก็เพราะมีความผูกพันทางชาติพันธุ์อีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เรียกว่า “ทวีลักษณ์ทางชาติพันธุ์” กล่าวคือ ชาวภูเวียงและพระยานรินทร์ต่างก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวด้วยกัน แม้ในปัจจุบันชาวภูเวียงจะมีความสำนึกเป็นไทย แต่ในขณะเดียวกันก็มีสำนึกของชาติพันธุ์ลาวอันเป็นภาวะสำนึกสองชาติพันธุ์ที่ทับซ้อนกันอยู่ ซึ่งความรู้สึกนี้เป็นลักษณะทางธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการเอกลักษณ์และความเฉพาะตัว ต้องการมีรากเหง้า ต้องการรู้ว่าโคตรเหง้าของตนอยู่ที่ไหนหรือมาจากที่ใด จึงกลายเป็นแรงหนุนอีกด้านที่ช่วยให้ศาลเจ้าจอม

นรินทร์ได้รับการสนับสนุนจากคนในพื้นที่ และหากวิเคราะห์ตีความในระดับความหมายแฝงก็เป็นการสะท้อนภาพการเมืองการปกครองของไทยในระยะที่ผ่านมาได้มากพอสมควร เพราะปรากฏการณ์เหล่านี้คือร่องรอยที่กระบวนการสร้างรัฐชาติของไทยได้ทิ้งเอาไว้ เป็นร่องรอยของความแตกต่างที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายก่อนการสร้างรัฐชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 และกระบวนการสร้างรัฐชาติไม่สามารถหล่อหลอมความต่างที่หลากหลายนี้ให้เป็นหนึ่งเดียวได้ทั้งหมด ทั้งนี้ก็เพราะการสร้างรัฐชาติของไทยได้มุ่งเน้นความเป็นเอกภาพของความเป็นไทยมากเกินไป จนเป็นการฝืนลักษณะทางธรรมชาติหลาย ๆ อย่างในตัวมนุษย์ โดยเฉพาะการมองข้ามความรู้สึกรักใคร่ จิตวิญญาณ และศักดิ์ศรีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ การยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ในรูปของเจ้าจอมผู้มีความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี จึงเป็นการยกย่องเชิดชูตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ชาวภูเวียงภูมิใจ อีกด้านหนึ่งก็เพื่อต้องการประกาศให้สังคมไทยได้รับรู้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ของตนก็มียอดคนเช่นกัน

5) นัยทางการเมืองจากพิธีกรรมสักการะ

ในการวิเคราะห์ตีความเพื่อหานัยทางการเมืองจากพิธีกรรมสักการะ ได้เน้นตีความในกรณีที่น่าพระยานรินทร์ไปผูกโยงไว้กับเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งชาวภูเวียงได้แสดงถึงวิธีการสักการะต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์หลายวิธี อย่างเช่น การกดเสียงแตรรถยนต์หรือแตรรถจักรยานยนต์ในขณะวิ่งผ่าน การจุดธูปเทียนพร้อมกล่าวคำกราบไหว้ต่อหน้ารูปปั้นของพระยานรินทร์ การบนบานศาลกล่าวขอพรหรือขอให้พระยานรินทร์ช่วยปกป้องคุ้มครองให้ ส่วนพิธีกรรมสักการะที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการจะจัดขึ้นปีละครั้งในช่วงเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี

โดยการวิเคราะห์ตีความเชื่อว่า การนำพระยานรินทร์ไปผูกโยงไว้กับเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติน่าจะมีสาเหตุมาจากพัฒนาการของศาลเจ้าจอมนรินทร์ กล่าวคือ ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้พัฒนามาจากศาลเจ้าหลังเดิมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สิงสถิตแก่ดวงวิญญาณของพระยานรินทร์ตามความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณของบรรพบุรุษ เมื่อพัฒนามาเป็นศาลเจ้าจอมนรินทร์ใน พ.ศ. 2506 รูปแบบของพิธีกรรมสักการะที่เคยปฏิบัติต่อศาลเจ้าหลังเดิมเป็นอย่างไร ก็ยังคงยึดถือปฏิบัติอย่างนั้นสืบต่อเนื่องกันมา โดยเป็นการปฏิบัติตามระบบความเชื่อของคนในท้องถิ่นซึ่งคล้ายกับการนับถือผีปู่ตาของหมู่บ้านต่าง ๆ ในสังคมชนบทของภาคอีสาน และอีกสาเหตุน่าจะเป็นเพราะวัฒนธรรมการบูชารูปเคารพของสังคมสมัยก่อน ถึงแม้จะมีการสร้างสิ่งที่เป็นอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการระลึกถึงตามความหมายของตะวันตกหรือสังคมสมัยใหม่ แต่ลักษณะพฤติกรรมที่แสดงความเคารพต่ออนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ก็ยังคง

ปฏิบัติเสมือนว่าเป็นรูปเคารพ ซึ่งกรณีที่ชาวภูเวียงแสดงความเคารพบูชาต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์นี้ก็เช่นกัน ยังคงมีลักษณะของการบูชาเสมือนว่าศาลเจ้าจอมนรินทร์เป็นรูปเคารพ

ในการวิเคราะห์เพื่อหานัยในระดับความหมายแฝงน่าเชื่อว่า ศาลเจ้าจอมนรินทร์ถูกจัดวางให้ไปหลบซ่อนพรางตัวอยู่ในระบบความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติของคนในท้องถิ่น เมื่อเป็นเช่นนี้ กลุ่มผู้มีแนวคิดกระแสหลักของสังคมไทยอย่างแนวคิดชาตินิยม แนวคิดกษัตริย์นิยม ก็ไม่สามารถจะยกข้ออ้างเรื่องความเป็นอื่นหรือความเป็นกบฏไปกล่าวหาเพื่อทำลายศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้ง่าย ๆ เพราะศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของชาวภูเวียงไปแล้ว นอกจากนั้น การอิงอยู่กับความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติก็ได้ส่งผลดีต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ เพราะทำให้ประชาชนเชื่อว่าพระยานรินทร์คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะคอยปกป้องคุ้มภัยให้แก่พวกตน พระยานรินทร์จึงมีฐานะเป็น “เจ้า” ของชาวภูเวียง ซึ่งความเชื่อความรู้สึกที่ว่าเป็นการดึงให้ประชาชนมาอยู่ฝักเดียวกันกับพระยานรินทร์อย่างไม่รู้ตัว และจะเป็นความเชื่อความรู้สึกที่มีลักษณะมั่นคงยาวนานอีกต่างหากด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อการดำรงตนของศาลเจ้าจอมนรินทร์ โดยเฉพาะการได้รับการเคารพสักการะและการบูรณะต่อไปในอนาคต อีกทั้งยังทำให้บุคคลที่มีตำแหน่งทางสังคมหรือตำแหน่งหน้าที่การงานที่ผูกอยู่กับกลไกการใช้อำนาจของรัฐ อย่างข้าราชการ นักการเมือง หรือสมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถที่จะเข้าร่วมในพิธีกรรมสักการบูชาต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้โดยไม่ต้องกังวลกับการถูกกล่าวหาจากฝ่ายผู้ไม่เห็นด้วยว่าเข้าร่วมในพิธีกรรมของฝ่ายกบฏ เพราะสามารถยกเอาเหตุผลด้านพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่จัดขึ้นตามความเชื่อความศรัทธาของประชาชนในท้องถิ่นขึ้นเป็นข้ออ้างในการเข้าร่วมในพิธีได้

6) นัยทางการเมืองจากการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์

ในการวิเคราะห์ตีความเพื่อหานัยทางการเมืองจากการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ ได้เน้นไปที่การปรับปรุงบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2548 โดยชาวมุขชนภูเวียงได้บูรณาการคำนวณงบประมาณจากหลายฝ่ายกว่า 7,000,000 บาท จนสามารถสร้างสิ่งก่อสร้างขึ้นใหม่หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นศาลาทรงไทยหลังใหม่เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์ ศาลาประกอบพิธีกรรมขนาดใหญ่อีก 2 หลัง รวมถึงการปรับปรุงภูมิทัศน์รอบ ๆ อาณาบริเวณ จนทำให้ศาลเจ้าจอมนรินทร์ที่ตั้งอยู่ติดกับถนนบริเวณปากช่องภูเวียงแลดูโดดเด่นสง่า สมเกียรติแก่การยกย่องเชิดชูในวีรกรรมของพระยานรินทร์

จากการวิเคราะห์ตีความน่าเชื่อว่า ชาวภูเวียงปรับปรุงบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ขึ้นมาจะเป็นเรื่องของการยกระดับการยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ให้สูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพราะว่า ศาลเจ้าจอมนรินทร์สภาพเดิมก็ไม่ได้ชำรุดเสียหายใด ๆ โดยของเดิมก็มีเพียง

ผู้มศาลาทรงไทยประดิษฐานรูปปั้นพระยานรินทร์เท่านั้นที่เป็นสิ่งก่อสร้างหลัก การปรับปรุงบูรณะศาลเจ้าจอมรินทรใน พ.ศ. 2548 จึงคล้ายกับการสร้างศาลเจ้าจอมรินทรใน พ.ศ. 2506 ซึ่งพัฒนามาจากศาลเจ้าหลังเดิมที่เป็นไม้ นับตรงนี้ก็คือ หากโอกาสอำนวยให้ ชาวภูเวียงก็จะพัฒนาหรือยกระดับการยกย่องเชิดชูพระยานรินทร์ให้สูงขึ้นไปอีกขั้นเสมอ

เมื่อวิเคราะห์ตีความเพื่อหานัยทางการเมืองในระดับความหมายแฝงน่าจะเชื่อว่า สภาวะทางด้านการเมืองการปกครองของประเทศไทยซึ่งมีแนวคิดชาตินิยมและแนวคิดกษัตริย์นิยมยังคงเป็นกระแสหลักที่เข้ายึดแนวคิดและพื้นที่ของการสร้างอนุสาวรีย์ไว้ทั้งหมด จนสภาวะนี้ไม่อำนวยต่อการยกระดับศาลเจ้าจอมรินทรให้ขึ้นเป็นอนุสาวรีย์อย่างกรณีท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) หรือพระยาภักดีชุมพล (พญาแล) ที่ได้รับเกียรติยกย่องให้สร้างเป็นอนุสาวรีย์ ในเมื่อพื้นที่อนุสาวรีย์ไม่เปิดโอกาสให้แก่ผู้มีความเป็นอื่นอย่างกรณีของพระยานรินทร์ ชาวภูเวียงจึงหันมายกระดับการยกย่องเชิดชูพระยานรินทรให้สูงขึ้นด้วยการปรับปรุงบูรณะของเดิมให้ยิ่งใหญ่กว่าเดิม ให้แลดูสูงกว่าเดิม เพื่อให้สมเกียรติแก่วีรบุรุษที่พวกเขายกย่องเชิดชู

นอกจากนั้น ผลการวิเคราะห์ตีความยังได้มองเห็นภาพของการเมืองการปกครองของไทยที่สะท้อนผ่านปรากฏการณ์การบูรณะศาลเจ้าจอมรินทรใน พ.ศ. 2548 ว่าบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อันได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล และบทบาทของบุคลากรในองค์กรเหล่านี้ซึ่งหมายถึงนักการเมืองท้องถิ่นได้เข้าไปมีบทบาทในการบูรณะศาลเจ้าจอมรินทร ทั้งในด้านการตั้งงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการบูรณะและการดูแลรักษาให้คงสภาพหลังการบูรณะ นอกจากนั้นยังมีบทบาทในทางธุรการและการกำหนดรูปแบบของพิธีกรรมต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่งปรากฏการณ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและนักการเมืองท้องถิ่นนี้ พวกเขาเข้ามาร่วมเพราะพวกเขาคือสมาชิกของชุมชนในพื้นที่ ซึ่งมีความเคารพศรัทธาต่อพระยานรินทรหรือศาลเจ้าจอมรินทรอยู่แล้ว เมื่อมีโอกาสได้บริหารงบประมาณและทรัพยากรอื่น ๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงได้อาศัยทรัพยากรทางการบริหารของหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนกิจกรรมของศาลเจ้าจอมรินทร ในขณะเดียวกัน ในฐานะที่พวกเขาเป็นนักการเมืองท้องถิ่นก็ย่อมหวังผลในการเลือกตั้ง โดยพยายามทำตัวให้ผสมกลมกลืนกับประชาชน อาศัยงานประเพณีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างโอกาสในการปรากฏตัว ทั้งนี้ เพื่อสื่อสารให้ประชาชนได้รู้จักตนเองและองค์กรของตน อันจะทำให้ชนะการเลือกตั้งนั่นเอง

2. อภิปรายผล

ในการศึกษาวิเคราะห์เพื่อหาความหมายหรือนัยทางการเมืองจากกรณีศาลเจ้าจอมนรินทร์นี้ สิ่งที่ผู้วิจัยคำนึงอยู่ตลอดเวลาขณะทำการศึกษาวิเคราะห์ก็คือ ต้องคอยระวังมิให้การวิเคราะห์ห่ออกนอกรอบของการเมือง ทั้งนี้เพราะเนื้อหาของกรณีที่ศึกษาวิเคราะห์มีความเป็นประวัติศาสตร์ปนอยู่มาก จึงต้องระมัดระวังเพื่อมิให้ประเด็นสาระสำคัญที่ศึกษาวิเคราะห์ห่ออกนอกรอบของการวิจัย นอกจากนี้ สิ่งที่ผู้วิจัยคำนึงควบคู่กันไปก็คือพยายามจะชี้ให้เห็นว่าเรื่องที่กำลังศึกษาวิเคราะห์ก็เป็นการแสวงหาความรู้ในเรื่อง “ความเป็นการเมือง” (the political) อย่างหนึ่งเช่นกัน โดยถือว่าหน่วยที่กำลังศึกษาวิเคราะห์หรือศาลเจ้าจอมนรินทร์แห่งนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองการปกครองระบบใหญ่ของประเทศ แม้จะเป็นส่วนเล็ก ๆ ของระบบใหญ่ซึ่งหลายคนอาจมองว่าเหมือนเป็นสิ่งที่ไร้ความหมายและยังอยู่ห่างไกลจากเรื่องราวทางการเมืองการปกครองของประเทศ แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้ว ส่วนเล็ก ๆ นี้ก็สามารถที่จะบอกเรื่องราวทางการเมืองการปกครองของระบบใหญ่ได้ เพราะส่วนเล็ก ๆ แห่งนี้ก็มีบทบาทหน้าที่และความหมายในระบบใหญ่ เพียงแต่เป็นบทบาทที่ระบบใหญ่มอบหมายให้ทำหน้าที่ “ผู้ถูกกดทับปิดกั้น” หรือ “สิ่งที่ไร้ความหมาย” และที่สำคัญความเป็นการเมืองของเรื่องนี้คงจะอยู่ที่การตั้งคำถามหรือการแสดงความเห็นแย้งกับระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือแนวคิดบางอย่าง ที่ดำรงอยู่ในสังคมระบบใหญ่ เพราะถึงอย่างไรสิทธิในการแสดงความเห็นในสังคมประชาธิปไตยต้องมีที่ว่างให้กับความเห็นที่แตกต่าง เปิดทางเลือกอื่นให้กับคนในสังคม เพื่อที่จะนำไปสู่ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกัน

การวิเคราะห์ตีความเกี่ยวกับศาลเจ้าจอมนรินทร์ ผู้วิจัยได้แยกไว้เป็นประเด็น ได้แก่ นัยจากแนวคิดที่ริเริ่มก่อสร้าง นัยจากรูปปั้น นัยจากชื่อ “เจ้าจอม” นัยของสถานที่ตั้ง นัยของคำยกย่องเชิดชู นัยจากพิธีกรรมสักการะ และนัยจากการบูรณะ โดยการตีความจะมี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการตีความจากสิ่งที่ปรากฏซึ่งเป็นนัยในระดับไม่ลึกซึ้งหรือเป็นความหมายตรง และลักษณะที่สองเป็นการตีความถึงสิ่งที่ไม่ปรากฏให้เห็นตรง ๆ ซึ่งต้องตีความในระดับลึกเพื่อหา นัยแฝงหรือความหมายในระดับมายาคติ

ผลการวิเคราะห์ตีความในแต่ละประเด็นจะออกมาในลักษณะคล้าย ๆ กัน โดยเชื่อว่าปรากฏการณ์หลาย ๆ อย่างที่เกิดขึ้นกับศาลเจ้าจอมนรินทร์และปฏิสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ที่แสดงออกมาผ่านศาลเจ้าจอมนรินทร์ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากภาวะถูกกดทับปิดกั้น ทั้งนี้เพราะศาลเจ้าจอมนรินทร์หรือพระยานรินทร์มีฐานะเป็นผู้ร้ายหรือเป็นฝ่ายกบฏในประวัติศาสตร์ของชาติไทย เมื่อรัฐดำเนินนโยบายทางการเมืองการปกครองบางอย่างเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพขึ้นภายในรัฐ

รัฐได้อาศัยแนวคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองหลายอย่างเพื่อใช้ในการปลูกฝังหรืออบรมกล่อมเกล่าให้ประชาชนภายในรัฐยึดมั่นในความเป็นชาติไทยในลักษณะเดียวกันทั้งรัฐ ทั้งนี้ นโยบายและแนวคิดหรืออุดมการณ์ที่วางนี้ ได้แก่ นโยบายการสร้างรัฐชาติ แนวคิดชาตินิยม แนวคิดนิยมเจ้าหรือกษัตริย์นิยม รวมถึงการนำเสนอประวัติศาสตร์ในแนวประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม โดยนโยบายและแนวคิดหรืออุดมการณ์เหล่านี้เมื่อถูกสร้างให้เป็นคุณค่าหลักหรือกระแสหลักในสังคมก็จะทำหน้าที่ไปกดทับปิดกั้นต่อบทบาทและการดำรงตนอยู่ของศาลเจ้าจอมนรินทร์

ทั้งนโยบายการสร้างรัฐชาติ แนวคิดชาตินิยม แนวคิดนิยมเจ้าหรือกษัตริย์นิยม และประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ต่างก็ส่งผลกระทบต่อในลักษณะไปกดทับปิดกั้นต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ในด้านต่าง ๆ โดยในชั้นแรกสุดนั้น ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้รับผลกระทบจากอิทธิพลของแนวคิดเหล่านี้จนไม่สามารถพัฒนาหรือก่อตัวเป็นรูปอนุสาวรีย์ได้ เพราะพื้นที่การสร้างอนุสาวรีย์มิได้สำหรับการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์และความรักชาติเท่านั้น พื้นที่อนุสาวรีย์ไม่ได้มีไว้สำหรับผู้เป็นกบฏและมีความเป็นอื่นอย่างพระยานรินทร์ เมื่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ไม่สามารถก่อตัวเป็นอนุสาวรีย์ได้ก็ส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อบริบทอื่น ๆ ของศาลเจ้าจอมนรินทร์ กล่าวคือ ตัวรูปปั้นของพระยานรินทร์ก็ไม่สามารถเสนอให้ช่างผู้ชำนาญการจากกรมศิลปากรมาสร้างให้ได้อย่างสวยงามให้ถูกต้องตามลักษณะสากล เพราะจะไปเข้าข่ายการสร้างเป็นรูปอนุสาวรีย์ จึงทำได้เพียงเป็นรูปปั้นขนาดเล็กธรรมดาตามกำลังศรัทธาของคนในพื้นที่ ส่วนสถานที่ตั้งของศาลเจ้าจอมนรินทร์จะย้ายหรือแยกเฉพาะส่วนที่จะขอตั้งเป็นอนุสาวรีย์ออกไปอยู่ตามสวนสาธารณะขนาดใหญ่ย่านใจกลางชุมชนอย่างกรณีของอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) หรืออนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (พญาแล) ก็ไม่ได้ จึงต้องอยู่ตามดินเขาอย่างเดิมซึ่งมีลักษณะคับแคบจนน่าจะเป็นอุปสรรคต่อการจัดงานพิธีสักการะขนาดใหญ่ที่จะมีผู้คนมาร่วมงานคราวละมาก ๆ

นอกจากนั้น เมื่อถูกปิดกั้นการเป็นอนุสาวรีย์ ชาวภูเวียงก็หันไปยกย่องเชิดชูศาลเจ้าจอมนรินทร์ในบริบทอื่น ๆ ที่จะสามารถทำให้พวกเขามีความรู้สึกภูมิใจในวีรบุรุษของตน ไม่ว่าจะเป็นการสรรหาคำเรียกมายกย่องเชิดชูให้สูงส่งอย่างคำว่าเจ้าจอม หรือการเลือกเน้นยกย่องในเรื่องคุณสมบัติเด่นของพระยานรินทร์ด้านความซื่อสัตย์ กล้าหาญ และจงรักภักดี และพวกเขาพยายามที่จะสืบสานการยกย่องเชิดชูนี้ให้คงอยู่ต่อไปด้วยการจัดพิธีกรรมสักการะอย่างเป็นทางการเป็นประจำทุกปี ในส่วนของลูกหลานชาวชุมชนภูเวียงที่มีโอกาสเข้าไปดำรงตำแหน่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล พวกเขาก็มีความพยายามที่จะนำองค์กรเหล่านี้ให้เข้ามามีบทบาทในการบูรณะดูแลศาลเจ้าจอมนรินทร์ อันแสดงถึงความเคารพศรัทธาต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้แทรกซึมเข้าไปในส่วนต่าง ๆ ของชุมชนภูเวียง และในอนาคตหากสภาวะการเมืองการปกครองเปิดโอกาสให้มากกว่าที่เป็นอยู่ การพัฒนาศาลเจ้าจอม

นรินทร์ให้เป็นอนุสาวรีย์ก็น่าจะมาจากศักยภาพของลูกหลานชาวชุมชนภูเวียงที่อยู่ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนี้

ผลการวิเคราะห์ตีความนัยทางการเมืองที่ได้จากศาลเจ้าจอมนรินทร์ในครั้งนี้ น่าจะทำให้ผลงานวิจัยของบางท่านมีน้ำหนักมากขึ้น โดยเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวกับนัยทางการเมืองของการสร้างอนุสาวรีย์ไทย อย่างกรณีการศึกษาของพิบูลย์ หัตถกิจโกศล (2527: 171-177) ที่ศึกษาพบว่า “กระบวนการสร้างอนุสาวรีย์มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการเมืองไทย และอนุสาวรีย์ได้ถูกใช้ให้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองไทยมาตลอด ทั้งในด้านการถูกใช้เพื่อหาผลประโยชน์ทางการเมืองและในการหล่อหลอมกล่อมเกล่าประชาชน โดยความคิดที่มีบทบาทสำคัญที่สุดที่แสดงผ่านอนุสาวรีย์คือความคิดที่มุ่งให้ความสำคัญไปที่สถาบันกษัตริย์ราชวงศ์จักรี ความคิดที่มีความสำคัญรองลงมาได้แก่ ความคิดทหารนิยม และความคิดชาตินิยม”

งานวิจัยของพิบูลย์ หัตถกิจโกศล ทำให้เราสามารถมองเห็นถึงบทบาทสำคัญของอนุสาวรีย์ที่มีความเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองของไทย เป็นการมองบทบาทของอนุสาวรีย์ในภาพรวมทั้งประเทศ ส่วนผลการวิจัยนัยทางการเมืองของศาลเจ้าจอมนรินทร์ในครั้งนี้คือสิ่งที่บอกให้เราทราบว่า ผลกระทบอันเกิดจากแนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์ของไทยที่ผ่าน ๆ มาซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเมืองโดยตรงและมุ่งให้ความสำคัญไปที่สถาบันกษัตริย์กับความคิดชาตินิยม นั้น ได้ส่งผลกระทบต่อบริบทต่าง ๆ ในสังคมการเมืองของไทยอย่างไรบ้าง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับศาลเจ้าจอมนรินทร์ ไม่ว่าจะเป็นด้านรูปปั้น ชื่อเจ้าจอม สถานที่ตั้ง คำยกย่องเชิดชูพิธีกรรม และการบูรณะ ดังที่ได้อธิบายมา ล้วนแต่เป็นรูปธรรมของผลกระทบที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้รับจากกรอบแนวคิด (concept) ในการสร้างอนุสาวรีย์ของไทย

อีกกรณีคือ งานศึกษาของสายพิณ แก้วงามประเสริฐ (อ้างถึงใน มาลินี คุ้มสุภา 2541: 8) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) โดยเชื่อว่า “ผู้นำท้องถิ่นคิดที่จะสร้างอนุสาวรีย์ของคุณหญิงโมขึ้นเพื่อยืนยันถึงความจงรักภักดีของเมืองนครราชสีมาที่มีต่อกรุงเทพฯ” โดยงานศึกษาของสายพิณ แก้วงามประเสริฐ ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์ของไทยที่ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางการเมืองการปกครอง หากจะเป็นอนุสาวรีย์ของสามัญชน ก็ต้องเป็นสามัญชนที่ได้แสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทยหรือกษัตริย์ไทย ซึ่งแนวคิดในการสร้างอนุสาวรีย์ในลักษณะนี้ได้ไปกดทับปิดกั้นศาลเจ้าจอมนรินทร์ ซึ่งเป็นคู่ตรงกันข้ามกับคุณหญิงโมมิให้พัฒนาไปสู่ความเป็นอนุสาวรีย์อย่างคุณหญิงโมได้ จนส่งผลกระทบต่อบริบทต่าง ๆ ของศาลเจ้าจอมนรินทร์ ไม่ว่าจะเป็นด้านรูปปั้นหรือสถานที่ตั้ง ดังได้กล่าวมา

นัยทางการเมืองจากรูปปั้น คำเรียกชื่อเจ้าจอม สถานที่ตั้ง ค่ายกบองเชิดชู พิธีกรรม ลักการะ และการบูรณะศาลเจ้าจอมนรินทร์ ได้ทำให้เราทราบถึงอิทธิพลหรือผลกระทบข้างเคียง อันเกิดจากกระบวนการต่าง ๆ ในการดำเนินนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการสร้างรัฐชาติที่ผสมผสาน กับแนวคิดชาตินิยม แนวคตินิยมเจ้าหรือกษัตริย์นิยม และประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ซึ่งเป็นเรื่อง ของกระบวนการทางการเมืองภายในรัฐที่ส่งผลกระทบต่อบริบทต่าง ๆ ในสังคม ศาลเจ้าจอม นรินทร์คือตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายและแนวคิดที่ว่านี้ การดำรงอยู่ ของศาลเจ้าจอมนรินทร์ในภาวะที่ถูกกกดทับปิดกั้นเสมือนถูกจำกัดสิทธิในทุก ๆ ด้าน จึงเป็น ปραฎการณที่ยืนยันได้ว่า ความเห็นที่ได้จากงานศึกษาของพิบูลย์ หัตถกิจโกศล และงานศึกษา ของสายพิณ แก้วงามประเสริฐ นั้นมีอยู่จริงในสังคมการเมืองของไทย และน่าจะทำให้ความเห็นนี้ มีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากขึ้น โดยมีกรณีของศาลเจ้าจอมนรินทร์ที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เป็นกรณีตัวอย่างที่สนับสนุนงานศึกษาของทั้งสองท่านนี้

นัยทางการเมืองที่ได้จากศาลเจ้าจอมนรินทร์นอกจากจะช่วยสนับสนุนความเห็นที่ได้ จากงานศึกษาของพิบูลย์ หัตถกิจโกศล และสายพิณ แก้วงามประเสริฐ แล้ว ยังมีความสอดคล้อง กับแนวคิดเรื่องทวิลักษณ์ชาติพันธุ์ของอมรา พงศาพิชญ์ (2547: 137) ที่ว่า “ความคิดชาตินิยมที่ใ้ ความสำคัญกับการสร้างชาติและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ ย่อมจะไม่ส่งเสริมความ แตกต่างทางวัฒนธรรม โดยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีกระบวนการปรับตัวเข้าสู่บริบทของสังคมไทย แตกต่างกัน จนในที่สุดแต่ละกลุ่มจะพยายามรักษาทั้ง 2 อย่าง และเกิดกระบวนการทวิลักษณ์ชาติ พันธุ์” ซึ่งปรากฏการณ์ทางสังคมที่ชาวภูเวียงได้แสดงออกผ่านศาลเจ้าจอมนรินทร์ตามแนวคิดนี้ก็คือ ในขณะที่พวกเขาผ่านกระบวนการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์มาพอสมควรจนมีความรู้สึก “ความเป็นไทย” แล้วนั้น พวกเขาก็ยังมีความรู้สึกต้องการ “ธำรงชาติพันธุ์” เดิมของตนไว้ จึงได้ แสดงออกถึงความภาคภูมิใจในฝ่ายของชาติพันธุ์เดิมด้วยการเคารพบูชาต่อศาลเจ้าจอมนรินทร์ และพวกเขามีความพยายามจะพัฒนาศาลเจ้าจอมนรินทร์ให้มีเกียรติหรือมีคุณค่ามากยิ่งขึ้นเป็น ลำดับ

แม้ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ชาวภูเวียงกระทำอยู่นี้จะเป็นลักษณะของ “ความแตกต่าง” หรือ “ความเป็นอื่น” สำหรับสังคมไทย แต่สิ่งที่มีความเป็นการเมืองต่อเรื่องทวิลักษณ์ชาติพันธุ์นี้ก็คือ รัฐจะเปิดพื้นที่ว่างให้แก่ความแตกต่างหรือความเป็นอื่นนี้เล็กน้อยเพียงใด เพราะโดยทั่วไปใน สังคมประชาธิปไตยการเห็นแตกต่างหรือการโต้แย้งถือเป็นเรื่องปกติ ดังนั้น รัฐควรเปิดทางเลือก อื่นให้กับสังคม เพื่อให้ฝ่ายที่มีความแตกต่างได้มีโอกาสแสดงออกถึงอัตลักษณ์และประวัติความเป็น มาของกลุ่มตน อันจะนำไปสู่ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกัน หากรัฐละเลยต่อเรื่องนี้โดย กว่าจะไปกระทบต่อเรื่องความมั่นคงภายใน นั่นก็เท่ากับว่ารัฐได้เก็บหมักหมมปัญหาเอาไว้ เพราะ

ถึงอย่างไรฝ่ายที่มีความแตกต่างก็ต้องหาโอกาสหรือแสวงหาพื้นที่เพื่อนำเสนออัตลักษณ์และประวัติความเป็นมาของกลุ่มตนจนได้ ดังปรากฏการณ์ของชาวภูเวียงที่แสดงออกผ่านศาลเจ้าจอมนรินทร์นี้ก็บ่งชี้ชัดแล้วว่าพวกเขาคงไม่ยอมที่จะให้รัฐเก็บดวงความแตกต่างเอาไว้ทั้งหมดจนไม่สามารถแสดงสิทธิใด ๆ ได้เลย

อีกประการหนึ่ง งานวิจัยที่น่าจะสนับสนุนแนวคิดในการวิเคราะห์ตีความเพื่อค้นหาความคิดทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ดังที่ชาติรี ประภิตนนทการ (2550) ได้ศึกษาวิเคราะห์ตีความด้วยการถอด “ภาษาสัญลักษณ์” ที่แฝงอยู่ในรูปอาคารสาธารณะเพื่อค้นหาความคิดที่อยู่เบื้องหลังงานสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้น งานวิจัยนี้แม้จะมีเนื้อหาการวิจัยต่างจากการศึกษาของชาติรี ประภิตนนทการ แต่ก็มีวิธีการแสวงหาความรู้ที่คล้ายกัน โดยเชื่อว่าสิ่งก่อสร้างใด ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้น เป็นสิ่งที่ผู้สร้างต้องการสื่อความหมายบางประการต่อสังคม หากมองความหมายของสิ่งก่อสร้างในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์ทางสังคมและการเมืองหรือมองสิ่งก่อสร้างนั้น ๆ อย่างสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกับพัฒนาการทางความคิดของผู้คนและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ก็จะทำให้เราสามารถค้นหาแนวคิดทางสังคมหรือแนวคิดทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังการผลิตความหมายดังกล่าวนี้ได้ ด้วยเหตุนี้ ไม่ว่าจะเป็งานสถาปัตยกรรมตามการศึกษาของชาติรี ประภิตนนทการ หรือศาลเจ้าจอมนรินทร์ตามการศึกษาของงานวิจัยนี้ ต่างก็เป็นดั่งกระจกเงาที่สามารถสะท้อนสภาพการเมืองการปกครองของไทยได้

สำหรับความเห็นของผู้วิจัยเองมองว่า ความต้องการในการแสดงออกถึงความแตกต่างท่ามกลางกระแสที่รัฐต้องการให้เป็นหนึ่งเดียวกัน (unity) ทั้งหมดนี้ ถือว่าเป็นปัญหาทางการเมืองที่สำคัญของรัฐ การเรียกร้องของชุมชนที่ต้องการแสดงออกถึงความแตกต่าง ในบางครั้งอาจจะเรียกร้องผ่านสัญลักษณ์ดังกรณีที่ชาวภูเวียงแสดงออกผ่านศาลเจ้าจอมนรินทร์ แม้จะเป็นการเรียกร้องเงียบแต่ก็หมายถึงการตั้งคำถามถึงสิ่งที่ดำรงอยู่ เป็นข้อเรียกร้องหรือเป็นการตั้งคำถามเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชน จึงถือว่าเป็นเรื่องการเมืองภายในรัฐ และหากจะพิจารณากันแล้ว ปัญหาเรื่องความแตกต่างหรือความเป็นอื่นที่ได้รับผลกระทบในลักษณะถูกกดทับปิดกั้นดังกรณีที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์ได้รับจากการดำเนินนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการสร้างรัฐชาติที่ผสมผสานกับแนวคิดชาตินิยม แนวคตินิยมเจ้าหรือกษัตริย์นิยม และประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม ไม่น่าจะมีเฉพาะที่ศาลเจ้าจอมนรินทร์เพียงแห่งเดียว แต่น่าจะมีอยู่อีกหลายแห่ง ทั้งนี้เพราะประเทศไทยเป็นรัฐที่ถูกหล่อหลอมขึ้นจากส่วนประกอบที่มีความแตกต่างหลากหลาย ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็น่าจะเป็นกรณีปัญหาความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ซึ่งโดยบริบททางสังคมจะมีความแตกต่างด้านชาติพันธุ์และมีความเป็นอื่นอีกหลาย ๆ ด้าน และถ้าหากจะเปรียบเทียบไปแล้ว ความแตกต่างหรือความเป็นอื่นที่วานี้ก็เสมือนเป็นตัวเชื้อโรค

ชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ในร่างกายของมนุษย์ โดยน่าเชื่อว่าตัวเชื้อโรคที่อำเภอภูเวียงคงจะเป็นชนิดเดียวกันกับตัวเชื้อโรคในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพียงแต่บริบททางสังคมของอำเภอภูเวียงอาจมีความใกล้เคียงกับ “ความเป็นไทย” ซึ่งต่างจากบริบททางสังคมในสามจังหวัดภาคใต้ จึงทำให้เชื้อโรคตัวนี้ไม่สามารถเจริญพันธุ์ได้ดีในบริบทของชุมชนภูเวียง และไม่ถึงกับเป็นอันตรายต่อร่างกายหรือเป็นอันตรายต่อรัฐอย่างตัวเชื้อโรคที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

แต่อย่างไรก็ตาม ในอีกมุมมองหนึ่งที่ไม่ควรมองข้ามคือ การที่ชาวภูเวียงได้ร่วมกันสร้างรูปปั้นพระยานรินทร์และบริบทต่าง ๆ จนรวมกันขึ้นเป็นศาลเจ้าจอมรินทร์นั้น ลักษณะของรูปปั้นพระยานรินทร์และรูปแบบพิธีกรรมสักการะต่าง ๆ ก็ยังคงมีลักษณะที่เหมือนกับสังคมไทยทั่วไปที่ปฏิบัติต่อรูปเคารพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งกรณีนี้สอดคล้องกับความเห็นของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538: 89-97) ที่ว่า “ช่างของไทยไม่นิยมปั้นรูปเหมือนของมนุษย์เหมือนอย่างแนวคิดสร้างรูปปั้นอนุสาวรีย์อย่างชาติตะวันตก ช่างไทยจะปั้นแต่รูปเคารพ และวัฒนธรรมรูปเคารพของคนไทยได้แทรกซึมเข้าไปอยู่ร่วมกับอนุสาวรีย์อย่างรวดเร็ว คนไทยจะยกมือไหว้ทุกครั้งเมื่อผ่านอนุสาวรีย์ทุกแห่งในเมืองไทย และอนุสาวรีย์ทุกแห่งจะมีร่องรอยของการปิดทองหรือดอกไม้เครื่องหอมที่มีผู้นำไปบูชาทิ้งไว้เสมอ อนุสาวรีย์บางแห่งเป็นที่นิยมบนบานศาลกล่าวของคนทั่วไป” ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือวัฒนธรรมรูปเคารพที่แทรกซึมเข้าไปอยู่ร่วมกับอนุสาวรีย์หรืออนุสรณ์สถานอื่นๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงบุคคล เป็นการปฏิบัติต่ออนุสาวรีย์หรือสิ่งที่เป็นอนุสรณ์นั้นๆ เหมือนกับเป็นรูปเคารพอย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับศาลเจ้าจอมรินทร์ก็มีหลายส่วนที่มีลักษณะเหมือนการปฏิบัติต่อรูปเคารพ ดังนั้น หากพิจารณากรณีของศาลเจ้าจอมรินทร์ในมิติของรูปเคารพตามแนวคิดของนิธิ เอียวศรีวงศ์ นี้ก็น่าจะมีส่วนที่เป็นประโยชน์แก่การดำรงอยู่ของศาลเจ้าจอมรินทร์ เพราะจะมีความกลมกลืนกับบริบททางสังคมหรือวิถีชีวิตของสังคมในชนบท ทำให้ประชาชนในพื้นที่เข้าถึงได้ง่ายและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งอาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยให้ศาลเจ้าจอมรินทร์สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนภายในแวดล้อมของความเลื่อมใสศรัทธาอันใกล้ชิดจากชาวชุมชนภูเวียง โดยไม่จำเป็นต้องพัฒนาขึ้นเป็นอนุสาวรีย์แต่อย่างใด

3. ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์ถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับสิ่งที่เราให้ความหมายว่าเป็นความแตกต่างหรือมีความเป็นอื่น โดยสิ่งนี้ได้รับผลกระทบจากการดำเนินนโยบายของรัฐในการสร้างรัฐชาติ ซึ่งรัฐได้ผสมผสานเข้ากับแนวคิดชาตินิยม แนวคิดนิยมเจ้าหรือกษัตริย์นิยม และประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม

ผลของการวิจัยได้ทำให้เข้าใจในแนวคิดกระแสหลักมากขึ้น มูลเหตุที่ทำให้แนวคิดกระแสหลักมีพลังและทรงอิทธิพลต่อบริบทต่างๆในสังคมไทย ตลอดจนผลกระทบสำคัญที่ตามมาในส่วนหนึ่งนั้นผู้วิจัยก็หวังว่าจะนำไปสู่การตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์ต่อแนวคิดกระแสหลัก เพื่อให้คนทุกกลุ่มในชาติมีชีวิตมีบทบาทอย่างเท่าเทียมและสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยก็มีข้อเสนอแนะจากงานวิจัยดังนี้

1. ในการดำเนินนโยบายใดๆของรัฐ รัฐควรคำนึงถึงความแตกต่างทางสังคม โดยเฉพาะความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ ความเชื่อ ตลอดจนประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ เพราะในระยะที่ผ่านมา ถึงแม้รัฐจะพยายามหล่อหลอมให้คนในชาติมีความเป็นเอกภาพของความเป็นคนไทย แต่เรายังไม่สามารถหล่อหลอมความต่างนี้ให้เป็นหนึ่งเดียวได้ทั้งหมด และก็ไม่มีทางที่จะทำให้เป็นแบบนั้นได้ด้วย เพราะแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างก็มีสำนึกที่จะธำรงลักษณะเฉพาะหรืออัตลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ตนเองไว้ ดังนั้น แนวนโยบายของรัฐที่ถูกต้องจึงไม่ใช่การทำให้เป็นหนึ่งเดียว แต่ต้องยอมรับความเป็นจริงถึงการคงอยู่ของความแตกต่างหลากหลาย และควรเปิดพื้นที่ว่างให้แก่ความแตกต่างเหล่านั้นบ้าง อันจะทำให้ทุกคนภายในรัฐรู้สึกว่ารรัฐได้ปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

2. รัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีโอกาสได้แสดงออกถึงตำนาน วัฒนธรรม และสิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะอื่น ๆ ของท้องถิ่น โดยถือว่าสิ่งเหล่านี้ก็เป็นมรดกทางวัฒนธรรมหรือเป็นมรดกของมนุษยชาติทุกหมู่เหล่าในชาติ

3. รัฐควรส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการสร้างตำนานหรือประวัติความเป็นมาของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งรวมไปถึงบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องนี้ด้วย อันจะทำให้ประชาชนมีความรักหวงแหนและภูมิใจในท้องถิ่นของตน

4. ในทางวิชาการ ควรจะมีการทำวิจัยเกี่ยวกับอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ที่มีลักษณะของความเป็นอื่นอย่างกรณีศาลเจ้าจอมรินทร์ เพราะแท้จริงแล้วยังมีอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์อีกหลายแห่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมือง หรือมักจะมีการต่อสู้ทางการเมืองภายในตัวของอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์นั้น ๆ เช่น อนุสาวรีย์พระยาพิชัยดาบหัก เป็นต้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม (2550) "ร่างพระราชบัญญัติอนุสาวรีย์แห่งชาติ อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน และรูปเคารพ พ.ศ. ...." ค้นคืนวันที่ 10 พฤษภาคม 2551 จาก
<http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php>
- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (2530) จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3 กรุงเทพมหานคร สหประชา
 พาณิชย์
- กาญจนา แก้วเทพ (2542) การวิเคราะห์สื่อ แนวคิดและเทคนิค พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร
 เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์
- _____. (2546) "ทฤษฎีว่าด้วยเนื้อหา/สาร และความหมาย" ใน *ประมวลสาระชุดวิชา
 ปรัชญานิติศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร* หน้าที่ 12 หน้า 293-367 นนทบุรี
 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชานิติศาสตร์
- _____. (2546) "ปัจจัยสารในการสื่อสาร" ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาทฤษฎีและพฤติกรรม
 การสื่อสาร* หน้าที่ 6 หน้า 263-311 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
 สาขาวิชานิติศาสตร์
- _____. (2549) "ทฤษฎีการสื่อความหมาย" ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาการสร้างสารในงาน
 นิเทศศาสตร์* หน้าที่ 2 หน้า 65-126 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
 สาขาวิชานิติศาสตร์
- _____. (2549) "ทฤษฎีการสร้างสาร" ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาการสร้างสารในงานนิเทศ
 ศาสตร์* หน้าที่ 3 หน้า 127-178 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชา
 นิเทศศาสตร์
- กาญจนา ชินนาค (2550) "การเมืองวัฒนธรรมในพิธีกรรมปลงศพแบบนภคหัสดีลิ่งค์จังหวัด
 อุบลราชธานี" ค้นคืนวันที่ 25 ธันวาคม 2550 จาก
<http://www.bangkokbiznews.com/2007/special/total>
- เกษียร เตชะพีระ (2543) "ความกล้าหาญทางจริยธรรมของนักวิชาการไทยโดยนักคิดรุ่นใหม่"
 เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของ ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม
 2543 จัดโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรและหนังสือพิมพ์มติชน ณ หอประชุมใหญ่
 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ค้นคืนวันที่ 27 มกราคม 2551 จาก
<http://www.geocities.com/munriver-2000/comment7.html>

- _____ (2545 , 11 ตุลาคม) "เรียบเรียงจากงานอภิปรายของผู้เขียนในงานสัมมนา 72 ปี จิตร ภูมิศักดิ์ ณ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2545" *มติชนรายวัน* หน้า 6
- จันทิมา เขียวแก้ว และนฤมล รุจิพร (2546) "การสื่อสารกับงานสารสนเทศ" ใน *เอกสารการสอน ชุดวิชาการสื่อสาร* หน่วยที่ 1 หน้า 1-51 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์
- จารุบุตร เรืองสุวรรณ (2520) *ของดีอีสาน พิมพ์ครั้งที่ 4* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์การศาสนา
- จิระวัฒน์ วงศ์สวัสดิวัฒน์ (2538) *ทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรม : การวัด การพยากรณ์ และการเปลี่ยนแปลง* กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
- จุฑาพรรษ์ (จามจური) ผดุงชีวิต (2550) *วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์* กรุงเทพมหานคร แอคทีฟ พรินท์
- จ่านงค์ อดิวัฒน์สิทธิ์ และคนอื่นๆ (2549) *สังคมวิทยา พิมพ์ครั้งที่ 13* กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (2544) "แนวคิดในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม" ใน *เอกสารการสอน ชุดวิชาสังคมและวัฒนธรรมไทย* หน่วยที่ 1 หน้า 1-54 พิมพ์ครั้งที่ 4 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์
- ชมรมธนาคารสมองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2550) *โครงการฟื้นฟูประเพณีบุญสงจา 80 พรรษา มหาราชฯ* ขอนแก่น คลังน่านวิทยา
- ชาติรี ประภิตนนทการ (2550) บทความ "สถาปัตยกรรมราชภัฏบนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่ง สมบูรณาญาสิทธิราชย์" ค้นคืนวันที่ 19 พฤษภาคม 2551 จาก http://www.prachatai.com/05_web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&IC
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2545) *สัญญาวิทยา, โครงสร้างนิยม, หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษา รัฐศาสตร์* กรุงเทพมหานคร วิทยา
- _____ (2550) "ฉีกส์ ร็องซีแยร์ กับสุนทรียศาสตร์ของการเมือง" *นิตยสารวิทยา* 1 , 1 (16 มีนาคม – 30 เมษายน) : 5 - 10
- _____ (2550) "การเมืองกับความเป็นการเมือง (Politics and the Political)" *นิตยสารวิทยา* 1,5 (16 กันยายน – 31 ตุลาคม) : 5 - 13
- ไชยันต์ ไชยพร (2537) "Hermeneutics : ศาสตร์แห่งการตีความ" *วารสารอักษรศาสตร์* 26 , 1 (มกราคม-มิถุนายน) : 16 - 23

- เต็ม วิชาคหกรรมกิจ (2530) *ประวัติศาสตร์อีสาน* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ที่ทำการปกครองอำเภอเวียง (2548) เอกสารโรเนียว "บรรยายสรุป พื้นที่ที่ขอจัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอ
เวียงเก่า"
- ธงชัย วินิจจะกุล (2550) บทความเรื่อง "อันตรายจากชาตินิยมไทย" ค้นคืนวันที่ 6 พฤษภาคม
2551 จาก <http://www.fridaycollege.org/index.php>
- ธโรธร ผู้ทองคำ (2545) "พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ" ใน *โครงการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสน
ศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 3 (พ.ศ. 2545) วันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2545*
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ หน้า 1-32
- _____ (2548) "แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสังคม" ใน *ประมวลสาระชุดวิชาแนวคิดทาง
การเมืองและสังคม* หน่วยที่ 7 หน้า 403-496 พิมพ์ครั้งที่ 2 นนทบุรี
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์
- _____ (2550) "ปรัชญาการเมือง" ใน *เอกสารการสอนชุดวิชายุทธศาสตร์ชาติและความ
มั่นคงแห่งชาติ (National Strategy and National Security)* หน่วยที่ 2 หน้า 49-114
สถาบันวิชาการทหารอากาศชั้นสูงร่วมกับมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช นนทบุรี
สำนักเทคโนโลยีการศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- นิติ เชื้อสถาปนศิริ (2544) "ความหมายทางการเมืองของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคาร
ราชการไทย : ศึกษากรณีศาลากลางจังหวัด" วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- นิติ เอื้อศรีวงศ์ (2538) *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียน และอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ
และรูปการจิตสำนึก* กรุงเทพมหานคร มติชน
- พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พิมพ์ครั้งที่ 6 (2539) กรุงเทพมหานคร
อักษรเจริญทัศน์ อจท.
- พนัส หันนาคินทร์ (2520) *การสอนค่านิยม* พิษณุโลก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
- พรเพ็ญ อ้นตระกูล และสายชล สัตยานุรักษ์ (2545) "การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย และการใช้
หลักฐานทางประวัติศาสตร์" ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย* หน่วยที่ 1
หน้า 1-75 พิมพ์ครั้งที่ 2 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชา
ศิลปศาสตร์

- พิบูลย์ หัตถกิจโกศล (2527) "อนุสาวรีย์ไทย: การศึกษาในเชิงการเมือง" วิทยานิพนธ์ปริญญา
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- มานิตย์ นวลละออ (2540) *การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย* กรุงเทพมหานคร รุ่งเรืองรัตน์
พรินต์ติ้ง
- มาลินี คุ่มสุภา (2541) "นัยทางการเมืองของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในสังคมไทย" วิทยานิพนธ์
ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- บุษพร อิศรชัย (2548) "แนวคิดทางการเมืองและสังคมของไทย 2" ใน *ประมวลสาระชุดวิชา
แนวคิดทางการเมืองและสังคม* หน่วยที่ 6 หน้า 303-401 พิมพ์ครั้งที่ 2 นนทบุรี
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์
- ลิขิต ธีรเวคิน (2542) *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย* พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพมหานคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วรพงศ์ อินทพรหม (2548) บทความเรื่อง "ประวัติพระยานรินทร์(เจ้าจอมปากช่องภูเวียง)" ค้น
ค้นวันที่ 15 มีนาคม 2551 จาก
<http://www.212cafe.com/boardvip/view.php?user=phuwiang816&id=21>
- วันเฉลิม เปรมปลื้ม (2549) "การเมืองว่าด้วยการอธิบายสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น"
วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (2551) "จารึกประวัติการก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี" ค้นคืน
วันที่ 14 เมษายน 2551 จาก <http://th.wikipedia.org/wiki>
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคนอื่นๆ (2541) *พฤติกรรมองค์กร* กรุงเทพมหานคร ซีเรฟิล์มและ
ไซเท็กซ์
- ศูนย์วิจัยท่องเที่ยวภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2549) *คู่มือนำเที่ยวภูเวียง-โคกภูตากา
ขอนแก่น คลังน่านาวิทยา*
- สถานีตำรวจภูธรอำเภอภูเวียง (2550) "ประวัติอำเภอภูเวียง" ค้นคืนวันที่ 14 กรกฎาคม 2550 จาก
<http://phuwiang.khonkaen.police.go.th/p01.htm>
- สถาบันดำรงราชานุภาพ กระทรวงมหาดไทย (2539) *เอกสารประวัติศาสตร์ การบริหารการ
ปกครองกระทรวงมหาดไทย* กรุงเทพมหานคร พิมพ์ดี

- สมเกียรติ วันทะนะ (2544) *อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมสมัย นครปฐม ศูนย์ส่งเสริมและ
ฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน*
สายชล สัตยานุรักษ์ (2548) บทความเรื่อง "ประวัติศาสตร์ความคิดชาติไทย กระแสหลัก ตอนที่ 2"
ค้นคืนวันที่ 19 พฤษภาคม 2551 จาก
http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document_95197.html
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม (2546) *ชาติพันธุ์และมายาคติ
กรุงเทพมหานคร องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์(ร.ส.พ.)*
- สุจิตต์ วงษ์เทศ "บรรณาธิการ" (2544) *นิราศทัพเวียงจันทน์ กรุงเทพมหานคร มติชน*
- สุทธาสินี จิตรกรรมไทย (2550) บทความเรื่อง "ต้นเรื่องพระนเรศวร ปลายทางความสัมพันธ์
ไทย-พม่า มุมมองนักประวัติศาสตร์" ค้นคืนวันที่ 20 พฤษภาคม 2551 จาก
http://movie.mthai.com/view/31/3873-movie_news.movie
- สุภางค์ จันทวานิช กับ สุวรรณฯ สถาอนันท์ (2544) "พื้นฐานความคิดทางสังคมและวัฒนธรรม
ไทย" ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมและวัฒนธรรมไทย* หน่วยที่ 4 หน้า 141-191
พิมพ์ครั้งที่ 4 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์
- เสาวณีย์ ลิกขาบัณเฑิต (2532) *การสื่อความหมายเพื่อการเรียนรู้* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร
วัฒนาพานิช
- อมรา พงศาพิชญ์ (2547) *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม* พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2548) "แนวคิดทางการเมืองและสังคมของไทย 1" ใน *ประมวลสาระชุด
วิชาแนวคิดทางการเมืองและสังคม* หน่วยที่ 5 หน้า 265-302 พิมพ์ครั้งที่ 2 นนทบุรี
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์
- พากวิชาพาสาลาว – วันนะคะดี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยโกลแห่งชาติ National University
of Laos (2004) *พื้นเวียงสะไหมเจ้าอะนะ เวียงจันทน์* วิสาเหกิดโรงพิมพ์ศึกษา
- Adams, Ian. (2001) *Political ideology today*. 2nd ed. Manchester UK : Manchester University
Press.
- Heywood, Andrew. (2003) *Political ideologies : an introduction*. 3rd ed. New York : Palgrave
Macmillan.

ภาคผนวก

เอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระยานรินทร์

1. คำให้การพระยานรินทร์ (จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3 2530: 76-78)¹
 อ้ายพญาณรินเจ้าเมืองสีมม² ให้การว่า ณเดือนอ้ายปีจออัฐศก อายอญเวียงจันไซ้ให้อ้ายแก้วคำหรวง
 กับไพร่ ๑๓ คนไปเอาตัว ฯข้าฯ มาหาอ้ายอญเวียงจันณบ้านคอนสาร คำหรวงว่าถ้าไม่ไปจะ
 ตัดศีรษะเสีย ฯข้าฯ กลัวก็มาหาอ้ายอญนะบ้านคอนสาร อ้ายอะณญาม ฯข้าฯ ว่าจะไปด้วยกันหา
 ไม่ไป ฯข้าฯ ว่าจะไปแล้ว อ้ายอะณญาข้าพเจ้าลงไปเมืองโคราช ข้าพเจ้าประมาณไพร่ซึ่งมากับอ้าย
 อญ ๕๐๐๐ เสด ครั้นถึงเมืองโคราชอ้ายอะณญให้หาพญาภักขระบัตกรรมกรมการมาถามว่าจะไปเมือง
 เวียงจันด้วยกันหาไม่ พญาภักขระบัตกรรมกรมการก็ว่ายอมจะไปด้วย อ้ายอะณญเวียงจันฯให้ราชวงษ
 คุมไพร่พัน ๖๖๐ คนยกลงไปไล่ครัวเมืองสระบุรีย แต่ตัวข้าพเจ้านั้นอ้ายอญไซ้ให้อ้ายศักดิ์กะละคร
 ขับไพร่ ๑๐๐ คนคุมกลับไปเมืองสีมม ให้ไล่ครัวมาจับกันที่ทางสามหมองจะได้ไปเวียงจัน
 ข้าพเจ้าเดือนคร้วชายหญิงประมาณร้อยเสดออกจากเมืองสีมม แต่ณวัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๓
 เดือนคร้วมาถึงบ้านแท่น อ้ายอญให้คำหรวงขึ้นมา เร่งให้ข้าพเจ้าตั้งค่ายณบ้านแท่น ข้าพเจ้าตั้ง
 ค่ายยังหาแล้วไม่ จึงยกกลับขึ้นมาอ้ายอะณญบอกข้าพเจ้าว่า ครัวเมืองโคราชซึ่งให้เพียรามพิไชย คุม
 ไพร่ ๒๐๐ คนไปถึงบ้านสำฤท พวกครัวฆ่านายไพร่ตายเสียหมด แล้ว ให้อ้ายสุทธิสารคุมไพร่
 ๒๐๐๐ คนมีปืน ๒๐๐ บอก ยกไปรบกับครัวโคราชนบ้านสำฤท อ้ายสุทธิสารแตกหนีมา
 พวกครัวฆ่านายไพร่ตายเป็นอันมาก ภออายสุทธิสารหนีมาถึงณบ้านแท่น อ้ายสุทธิสารบอก
 อ้ายอญว่าครัวฆ่าไพร่ลาวตายเสีย ๖๐๐ เสด แล้วอ้ายอญกับอ้ายสุทธิสารข้าพเจ้าก็พากันขึ้นมาถึง
 บ้านหนองบัวลำภู อ้ายอญตั้งให้เป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภู แล้วอ้ายอญจัดแจงให้ตั้งค่ายไม้จริง³
 ยาว ๓๐ เส้น กว้าง ๑๖ เส้น อ้ายอญจัดให้ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดหนองบัวลำภูคนเก่า อายวรจก
 บ้านบัว อ้ายท่ามวงบ้านเทวี อายอุปราชาบ้านภูเวียง อ้ายอระวงบ้านโหมโคด อ้ายคนามบ้านลำภู
 คุมไพร่พรแปรร้อยคน ปืนคาบศิลา ๓๐๐ บอกอยู่รักษาค่าย แล้วอ้ายอะณญจัดครัวเมืองโคราช
 ที่ไว้ใจได้ให้ข้าพเจ้าสามสิบครัว ชายหญิง ประมาร ๗๐ คน กับครัวข้าพเจ้าพรเสดอยู่กับข้าพเจ้า
 แต่ครัวอ้ายมิชื่อทั้งนี้บ้านใครใครอยู่ ครั้นอ้ายอญกลับขึ้นไปถึงบ้านส้มป่อย ให้อ้ายราชวงเจ้าเมือง

¹ หนังสือจดหมายเหตุฉบับนี้ใช้วิธีคัดถ่ายถอดอักษรจากต้นฉบับเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทย และกระดาษเพล
 ซึ่งเก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบันโดยรักษารูปแบบอักษรวิธีเดิมไว้

² ปัจจุบัน คือ อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ

³ ไม้ต่าง ๆ ที่มีเนื้อแข็ง เว้นไม้ไผ่

ชลบคกับไพร่ครัวสกัน ๖๐๐ คน กับปืนคาบศิลา ๗๐ บอก กลับลงมาอยู่รักษาค่ายกับข้าพเจ้า
เข้ากันไพร่ สกัน ๒๓๐๐ ครัว ๘๐๐ คน ปืนคาบศิลา ๑๕๐ บอก

ครั้นวันเดือน ๕ ค่ำขึ้นไพร่ลาว ๒๐ คน ซึ่งย้ายอญให้มานั่งทางอยู่เขาสามมอ
แตกหนีกลับขึ้นมาแจ้งความว่ากองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาถึงเขาสามมอ ได้รับกับกองทัพหน้า ๆ
ฆ่าลาวตัวนายตายคนหนึ่งจับไพร่ได้คน ๑ อ้ายปลัดจันนายไพร่ ๑๐๐ เศศ ปืนคาบศิลา ๓๐ บอก
ลงไปสืบกองทัพแต่ก่อนนั้น อ้ายอญมีหนังสือมาถึงให้ข้าพเจ้าขนเข้าตามบ้านระยะทางเข้ามาไว้
ในค่าย ถ้าขนไม่ทันให้คนไปเผาเสีย ครั้นวัน แรม ๗ ค่ำ เดือน ๖ ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคุมไพร่
๔๐๐ คน ปืนคาบศิลา ๔๕ บอก กับช้างสี่สิบเชือก ลงไปขนเข้ามบ้านลาดครั้นเพลประมาณ
๒ ยามเสศ อ้ายมีชื่อลาวกองหน้าที่ภูเวียงแตกหนีมา ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดกลับมาเพลากลางคืน
ถึงค่ายหนองบัวลำภู รุ่งขึ้นเพลเข้าข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคนมีชื่อผ่อน ครัวออกจากค่ายไป แต่
ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคนมีชื่อนายไพร่ ๑๘๐๐ อยู่รักษาค่าย ข้าพเจ้าจึงใช้ให้กองกระเวนซึ่งหนีมาไป
บอกความกับอ้ายอญว่า กองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมามากให้เร่งคิดอ่านเกิดอ้ายลาวที่ขึ้นไปยังหากลับ
ลงมาไม่ ครั้นวัน ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ เพลบ่ายกองทัพยกขึ้นมาถึง ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดกำกับ
ไพร่รักษาน้ำที่ คนด่านอิงชุกันจนรุ่งขึ้นเพลเข้า ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคนมีชื่อแตกออกจากค่ายต่าง
คนต่างหนี แลกองทัพจับข้าพเจ้ากับหลานชายข้าพเจ้าคนหนึ่งไพร่ ๑๐ คน แลเมื่อข้าพเจ้าได้ครัว
มาถึงบ้านม่อแกนั้น ภออ้ายราชวงกลับมาแต่เมืองสระบุรีถึงหนองภูเทาเหนือลำพชัย ให้หาข้าพเจ้า
ไปแล้วบอกความข้าพเจ้าว่าเดิมเจ้าเมืองหล่มสักเข้าด้วยกันแล้ว ๆ หาเข้าด้วยกันไม่ บัดนี้เราคุมไพร่
๖๖๖๖ คนปืนคาบศิลา ๑๐๐๐ เศศ จะยกไปตีหล่มสักทางภูเวียงให้ไ้ไ้ยามอง ไ้ไ้เชียงโต เปนกอง
หน้ายกไปก่อน ครั้นอยู่มาอ้ายราชวงจับเจ้าเมืองหล่มสัก กับอ้ายอุปราชส่งมาให้อ้ายอญ ๆ ฆ่าเสีย
ที่ลำพชัยแล้ว ข้าพเจ้ารู้ว่าอ้ายราชวงรบกับกองทัพกรุงแตกหนีกลับขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ได้มาทาง
ค่ายหนองบัวลำภูไม่ แต่ค่ายหนองบัวลำภูไปบ้านสัมปออย แต่เจ้าจันทียง มีลำคลองบ้านสัมปออย
เป็นที่สำนักแห่งหนึ่งมีทางแยกไปทางซ้ายมือแต่เจ้าจันทียงถึงค่ายซึ่งอ้ายราชวงมาตั้งอยู่คนประ
มาร ๖๐๐๐ เศศ มีทางตัดค้ำหลังเขาไปอีกทางหนึ่ง แต่บ้านสัมปออยถึงบ้านของเจ้าสารทางเข้า
จันทียงมีเขาสองค่างช่องแคบปากช่องกว้างประมาณ ๔ วา อ้ายอญให้ตั้งค่ายหน้ากระดานอยู่บน
เนินเขาทั้งสองค่างปิดทางไว้ อ้ายสุทธิสารคุมไพร่ประมาณเก้าพรรคปืนสองพันเสศรักษาค่ายอยู่
มีน้ำทรพอยู่กลางค่ายกออาไส แต่หน้าค่ายหาน้ำไม่ แต่ค่ายหน้ากระดานไปถึงบ้านของเจ้าสาร
ทาง ๓๐ เส้นเสศ แต่บ้านเจ้าสารไปถึงหอยบงทาง ๔๐๐ เส้นเสศ มีน้ำกออาไส แต่นั้นไปถึง

¹ ข้า

² หมายถึง เวลาเพล ซึ่งเป็นเวลาพระจันทร์กลางวัน คือ เวลา 11 นาฬิกาถึงเที่ยง

บ้านแม่น้ำโขงทางเข้าจนคำ ตามระยะทางมีน้ำก้ออาไปอยู่ ครั้นเขียนอ้ายพญาผานริน ๆ ออกความ ว่า อ้ายบ่หลักยังไมหนีนันบอกกับข้าพเจ้าว่า ทางไปเมืองเวียงจันทน์ก็ตัดเค้นค้ำหลังเขามาสาม มอทางหนึ่งระยะทางเดินล้าลอง ๕ คืบ อยู่ค่างตะวันขึ้นหาร่วมกับทางเข้าที่มาไม่ และเมื่อวัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ อ้ายสุทิสสารบอกหนังสือมาถึงข้าพเจ้าว่า อ้ายโงบบอกหนังสือมาถึงอ้ายสุทิสสาร ว่า อ้ายโงบตั้งค่ายอยู่เมืองกาลสินคุมไพร่ ๔ พันระยะทางตั้งแต่กาลสินมาถึงที่อ้ายสุทิสสารตั้งอยู่ ทาง ๕ คืบ แต่อ้ายอุปหากเวียงจันทน์ตั้งค่ายอยู่บ่ารหนองหารใช้ให้อ้ายลาวลงมาบอกข้าพเจ้าว่ามี ไพร่ ๔ พัน ถ้ามีกองทัพไทมาแล้วให้บอกหนังสือขึ้นไปด้วยใจได้ลงมาช่วย แต่หนองหารมาค่าย อ้ายสุทิสสารระยะทาง ๔ คืบ แต่เจ้าเมืองขอรแกันไล่คร้วมาอยู่บ้านสะแจ้งไพร่สะกรร ๒ พัน ๕ ร้อย แต่ตัวเจ้าเมืองขอนแก่นกับไพร่สะกรรนั้นมารักษากับอ้ายสุทิสสาร แต่คร้วเจ้าเมืองชลบดมา อยู่บ้านคางไพร่สะกรร ๒ พัน ๗ ร้อย เจ้าเมืองชลบดคอยรักษาคร้วให้แต่บุตรกับไพร่ ๕๐๐ คนมาอยู่ กับข้าพเจ้าค้ำหนองบัวลำภู เมืองนอกนั้นตามระยะทางมีมากอยู่อ้ายอญให้ไล่คร้วขึ้นไปเวียงจันทน์ เมื่ออ้ายอญยังอยู่ที่ค่ายข้าพเจ้านั้น ว่ากับอ้ายสุทิสสารกับข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่าการคิดครั้งนี้จะรับ ให้อุดที่เข้าของแควบ้านเข้าสาร จะเอาผู้เข้าเป็นโงบผู้ตาย^๑ ไม่ถอยแล้วเป็นอันขาดสิ้นคำให้การ ข้าพเจ้าทานี้ ๆ ๕

2. คำให้การอ้ายเชียงกันยา (จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3 2530: 93-96)

• วันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุญนพศกฯ

• ถ้ามออ้ายเชียงกันยาให้การว่า อายุได้ ๔๔ ปี .....ข้าพเจ้าเป็นบ่าวเพ็ลยแสนในเมืองชลบด อ้ายพญาจันตเทษ เป็นเจ้าเมืองตั้งอยู่ริมห้อยตครอง มีบุตรชายคนหนึ่งชื่ออ้ายราชวง อายุประมาณ ๓๐ เศด ....บ้านเรือนข้าพเจ้ากับเรือนผู้มีชื่อปลุกเรียรายกันอยู่ รอบระเหน็ด ประมาณ ๒๐๐ เรือน มีคนชายหญิงใหญ่น้อยประมาณพันหนึ่ง ..... ครั้นอยู่ณวัน เดือน ๓ จะเป็นขึ้นแรมจามีได้ ปีกอฎฐศก อ้ายเวียงจันทน์ อ้ายราชวง อ้ายสุทิสสาร ยกคนลงมาสองพันมาตั้งอยู่ที่บ้านคอนขวัน ทางไกลกับเมืองชลบด ๒ คืบ อ้ายเวียงจันทน์ใช้อ้ายลาวตำรวจ ๒ คนมาหาตัวอ้ายพญาจันตเทษ ..... ข้าพเจ้าได้ยินอ้ายพญาจันตเทษ อ้ายราชวงว่ากับอ้ายเพ็ลยแสน อ้ายอุปพะหาษ ว่าเดียนอ้ายเวียงจันทน์คิดกระบถต่อแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวจะยกลงมาตีกรุงเทพฯ จึงให้อ้ายลาวตำรวจมาหาตัวไปณบ้านสวนว่าจะเล่นด้วยกันหาไม่ ถ้าจะเล่นด้วยกันแล้วก็ให้เร่งกวาศครอบครัวเมืองชลบดแลตำบลบ้านซึ่งขึ้น กับเมืองชลบดนั้นขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ แต่ใน ๒-๓ วัน ถ้าไม่ไปแล้ว อ้ายเวียงจันทน์ให้อ้ายลาวตำรวจ ตัดศีรษะเสียอ้ายพญาจันตเทษกับอ้ายราชวง รับคำอ้ายเวียงจันทน์แล้วก็ต้องกวาศครัว

¹ ระยะทาง

² จะเอาผู้เข้าเป็นโงบผู้ตาย

ไป..... ในเดือนสามนั้นเพลาช่าสาย อ้ายพญาจันตเทษ อ้ายราชวง กวาชครอบครัวในเมืองชลบด ที่สมักไปด้วยนั้นประมาณ ๒๐๐ คริว เป็นคน ชาย หญิง ใหญ่่น้อยประมาณพันหนึ่ง ช้าง ๒๐ ช้าง ม้า ๖ ม้า บรรทุกต่างใส่เสบียงอาหารไปกินประมาณ ๓๐ ตัว ปืนคาบศิลา ๕ กระบอก แต่ชายสกันนั้นมีหอกดาบถือครบมือกัน..... อ้ายลาวมีชื่อบอกข้าพเจ้าว่าอ้ายเวียงจันให้อ้ายจันตเทษ อ้ายราชวง ภาครัวไปตั้งอยู่บ้านภูเวียง หามีค่ายคูไม่..... ข้าพเจ้าเข้ากับเพี้ยแสน อ้ายอุปฮาด อ้ายพรมมา ภากันแลคตลอดติดตามคริวมาถึงภูเวียง ข้าพเจ้ากับอ้ายเพี้ยแสน อ้ายอุปฮาด อ้ายพรมมา ก็เข้าหาคริวอ้ายตำรวจเวียงจัน ๑๐ คน ถือหอกยาว ชี่ช้างบ้างขี่ม้าบ้าง ไล่จับต้อนคุมพวกคริวเมืองชลบด ขึ้นไปจากภูเวียงแปดคืน ถึงค่ายหนองบัวลำภู แล้วอ้ายลาวตำรวจให้ข้าพเจ้ากับอ้ายเพี้ยแสนอ้ายอุปฮาด แลพวกคริวเมืองชลบด เลือกเอาแต่ชายสกันประมาณ ๒๐๐ คน ทั้งข้าพเจ้าแลอ้ายเพี้ยแสนอุปฮาด อยู่กับอ้ายพญาฉรินณะค่ายหนองบัวลำภู แต่อ้ายพญาจันตะเทษอ้ายราชวงกับลาวชายมีชื่อพวกคริวเมืองจันตะเทษนอก มีอ้ายลาวตำรวจเวียงจัน ๑๐ คน ไล่จับต้อนขึ้นไปเวียงจัน ข้าพเจ้าเห็นพวกคริวที่ไปนั้นร้องให้เรียรายเดินไปตามทาง หาสู่อ้อมใจไปไม่..... อ้ายเพี้ยสิงหนาดอ้ายพญาฉรินเป็นแม่ทัพอยู่รักษาค่าย ๆ หนองบัวลำภูทำค่ายไม้จริงเจาะเคล้ารัย ๕ เลียม กวางยาวเท่ากันประมาณ ๑๐ เส้น มีประตูหอรบ ๔ แห่ง ชูดคูสามด้าน มีสนามเพลาะชั้นใน รอบสูงพื้นดินสองศอก ฤกสองศอก กว้างศอกเสศ มีปืนคาบศิลาอยู่บนหอรบปะตุละ ๕-๖ บอก จะมีดินกระสุนอยู่มากน้อยเท่าใดไม่ทราบ ปืนคาบศิลาอยู่ในค่ายมีอยู่ประมาณ ๓๐ บอก ดินกระสุนมีพร้อม มีคนในค่าย ชายสกันประมาณสองพัน ทั้งตัวข้าพเจ้า แต่พวกบ้านข้าพเจ้านั้นอ้ายพญาฉริน แม่ทัพไว้ใจให้ถือไม้รวกปลายแหลม ข้าพเจ้าอยู่ค่ายได้ ๒ วันฉะวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ เพลาเย็น กองทัพไทประมาณพันหนึ่งยกเป็นค่ายดับชูดสนามเพลาะเข้ามาตั้งประชิดห่างค่ายอ้ายลาวประมาณเส้นหนึ่ง พวกทัพไท ๒-๓ คนเคียวเข้าไปถามอ้ายลาวเวียงจันว่าจะยอมถวายดอกไม้เงินทองภาไม้อ้ายลาวเวียงจันว่าจะไปบอกนายก่อน แล้วอ้ายลาวไพร่เข้าไปบอกอ้ายพญาฉริน ๆ ปรุกษากับอ้ายเพี้ยสีหนาด ๆ ว่าไม่เข้าด้วยไท อ้ายเพี้ยสีหนาดฉวยได้ปืนมาขึ้นอยู่ริมเสาค่าย ยิ่งไทไปที่หนึ่งจะถูกหฤมิถูกนั้นไม่ทราบ แล้วทัพไทก็ยิงค่ายพวกลาวรบสู้กันอยู่ แต่เพลาเย็นจนเพลากลัรุ่ง อ้ายลาวก็แตกกระจัดกระจาย อ้ายเพี้ยสีหนาดกับอ้ายจางวางบ้านบ่อ อ้ายเพี้ยสีหนาด อ้ายอุปฮาด กับอ้ายลาวเวียงจัน ๑๐ คน ภากันหนีแหกค่ายไปแต่เมื่อเพลากลัรุ่ง ข้าพเจ้าถือไม้รวกปลายแหลมนั่งอยู่ในค่ายหาได้แทงพวกไทไม่ ครั้นเพลาช่าสาย ข้าพเจ้าวิ่งหนีออกมานอกค่ายพวกไทก็จับอ้ายพญาฉรินกับข้าพเจ้า แลลาวมีชื่อได้ ๑๔ คน ทั้งข้าพเจ้าแล้วส่งข้าพเจ้ากับอ้ายลาวมีชื่อ ๑๒ คน ลงมายังกรมหมื่นระเอดโยธิ.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายจารึก เหล่าประเสริฐ
วัน เดือน ปีเกิด	13 ตุลาคม 2504
สถานที่เกิด	อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น
ประวัติการศึกษา	รัฐศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประกาศนียบัตรหลักสูตรกฎหมายมหาชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สถานที่ทำงาน	ที่ว่าการอำเภอ อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น
ตำแหน่ง	นายอำเภอภูผาม่าน
รางวัลเกียรติประวัติ	นายอำเภอดีเด่นจังหวัดขอนแก่น ประจำปี 2551